МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
«ХАРЬКОВСКИЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ»

ПЕРЕЯСЛАВСКАЯ РАДА: ЕЁ ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Сборник научных трудов

По материалам
VII Международной научно-практической конференции
19–20 декабря 2012 года

В двух частях

Часть 1

Под редакцией доктора педагогических наук, профессора ***Романовского А. Г.***,
кандидата психологических наук, доцента ***Панфилова Ю. И.***

Харьков
НТУ «ХПИ»
2013

УДК 94(477) “312”
ББК 63.3:66.2
П27

Рецензенти: О.А. Ігнатюк, доктор педагогічних наук, професор
В.О. Лозовой, доктор філософських наук, професор

Друкується за рішенням Вченої ради Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (протокол № 6 від 5.07.2013 р.)

Розглянуто єдність культурно-історичних коренів україно-російських відносин у соціально-економічній, політичній і духовній сферах, проблеми науково-освітньої співпраці. У полі зору політико-правові проблеми та особливості розвитку україно-російських відносин в умовах трансформації та їх перспективи.

Адресовано науковим співробітникам, педагогам, аспірантам, усім тим, хто займається дослідженням історії взаємовідносин України і Росії у соціально-економічній та духовно-культурній сферах.

Переяславская рада: ее историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. трудов: по матер. VII Междунар. науч.-практ. конф. 19–20 декабря 2012 г.: в 2 ч. – Ч. 1 / Под ред. А. Г. Романовского, Ю. И. Панфилова. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2013. – 288 с.

П27

ISBN

Рассмотрена общность культурно-исторических корней украино-российских отношений в социально-экономической, политической и духовной сферах, проблемы научно-образовательного сотрудничества. В центре внимания политико-правовые проблемы и экономические аспекты развития украино-российских отношений в условиях трансформации и их перспективы.

Адресовано научным сотрудникам, педагогам, аспирантам, всем тем кто занимается исследованием истории взаимоотношений Украины и России в социально-экономической и духовно-культурной сферах.

УДК 94(477) “312”
ББК 63.3:66.2

ISBN

© Національний технічний університет «ХПІ», 2013

РАЗДЕЛ 1

НЕРАЗРЫВНОСТЬ ИСТОКОВ СЛАВЯН

Товажнянский Л.Л.
г. Харьков, Украина

ПАРТНЕРСТВО И СОТРУДНИЧЕСТВО – ПУТЬ К ВЗАИМОПОНИМАНИЮ И ДРУЖБЕ

В преддверии 359-летия Переяславской рады в обществе активизируются дискуссии по вопросу: «Совершил ли трагическую ошибку Богдан Хмельницкий, втянув украинцев в кабалу московского царя?»

Отдельными историками и политиками данные события трактуются не иначе как «порабощение». Такое отношение к Переяславской раде не только исторически некорректно, но и безнравственно, прежде всего, по отношению к нашим предкам, к великому государственному деятелю Украины гетману Богдану Хмельницкому. «Это был исторический выбор украинского народа, его политической и духовной элиты», – такой вывод делает доктор исторических наук, академик НАН Украины Петр Толочко.

Инициатива объединения двух братских народов всегда исходила от Украины. Впервые она прозвучала из уст гетмана реестровых казаков Криштофа Косинского (1591–1593 гг. крестьянско-казацкое восстание против польской шляхты). Позже с просьбой принять Войско Запорожское в русское подданство обратился к царю гетман П. Сагайдачный.

Активную работу по налаживанию связей Украины с Россией проводил епископ Исайя Копинский, митрополит Иова Борецкий, епископ Исакий.

Царское правительство благосклонно воспринимало эти обращения, но принимать украинцев под свою «высокую руку» не спешило. Россия была ослаблена длительной войной с Польшей и не решалась пойти на разрыв достигнутого с ней мирного соглашения.

А тем временем в Украине насаждался католицизм:

- одно за другим подавлялись крестьянско-казацкие восстания под руководством Тараса Федоровича, Ивана Сулимы, Павлюка и другие;

- ликвидировались украинские православные школы, закрывались православные церкви и передавались в руки униатам и католикам;

- возрожденная в 1622 г. православная митрополия подвергалась притеснению.

В 1648 г. началось новое мощное восстание, переросшее в национально-освободительную войну украинцев под руководством Богдана Хмельницкого. Осознавая, что собственных сил для освобождения Украины недостаточно, гетман обращается за помощью к России.

В 1648–1649 гг. он направляет в Москву своих послов с просьбой принять Украину в российское подданство. И вновь Россия медлила. Удовлетворение просьбы Украины было равносильно объявлению войны Польше.

В 1651 г. на Земском Соборе было сказано, что, если польский король и дальше будет продолжать свою враждебную политику по отношению к Украине, Россия вынуждена будет принять Запорожское войско и все население Малороссии в российское подданство.

В 1653 г. историческое решение Земского Собора об объединении двух братских народов состоялось.

В конце декабря 1653 г. в Украину прибыло русское посольство во главе с боярином Василием Бутурлиным.

8 января (по новому стилю – 18 января) 1654 г. в г. Переяславе состоялась историческая Переяславская рада, на которой ее участники от имени всего украинского народа принесли присягу на верность русскому царю. После этого русское посольство объехало все главнейшие города Украины и приняло присягу их жителей.

Таким образом, все произошло согласно воле украинского народа и с соблюдением максимально возможных в то время норм гласности и демократии. Переяславская рада – событие, предопределившее судьбу Украины более чем на три столетия вперед. Именно сохранение духовного единства славянских народов обеспечило их единение во всех остальных сферах взаимодействия и позволило выстоять во всех испытаниях, выпавших на их долю.

Следует помнить о единой матери славянских народов – Киевской Руси, об общих духовных ценностях, которые были сформированы в этот период.

В эпоху Киевской Руси образуется единый древнерусский народ, складывается единый русский язык. Формируются духовные ценности – стержень единства народа. На протяжении многих веков славянские народы вместе строили Отечество, сражались с общими врагами, создали неповторимую культуру.

Ввиду наличия внешних врагов существовала реальная угроза утратить бесценное духовное единство, навсегда разойтись в исторических параллельно существующих мирах, однако сильное давление на православную веру, не помешало сохранению генетической памяти общности судьбы и истории.

Если в нации иссякли духовные силы – никакое, даже наилучшее государственное устройство и никакое промышленное развитие не спасет ее от смерти. Источник силы или бессилия общества – духовный уровень жизни, а уже потом – уровень промышленности.

Переяславская Рада снова возродила духовность народов в различных типах церковных, государственных, общественных объединений.

Как до Переяславской рады, так и после неё были попытки разрыва духовного единства народов, образующих восточнославянскую цивилизацию, это:

- попытки расколов православной церкви;
- последующая борьба в кругах интеллигенции славянофилов и западников;
- постоянные дискуссии о путях развития наших народов.

В период Великой Отечественной войны – были очередные попытки разорвать наше духовное единство. Ставка делалась на разобщение братских народов, но враг просчитался.

Мы с гордостью говорим, что Великая победа – это общая победа наших братских народов. Духовное единство народов – один из основных факторов сокрушивших агрессора.

В 1991 году Украина стала независимой, но связь с РФ не утрачена.

В настоящее время происходят масштабные жульничества и манипуляции с целью разрушения вековечного образа единства, подменяются образы истинных героев наших народов, «переписывается история».

Совместными усилиями мы не дадим обществу превратится в толпу, возродим и сохраним единые духовные идеалы.

Постоянно будет расширяться межправительственный диалог, диалог творческой и научной интеллигенции, студенческой молодёжи, укрепляться экономические, культурные, научно-технические связи между нашими государствами.

22 октября 2012 года в Москве президент Украины Виктор Фёдорович Янукович встретился с российским президентом. В ходе встречи были намечены новые перспективы двустороннего сотрудничества в области энергетики, торгово-экономических связей, транспорта, космических исследований.

Обсуждались гуманитарные проблемы, актуальные вопросы региональной и международной политики. В рамках проекта Декларации глав государств-участников СНГ о последующем развитии сотрудничества, Украина присоединилась к подготовке празднования 70-й годовщины Победы советского народа над фашистской Германией.

По-прежнему наиболее актуальным остаётся сотрудничество Украины и Российской Федерации в области энергетики. Активно реализуется двустороннее Соглашение о научно-техническом сотрудничестве между Государственным предприятием «Российский государственный концерн по производству электрической энергии на атомных станциях» (Россия) и Национальной атомной энергогенерирующей компанией «Энергоатом» (Украина). Организации плодотворно обмениваются опытом по эксплуатации атомных электростанций, их пожарной и радиационной безопасности, инженерной поддержке, противоаварийному реагированию, управлению персоналом. В 2012 году заключены соглашения о прямом партнёрстве между украинскими и российскими АЭС: Запорожской и Балаковской, Хмельницкой и Ростовской, Южно-Украинской и Калининской, Ровенской и Нововоронежской.

Значительным событием стало начало совместного строительства в Кировоградской области завода по производству ядерного топлива. По словам премьер-министра Украины Николая Азарова, «... проект открывает новый этап сотрудничества с нашим стратегическим партнером Российской Федерацией в области ядерной энергетики. Я убежден, что наше сотрудничество в этом проекте наполняет реальным содержанием наши договоренности». Глава Правительства отметил, что проект позволит Украине усилить свою энергетическую независимость, участвовать в зарубежных проектах по эксплуатации действующих атомных энергоблоков и строительстве новых. Возведение объекта будет осуществляться на протяжении 2012–2020 гг.

В последние годы выросла эффективность украинско-российского партнёрства в создании новейших инновационных проектов. В 2013 году в Киеве состоится заседание Консультативного научного Совета Центра разработки и коммерциализации новых технологий «Сколково», возглавляемого лауреатом Нобелевской премии, академиком Жоресом Алфёровым. Основная задача Центра заключается в реализации новых технологий и научных достижений в промышленности. Особое внимание уделяется совместным с Украиной исследованиям в сфере нанотехнологий.

Россия продолжает оставаться главным стратегическим партнером Украины в развитии отечественной космической отрасли. Совместная работа ведётся над разработкой уникального астрофизического проекта «Радиоастрон» по изучению объектов дальнего космоса; крупнейшего в мире научного космического проекта Международной космической станции; над созданием украинского спутника связи «Лыбидь», запуск которого запланирован на 2013 год.

Во многих совместных проектах активное участие принимают учёные нашего университета. Успешное сотрудничество НТУ «ХПИ» осуществляет с ведущими вузами, научно-исследовательскими институтами и предприятиями РФ. Это: МВТУ им. Баумана, Московский государственный университет, Московский химико-технологический институт, Московский институт химического машиностроения, Томский политехнический институт, Институт космических исследований, Институт прикладной химии, Институт Химии связанного азота, Институт физики Земли, Институт прикладной физики, Атоммаш, Белэнергомаш, Стерлитамакский химкомбинат, Автоваз, Кировский завод и др.

В октябре 2012 г. в Москве состоялся XVI Всемирный Русский Народный Собор, почётным гостем которого был проректор НТУ «ХПИ», многолетний попечитель общественного форума «Уроки Переяславской Рады» Александр Георгиевич Романовский. В своем выступлении он поддержал мысль о необходимости развития и укрепления российско-украинского культурного и исторического поля в целях усиления патриотического воспитания молодёжи.

2012–2013 гг. – это годы знаменательных исторических юбилеев. В сентябре 2012 г. Российская Федерация торжественно отпраздновала 200-летие Отечественной войны 1812 г. и Бородинской битвы. Отдавая дань памяти этим событиям, невозможно обойти вниманием подвиг украинского народа в разгроме армии Наполеона. 19 казачьих полков и 70 тыс. украинских ополченцев добровольно приняли участие в русско-французской войне и, освобождая Европу, дошли до Парижа. Многие казачьи полки были удостоены серебряных Георгиевских труб – награды воинским частям, отличившимся в бою особой храбростью.

В память о подвиге соотечественников, 26 сентября 2012 г. в Национальном Киево-Печерском историко-культурном заповеднике была открыта выставка «Украина в войне 1812 года». В торжествах приняли участие премьер-министр Украины Николай Янович Азаров, министр образования и науки, молодежи и спорта Дмитрий Владимирович Табачник, посол Российской Федерации в Украине Михаил Юрьевич Зурабов, посол Франции в Украине Алан Реми и возложили цветы к могилам генералов-героев войны 1812 года Паисия Кайсарова и Афанасия Красовского, похороненных в Киево-Печерской Лавре.

В 2013 г. будет отмечаться 160-летие начала Крымской войны (1853–1856 гг.). Сформированные на Украине Черниговский, Полтавский, Житомирский, Подольский, Одесский, Волынский и Кременчугский полки, отряды Черноморского казацкого войска героически сражались с врагом.

2013 год для народов бывшего Советского Союза ознаменуется 70-летием окончания битвы под Москвой, Сталинградской битвы и битвы на Курской дуге.

В Национальном техническом университете «Харьковский политехнический институт» патриотическое воспитание, как приоритетная составляющая учебно-воспитательного процесса, традиционно организовывается на высочайшем уровне. Безусловным шагом вперёд в этой области стало расширение сотрудничества профессорско-преподавательского состава НТУ «ХПИ» с российскими коллегами.

В сентябре 2007 г. в университете состоялся I Международный студенческий форум *«Украина – Россия»,* в работе которого приняли участие ректоры, преподаватели и студенты украинских и российских вузов, всего – более 800 делегатов из всех регионов Украины и 13-ти городов Российской Федерации. Участниками форума была принята Резолюция о развитии дружественных и партнерских отношений между молодежью обеих стран.

Доброй традицией стало ежегодное проведение международных конференций «Переяславская Рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации» и «Пространство литературы, искусства и образования – путь к миру, согласию и сотрудничеству между славянскими народами».

Участники конференции – видные учёные, общественные деятели, представители культуры и искусства – не только обмениваются опытом научно-исследовательской и просветительской работы, но и акцентируют внимание на различных аспектах патриотического воспитания студенчества Украины и России.

«В ком нет любви к стране родной, те сердцем – нищие калеки...» – писал украинский поэт Тарас Григорьевич Шевченко. Эти строки великого Кобзаря и сегодня не утратили своего глубокого национального смысла не только для, украинцев, но и для россиян. Совместные усилия лучших представителей высшей школы Украины и Российской Федерации в области воспитательно-патриотической работы со студенческой молодёжью, безусловно, принесут свои плоды, позволят более эффективно бороться с проявлениями ксенофобии, шовинизма, религиозной нетерпимости, опасно участившимися в наших обществах в последние десятилетия.

2014-й год объявлен в Украине Годом Тараса Шевченко в честь 200-летия со дня его рождения. И глубоко символичным является подписание Владимиром Владимировичем Путиным указа о присоединении России к подготовке и празднованию «этого значимого для наших стран юбилея».

Безусловно, не всё так радужно во взаимоотношениях наших государств. Несмотря на то, что Украина уже более двух лет требует пересмотра действующих газовых соглашений с Россией, называя цену завышенной, а сами контракты – кабальными, не достигнуты договорённости по газовой проблеме. В 2013 году Киев намерен сократить закупки российского газа до 20 миллиардов кубометров. При этом украинская сторона заявляет о возможности отстаивать свои национальные интересы в газовом споре с Россией в европейском суде. Обсуждение проблемы продолжается.

До сих пор камнем преткновения в отношения двух стран остаётся и вопрос вступления Украины в Таможенный союз с Россией, Белоруссией и Казахстаном, условия которого расцениваются украинским правительством как недостаточно приемлемые. Дискуссии по проблеме продолжились и на 23-ем саммите стран СНГ, открывшемся 5 декабря 2012 года. Однако пока президент В.Ф.Янукович говорит лишь о присоединении «к не-

которым положениям Таможенного союза» и о готовности Украины участвовать в его работе исключительно в качестве наблюдателя.

Тем не менее, несмотря на ряд серьёзных разногласий, правительства наших стран чётко осознают необходимость их скорейшего, конструктивного преодоления. «Мое твердое намерение – обеспечить постоянное и крепкое партнерство с Российской Федерацией, от которого выигрывают не только наши народы, но и Европа, и мир», – это заявление президента Украины чётко определяет один из приоритетных векторов его внешней политики, подчёркивает заинтересованность в сплочённости с российским государством. Схожую точку зрения высказал и президент В. Путин, отметивший в одном из своих недавних выступлений, что следует всеми способами поддерживать и укреплять высокую динамику развития взаимного российско-украинского сотрудничества.

Таким образом, всестороннее партнёрство наших стран неуклонно развивается, способствуя прогрессу приоритетных отраслей экономики обеих стран, укрепляя их историческую и духовную взаимосвязь, вовлекая в прогрессивные процессы единения студенческую молодёжь – будущих творцов истории двух братских государств.

Ганичев В.Н.
г. Москва, Россия

ДАР, ДАРОВАННЫЙ СВЫШЕ

Уважаемые коллеги!

Вопрос о русском языке не раз ставился на повестку дня. В настоящее время он несколько затух, стал реже подниматься. А между тем, всем ясно, что слово, если хотите, наш духовный строительный материал, только в отличие от кирпича и бетона он часто имеет не всегда объяснимую сложную структуру, иногда хрупкую, но в то же время прочную в веках. Вместе с тем, ясно, что проблемы русского языка не носят второстепенный, необязательный характер. Это вопрос нашей духовной близости и единства. Русский язык – мощнейшая скрепа для славянских народов. Важны, конечно, нефтепроводы, железные дороги, но именно русский язык и есть самая мощная, духовная и необходимая скрепа в нашем межнациональном вопросе.

Таким он стал не из-за имперских амбиций русских людей, не из-за стремления навязать свой национальный дух, державную суть, а по причине того, что без глубинных объединяющих, общих смыслов, без его высочайшего устроения, без его культуры он не стал бы таким всеобъемлющим.

Международным он стал после победы под Сталинградом, сражения под Курском, взятия Берлина и тогда в ООН он стал международным. Таким образом, русский язык – это язык победы.

Русскому языку выпала миссия языка объединителя по причине того, что с первых времён своего развития, а главное, от письменной традиции Кирилла и Мефодия, от Киевской Руси, он стал языком древнерусского, а затем и русского народа, языком высочайшей в мире культуры и литературы, науки и дипломатии, языком Ломоносова, Держави-

на, Пушкина, Гоголя, Тургенева, Достоевского, Толстого, Чехова, Есенина, Шолохова, Солженицына, Распутина, Белова, Рубцова, десятков величайших искуснейших поэтов и прозаиков, стал языком мировой культуры, не знать, не чувствовать который, искажать который есть невежество, позор и бесчестие для нашего человека, для человека, действующего во всех направлениях жизни. Сейчас уже ясно, что беспорядок в языке, его сокращение, замена многих русских слов в языке ведёт не только к невежеству, но и смуте в обществе.

При создании государства Израиль в 1948 году громадные усилия были предприняты для воссоздания древнееврейского языка, на котором говорили 2 тысячи лет назад. Это был тяжелейший лингвистический процесс, но он дал толчок росту национального духа, а мы не только не изучаем древнерусский язык, но нередко сегодня на это наследие наступает темнота незнания, амбиции, бескультурье, да и злой умысел из-за границы и внутри. Вспомните программы по урезанию русской классики, глубочайшего нашего резерва в языке, русской литературе.

Говоря о проблемах русского языка в государствах бывших республик СССР – мы не можем не сказать о проблемах русского языка в самой России. Они связаны и с засорением языка иностранными словами, и с правописанием, и с алфавитом, и с произношением, и со многими другими негативными явлениями. Есть много «реформаторов» в среде чиновников и среди философов, пытающихся навязать нам чуждые изменения. С ними ведется решительная борьба. Не остался в стороне и Союз писателей России. Вспомним хотя бы Год русского языка и последующие события. Мы смогли провести собрания, конференции, выставки, организовали Всероссийскую союзную встречу русистов и писателей, установили памятник Русскому слову в Белгороде, русской учительнице в Дагестане. Установили памятный знак букве «Ё» в Симбирске. Моя 4-х летняя внучка два года назад спросила: «Ты о чём думаешь?» «Да, есть люди, – говорю ей – которые хотят говорить не ёжик, а ежик, не ёлка, а елка». Она задумалась и встревожено спросила: «Они, что, хотят, чтобы ёжик был без иголок?» Нет, ёжик останется с иголками. Не дали вычеркнуть, «выковырять» эту букву «Ё» из русского алфавита. Отдадим должное недавно почившему энтузиасту, инженеру и учёному Чумакову, многим ёфикаторам, нашему Союзу. Может же наша общественность и власти! Но предстоит сделать ещё больше. У нас законная тревога по поводу нашего объединителя.

Надо «встряхнуть» общество, высмеять невежество многих людей в плохом знании русского, надо делать модой хорошее знание русского языка. Мы предложили, чтобы в передачах ТВ каналов утром и вечером ввести «Урок русского», в котором объяснять многие слова, их суть, порядок произношения, употребления во многих произведениях и в разговорной речи. Это касается и интернета.

На Комиссии было внесено предложение в лицензию на деятельность телевизионным компаниям, органам печати ставить задачу, чтобы вещание, публикации проводились грамотным, литературным, свободным от сквернословия, без проанглийской интонации дикторов – это и есть следование профессии и народным началам.

Сегодня мы и говорим о главных организационных делах и звеньях в вопросе, о языке, исполнителях, носителях знаний, и о мерах по их осуществлению.

Первое и главное – это не юридические законы и правила, которые у нас есть и, возможно, ещё возникнут. Главное это та душа, страсть, умение, забота о русском язы-

ке, которые должны быть у всех, кто имеет отношение к его распространению: это и учителя, библиотекари, писатели, журналисты, администрация областей, городов и сел, и многие другие, без которых ничего путного не совершить. Ясно, что должны быть опорные пункты русского языка, обучающие, пропагандирующие, развивающие. Это практическая и организационная работа, как в областях с преобладающим русским населением, так и в национальных объединениях. Этого надо добиваться, стучать во все двери.

На недавнем, происходящем под началом Святейшего Патриарха, Всемирном Русском Народной Соборе приводился опыт организации и строительства, создания центров русской культуры. Это важно и представителям других национальностей, ибо двуязычие – это расширение их кругозора, культуры, профессионализма. Один из экспертов недавно настаивал, что русский язык делает граждан конкурентоспособными. Я не возражаю, но первым надо поставить вопрос о приобщении к великой культуре и знанию. А, что касается двуязычия, то я, русский человек, учившийся в украинской школе и закончивший Киевский университет, знаю, что знание двух, трёх и более языков увеличивает духовную и профессиональную силу человека. Нынче из СМИ на человека обрушивается море иностранных слов, иноязычных выражений, с которыми, к сожалению, никто не борется, не ставит им заслон. Удивительно, что такие слова появляются не только в технических науках, кое-кто из учёных-попрыгунчиков пытаются втиснуть их в словари. Да, и вообще, появляется много фальшивых словечек, мифов, русские песни поются с вульгарным акцентом и неэстетическим хрипом.

Александр Казинцев верно отмечает, что народ лишают языка на бытовом элементарном уровне, формируют иноязычный сленг избранных. Все эти «дискурсы» у интеллектуалов, «фьючерсы» у бизнесменов, «сомелы» у гурманов, «дайвинги» у богатых бездельников, «брифинги» у мидовцев создают чуждую среду, отторгающую социально чуждых народу.

Да, «похищение» языка касается, как справедливо отметил профессор Е. Белозерцев, его ценностно-смысловых установок. Все выношенное народом понимание жизни, добра, зла должного и запретного подвергается неясной, но жёсткой цензуре. Часто ли вы видите слова истина, правда, справедливость, равенство, солидарность? Да и слово народ сплошь подменяется словом «электорат», народонаселение. Погружаясь в такую языковую среду, массы действительно не могут высказать свою боль, свои требования. Они говорят о справедливости – социальные верхи обвиняют их в зависти, начинают говорить о своих правах – объявляют их «экстремистами», пытаются уберечь детей от разврата – «ретроградами», тревожатся о судьбах родины – обличительно «национал-патриоты», а то и фашисты.

У нас отбирают слова, ставят под сомнение их смысл, лишают возможности говорить о себе. Всё это уже тревожно и опасно.

Действительно, как сказал П. Флоренский, многое в науке пытаются оградить «частоколом терминов».

Мы хотели при участии Всемирного Русского Собора, Союза писателей России создать широкую комиссию писателей, учёных, филологов, педагогов-практиков по русскому языку с задачей анализа положения русского языка, негативных явлений, влияю-

щих на его развитие и выработке конкретных рекомендаций по восстановлению чистоты русского языка.

Союз писателей, Всемирный Русский Собор со своими коллегами, представителями администрации областей, предпринимателями решил установить премию «За чистоту и красоту русского языка». Сегодня можно назвать таких кудесников слова: Валентин Распутин из Иркутска, Юрий Лощиц и Владимир Костров из Москвы, Ольга Фокина из Вологды, москвичка Лариса Васильева, архангелогородец Владимир Личутин, вятич из Москвы Владимир Крупин, Ирина Семёнова из Орла, краснодарец Виктор Лихоносов, петербуржец Глеб Горбовский, оренбуржец Пётр Краснов и др.

Многие сегодняшние издатели считают литературой наспех сколоченные детективы, пошлые, насыщенные вульгарной речью и даже матом постельные мелодрамы. Они, изгнав редакторов и корректоров из издательств, плодят безграмотность и бескультурье.

Должна быть кропотливая и взвешенная работа филологов, писателей по составлению рекомендованного списка сопоставлений с иностранным языком. Нужно дать рекомендации к употреблению там, где это возможно, русских слов, вместо иностранных. Делали же это в XVIII веке в ответ на богатые иноземные заимствования Петра I Ломоносов, Державин, Фонвизин, Карамзин. Куда делся вратарь? – Лев Яшин был вратарь, а не голкипер и был таковым лучшим в мире вратарём.

Да вот слова, которые пришли с сочинениями Н.М. Карамзина: благотворительность, взыскательность, вольнодумство, ответственность, промышленность, рассудительность, таинственность и десятки других. Хорошо, что не было телевидения, а то они убивца и душегуба по-русски назвали бы благородно киллер, а разбой нередко и коррупцию пытаются заменить более робингудовским словом рэкет. Ну, а бандитствующих толстосумов называют возвышенно олигархами.

Мы должны в этом смысле составить и «список возвращения» старых, но коренных русских слов. Этот список начал в своё время А.И. Солженицын. Здесь и для нас большое поле деятельности.

Дорогие друзья! Нам надо поддержать, заметить, поощрить специалистов, преподавателей, учёных – всех, кто проводит активную деятельность в сфере развития, пропаганды и защиты русского языка. Мы знаем, что слово, речь часто идут через народное творчество, сцену. Давайте от нашего имени и Союза писателей будем рекомендовать, присваивать лучшим художественным коллективам страны, небольшим группам, отдельным чтецам премию «Национальное достояние» за распространение, донесение людям чистоты и богатства как русского языка, так и языков других народов. Ведь русский язык проходит в немалой степени и через искусство, народную песню, художественное слово. Надо восстановить Всероссийский конкурс чтецов на исполнение русского слова, попросить великого артиста, заведующего кафедрой художественного слова Василия Ланового возглавить его, представлять победителей конкурса всей стране (как танцоров или певцов). Очень важно рекомендовать всем организациям областей и республик, городов и сёл участвовать в проведении Дня русского языка 6 июня в день рождения А.С. Пушкина. В 2000 году, когда ещё шли бои в Чечне, мы, писатели, при-

везли туда 200 томов Пушкина. Чеченская учительница сказала: «Пушкина привезли, значит, война кончается». Так и случилось.

В связи с этим необходимо организовать во всех школах всероссийский, поэтапный обязательный конкурс средних учебных заведений ко Дню русского языка, результаты которого должны учитывать его при поступлении в вузы, определив ряд из них, как обязательных МГУ, СПГУ, Новосибирский, Нижегородский, Екатеринбургский и другие университеты. («Умники и умницы» – блестящая передача, но только для МГИМО, а надо и для других вузов).

И ещё о переводах. Помню на одном из пленумов Союза писателей народный писатель Якутии Николай Лугинов, блестяще владеющий русским языком, но пишущий на русском и якутском, сказал: «Нам невозможно без русского слова, как и родного слова. Поэтому мы с лёгкостью переходим с одного языка на другой, оставаясь коренными якутами, – и улыбаясь, закончил, – я до 3-го класса считал, что А.С. Пушкин – якутский поэт». Вот какая была сила перевода и школы переводчиков и национальных языков на русский и, наоборот, в Советском Союзе. Мы обязаны восстановить её.

Обращаюсь к учёным, писателям, журналистам, историкам. Давайте развенчаем, возникшую в период перестройки, тенденцию, когда у сочинителей разного рода находились в сочинениях только исторические конфликты, столкновения и недовольства между народами. Давайте проявим усилия в показе большой исторической дружбы, дружелюбия и взаимопонимания между ними. Ведь переплетение народов и языков нынче такое же, как и в Советском Союзе. Вот, например, мои друзья Расул Гамзатов, Кайсын Кулиев, Мустай Карим вышли на мировую арену с помощью русского языка. И хочу выразить оптимизм, что Россия, её люди во многом очнулись. Они сбрасывают с себя иго информационных фантомов и затуманенных слов, вырабатывают иммунитет против них. Но для этого нужны ещё наши большие общие усилия.

И в этой созидательной работе по укреплению связей и духовного единства славянских народов неоценимую роль играет русский язык как язык великой культуры и духа.

Романовский А.Г.
г. Харьков, Украина

ДУХОВНОСТЬ КАК ОСНОВА ЕДИНСТВА СЛАВЯНСКИХ НАРОДОВ В НАСТОЯЩЕМ И БУДУЩЕМ

Название нашей конференции отражает глубокий смысл, одновременно заставляя нас возвращаться в далекое прошлое, более 4-х столетий в XVII век, и заглянуть далеко вперед в «Перспективы развития восточнославянской цивилизации»…

На первый взгляд – последняя фраза звучит достаточно высокопарно…

Действительно, хотим мы этого или не хотим, но мы должны в своих повседневных планах мыслить глобально. Ведь мы уже никуда не можем спрятаться от того потока информации, который каждый день буквально обрушивается на нас изо всех средств массовой информации: телевиденье, радио, пресса, а еще больше из Интернета.

И все проблемы – политические, экономические, социальные и тем более экологические, рассматриваются только глобально, потому что мы – все люди, живущие на одном и том же земном шаре, связаны одними и теми же общими проблемами.

Каждый из нас, каждый день, должен делать какой-либо выбор, а именно между:

– трудом и отдыхом;

– ответственностью и ленью;

– мужественностью и трусостью;

– порядочностью и подлостью;

– добротой и жадностью;

– любовью и равнодушием.

Между материей и духом – между материальным и духовным!

В конце концов мы понимаем, что любая коммерция – это хитрость, когда тот, кто продает, должен быть хотя бы чуть-чуть хитрее того, который покупает. Иначе никогда продавец не получит прибыль! В этом и есть определенное нарушение морально-этических принципов в экологии человеческих взаимоотношений. А любое производство – это есть умелое действие людей не боящихся нарушить экологию природы!

Чем серьезней производство – тем больше идет вмешательство в гармонию природного равновесия. В этом еще больше нарушение и моральное, и нравственное.

Сегодня мы и на уровне личности, и на уровне общества и государства должны сделать цивилизационный выбор! То ли в пользу Европы с ее романо-германской цивилизацией, то ли в пользу России с восточнославянской цивилизацией, которая в свое время остановила на пороге средневековой Европы движение великой татаро-монгольской империи, в XIX веке остановила французскую тиранию Наполеона, поставила Европу на колени, а в конце XIX – середине XX века сумела стать главной страной, которая разгромила гитлеровскую Германию.

Историческое место восточнославянской цивилизации очевидно! И на протяжении всех многовековых периодов Украина была в центре этой цивилизации.

Сейчас, когда мировой кризис потрясает и Европу, когда падает экономика членов Евросоюза: Греции, Португалии, Испании, Италии, когда проявляются уже явно центробежные тенденции, когда Шотландия и Каталония потрясают мир своими условиями по развалу Англии и Исландии, совершенно ясно, что Европе мы не нужны ни сегодня, ни завтра, ни через 20 лет!

Переяславская рада – событие этапное, предопределившее судьбу Украины на более чем три столетия вперед.

Все хорошо понимают, что именно сохранение духовного единства славянских народов обеспечило их единение во всех остальных сферах взаимодействия и позволило выстоять во всех испытаниях, выпавших на их долю.

Славянские народы на протяжении длительного исторического пути пережили серьёзные испытания своего единства. Оно неоднократно проверялось ударами многочисленных врагов в прошлом, не оставлялись эти попытки и в XX веке.

В современных условиях атаки на наше духовное единство носят системный характер и включают весь спектр приёмов и способов воздействия на разум, весь арсенал средств манипуляции массовым сознанием.

Нет необходимости говорить и том, что стержень этой деятельности формируют многочисленные «мозговые центры», чаще всего замаскированные под видом различных благотворительных, культурных и научных центров.

Фразеологией о либеральных ценностях и демократии пытаются замаскировать главное – стремление парализовать волю к отстаиванию подлинной независимости и разорвать духовные узы братства. К сожалению, в наших странах бешеными темпами проводится миссионерская деятельность чуждых славянским народам религиозных организаций, щедро оплачиваемая западными благотворителями и фондами.

При широком использовании средств массовой информации меняются наши духовные ценности. Переписывается история, насаждаются новые герои, образцы поведения.

Чтобы противодействовать этим попыткам разрушения духовного единства необходимо проводить целенаправленную работу по:

– сохранению исторической правды и формированию адекватного исторического сознания;

– сохранению духовных контактов на различных уровнях;

– воспитанию новых поколений граждан, способных к восприятию бесценных традиций наших народов, стремящихся к формированию истинно гуманистических ценностей в душах людей, прежде всего молодёжи;

– сохранению духовных ценностей Православной веры, являющейся нашей святыней, духовным источником нашей исторической общности.

С этой целью в НТУ «ХПИ» регулярно проводятся на высоком теоретическом и организационном уровне международные научно-практические конференции, в которых принимают активное участие представители украинских, российских, белорусских вузов.

Так, в ноябре 2011 года НТУ «ХПИ» провел конференцию, посвященную 300-летию со дня рождения великого учёного Михаила Васильевича Ломоносова; в сентябре 2012 года – конференцию, посвящённую 200-летию победы в Отечественной войне 1812 года; в декабре 2012 года – научно-методическую конференцию, посвященную 125-летию со дня рождения выдающегося учёного-биолога Николая Ивановича Вавилова.

Из этого следует, что мы стремимся не разрывать ни духовные, ни научные связи с нашими братьями – россиянами, белорусами.

Эти конференции позволяют осуществлять мониторинг взаимодействия братских народов по самым разным направлениям науки, культуры, экономики и образования, проводить научный анализ исторических фактов и событий, выявлять их влияние на ход современной истории. Конференции способствуют реальному духовному взаимодействию, обмену достижениями в области культуры, литературного творчества, живительному духовному взаимодействию между славянскими народами.

Огромное значение для укрепления духовного единства имеет Фестиваль славянской духовной поэзии и музыки «Колокольный звон пасхальный…», который объединяет славянские народы, сохраняет традиции, духовную ментальность. Он позволяет обратиться к духовным истокам, которые проявляются в бескорыстии, сострадании, стремлении к возвышенному.

Ведь это так необходимо современному молодому поколению, испытывающему постоянное давление массовой культуры! Однако достаточно ли этих усилий, чтобы не только влиять на характер происходящих процессов, но и управлять ими?

Понимание того, что таких усилий недостаточно, чтобы противостоять целенаправленному духовному вторжению в сознание наших соотечественников, привело к идее создания института Восточнославянской цивилизации.

Основными задачами института являются:

1. Исследование процессов становления и развития стран славянского мира в контексте развития мировой цивилизации, проблем их исторического взаимодействия, противодействия совместным угрозам и сотрудничества.

2. Исследование особенностей духовности, ценностей, специфики культуры славянских народов.

3. Исследование особенностей и общих черт национального менталитета, специфики этнонациональной психологии, специфики национальной самоидентификации, проведение социологических исследований в области общественного сознания.

4. Координация совместных с представителями религиозных и светских аналитических центров исследований в области христианского религиоведения, изучение особенностей становления и функционирования православия.

5. Анализ экономических процессов стран восточнославянской цивилизации, разработка рекомендаций по обеспечению конкурентоспособности их национальных экономик, усилению экономической интеграции и укреплению экономической безопасности в условиях глобализации.

6. Исследование социально-политических процессов в странах восточнославянской цивилизации с позиций международного права, формирование рекомендаций по активизации межгосударственного, регионального и приграничного сотрудничества.

Наш долг – сохранить культурное наследие страны во всем его многообразии и богатстве. Для сохранения единства общества мы обязаны утверждать в Украине европейские стандарты толерантности, обязаны соблюдать требования Европейской хартии о региональных языках и языках меньшинств. Мы должны укреплять дружбу и сотрудничество со всеми славянскими народами – в этом единении залог сохранения славянской культуры.

Переяславская рада – это событие, которое сыграло важную роль в исторической судьбе наших народов.

Это – и избавление от грозящей опасности массового этноцида малороссов поляками, который был уже, казалось бы, неминуем в случае поражения восставших в 1648 году.

Это – и сохранение православной веры, которая формировала нашу идентичность, находящуюся тогда под угрозой прямого уничтожения.

Это – и верный, единственно правильный цивилизационный выбор, выбор не одного гетмана Богдана Хмельницкого, а и всего народа Малороссии. Народа, который избрал путь братского сотрудничества и объединения со своими братьями.

Именно это событие объединило нас в одну семью.

Именно этот смысл мы вкладываем в эту дату.

Именно такое его значение мы считаем единственно верным.

Алексеев В.Г.
г. Харьков, Украина

ПЕРЕЯСЛАВСКАЯ РАДА КАК ВОЗВРАТ В СВОЕ ЦИВИЛИЗАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО

Этот доклад был подготовлен для научно-практической конференции, посвященной Переяславской Раде, и уже в ходе его подготовки возник вопрос – в чем же практическое значение данной конференции?

Ответ прост – конференция позволяет не только поделиться суждениями о прошлом, ознакомиться с различными точками зрения на него, но и осмыслить те события, которые сейчас с нами происходят, причем сделать это в контексте того исторического опыта, который дает нам наша история. А учитывая, что история развивается по спирали, то на каждом новом витке развития нам приходится решать проблемы, которые ранее уже возникали перед нашими предками, но решать уже на более высоком и сложном уровне. Понятно, что судьбоносные решения нельзя принимать вслепую – цена ошибки может быть слишком велика. И осмысливая уроки истории, мы можем увидеть ориентиры, воспользоваться опытом предков и найти рецепты для решения ныне возникших проблем.

Сейчас Украина столкнулась с такой же проблемой, которая у нее уже возникала в середине XVII века – поиска своего места в нашем сложном мире, что позволит ей не только сохраниться и выжить, но и занять достойные позиции в мировом сообществе. И если непредвзято взглянув в прошлое, можно адекватно оценить настоящее и наметить ориентиры для будущего.

Отдавая должное всемирно-историческому значению Переяславской рады, следует выделить несколько существенных моментов. Во-первых, для историков не является секретом, что Богдан Хмельницкий неоднократно обращался к Москве с просьбами о подданстве и предоставлении помощи, но позитивный отклик получил далеко не сразу. Значительная часть российской политической элиты тогда (как и сейчас) вовсе не горела желанием втягиваться в решение украинских проблем. Прекрасно понимая, что принятие Украины в российское подданство приведет к войне с Польшей (так и случилось – в течение последующих 12 лет России пришлось воевать с поляками, имея ряд дополнительных проблем из-за череды предательств украинской старшины).

Во-вторых, далеко не вся Украина тогда освободилась от власти Польши. Достаточно вспомнить, что в результате Андрусовского перемирия (1667 г.) граница между Речью Посполитой и Русским государством была установлена по Днепру, а Киев стал русским только потому, что Россия его тогда же выкупила у Польши за 146 тысяч рублей. Правобережье Днепра оставалось в составе Речи Посполитой вплоть до второй половины XVIII века, когда в царствование Екатерины II было освобождено от польского владычества. То же самое касается Северного Причерноморья (историческое название – Новороссия), отвоеванного у турок и татар опять-таки в царствование Екатерины II. В советское время территория Украины приросла за счет присоединения к ней территории ликвидированной Донецко-Криворожской республики (со столицей в Харькове), от-

торгнутых у Польши территорий Галиции и Волыни, изъятых у Румынии Южной Бессарабии и Северной Буковины, переданного Чехословакией Закарпатья и подаренного РСФСР Крыма.

В-третьих, вступление в войну с Речью Посполитой ознаменовало собой переход России в новую фазу своего развития – осознанно вступив в эту войну, она подтвердила, что уже оправилась от последствий Смутного времени (когда остро стоял вопрос о самом сохранении ее государственности), и может претендовать на полноправное участие в европейских делах. Присоединив часть Украины, Россия вошла в непосредственное соприкосновение с турецким вассалом – Крымским ханством – и открыла длинный список русско-турецких войн, что впоследствии сыграло важную роль в освобождении Европы от турецкого владычества (достаточно вспомнить, что в конце XVII века турецкие войска стояли у стен Вены). Думается, здесь мы можем провести увидеть аналогию с современностью – именно активность нынешней Российской Федерации на постсоветском пространстве, инициирование ею интеграционных процессов свидетельствует о преодолении ею Смуты конца 80-х – 90-х годов прошлого века.

Стоит вкратце остановиться и на развенчании некоторых мифов, ибо мифы, положенные в основу практических действий, не позволят получить желаемый результат, поскольку изначально закладывают неверную основу практических действий. Одним из наиболее распространенных и укоренившихся в общественном сознании мифов является советский миф о «воссоединении Украины и России». Наверное, историки XVIII–XIX вв. были бы немало озадачены, если бы узнали, что вместо «воссоединения Руси» появится «воссоединение Украины с Россией». А бывшим верным партийцам, историкам КПСС и преподавателям научного коммунизма, ныне подвизающимся на ниве «истории Украины», лет 25 назад и в страшном сне не привиделись бы их нынешние «исторические труды» о «временном военном союзе двух держав». И как-то забыто, что в 1654 г. Богдан Хмельницкий и старшина даже не знали, что происходит воссоединение Украины с Россией, а не переход Войска Запорожского из подданства польского короля в подданство русскому царю. Кстати, и субъектом Переяславского договора была вовсе не Украина, а Войско Запорожское…

В общем-то, в 1654 году произошло довольно заурядное, по меркам того времени, явление: один из вассалов менял подданство – Войско Запорожское переходило из подданства польскому королю под «высокую руку царя московского». Правда, заурядным это явление можно считать по тогдашним юридическим меркам, а вовсе не по всемирно-историческим последствиям – Россия начала свое вхождение в число европейских государств. Хотя тогда «под высокую руку царя московского» перешли лишь 10–12% нынешней территории Украины – некоторые районы нынешних Полтавской, Сумской, Черниговской и Киевской областей.

Мифом можно считать и утверждение, что история якобы развивается по какому-то наперед заданному сценарию либо, наоборот – зависит исключительно от деяний отдельных личностей. Вовсе нет – она является следствием ряда случайных факторов, которые, тем не менее, реализуются в контексте общих закономерностей. Одна из важнейших закономерностей – цивилизационная принадлежность, обуславливающая поведенческие стереотипы этносов, устанавливающая общественные понятия «хорошо-плохо».

Большую известность получила созданная авторитетнейшим американским политологом Самюэлем Хантингтоном концепция «столкновения цивилизаций», описывающая динамику современных международных отношений сквозь призму конфликтов на цивилизационной основе. Согласно концепции Сэмюэла Хантингтона, цивилизации – это большие конгломераты стран, обладающие какими-либо общими определяющими признаками (культура, язык, религия и т.д.). Как правило, основным определяющим признаком наиболее часто является общность религии. Цивилизации, в отличие от стран, обычно существуют долгое время – как правило, более тысячелетия. Хантингтон утверждает, что на земном шаре существует восемь цивилизаций – западная, православная, исламская, индуистская, синская (китайская), японская, латиноамериканская, африканская.

Большая часть Украины (западнее реки Збруч), как и Россия, принадлежит к Православной цивилизации, и это обуславливает общность фундаментальных ценностей, смыслов и поведенческих стереотипов. Вхождение же какой-либо страны или ее части, относящейся к одной цивилизации, в состав другой цивилизации, в свете концепции Хантингтона является причиной конфликтов, поскольку отсутствие общих базовых ценностей неизбежно вызывает ситуацию, когда представители доминирующей цивилизации начинают переформатирование под свои представления попавших к ним в зависимость представителей другой, более слабой цивилизации. Причем в данном случае речь может идти не обязательно об интеллектуальной силе – таковой волне может выступать сила, имеющая административно-правовой характер или военный характер.

Собственно, именно такая ситуация сложилась в Речи Посполитой к XVI–XVII векам: западная (католическая) цивилизация, к которой принадлежал правящий слой Речи Посполитой (поляки), начала силовое переформатирование попавших к ней в административную зависимость представителей православной цивилизации (поражение в правах, экономическая дискриминация, принуждение к Унии). Разумеется, это вызывало неизбежное противодействие, находившего свое выражение как в мирной форме (деятельность Братств, отказ православных иерархов от перехода в Унию), так и военной – многочисленные восстания (Наливайко, Трясило и т.п.). Наиболее мощным восстанием стало восстание Богдана Хмельницкого, силовым путем разрешившее накопившиеся противоречия.

Разумеется, Богдан Хмельницкий понятия не имел ни о Хантингтоне, ни о еще не сформулированной теории «столкновения цивилизаций». Но ведь тогда не знали ни о радиоволнах, ни об электричестве, ни о радиации, ни о законе всемирного тяготения – что не мешало этим явлениям реально существовать, будучи непознанными. И оказывать вполне конкретное влияние на повседневную жизнь людей. Поэтому, когда после военных побед над Речью Посполитой встал вопрос куда идти, в какую общность вступать, на подсознательном уровне была выбрана общность, к которой цивилизационно принадлежало население тогдашней Малой Руси.

На Переяславской Раде Богдан Хмельницкий представил, как теперь принято говорить, ряд альтернативных вариантов. Вот как описывают историки их рассмотрение: *…видим, что нельзя нам жити боле без Царя; для того ныне собрали есмя Раду, явную всему народу, чтоб есте себе с нами обрали Государя из четырех, которого вы хощете; первый Царь есть Турский, который многажды чрез послов своих призывал нас под свою область; вторый Хан Крымский; третий Король Польский, который, будет сами*

похочем, и теперь нас еще в прежнюю ласку принять может; четвертый есть Православный Великия России Государь, Царь и Великий Князь Алексей Михайлович, всея России Самодержец Восточный, которого мы уже шесть лет безпрестанными молении нашими себе просим; тут которого хотите избирайте. Царь Турский есть бусурман; всем вам ведомо, как братии наши, православнии християне, Греки беду терпят, и в каком суть от безбожных утеснении; Кримской Хан тоже бусурман, которого мы по нужди и в дружбу принявши, каковыя нестерпимыя беды приняли есмя! Какое пленение, какое нещадное пролитие крови християнския от Польских Панов утеснения, никому вам сказывать не надобет; сами вы все ведаете, что лучше жида и пса, нежели християнина, брата нашего, почитали. А православный християнский Великий Государь, Царь Восточный, есть с нами единаго благочестия Греческаго закона, единаго исповедания, едино есми тело церкви православием Великия России, главу имуще Иисуса Христа.

Той Великий Государь, Царь християнский, сжалившися над нестерпимым озлоблением православныя церкви в нашей малой России, шестьлетных наших молений безпрестанных не презривши, теперь милостивое свое Царское сердце и нам склонивши, своих великих ближних людей к нам с Царскою милостыю своею прислати изволил, которого естьли со усердием возлюбим, кроме Его Царския высокия руки благотишнейшего пристанища не обрящем; а будет кто с нами не согласует теперь, куды хочет, вольная дорога.

К сим словам весь народ возопил: волим под Царя Восточного, православного, крепкою рукою в нашей благочестивой вере умирати, нежели ненавистнику Христову, поганину, достати.

Вот так, собственно, и произошел возврат Войска Запорожского (Малой Руси, Украины) в состав той цивилизации, в которой она не только возникла, но и была ее первоосновой. И неважно – была ли это осознанное возвращение в свое цивилизационное пространство, или происходило это на подсознательном уровне – результат говорит сам за себя. Особенно если учесть ряд альтернативные решений, которые попытались реализовать оппоненты Богдана Хмельницкого и плоды которых зримо проявились на Правобережье – оставшись вне пределов православной цивилизации, оно довольно быстро вступило в этап, именуемый «Руиной». А тамошнее население, оставшееся вне пределов своей цивилизации, возвращалось в нее в индивидуальном порядке – массово бежало в Россию, где с разрешения русского царя селилось на окраине русского государства, впоследствии названной Слобожанщиной.

Собственно, к чему ведут попытки игнорировать свою цивилизационную принадлежность, наглядно демонстрирует судьба носителей альтернативных подходов: гетман Дорошенко, принявший протекцию от турецкого султана, превратил подвластное ему Правобережье в Руину. Гетман Выговский, попытавшийся вернуть Украину в состав Речи Посполитой, был изгнан, бежал в Польшу, где и был расстрелян. Гетман Мазепа, вздумавший под протекцией шведов повторить опыт Выговского, вынужден был бежать с Украины в Турцию, где вскоре и закончил бесславно свои дни (как утверждают некоторые историки – будучи заеденный вшами). Таким же крахом закончились попытки создать «независимую Украину», войдя в сферу влияния Германии (Грушевский, Скоропадский, а потом и Бандера), Антанты (Винниченко), Польши (Петлюра). Сейчас имеет

место еще один «римейк» – происходит попытка вновь передвинуть Украину в иное цивилизационное пространство, на сей раз под патронатом ЕС и США.

При этом все подобные попытки реализуются в контексте общей закономерности: достижение независимости с уходом Украины из своего цивилизационного пространства неизбежно происходило исключительно в контексте сдачи не только национальных интересов Украины, но и ее территорий. Достаточно вспомнить, что пресловутая Злука была отменена правительством Петлюры уже в апреле 1920 года, когда Польше тогдашние «державотворцы» не только вернули Галицию, но в придачу отдали еще и Волынь. И все ради права удержаться у власти и вернуться на Украину в польском обозе! И почему-то сами по себе тут же возникают ассоциации со сдачей украинскими евроинтеграторами газоносного шельфа у острова Змеиный…

Мировой опыт свидетельствует, что еще ни у одного народа не получалось сменить цивилизационную принадлежность – все такие попытки заканчивались утратой субъектности, превращением в строительный материал чужой цивилизации и растворением в ней. Либо превращением в этнических мутантов… У всех перед глазами с одной стороны – пример Японии, сохранившей свою цивилизационную основу и усилившей ее заимствованием передовых достижений других цивилизаций, а с другой – пример африканских народностей, возжелавших «войти в Европу» – тех самых, представители которых заполнили эмигрантские кварталы европейских городов. И которые от безысходности регулярно устраивают беспорядки с грабежом магазинов и массовым поджиганием автомобилей.

Сейчас Украина стоит перед выбором – остаться ей в составе своей цивилизации или попытаться сменить цивилизационную принадлежность. И при решении этого вопроса следует еще раз взглянуть на опыт прошлого – дабы не допустить еще одной Руины, и не уподобиться африканцам, с их печальным опытом смены африканской цивилизационной принадлежности на европейскую. А принимающим решения – не повторить судьбу Выговского и Мазепы.

Плаксий Е.Ю.
г. Харьков, Украина

ЧУВСТВО, ПРИЗВАННОЕ ОБЪЕДИНЯТЬ

Сегодня, в мире однодневных ценностей, когда материальное ставится многими во главе жизни, я как никогда вижу огромную необходимость в значимом и важном общении между родственными славянскими народами. Из этого общения, способного обогатить наш духовный опыт путем возвращения к общим истокам, славянские народы смогут почерпнуть силу и мудрость поколений, чтобы состоятся как полноценные нации в современности. Мое глубокое убеждение, что такое межнациональное общение стоит рассматривать и реализовывать как высшее проявление уважения и понимания, целью которых является не замещение, а гармоничное дополнение друг друга, приобретение знаний нового качества без потери своей исконной самобытности. Это не что иное, как со-

прикосновение богатых душ великих славянских культур, направленное отнюдь не на взаимоисключение, а тонкое взаимопроникновение, молекулярную диффузию на духовном уровне во имя их развития и расцвета, сохранения вековых традиций предков и появления новых форм.

Высшей задачей такого культурного и духовного обмена является нахождение единственно верного пути толерантности, исключающего неприязнь любых предубеждений, пути гуманного развития нашего общества, реализованного через взаимную поддержку и сотрудничество, которые укрепят наши нации.

В народе существует простая и известная каждому формула мудрого сосуществования, доступная человеку любой национальности и происхождения: люби свое – уважай чужое. А для родственных славянских народов понятие «чужое» звучит нелогично и противоестественно. Очевидно, что человек, всесторонне развитый, будет отторгать губительный конфликт на основе межнациональных противоречий, потому как будет осознанно стремиться находить не разобщающие, деструктивные и ведущие к розни аспекты культурного взаимодействия между нациями, а те точки соприкосновения родства и общности, призванные сплотить и объединить.

Одним из таких чувств, объединяющих наши народы на основе исторической и территориальной близости восточных славян, является любовь к Родине – естественное чувство состоявшегося человека. Лишенный этого чувства беден ментально, так как теряет свое самоопределение и поддержку рода, разрывая преемственность поколений. Чувство это понятное и, безусловно, общее для всех славян, имеющих одну историческую Родину – Киевскую Русь, не взирая на тот факт, что на сегодняшний день славянские народы проживают на территории разных суверенных государств.

И если взглянуть на данный вопрос шире, Родина для славян – это неразрывное сплетение историй и близость традиций, воплощающих сакральное в современном мире, где рушатся любые таинства. Это особенности славянского менталитета и воспитания – уважение к старшим, дружба, любовь. Это, безусловно, церковь и православная вера, ведь мы еще и братья во Христе. Каждая такая черта делает нас уникальными среди всего многообразия наций и мировых культур, позволяя объединить русских, украинцев и белорусов в одну восточнославянскую цивилизацию, сплоченную глубоким патриотическим чувством к общей и единой для них Родине.

Моя Родина

Среди стен городских, исполинских
И фабричных коптилен в золе,
Как младенец к груди материнской,
Припадаю к родимой земле.

Моя Родина − к детству дорога!
Мне дороже любых заграниц
Палисад у родного порога,
В поле шепот поспевших пшениц,

Ветра в улочках многоголосье,
Чистых ливней хрустальный поток...
Это счастье, что здесь довелось мне
Видеть солнца горячий желток!

Как дитя несмышленое к Маме,
К ней тянусь, и причина на то:
Пуповину родства между нами
Перерезать ни в силах никто!
С этим зовом мне трудно бороться,
Жжет на сердце окалиной он −
И народная песня прольется
Светлой грустью в высотный район...

Нет любви необъятней и чище –
Ковш души с нею полон и зрел.
Станет сердца очаг пепелищем
У того, кто Отчизну презрел!

«Патриотом сейчас быть не в моде!» −
Урезонит с насмешкой любой,
Но важнее пристрастий в народе
Быть по совести честным с собой:

Ради прихотей модности мнимой
Отвергая свой род как порок,
Станешь ты, отовсюду гонимый,
В целом мире как перст одинок.

Для каждого человека Родина начинается с его небольшого мира, личного пространства, которое он с любовью и трепетом лелеет и бережет: его дома, семьи, улицы, где он живет, родного города и, конечно же, места, где через опыт своих учителей он приобретает не только образование ума, но и образование души. Для меня, как и для многих харьковчан, таким особым и родным местом стал Харьковский политехнический институт.

Политеху

Гудит восторгом Пушкинской соната:
И рой толпы, и пробок паралич.
Горит, как зерна спелого граната,
Старинных зданий огненный кирпич.

И, в зелени купаясь изумрудной,
Смеется звон студенческих потех –
Мне с радостью узнать тебя не трудно,
Знакомый и любимый Политех!

Здесь в мраморной тугой, упрямой жиле,
В почетном вихре буквы золотой
Черты великих с гордостью ожили
На память для когорты молодой.
Как солнечные зайчики играли
В аудиторных окнах допоздна!
Там ум пытливый в каждом интеграле
Законы мироздания познал.

И, искренней симпатией ведома,
Я отрицаю фальшь хвалебных од,
Мне просто здесь уютно, словно дома:
Желанный неизменно мой приход.

Родными стали пышные аллеи
И корпусов высотных этажи.
Где в сумерках подсветок гроздья тлеют,
С тобой оставлю часть своей души!..

В заключение хотелось бы добавить, что, прощая друг другу обиды прошлого, мы очищаем душу от суеты для Бога и добра, а открывая навстречу друг другу свое сокровенное – свое творчество, мы созидаем самое честное и плодотворное общение, которое только возможно между братскими народами.

Стрижко Л.П.
г. Харьков, Украина

БУДУЩЕЕ УКРАИНЫ – В БУДУЩЕМ СОЮЗЕ С РОССИЕЙ!

Эти слова часто воспринимаются как лозунг. Действительно, хороший лозунг. Но в нем слышится и признание того, что попала-таки Украина в «халепу», впросак и, что уже более двух десятилетий под крики о «розбудове» державы, «видродженни» нации и реформы, под стоны о Европе слепые ведут слепых, лукавые – обманутых... И под аплодисменты, доллары и команды «доброжелателей» и «меценатов» из США и Евросоюза с пением «ще не вмерла...» довели поводыри Украину до края…

А те, кто и сейчас пытаются лишить Украину будущего должны услышать в словах о Союзе и приговор истории.

На третьем десятилетии «самостийности и незалежности» этот слоган, не теряя своей эмоциональности, наполнился вполне конкретным содержанием, под ним выстроена серьезная научно обоснованная доказательная база.

Жизнь открывает глаза и освобождает от обмана, и, сказав «так дальше жить нельзя», человек ищет выход и убеждается, что для Украины и для большинства – для людей труда – он на пути к свободе от угнетения, власти капитала и паразитов, от коррупции, бандитов и воров – на пути к союзу, социальной справедливости – социализму, советской власти – т.е. к восстановлению СССР.

СССР в 1990 по индексу человеческого развития ООН был на 26 месте. Согласитесь, неплохой ориентир для Украины, которая в 2011 году была лишь на 76 месте.

Несомненно, личные интересы при отсутствии патриотизма, классовая принадлежность, националистические извращения не позволят принять этот лозунг и этот выход обанкротившимся господствующим слоям Украины. Цвета у них могут быть разными, но захваченное у народа держат цепко.

Однако, как говорил классик, «крот истории делает свое дело», Украина еще не деградировала настолько, чтобы в нашем бурном обществе не созрели условия, силы и возможности для исторической бифуркации. Коммунисты понимают, что выход на социалистическую траекторию развития возможен при наличии определенных социально-политических условий, а также доверия трудовых масс, их организованности и опыта классовой борьбы. И сегодня, выдвигая требования к властному режиму, мы нацеливаем трудящихся на борьбу за их интересы и права.

Будущее Украины непосредственно связано с судьбой трудового народа. В Советской Украине – прекрасной и сильной – работали все. Когда со временем становились в строй все новые заводы, на поля выходила новая техника, все больше становилось студентов, никого не ждала безработица. Мы жили с чувством уверенности в завтрашнем дне, чувством исторического оптимизма, чутьем, как сказал классик, единой семьи. Нас было 52 миллиона, мы достигли мирового уровня в науке, культуре и спорте, индустрии, сельском хозяйстве. Благодаря глубокой интеграции, достигнутой в Едином народно-хозяйственном комплексе (ЕНК) СССР, срабатывали синергетические закономерности перехода к новому качеству и мы начали выходить на этап развитого социалистического общества, структуры и внутренние связи которого быстро усложнялись.

В катастрофе, постигшей СССР, и с которой началась украинская трагедия и современная Руина, не было объективной неизбежности. Сказался прежде всего субъективный фактор: внутренняя политическая слабость и инертность КПСС – стержня СССР привели сначала к кризису самой КПСС, затем к государственному кризису СССР и только потом к кризису и разрушению ЕНК. Много было в КПСС таких как Горбачев, Кравчук, Кучма, Ющенко и Янукович...

На Украине разрушение СССР и ЕНК, приватизация и либерально-рыночные отношения больно сказываются и сегодня. Уже в 1992 ВВП упал до 82% уровня 1990, в 1994 – 54%, в 1998–99 – 41%. До сих пор ВВП на уровне лишь около 72% от ВВП 1990 года. Последствия ужасны – Украина потеряла качественный уровень промышленного

производства. Около 70% его объема дают сырьевые и энергетические отрасли. Разрушены или деградируют высокотехнологичные отрасли: радиоэлектроника, производство судов, тракторов, станков, самолетов, танков и т.д. Резко упал профессиональный уровень, уровень разработок, образования и научных исследований.

Население сократилось на 6,5 млн. человек, около 3 млн. человек – на заработках за границей. Число больных туберкулезом, ВИЧ-инфицированных – на эпидемическом уровне. 80% призывников непригодны к военной службе.

К уже названным факторам обнищания надо добавить еще один, который в последние годы становится все более влиятельным и опасным. Этот фактор – «евроколонизация» как вид современной колонизации под видом интеграции или ассоциации. Химерная «независимость» привела к тому, что Запад и МВФ почти незаметно все 20 лет способствовали таким изменениям в нашей экономике, что сегодня ЕС, по большому счету, уже интегрировал Украину к себе в такой форме и измерениях, полностью отвечающих его потребностям – то есть превратил Украину в придаток в важных для ЕС сферах – поставщика образованных кадров и проституток, а также зерна, металла низкого передела, химических продуктов и установил контроль над нашей банковской системой. Большего Евросоюзу сейчас не нужно – мы уже работаем на него. Сомневаетесь – поищите построенное евроинвестором высокотехнологичное мощное предприятие ведущей отрасли, которое работает на украинского потребителя.

Если кто-то считает все это «развитием государства и возрождением нации» и стремится идти путем «рыночных реформ» далее в «независимость» и «евроколонизацию», тому остается сказать, что даже украинская народная медицина в этом случае бессильна.

Но – выход же есть! И хотя история, действительно, не знает сослагательного наклонения, но все же прикинем понесенные потери, еще и для того, чтобы иметь оценку вероятного выигрыша в случае нахождения верного выхода из сегодняшней безысходности. При сохранении умеренных темпов роста ВВП и численности населения 1980–90 гг. оценка потерь за годы «независимости» составляет около 1,5 трлн. USD и 12 млн. человек.

Определив факторы, которые привели к Руине и углубляют ее, можем определить и путь к выходу и факторы, которые будут нам содействовать.

Кроме «евроколонизации» существует другое направление интеграции – обоюдно выгодная «интеграция развития» близких партнеров, когда, например, в течение десятилетий успешного развития Украина строила СССР и весь СССР строил Украину. Сегодня интеграция развития может быть реализована на постсоветском пространстве образованием Таможенного союза с переходом к Единому экономическому пространству (ЕЭП). Это должно быть первым шагом к выходу из разрухи. Важность и практическая безальтернативность этого шага основывается не только на нашем опыте и хозяйственных связях, которые сохранились. Она доказана многими исследованиями ученых Украины и России. Обнародованное в начале 2012 года обстоятельное исследование Института экономики и прогнозирования НАНУ и Института народнохозяйственного прогнозирования РАН анализирует перспективы ЕЭП и сценарии развития для 6 различных форматов взаимодействия Украины с ЕЭП и постсоветскими странами.

Выводы ученых: образование зоны свободной торговли с ЕС приведет к замедлению роста ВВП в 15-летней перспективе на 1,5% ежегодно. Напротив, интеграция в ЕЭП даст толчок ускоренному развитию, темпы вырастут на 6% ежегодно и эффект достигнет 219 млрд. USD. Причем ощутимый прирост в случае вступления в ЕЭП получат высокотехнологичные отрасли: самолетостроение, судостроение, энергетическое машиностроение, оборонная. Несомненно, участие в ЕЭП позволит решить и многие социальные вопросы.

Сегодня не стоит надеяться, что правящие круги Украины (иногда их по ошибке называют элитой) будут обсуждать этот выбор с народом. Объясняется это природой украинского капитала, который приватизировал государство и его бюджет, а также и прибыльные отрасли с быстрым оборотом денег. Капитал на Украине сложился как паразитический по характеру, в руки новоявленных капиталистов и олигархов попали производственные мощности, созданные не их усилиями, инвестициями, эффективной конкуренцией, а трудом советских поколений (есть уже и такой, что паразитирует на земле, на земельной ренте). Именно паразитический капитал тормозит интеграцию в ЕЭП, потому что давно действует не в интересах Украины, а в своих собственных и в интересах еврорынка.

Поэтому для эффективной интеграции нужно отделить государственные интересы от воздействия паразитов, которые являются коллаборационистами евроколонизаторов, национализировать естественные монополии, бюджетонаполняющие отрасли и предприятия. Нужно ограничить рыночные отношения в стратегических отраслях, ввести планирование как регулирующий механизм и преодолеть страшное социальное расслоение, которое тоже тормозит интеграцию. Именно социалистические принципы общественных отношений и в современных условиях позволят ускорить рост ВВП и обеспечат эффективную интеграцию. Такие революционные шаги – это вопрос преодоления социальной анемии и конкретной политической ситуации. Эти шаги позволят провести политическую реформу властных институтов, прежде всего представительных органов самоуправления путем создания советов как по территориальному, так и по производственному принципу, и вплотную подойти к желаемому выходу.

Высокая степень достигнутой интеграции, когда экономика вышла за пределы государственных границ, потребует иной политики как от Украины, так и от наших партнеров по ЕЭП – концентрированным выражением высокоинтегрированной экономики может быть только курс на восстановление союзного государства.

Таким образом, начав с процесса взаимовыгодной экономической интеграции, включив в него как ускоритель и инструмент повышения интеграционного эффекта революционные по характеру социалистические преобразования, мы, наконец, нашли выход из Руины.

Выход – есть! За него стоит бороться!

Веление времени – Союз Советских Социалистических Республик.

Исаева Н.И.
г. Белгород, Россия

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА

Вхождение России и Украины в мировое образовательное пространство с необходимостью потребовало переосмысления целей высшего образования. Реализация положений Болонского соглашения, исследовательская направленность, ориентация вузов на единство триады «наука-образование-производство» ставят перед высшими учебными заведениями качественно новые социально значимые задачи: задачи развития у будущих специалистов активной жизненной позиции, творческого отношения к решению инновационных профессиональных задач, социальной зрелости в определении своих личных целей. Обновление содержания и технологий высшего профессионального образования актуализирует обращение исследователей к проблемам инновационного развития высшей школы. Надо отметить, что сегодня инновационный стиль деятельности высшей школы стал частью ее имиджа.

Изменения в системах образования наших стран требуют особого внимания к обеспечению качества высшего образования в целом и конкретных образовательных программ в частности. Инновационный процесс в вузе предполагает обновление методов, разработку и внедрение в учебный процесс новых образовательных технологий. Поэтому в условиях инновационного развития высшей школы особую значимость и актуальность приобретает вопрос эффективности педагогических инноваций, определяющая роль в реализации которых принадлежит личности преподавателя. В современных условиях именно инновационная педагогическая деятельность преподавателя вуза выступает одним из средств обновления высшего профессионального образования. В связи с этим социальные ожидания связывают деятельность преподавателя современного вуза с творческой самостоятельностью, поиском, с высоким профессионализмом, а его социально-профессиональную активность в целом с образом жизни.

Следует отметить, что инновационная настроенность преподавателей только на изменение содержания и объема учебных дисциплин не дает желаемого результата. Связано это с тем, что современный инновационный процесс в образовательном пространстве вуза отличает большая свобода выбора и разнообразие видов инновационной деятельности. В этих условиях особое значение приобретают профессионально-личностные качества преподавателя, совокупность которых образует психологические детерминанты эффективности его инновационной деятельности. Психологические детерминанты рассматриваются в качестве факторов, способствующих «раскрепощению» творческого потенциала личности преподавателя и обеспечивающих психологический комфорт для его продуктивной инновационной педагогической деятельности.

Среди психологических детерминант готовности преподавателей к изменениям особое место занимает их отношение к нововведениям в вузе. Отношение преподавателей к инновационной деятельности изучалось с точки зрения принятия нововведений и мотивации деятельности, направленной на создание и внедрение новых образовательных технологий.

По результатам анкетирования преподавателей с целью определения особенностей их отношения к нововведениям в образовательном процессе вуза все преподавате-

ли условно были разделены на три группы: «инноваторы», «умеренные инноваторы» и «консерваторы». Критериями отнесения преподавателей в ту или иную группу выступили: отношение к стабильности – нестабильности в профессиональной деятельности; оценка зависимости успешности введения нового от преподавателя; временная перспектива полезности нового для качества профессиональной подготовки будущего специалиста; отношение к решительным действиям по введению нового в образовательный процесс вуза и отношение к коллегам, сомневающимся в полезности нововведений для повышения качества подготовки будущих специалистов.

Анализ результатов показал, что большинство преподавателей позитивно относятся к нововведениям в высшей школе: 86% преподавателей принимают нововведения и 14% – не принимают. При этом характер (уровень) принятия нововведений оказался различным, о чем свидетельствуют следующие результаты: в группу «радикальных инноваторов» вошло 28%, «инноваторов» – 30%, «умеренных» – 28% и «консерваторов» – 14% опрошенных преподавателей вузов. Полученные данные не позволяют выделить типичный для преподавателей уровень принятия нового в своей профессиональной деятельности.

Качественный анализ позволил составить психологические портреты представителей каждой группы. Самый низкий балл (13 баллов) имеют преподаватели – «консерваторы». Стабильность и устойчивость в жизни и профессиональной деятельности они предпочитают нестабильности и неустойчивости. Они позитивно относятся к тем, кто сомневается в полезности нововведений и считает нецелесообразно вводить новое в образовательный процесс высшей школы. Осмотрительноть, а не решительность и смелость во внедрении в образовательный процесс нового должна быть присуща преподавателю вуза, так как самое лучшее в высшей школе сделано. Нецелесообразность новых начинаний они связывают с тем, что их успешность больше зависит не от стремлений и усилий преподавателей, а от внешних условий, к которым относят административный (позиция руководства кафедры, факультета, вуза) и материально-технический (материальная база, материальное стимулирование) ресурсы.

Самый высокий балл (34 балла) имеют преподаватели – «радикальные инноваторы». Преподаватели этой группы не считают, что стабильность в жизни всегда лучше нестабильности, полагают действовать решительно и смело. При этом симпатизируют тем, кто не сомневается в полезности нововведений и считают, что вводить их нужно всегда, а не только тогда, когда убеждены в возникновении полезного результата в ближайшем будущем.

Преподаватели, вошедшие в группу «инноваторов», набрали 27 баллов. Они не видят прямой связи проявлений преподавателями разумной осмотрительности с их сомнениями в полезности и целесообразности нововведений. И, кроме этого, они скорее не симпатизируют тем, кто проявляет разумную осторожность и осмотрительность в делах. Для них стабильность и устойчивость жизни не всегда лучше нестабильности и неустойчивости. Они считают, что не всегда надо действовать решительно и что только те, кто боится разумного риска, действуют по пословице: «семь раз отмерь, один отрежь». С их точки зрения осуществлять нововведения нужно, не ориентируясь на временную перспективу, а тогда, когда полезный результат ожидается и в ближайшем будущем, и в отдаленной перспективе. Относительно успешности нового начинания, то

преподаватели этой группы, как и преподаватели группы «радикальные инноваторы», считают, что она больше зависит от собственных усилий преподавателей как инициаторов этих начинаний, чем от внешних условий (административного и материально-технического ресурсов). Получилось, что портрет преподавателей-инноваторов довольно близок портрету преподавателей-радикальных инноваторов.

Для преподавателей группы «умеренные» характерны черты отношения к новому преподавателей как группы «инноваторы», так и группы «консерваторы». В частности, они считают, с одной стороны, что тот, кто сомневается в целесообразности и, соответственно, полезности нововведений в высшей школе, проявляет разумную осмотрительность. С другой стороны, если работать по принципу «капля камень точит», то вряд ли можно чего-то добиться, поэтому надо действовать решительно и смело. Относительно временной перспективы, то ожидание в ближайшем будущем полезного результата – это главное при введении нового, а отдаленная перспектива получения результата ни к чему. Кроме этого, преподаватели этой группы не согласны, что успешность нового начинания, как правило, зависит от усилий преподавателя, а не внешних усилий. Как видим, не смотря на то, что словесный портрет преподавателей группы «умеренные» противоречив, в нем все же больше характеристик отношения к новому преподавателей – консерваторов.

Объясняется это тем, что отношение преподавателя к инновационным процессам в высшей школе – это вопрос о его роли как субъекта в преобразованиях высшей школы. Такое толкование отношения к инновациям позволяет условно выделить два уровня готовности преподавателей к их созданию и внедрению в условиях вуза: личностный и профессионально-личностный. То есть готовность каждого преподавателя воспринимать современную реальность построения вузовского образования и действовать в ней вполне определенным образом определяется его жизненным и профессиональным опытом.

Уровень личностной готовности преподавателей к инновационной профессиональной деятельности в условиях вуза, как готовности к определенному, педагогическому, поведению – это достаточно структурированная, трудно поддающаяся изменениям система ценностей, отражающая их жизненную концепцию, смысл жизни, временные характеристики жизненного пути (результат, процесс, цели жизни). В силу этого современная ситуация модернизации высшей школы для многих преподавателей, как молодых, так и опытных, оказалась проблемной, так как требует перестройки их жизненной позиции. В контексте такого понимания готовности преподавателей к инновационной деятельности к личностным особенностям, предрасполагающим преподавателей к нововведениям относится направленность личности и осмысленность жизни.

Уровень профессионально-личностной готовности преподавателей к инновационной профессиональной деятельности в условиях вуза – это связанная с жизненной позицией, но менее структурированная система профессиональных ценностей. При этом если направленность личности и осмысленность жизни влияют на развитие профессиональных ценностей, то изменения в структуре профессиональных ценностей не могут серьезно повлиять на жизненную позицию. Воздействия же многообразных условий, в которых реализуется профессиональная деятельность преподавателя, могут приводить к

разрыву между системой профессиональных ценностей и практикой реального поведения и реальной деятельности преподавателя. В контексте такого понимания готовности преподавателей к инновационной деятельности к профессионально-личностным особенностям предрасположенности преподавателей к нововведениям относятся профессиональные ценности и профессиональное самосознание.

Психологическая структура готовности преподавателя к инновационной деятельности, как и любого явления, состоит из когнитивного, мотивационного и поведенческого компонента. Наиболее интересным с точки зрения психологического исследования является мотивационный компонент психологической готовности преподавателей к инновациям. Проведенное исследование показало, что на включенное участие преподавателей в реализации нововведений влияют следующие мотивов: мотивы, сформированные на основе неосознанного побуждения к активному принятию нового, проявляющегося в ожидании нового, в проявлении инициативы при изменении существующих, устоявшихся особенностей преподавания. В основе такой мотивации лежит предшествующий опыт, приобретенный преподавателем во время обучения в вузе и в процессе осуществления профессиональной педагогической деятельности. Вторую группу мотивов составляют мотивы самореализации и самоутверждения, возникающие при наличии условий, способствующих осуществлению преподавателем личных профессиональных целей и задач. Третью группу составляют мотивы, связанные с переживанием чувства долга. Проявляются мотивы этой группы у преподавателей, ориентированных на профессионально значимые ценности, и тогда, когда внедрение нововведения в образовательный процесс вуза достижение эффекта в профессиональной подготовке будущего специалиста.

Выявленные мотивы инновационной деятельности опосредуются определенными индивидуально-психологическими свойствами личности преподавателей.

Таким образом, установлено, что, во-первых, отношение преподавателей вуза к нововведениям в целом позитивное. Во-вторых, с отношение преподавателей к нововведениям носит индивидуально-вариативный, а не типичный характер. В-третьих, преподаватели замотивированы на внедрение в образовательный процесс вуза новых, но разработанных кем-то технологий, готовность создавать новое развита недостаточно. Для преподавателей вуза скорее характерна склонность отождествлять инновационную деятельность, инновационные процессы с внедренческой деятельностью и внедренческими процессами.

Олейник Н.Н.
г. Белгород, Россия

ИЗ ИСТОРИИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И УТВЕРЖДЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ГЕРБА УКРАИНЫ

Сегодня золотой трезубец, пережив время неприятия и забвения, занял, наравне с желто-голубым флагом, исторически определенное ему место общепризнанного атрибута украинской государственной символики. В связи с этим в последнее десятилетие, украинские историки вновь обратили свое внимание на изучение происхождения и раз-

вития этой эмблемы. Новую страницу украинской геральдики открыло принятое 19 февраля 1992 г. Верховной Радой Украины Постановление «О Государственном Гербе Украины», которым был утвержден «Трезубец как малый герб Украины» и, соответственно, главный элемент большого герба [6].

Интерес к трезубцу, как к одному из самых оригинальных национальных символов, постоянно растет не только в Украине, но и за ее пределами, в том числе и в России, для которой он также является частью исторического прошлого.

История украинского национального символа, трезубца, своими корнями уходит в глубь веков. Ряд историков видят в этом символе тавро, своеобразный знак власти, как один из элементов процесса распада родоплеменных отношений и перехода к общине, а позже и к частной собственности [7, с. 5].

Одно из первых изображений трезубца на территории Украины зафиксировано на днепровских островах и датировано V–III тыс. до н. э (т.е. периодом трипольской культуры). В V в. до н.э. цари Боспорского царства охотно изображали на своих монетах трезубец. И хотя до нас дошли немногие загадочные знаки Причерноморья, их все же можно подразделить на три основные группы: эмблемы сарматских племен до нашей эры; сложные царские гербы Боспора и гербообразные изображения – символические орнаменты геральдического и магического характера.

Сарматы применяли эмблемы для обозначения лиц, проживавших в данном поселении или городище. В этих случаях знаки наносили на стены пещер, жилищ, специальные каменные плиты; для обозначения пастбищ и водопоев; для обозначения предметов домашнего хозяйства. Археологи находят эмблемы на поясных пряжках, различных ремесленных изделиях, к том числе золотых. Это либо гербовые знаки царей из сарматской среды, либо сильной сарматской аристократии.

Большинство гербов царей Боспора сарматского происхождения. В нижней части – изображение трезубца, одного из древних символов боспорских династий. В свое время В.С. Драчук сопоставил древнерусские трезубцы с тамгами боспорских царей и пришел к выводу, что предысторию «знаков Рюриковичей» можно искать среди знаков Северного Причерноморья римского времени и тамгообразных изображений на раннесредневековых изделиях [3, с. 94].

В Поднепровье были обнаруженных поясные наборы VI–VIII вв., на которых отчетливо видны знаки в виде двузубцев на длинном «стебле», оканчивающемся парными отростками «корней». Реже встречаются трезубцы, и равной мере напоминающие растительные символы или пикирующую птицу, подчас сдвоенноголовую. Говорить о славянском, сарматском или росском происхождении этих символов, предположительно принадлежавших поднепровским князьям, весьма затруднительно [8, с. 22].

На территории расселения древних русов и современной Венгрии также найдено большое количество поясных наборов и других предметов с гербообразными изображениями, основу которых составляют двузубые эмблемы и трезубцы. Археологические разведки на Полтавщине и Киевщине подтверждают, что в VI–VIII вв. на землях Центральной Украины трезубец также был известен как символ власти, знак родовых старейшин и племенных вождей еще задолго до Рюриковичей.

Если рассматривать письменные источники, то первые летописные упоминания про трезубец как княжеский знак Киевской Руси датированы X в. Одним из них является рассказ Ибн-Мискавейха о походе русов на Бердаа в 943–944 гг. Другое упоминание сохранилось в болгарской рукописи «Хроника Манасии» (XIV в.), где изображены воины-дружинники князя Святослава, в руках которых знамена увенчаны трезубцем. Княжеский знак Рюриковичей выглядел в виде буквы «Щ», то есть трезубца, встречающегося на печатях и монетах. Характерно то, что изначально этот знак фактически был не официальным гербом, а родовым знаком князей [2, с. 17].

Родовые знаки Рюриковичей были первыми, дошедшими до нас знаками-печатями. Со временем знак, представляющий владельца, перешел на изображение печати, стал употребляться в дипломатической и торговой практике, выступая своего рода аналогом верительной грамоты. Древнейшей из таких печатей можно считать печать (на ней изображен двузубец) Святослава Игоревича (умер в 972 году) [8, с. 7].

На многих монетах, перстнях и пломбах Владимира Святославовича и его потомков также изображался трезубец [1, с. 34].

Однако исследование княжеских знаков, процарапанных на арабских дирхемах, показало, что появление двузубца может быть отнесено к концу IX – началу X в. (878–903) [5, с. 89]. В связи с этим более вероятно использование этого знака как символа киевского князя или как общеродового знака Рюриковичей.

С принятием православия личная символика отдельных князей, едва ли не первой подверглась христианизации. Как можно убедиться на примере монет киевских князей, она совместила два, казалось бы, взаимоисключающих начала – изображения христианских святых и языческих в своей основе личных княжеских знаков [8, с. 49].

Т.о., в XI веке возникает новая гербовая традиция, для которой характерно использование изображений святых, покровителей князей. Следует лишь отметить, что на своих монетах древнерусские князья далеко не всегда помещали собственные личные знаки, отдавая предпочтение изображению покровительствующих им святых [8, с. 49].

Свое дальнейшее развитие этот символ получил в миниатюрах XIII–XVII вв. и в обрядовых традициях жителей Закарпатья, где он и сохранилось вплоть до XX в., когда произошло возрождение трезубца, как общенационального символа Украины [9, с. 64].

Вполне логично, что повсеместное распространение трезубцев не осталось незамеченным исследователями. Изучением и расшифровкой «знаков Рюриковичей» занимались многие специалисты. Одни видели в них замысловатую монограмму. Раскладывали ее на отдельные буквы, из которых получалось в греческом начертании слово «базилевс», т.е. «царь», объясняя тем, что киевский князь Владимир, стремясь ничем не отличаться от византийских императоров, взял себе пот монарший титул. Другие видели в этом знаке изображение церковного светильника, хоругви, портала храма, якоря, птицы-сокола или верхней части скипетра как атрибута власти. Делались попытки расшифровать эмблему трезубца как олицетворение трех стихий: воздуха, земли и воды. Однако все эти расшифровки лишь гипотезы и не объясняют ни происхождения, ни конкретной принадлежности «знаков Рюриковичей». Видимо в те времена, когда этот знак появился, символика его была ясной и понятной для современников. В течение времени символическое значение знака забылось, и сейчас расшифровка его пред-

ставляет загадку для исследователей, уходящую своими корнями в глубь истории Боспорского царства и античной цивилизации Северного Причерноморья. Письменные источники подтверждают, что в то время Причерноморье было рынком, где боспорские ремесленники сбывали изделия со своими эмблемами. Вернее всего, этими ремесленниками были населявшие Боспор и прилегающие территории сармато-аланские племена и остатки варваризированного эллинского населения. Что же до символики трезубца, то он абстрактен, и потому увидеть в нем конкретное изображение не представляется возможным.

К примеру, он прозрачный, значит, государство открыто, не отгораживается от внешнего мира щитом и не боится чужого взгляда, ибо ничего не прячет от других. Принцип триады подразумевает отражение таких образов, как отец – мать – ребенок; Святая Троица: Бог-отец, Бог-сын и Бог-дух святой; детство – зрелость – старость; три ветви власти в государстве; вода – земля – воздух [4, с. 8].

Для упрощения рассмотрения различных версии и гипотез их условно можно поделить на три группы: предметные, графические и философские [2, с. 17].

В основе предметных гипотез лежит повторение у изображений трезубца конкретных черт. Представители этой группы видят в трезубце воплощение форм вершины скипетра византийских монархов, скипетра скифских царей, изображения короны или предметов, символизирующих государственную власть. Последователи этого направления видят в трезубце контуры птицы, похожей на норманского сокола или голубя Святого Духа.

Значительная часть историков видят в этом символе эмблему, связанную с конкретным предметом человеческой жизнедеятельности: якорем, топором, флагом, луком со стрелою, колосом и т.д.

Логическим продолжением предметных гипотез являются графические гипотезы. Последователи этой группы трактуют трезубец лишь как упрощенное, стилизованное изображение. Одни видят в этом символе монограмму, состоящую из сплетенных нескольких букв и изображающую вензель для обозначения имени, слова или фразы. Заметим, что авторство этой монограммы приписывают не только предкам украинцев, а и византийцам, скифам, грекам. Другая часть последователей этого направления [2, с. 18], связывает изображения трезубца с орнаментом, который мог иметь византийское, скифское, славянское или же варяжское происхождение. Еще одна версия: трезубец – это литера, которая раньше обозначала цифру три.

Представители третьей философской группы трактуют этот знак не как прямое или стилизованное изображение предмета, а как символическое изображение идеи, понятия или явления. В основе этих гипотез лежит, как правило, абстрактный взгляд на мир и на место человека в нем. Представители этой группы обусловливают это тем, что трезубец Владимира – это символ идеи державной власти; другая версия – символ власти над тремя мирами: небесным, земным и подземным.

Имеются также гипотезы, авторы которых рассматривают трезубец как символ триединства. На этой основе, очевидно и основана абстрактная идея Троицы, одним из графических изображений которой стал трезубец. Позже эта идея легла в основу христианского постулата про единство Бога-Отца, Бога-Сына, Бога-Духа. Поэтому знак Троицы (трезубца) занимает одно из первых мест среди абстрактных символов. Только

одни видят в символическом изображении огонь, воду и землю, другие – единство мудрости, красоты и разума. Оригинальной версией является та, по которой данный знак является символом жизни: левая фигура – символ положительного отцовского полюса, симметричная ей (зеркальная) правая фигура (символ негативного материнского полюса) и центральная фигура (символ «ребенка»). Философские гипотезы происхождения трезубца, которые базируются на идее Троицы [2, с. 19], следует считать наиболее продуктивными из представленных, поскольку для большинства гипотез камнем преткновения является, как правило, древность трезубца как символа (например, невозможно отождествлять данный знак с религиозной эмблематикой, т.к. задолго до появления христианской церкви он встречается у трипольцев и других народов). Как бы то ни было все же сегодня мы еще не можем с уверенностью утверждать, какая из точек зрения является верной и что дало толчок к появлению и распространению трезубца – конкретный предмет, упрощенное символическое изображение или философские умозаключения [2, с. 20].

Список литературы: 1. Грушевский М. Иллюстрированная история Украины / М. Грушевский. – Киев, 1997. 2. Бойко О.Д. Історія України (запитання і відповіді) / О.Д. Бойко. – Киев: Академия, 1997. 3. Драчук В.С. Системы знаков Северного Причерноморья. Тамгообразные знаки северопонтийской периферии античного мира первых веков нашей эры / В.С. Драчук. – Киев, 1975. 4. Каменецкий Ф. Откуда пришел трезубец? Как пришли к нынешнему государственному гербу? / Ф. Каменецкий // Порто-франко. – № 34 (521). – 25.03. 2000. 5. Мельникова Е.А. Знаки Рюриковичей» на восточных монетах // Восточная Пиропа в древности и средневековье. Политическая структура древнерусского государства. VIII Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР Владимира Терентьевича 11ашуто. Москва, 17–19 апреля 1996 г. Тезисы докладов, М., 1996. 6. Официальное Интернет-представительство Президента Украины (www/president.gov.ua). 7. Сергійчук В.І. Національна символіка України / В.І. Сергійчук. – Київ, 1992. 8. Силаев А.Г. Истоки русской геральдики. – М.: ФАИР-Пресс, 2003. 9. Чистяков С.С. Исторические источники, содержащие изображение трезубца // Восточная Европа в древности и средневековье. Политическая структура древнерусского государства. VIII Чтения памяти члена-корреспондента АН СССР Владимира Терентьевича Пашуго. Москва, 17–19 апреля 1996 г. Тезисы докладов. М., 1996.

РАЗДЕЛ 2

ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕГО И ОСОБЕННОГО В ИСТОРИИ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ НАРОДОВ

Бадаєв Д.В.
м. Харків, Україна

ПРО ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ВІЙСЬКОВОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 1650-Х РР.

У наш час вже розвіяні багато давніх і новітніх міфів зі сфери «козакознавства». Зокрема І. Анцишкін [1] та В. Ададуров [2] покінчили з байкою про перебування козаків Івана Сірка на французькій службі під Дюнкерком. Сумнівна честь її авторства належить агентові петлюрівського уряду у Франції Левку Борщаку – одному з тих, про кого Володимир Винниченко писав: «Мужикуваті, незграбні, іноді малоосвічені люди, у більшості не знаючі як слід жодної мови, навіть української, – ці люди, забувши про всякий сором, вдягалися у смокінги, не знаючи навіть, як ці смокінги одягають, полізли у дипломатичні салони, у міністерські передпокої представляти нашу трудову, змучену, неписьменну націю. Звісно, вони вважали своїм обов'язком жити якомога розкішніше. Отримували нечуване у Європі колосальне жалування, жили тільки у першокласних готелях, їздили тільки у авто, їли тільки у найдорожчих ресторанах. Що ж вони робили? За що український народ повинен був платити такі величезні гроші цим людям? Вони нічого не робили. Та й що вони могли робити? Єдине, що вони могли робити і що робили найсумлінніші з них – вміщували у газетах статті про Україну, вихваляли Петлюру та при зустрічах з європейськими дипломатами говорили з ними про українську державу і доводили, що її треба визнати…» [3]. Однак Левко Борщак визначився серед інших ще й фабрикацією історичних міфів про «франко-українські стосунки» XVII-XVIII ст., які пов'язав з іменами Івана Сірка, Пилипа Орлика та інших. Досі в Україні поширюється міф про участь запорозького загону на чолі з Іваном Сірком на у франко-іспанській війні 1648-1659 років. Окрім того, що гадане перебування на іноземній службі саме у часи Визвольної війни не служить до честі народному героєві, його «пригоди» у стилі романів Олександра Дюма ще й виявилися відвертою вигадкою, коли сучасний дослідник французької дипломатії на Сході Європи Вадим Ададуров не знайшов жодної згадки про запорожців та Сірка у тих документах, на які посилався ентузіаст «європейської України» пан Борщак!

Так само І.Б. Бабулін спростував тезу про «козацьку перемогу» реєстрового війська гетьмана І. Виговського під Конотопом [4]. Автор даної статті вже звертався до цієї теми на конференції «Нові дослідження пам'яток козацької доби» у Києві 2008 р. [5]. Приводом для розглядання проблеми Конотопської битви була публікація праць А.Г. Бульвинського «Конотопська битва 1659 р.» [6] та «Українсько-російська війна 1658-1659 рр.: основні битви, стратегія, чисельність та склад військ» [7]. Повнота подання їх автором фактичного матеріалу робила дослідникові честь, але саме вона відкривала можливість до перегляду досі поширюваних малооб'єктивних оцінок названих подій та їх місця у військовій та політичній історії східноєвропейських народів. На такий перегляд заслуговують характер війни, оцінка сил, намірів та дій ворогуючих сторін протягом дворічної воєнної компанії, а у першу чергу – перебіг подій облоги Конотопу, битви 28 червня 1659 р. на р. Сосниці та її стратегічних и політичних наслідків.

Воєнний конфлікт 1658 р. між гетьманським урядом Івана Виговського та царським урядом Росії спалахнув через невизначеність статусу зайнятої у ході війни проти Речі Посполитої козацькими та царськими військами Білорусі, де на відміну від Наддніпрянської України зберігалася система феодального землеволодіння. Відповідно як російська феодальна верхівка, так і спадкоємці Богдана Хмельницького, українські правлячі клани Виговських та Нечаїв, були зацікавлені у політичному та адміністративному контролю над цими територіями як, головним чином, фондом для земельних пожалувань та джерелом феодальної ренти. Безпосереднім наслідком конфлікту став розрив гетьманом Виговським Переяславської угоди та Березневих статей 1654 р., що фактично звільнив гетьманський та російський уряди від взаємних забов'язань та перевів наступну зовнішню політику першого на рівень особистих васальних угод гетьмана з іноземним урядом-протектором.

Перебіг бойових дій 1658-1659 років складався на користь російського війська. Київський гарнізон В.Б. Шереметьєва восени 1658 р. тричі завдав поразки переважаючим силам реєстрового війська, посиленого татарами (30 жовтня – на чолі з самим Іваном Виговським), а 6 січня 1659 р. розгромив коронне військо Речі Посполитої у складі 45 рот під проводом гетьмана Потоцького. У Білорусі козацьке військо наприкінці жовтня зазнало поразки під Могилевом, а 11 березня разом об'єднані сили козаків, литовської шляхти та повсталих селян були остаточно розбиті під Кричевим. Невдачею завершилася спроба Івана Виговського вторгнутися у російську Сіверщину. На Лівобережжі фактично розгорнулася громадянська війна: основні бойові дії проти гетьманців вели запорожці, слобожани (під проводом, на жаль, ще маловідомої особи – Івана Донця) та значна частина лівобережного козацтва, що відверто ставить під сумнів визначення війни 1658-1659 років як «українсько-російської». Тут боротьба розгорталася з перемінним успіхом, але після завершення кампанії у Білорусі саме Україна перетворювалася на головний театр бойових дій.

Слід згадати, що 13 листопада 1658 р. з виходом наказу про даточних людей був покладений початок російської регулярної «солдатської» армії. Щоправда, солдатські полки 2 половини XVII ст. ще не можна вважати повністю регулярними: вони створювалися за поселенським принципом на одну кампанію, мали перемінний склад і навіть непостійне число. Солдати не мали сталого озброєння та використовувалися здебільшого як їхні попередники, посошне військо, для допоміжних, здебільшого фортифікаційних робіт [8]. На жаль, Андрій Бульвинський, розглядаючи склад російського війська, яке весною 1659 р. року розгорнуло наступ на Лівобережжя до Конотопської фортеці, не враховує ані цієї обставини, ані участі, яку у складі цього війська мало брати українське козацтво на чолі з гетьманом Безпалим – з огляду на попередню кампанію, не малу. А саме велика кількість «чорного люду», який «воював» заступом та сокирою, у війську О.М. Трубецького (у складі 4 солдатських та 8 драгунських полків та 9 стрілецьких приказів) могла б пояснити «очікувальну» тактику воєводи. Внаслідок штурму 24 квітня, коли осаджені були змушені підірвати захоплені супротивником власні передові укріплення, російське військо здобуло панівні позиції, паралізувало активність конотопського гарнізону і отримало можливість використати свої переваги у робочій силі та артилерійському вогні, зберігаючи власні ударні сили і змушуючи фортецю до капітуляції шляхом планомірної осади. Але недооцінка загрози з боку кримської орди звела такий план дій нанівець.

Яким же чином була здобута перемога татарсько-гетьманського війська 28 червня 1659 р. на р. Сосниці? Залишається остаточно невизначеним питаня про втрати реєстрового війська – від 4 тисяч, тобто 25% його складу, до, за свідченням писаря Межецького, 12 тисяч – 75%! Яким же чином ці втрати могли бути завдані?

Перебіг подій бою 28 червня відомий: військо гетьмана Івана Виговського у складі 10 реєстрових полків (16 тисяч козаків), 5 тисяч татар та тритисячного загону польської кавалерії наступом на осадний російський табір змушує кінноту Семена Пожарського до атаки, виманює її на луки за р. Сосницею, де, відірвавшися від своїх основних сил та залишившися без підтримки вогнем, вона зазнає поразки через появу на полі бою 30-тисячної орди хана Мухамат-Гірея. Яким же чином діяло реєстрове військо? Воно могло вести бій трьома чинами – як кіннота, як піхота та змішаним ладом. Розглянемо коротко усі три можливості.

16-тисячне кінне військо виборних козаків, які мали коня не тільки як засіб для пересування, але і для бою, достатньо відповідає тодішньому стану і складу реєстрових полків. Саме воно було здатне здійснити вищезгаданий тактичний маневр і втратити чверть свого складу у шабельному бою на завершальному етапі битви проти супротивника, який поступався хансько-гетьманському війську втричі: за Андрієм Бульвинським загін Пожарського складав 15-20 тисяч вояків. Якщо певну частину козацького, традиційно «рушничного» [9], війська складала стрілецька піхота, то її участь у бою була б доволі обмежена. Зайняти бойову позицію вона змогла блише після переправи російської кінноти через Сосницю (інакше вона сама перетворилася б на об'єкт атаки) та блокування її Мухамат-Гіреєм – а тоді вести вогонь стрільцям заважали б власні і союзні вершники. В обох випадках найбільший внесок у перемогу робить саме кримська орда, а не козацьке військо.

А якщо б реєстрове військо виступало б пішим ладом? Вести тривалий вогневий бій проти кінноти без польових укріплень піхота XVII – 1 пол. XVIII ст. була ще неспроможна, а про укріплений табір на Сосниці не сповіщає жодне джерело, тим більше, що «козацький» берег річки був луковим, затоплюваним, а російський табір, зрозуміло, був розбитий на високому березі. Якщо уявити, що атаку на нього здійснювала козацька піхота, то, з одного боку, зрозуміла безоглядність кавалерійської контратаки Пожарського, а, з іншого, перетворюються на реальність 12 тисяч загиблих козаків, розтоптаних та потонулих на сосницькій переправі. У цьому випадку Сосниця мусить увійти у військову історію поряд з берестецькою Пляшівкою, де так само загинуло 1651 р. козацьке військо. Що ж до гетьмана Виговського, то він продовжував «здійснювати маневр» разом зі своєю іноземною кіннотою, заманюючи росіян, що переслідували його, під татарський удар.

Аргументом на користь останнього варіанту реконструкції подій може слугувати досвід битви Івана Виговського під Полтавою 30–31 травня 1658 р. Тоді він так само віддав реєстрове військо на пожертву, щоб виманити з табора супротивників – запорожців і поставити їх під удар своїх німецьких найманців. Оплачене власним коштом наймане, а тим більше союзне іноземне військо важило для гетьмана більше, ніж виборні козаки, яких виставляли реєстрові полки: найбільшою перевагою козацького війська XVII ст. була зовсім не висока бойова підготовка, а саме дешевина! Проте така тактика мало нагадувала часи Визвольної війни, коли Богдан Хмельницький за допомогою татарської кінноти заманював супротивника під вогонь козацьких гармат та самопалів. І, мабуть, не випадково «переможець» під Конотопом дуже скоро опинився у повній політичній ізоляції, яка здається безпосереднім результатом його «військової геніальності».

Що ж до російського війська, то, втративши свої ударні сили, воно зняло облогу з Конотопа і вирушило до Путивля. Відступ під атаками наступаючого ворога тривав три дні, протягом яких російська піхота втратила до 2 тисяч вояків, а їхні супротивники – 6 тисяч! Паніки російське військо не зазнало і боєздатності не втратило. Оборонні заходи, вжиті царським урядом, виявилися настільки дієвими, що військо Мухамат-Гірея не зважилося перетнути р. Сейм. А з огляду на вирізаний на Сосниці полон його наміри були зовсім іншими!

Таким чином, немає підстав вважати «Конотопську битву» безславною для російського війська і тріумфом гетьманського Війська Запорозького – інакше Малоросійського, тобто українського. Її справжнє місце у історії – серед численних російсько-татарських битв і воєн, а її гіпертрофованої оцінки «національною історіографією» – серед історичних міфів, на які багата військова історія будь-якого народу, проте одні з них мають під собою підставу, а інші – ні. «Конотопська перемога» належить до числа останніх!

Список літератури: 1. Анцишкін І.В. До питання про «французький похід» Івана Сірка. // Козацька спадщина. Альманах Нікопольського регіонального відділення НДІ козацтва Інституту історії НАН України – Нікополь-Дніпропетровськ, 2005 – Вип. 2 – С. 121–122. 2. Ададуров Вадим. «Наполеоніда» на сході Європи. – Львів: вид. ЛКУ, 2007 – 560 с. 3. Чепурнов Юрий. Дух свободи – хуторянский дух. // Киевский вестник – № 124 (7072) – 15.11.2012 – С. 2. 4. Бабулин И.Б. Князь Семен Пожарский и Конотопская битва. – С-Пб., 2009 – 168 с. 5. Бадаєв Д.В. До питання про «Конотопську битву» 1659 р. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні збірка наукових статей. – Вип. 17 – К., 2008 – С. 215–219. 6. Бульвинський А.Г. Конотопська битва 1659 р. // УІЖ, 1998, №№ 3–4. 7. Бульвинський А.Г. Українсько-російська війна 1658–1659 рр.: основні битви, стратегія, чисельність та склад військ / Україна та Росія: проблеми політичних і соціокультурних відносин. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003 – Ст. 174–218. 8. Чернов А.В. Вооруженные силы русского государства в XV–XVII вв. – М.: Воениздат, 1954 – 224 с. 9. Апанович О.М. Збройні сили України 1 половини XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1969 – 224 ст.

Британ В.Т., Ватченко Л.Г.
г. Днепропетровск, Украина

РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА УЧЕНЫХ УКРАИНЫ (НА МАТЕРИАЛАХ ВУЗОВ ДНЕПРОПЕТРОВСКА)

История высшего образования, науки и техники свидетельствует, что функционирование указанных сфер не может ограничиваться рамками одной страны, а требует международного сотрудничества. Особенно актуальной эта проблема стала в конце XX – начале XXI веков.

С одной стороны, необходимость укрепления международных связей вузов, научно-исследовательских и проектных организаций, предприятий диктовалась глобализацией мирового развития. С другой стороны, распад социалистической системы и ее основного гаранта – СССР, образование самостоятельных государств из бывших союзных республик привели к осложнению ситуации в образовательной, научной, производственной сферах. Проблем добавила недальновидная политика руководителей образовавшихся «молодых» государств, резко разорвавших существовавшие ранее экономические связи своих республик с Россией и между собой. Особенно пострадали от этого высшая школа и научная сфера. Многие вузы и НИИ из-за резкого сокращения бюджетных средств и уменьшившихся в десятки раз финансовых поступлений от хоздоговорной деятельности находились в первой половине 90-х годов XX ст. на грани закрытия.

Одним из путей «выживания» было избрано восстановление отечественными вузами и НИИ международных связей и значительное расширение сотрудничества с зарубежными высшими учебными заведениями, научными организациями, предприятиями. Особое вни-

мание уделялось расширению сотрудничества с западными странами. Высшая школа Украины избрала курс на интеграцию в Европейское образовательное пространство.

Во второй половине 90-х годов XX ст. во всех этих направлениях была проведена подготовительная работа, определены основные пути и содержание международного сотрудничества. В XXI век высшая школа Украины и коллективы научных учреждений вошли с определенными подвижками в решении указанной проблемы. Это можно проиллюстрировать на опыте трех ведущих технических вузов Днепропетровска: Национального горного университета (НГУ), Национальной металлургической академии Украины (НМетАУ) и Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры (ПГАСА).

Особенностью Днепропетровска был статус «закрытого города» в 60-х–80-х годах XX ст. из-за находившегося здесь крупнейшего в СССР предприятия военно-промышленного комплекса – Южного машиностроительного завода. Поэтому выстраивать международные связи вузам фактически приходилось, начиная с нуля. В этом деле ощутимую помощь руководству институтов оказали их иностранные выпускники, обучавшиеся в Днепропетровске в 1950–1960 гг. (к примеру, выпускник металлургического института 1956 года Курт Зингхубер, ставший Министром горной, металлургической и калийной промышленности ГДР, а затем работавший консультантом фирм Крупп-Ман-несман объединенной Германии).

Украинские ученые вместе со своими зарубежными коллегами определили возможные пути сотрудничества. Международные связи развивались по таким направлениям.

1. Интеграция в Европейское и мировое образовательное пространство. Участие в двусторонних и многосторонних образовательных программах.

2. Подготовка в вузах Днепропетровска иностранных студентов и аспирантов, а также участие в программах международного обмена студенческой и научной молодежью.

3. Сотрудничество с зарубежными вузами, НИИ и предприятиями и фирмами в области науки, техники и технологий.

4. Стажировка и работа за границей в ведущих научных центрах и вузах научно-педагогических работников из вузов Днепропетровска.

5. Проведение в Днепропетровске международных конференций, семинаров, выставок, симпозиумов и участие днепропетровских ученых в соответствующих зарубежных форумах.

Ведущая роль в практической реализации указанных направлений принадлежала ректорам вузов: академику АН Украины Г.Г. Пивняку (НГУ), академику АН Украины Ю.Н. Тарану, а затем члену-корреспонденту АН Украины А.Г. Величко (НМетАУ), проф. В.И. Большакову (ПГАСА). В учебных заведениях были созданы международные отделы, введена должность проректора по международным связям, на которую избраны опытные организаторы проф. А.Н. Шашенко (НГУ), проф. В.И. Шатоха (НМетАУ), проф. Б.Н. Дикарев (ПГАСА). Налаживание и развитие международного сотрудничества было определено в числе наиважнейших задач деятельности как вузов в целом, так и кафедральных коллективов. Благотворное воздействие на расширение международных связей вузов оказало вступление высшей школы Украины в Болонскую систему (2005 год). Кстати, НГУ и НМетАУ, были в числе вузов Украины, которые участвовали в эксперименте по изучению возможности и целесообразности вхождения Украины в Болонский процесс.

В XXI веке днепропетровские технические вузы осуществили ряд важных мер по расширению международного сотрудничества. Прежде всего, это касается их интеграции в мировое образовательное пространство. В частности, НМетАУ, НГУ и ПГАСА стали чле-

нами Великой Хартии университетов, Европейской и Евразийской Ассоциации университетов. ПГАСА является членом 7 международных ассоциаций строительных и инженерных вузов, а НГУ – членом 9 международных научно-образовательных организаций.

Ярким примером интеграции НМетАУ и ПГАСА в европейское образовательное и научное пространство стало их участие в совместных европейских проектах по программе ТЕМПУС и FP7. Днепропетровские ученые совместно с коллегами из Королевского технического университета (Швеция), Лионского национального института прикладных наук (Франция), Технического университета «Фрайбергская горная академия» (Германия), Истбурнская школа английского языка (Великобритания) осуществили реформу магистерской и аспирантской подготовки по металлургии. Первый грант по программе ТЕМПУС НМетАУ получила в 2005 году, а за последующие годы (до 2012 г. включительно) – еще 5. Подобной динамики и количества грантов не было ни в одном техническом вузе Украины. Все это позволило НМетАУ в 2012 году занять в рейтинге высших учебных заведений Украины почетное шестое место по показателю международного признания.

Интенсивно расширялось двустороннее сотрудничество днепропетровских вузов с зарубежными высшими учебными заведениями, научными организациями и фирмами. В частности, ПГАСА сотрудничает с 18 ведущими техническими вузами Северной Америки, Западной и Центральной Европы и Азии. Обширна география международного сотрудничества НМетАУ. Она установила творческие связи с 33 партнерами из 16 стран. Наибольшее их число в Китае – 8, Италии – 3, Франции – 3, Республике Перу – 3, Великобритании – 3. Сфера международного сотрудничества НГУ охватывает почти 20 стран. Наибольшее число партнеров в Германии – 5, Польше – 3, России – 3.

Активизировалась работа по взаимообмену обучением студентов и аспирантов, прохождением стажировок научно-педагогическими работниками. Так, за первое десятилетие XXI в. более 500 студентов ПГАСА обучалось за рубежом, а НГУ ежегодно направлял – более 60 своих студентов и аспирантов в зарубежные вузы.

В последние годы в днепропетровских вузах получила развитие такая форма сотрудничества как подготовка инженерных кадров из числа украинских студентов по заказам зарубежных фирм, работающих в Украине. Одними из первых опыт такой совместной работы продемонстрировали НМетАУ и итальянская фирма «Даниели», занимающаяся проектированием и строительством металлургических заводов. Академия помогла фирме сформировать группу студентов, обеспечить учебный процесс качественным преподавательским составом, а фирма помогла академии в материально-техническим обеспечении учебного процесса на современном уровне. Выгода от такого сотрудничества обоюдная: академия укрепила свою материально-техническую базу, а фирма получила специалистов, готовых работать на металлургических предприятиях, не уступающих лучшим мировым аналогам, а во многом и превосходящих их. Именно таким предприятием является в Днепропетровске металлургический завод «Днепросталь» («Интерпайп-Сталь»). Подобный проект предполагается осуществить ПГАСА с крупнейшей в мире строительной кампанией «Буиг» (Франция), выигравшей тендер на строительство саркофага над Чернобыльской АЭС и разработку одного из карьеров в Полтавской области.

Важную роль в развитии международных связей высших учебных заведений играют международные научные конференции и симпозиумы, выставки достижений в области образования, науки, технологий. Ежегодно по 40-50 сотрудников ведущих днепропетровских вузов участвуют в подобных форумах. Показательна в этом отношении организованная НМетАУ в 2007 году Международная конференция Advances in

Metallurgical Processes and Materials (AdMet 2007). Эта конференция, которую посетили видные ученые-металлурги из 22 стран мира, позволила, по словам английского профессора К. Миллза, «нанести Национальную металлургическую академию Украины на карту мира». Ежегодно НГУ участвует в 10-11 международных выставках, демонстрирующих передовые достижения в области горно-металлургической промышленности.

Указанные и другие формы работы способствовали повышению международного имиджа рассматриваемых технических вузов Днепропетровска. Они стали известными в международном образовательном и научно-техническом сообществе. Не случайно в последние годы значительно увеличилось количество иностранных граждан, приезжающих на учебу в Днепропетровск. В частности, количество иностранных граждан, обучающихся в НМетАУ, в 2012 году достигло 215 человек, из них 2 аспиранта и 53 слушателя подготовительного отделения. Они представляют такие страны, как Азербайджан, Алжир, Беларусь, Армения, Габон, Гвинея, Грузия, Египет, Израиль, Индия, Ирак, Иран, Иордания, Казахстан, Камерун, Китай, Конго, Кот д'Ивуар, Ливия, Молдова, Нигерия, Палестина, Россия, Тунис, Узбекистан, Эфиопия. Почти по 200 иностранных студентов и аспирантов обучается в НГУ и ПГАСА, 16 аспирантов-иностранцев защитили в последние годы кандидатские диссертации.

Несмотря на определенные достижения в исследуемой проблеме еще предстоит многое сделать. В частности, крайне необходимо усиливать роль высшего учебного заведения в системе «образование – наука – инновации». Не способствуют активизации международных связей вузов недостаточное госбюджетное финансирование, слабая материально-техническая и компьютерная база, недостаточное владение студентами и большинством преподавателей компьютерной техникой и иностранными языками.

Дворкін І.В.
м. Харків, Україна

ВИСВІТЛЕННЯ СЮЖЕТІВ З УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ XVII СТ. У СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ РОСІЇ

Підручники з історії відіграють велике значення в усвідомленні важливих наукових та суспільствознавчих проблеми. Саме з таких синтетичних робіт школярі, студентство, зацікавлені історією громадяни дізнаються про сучасний стан розробки тієї чи іншої теми, її інтерпретації. У даній статті ми пропонуємо аналіз сюжетів з української історії XVII ст., представлених в сучасних підручниках з історії Росії. Вочевидь, цей період історії як України, так і Росії, є багато в чому визначальним та докорінно вплинув на історію обох країн. Центральною подією цього періоду звісно ж є приєднання України до Росії 1654 р.

Підручники з російської історії, що були видані у 1990-х рр., багато в чому як й з української, з одного боку апелювали до попередньої історіографічної традиції, та, водночас, намагалися «взяти з нього усе дійсно науково цінне та відкинути непотрібну кон'юктурно-ідеологічну шелуху» [1, с. 6]. Формування нового наративу історії Росії базувалося на здобутках дореволюційної, радянської, емігрантської, дисидентської історіографії; основним завданням російські історики вважали включення до наукового обігу значного пласту нових, раніше невикористаних офіційною історіографією джерел [1, с. 6, 7].

Так, у підручнику для історичних факультетів А.П. Новосєльцева та А.М. Сахарова, виданому у 1997 р., у продовження радянської історіографічної традиції, події сере-

дини XVII ст. вміщенні у підрозділі «Возз'єднання України з Росією» [1, с. 546]. У ньому, зокрема, зазначені передумови та причини (це переважно соціальне гноблення) козацько-селянського «повстання на Україні та в Білорусії», розпочатого у 1648 р. Воно, як зазначено у підручнику, «вилилось в антифеодальну війну обох народів проти пансько-шляхетського гноблення, за соціальне та національне визволення, за возз'єднання з Росією» [1, с. 547]. Після достатньо глибокого представлення бойових дій національно-визвольної війни, у роботі йдеться про Переяславську раду, яка подана як акт воз'єднання України та Росії. У коментарі авторів йдеться про звільнення, за підсумками підписання «Статей Богдана Хмельницького» двох братських народів від національного та релігійного гноблення польських магнатів, загрози з боку Туреччини. Росіяни та українці об'єднали власні зусилля у боротьбі з зовнішніми ворогами, були створені умови для національного розвитку, – зазначено у висновках до розділу [1, с. 549, 550]. Надалі розглядається період, що увійшов в українську історіографію як час «Руїни». У згаданій роботі він представлений у підрозділах, присвячених війні Росії та України проти Польщі та російсько-турецькій війні [1, с. 550–552].

У підручнику для студентів вищих навчальних закладів «История России» О.С. Орлова, В.О. Георгієва та ін., виданому історичним факультетом Московського державного університету імені М.В. Ломоносова, події визвольної війни 1648–1654 р. розглядаються у достатньо широкому контексті української історії XVI–XVII ст. У відповідних розділах проаналізовано положення в Україні після Люблінської унії, представлено інформацію про Запорізьку Січ, створення уніатської церкви, православні церковні братства, створення у 1620 р. православної метрополії, подано біографію Богдана Хмельницького [2, с. 108, 109]. Надалі розглядаються події визвольної війни, мирні договори Гетьманщини із Польщею та Переяславська рада 1654 р. Остання подія представлена як така, що має величезне історичне значення. Для України вона мала значення через звільнення від національного та релігійного гноблення Польщі та Туреччини, сприяло формуванню української нації та призвело до тимчасового послаблення кріпосництва. Для Росії – Переяславська рада була значним фактором посилення російської державності, давала можливість розпочати війну за Балтійське узбережжя [2, с. 111].

У концептуальному підручнику «История России с древнейших времен до конца XVII века», виданому під редакцією Л.В. Мілова, здійснена спроба аналізу впливу природно-кліматичного фактору на російську історію, тож значна увага приділена саме аграрній історії. Зокрема, у розділі «Криза Польсько-Литовської держави. Повстання Б. Хмельницького та створення українського гетьманства» ретельно висвітлено соціально-політичний (поступове формування режиму магнатської олігархії) та соціально-економічний (панщинно-фільваркова система господарювання) фактори життя в українських землях Речі Посполитої. Конфлікти, спричинені зазначеними обставинами призвели до зіткнення широких прошарків місцевого населення з дворянським станом. До цього додавалось й релігійне (католицько-православне) та національне (польсько-українське) протистояння [3, с. 690–694]. Підрозділ «Приєднання українського гетьманства до Російської держави» не містить, на відміну від інших підручників оціночних суджень. Серед причин шестирічного зволікання Московської держави прагненню об'єднання військових зусиль з Б. Хмельницьким названі нестабільність внутрішнього положення в Росії та незавершеність перетворень в армії, розпочатих після Смоленської війни [3, с. 694–695]. У параграфі «Криза в українському гетьманстві» висвітлені спробі козацької верхівки на чолі з гетьманом Іваном Виговським домовитися із Річчю Посполитою про входження до неї Гетьманщини (Гадяцький договір). «Український

сюжет» завершують розділи, присвячені війні із Польщею, Андрусівському договору та російсько-османській війні 1677–1681 рр. [3, с. 698–707].

Ще один підручник, виданий під егідою МДУ – «История России с древнейших времен до наших дней» В.О. Федорова, В.І. Морякова та Ю.О. Щетінов досить поверхово зупиняється на досліджуваному питанні. Тут розкриті питання причин визвольної війни, стисло висвітлено хід бойових дії. Зазначено, що ранні запити Б. Хмельницького про прийняття України «під руку Москви» уряд Олексія Михайловича не міг. Водночас, Росія надавала Україні дипломатичну, економічну та військову підтримку [4, с. 101–104].

У новітньому підручнику, виданому під редакцією О.М. Сахарова відповідний нашій тем параграф має назву «Приєднання України до Росії». Він розпочинається з історичного екскурсу в історію України. Зокрема зазначено, що це – «частина руських земель, що відкололося від основної частини східно-слов'янського світу». За століття в Україні сформувалася власна мова, національна культура, власна національна самосвідомість [5, с. 257]. Надалі дається аналіз ситуації в українських землях у XVI – першій половині XVII ст. Значна увага приділяється допомозі з боку Москви у ході війни під проводом Б. Хмельницького. Переяславський договір, на думку авторів, сприяв справжньому об'єднанню братських слов'янських народів та сприяв спільній війні проти Польщі [5, с. 261]. Епізод, присвячений приєднанню України, завершується Андрусівським договором [5, с. 263].

Отже, сюжети з української історії XVII ст. представлені достатньо широко в узагальнюючих працях з історії Росії. Висвітлення «українського сюжету» часто розпочинається з Люблінської унії 1569 р. Характеризується соціально-економічний розвиток українських земель у складі Польщі, причини національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Особлива увага, природно, приділена Переяславській раді, яка подається як возз'єднання України та Росії, або як приєднання першої до другої та часто супроводжується оціночними судженнями про історичне значення цієї непересічної події. Висвітлення подій, пов'язаних з Україною періоду, що вивчається, завершується мирними договорами між Росією та Польщею, які розподіляли між собою українські землі.

Список літератури: 1. История России с древнейших времен до конца XVII века / А.П. Новосельцев, А.Н. Сахаров и др. – М., 1997. – 576 с. 2. История России / А.С. Орлов, В.А. Георгиев и др. – М., 2006. – 528 с. 3. История России с древнейших времен до конца XVII века / под. ред. Л.В. Милова. – М., 2010. – 768 с. 4. Федоров В.А. История России с древнейших времен до наших дней: учебник / В.А. Федоров, В.И. Моряков, Ю.А. Щетинов. – М., 2010. – 536 с. 5. История России с древнейших времен до наших дней: учебник / под. ред. А.Н. Сахарова. – М., 2012. – 768 с.

Дуб С.К.
м. Дніпропетровськ, Україна

РОЗВИТОК ЛІБЕРАЛЬНОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Наприкінці XX століття відбулася низка подій, що багатьма сприймалася як втілення в життя мрії багатьох поколінь лібералів – остання надпотужна тоталітарна держава, «імперія зла» – Радянський союз була повалена. Ще напередодні цієї події до цивілізованого світу приєдналися країни колишньої Ради економічної взаємодопомоги.

Нарешті було об'єднано «дві Німеччини». Згодом в Центрально-Східній Європі були проведені відносно вдалі суспільно-політичні і економічні реформи. Ліберальні економічні моделі реалізовувалися в районі Середнього і Далекого Сходу. Уряд Сингапуру в роки правління Лі Куан Ю спочатку наслідуючи тетчиризм був ще більш послідовним, а відтак і їхні досягнення з багатьох показників навіть перевершили британські. У найбільшій в світі демократичній країні – Індії, хоча і зберігались проблеми з соціально-правовим урівнюванням станів, проте основними політичними гравцями всіляко демонструвалася, прихильність курсу Ганді і відкритість вітчизняного ринку. З іншого боку такі відносно прозахідні країни як Індія, Малайзія та Філіппіни «врівноважували» комуністичний Китай. Врешті решт встановлення в усіх регіонах світу контрольованих Заходом режимів і успіхи породжуваних ними ліберальних реформ створили ілюзію остаточної перемоги «ідеального типу правління». Відомий американський економіст і політолог Френсіс Фукуяма писав з цього приводу що за останні роки у всьому світі виник нечуваний консенсус на тему легітимності ліберальної демократії як системи правління, і цей консенсус посилюється в міру того, як зазнавали поразки супротивні ідеології: спадкова монархія, фашизм і останнім – комунізм. Більше того, я наполягав, на тому що ліберальна демократія може являти собою «кінцевий пункт ідеологічної еволюції людства» й «остаточну форму правлення у людському суспільстві» будучи «кінцем історії». Це означає, що в той час як більш ранні форми правління характеризувалися невиправними дефектами та ірраціональністю, що в решті-решт призводило до їх руйнації, ліберальна демократія, як стверджується, позбавлена таких фундаментальних внутрішніх протиріч. Це твердження не означає, що стабільні демократії, такі як США, Франція чи Швейцарія, позбавлені несправедливості або серйозних соціальних проблем. Проте ці проблеми пов'язані з неповною реалізацією принципів-близнюків: свободи і рівності, а не з дефектами.

На зламі століть з'являється величезний масив різного роду досліджень в яких розглядаються питання «експорту» лібералізму. Позаяк тільки перерахування цих праць зайняло б не один десяток сторінок мусимо обмежитися розглядом лише найбільш фундаментальних, часто цитованих і загальновизнаних. Очевидно насамперед слід згадати майже класичний твір Ентоні Гідденса «Як глобалізація змінює світ» Гідденс, який був одним із радників Тоні Блера, вказував на необхідність в нових умовах змінити роль і функції держави. На його думку, експансії ліберальної демократії і пов'язаним з нею культурним змінам неможливо перешкодити, державна влада в глобалізованому світі навіть обмежена в засобах мінімізації негативних наслідків в соціальній сфері. Влада може лише навчити громадян бути незалежними, а для треба розвивати не соціальні програми, а освітні. Єдиним способом захисту кожного громадянина є виключно допомога в галузі освіти. Г. Алмонд і С. Верба в своїй праці на прикладі Мексики доводили, що особливі культурні традиції не можуть стати вирішальною перешкодою в утвердженні лібералізму. Магістральною в праці Френсіса Фукуями є ідея про лібералізм як можливо останній і найдосконаліший політичний режим і універсальний соціально-культурний тип. Один із авторів концепції постіндустріального суспільства Тофлер в своїх роботах доводив тезу, що людство знаходиться в стадії переходу до нової технологічної революції, тобто на зміну першій хвилі (аграрне суспільство) і другій (індустріальне суспільство) приходить нова, що веде до створення інформаційного або постіндустріального суспільства. Незважаючи на окреслені виклики і небезпеки – забруднення довкілля, соціальні катаклізми тощо Тофлер впевнений, що в майбутньому суспільство буде більш вільним, а інформатизація світу є такою ж ознакою розширення свободи як перша і друга технологічні революції.

Світова фінансово-економічна криза, що в останні роки охопила світову економіку стала черговим підтвердженням того наскільки синхронізованими є процеси в світовій економіці, наскільки взаємопов'язаними є економічні системи різних куточків світу. Все більше фахівців з різних галузей почали шукати питання на відповіді де межі глобалізації, настільки ефективними є засоби протидії, як оцінювати глобалізацію з точки зору аксіології, чи можна, варто і потрібно мінімізувати вплив глобалізації на вітчизняну економіку чи політику чи мораль.

В останні роки дослідники вказують на той факт, що глобалізаційні виклики не обмежуються економікою чи технологіями і охоплюють культуру політику і навіть релігію. Завдяки більшій відкритості світу став можливим експорт політичних цінностей і ідеологій. хаотичний і здавалося б, безсистемний характер глобалізаційних процесів, досить умовно, можна звести до чотирьох парадигм (або матриць): економічної, соціальної, політичної і геополітичної та культурно-ідеологічної.

Економічна парадигма сучасної глобалізації базується на принципах неолібералізму, які транслюють по світові такі потужні структури глобального рівня, як, наприклад, МВФ та Світовий банк, які під впливом експансії неоліберальних заходів та перетворень національної економіки інтегруються, різною мірою, у загальносвітову економічну систему.

Соціальна парадигма базується на поляризації як країн і регіонів. Так і внутрішніх суспільних систем на надбагаті меншини та бідній (або дуже бідній) більшості з постійно зменшуваним «середнім класом».

Політична і геополітична парадигма втілюється у розширенні кола країн з демократичними і політичними режимами та у складанні глобального центру сили, який нині спрямовує процеси глобалізації (США та найближчі союзники).

Культурно-ідеологічна парадигма знаходить прояв у розповсюдженні соціально-психологічних ідеалів індивідуалізму, пріоритетів успішності і гедонізму над цінностями суспільної і морально-етичної відповідальності, колективізму і солідарності.

Слід визначити, що глобальні перетворення у різній мірі стосуються кожної країни, кожного народу і соціуму, а також зважити на велетенський масштаб і глибину трансформацій, досягнення кінцевої мети яких зможе радикально і назавжди змінити долю етносів, цивілізації і людства взагалі.

Проаналізувати, осягнути вказані вище процеси у всій їх складності, суперечливості та доленосності, створити знання про них і транслювати в суспільство (суспільства) об'єктивно покликані сучасні соціально-гуманітарні науки. А отже саме у реалізації названої мети полягає основне завдання сучасного соціально-гуманітарного пізнання.

Качахидзе М.Г.
г. Харьков, Украина

КИЕВ СТАНЕТ ЕВРОПЕЙСКИМ МОСТОМ ДЛЯ ВОЗРОЖДАЮЩЕЙСЯ ЕВРАЗИИ

Виктор Янукович с первых дней своего президентства старался во всем угождать России, был предельно мягок, никогда не говорил «нет». Сразу же отказался от НАТО, продлил базирование ЧФ в Севастополе, провозгласил внеблоковость, отошел от ющенковской одновекторности, нормализовал отношения с РФ, в последнее время даже показал готовность отказаться от европейского вектора, но результат оказался противоположным

ожиданиям: украинско-российские отношения все равно вернулись в состояние перманентных войн. В итоге, Украина по уровню отношений с Москвой становится Грузией.

В целом, здесь прослеживается закономерность. Если в украинско-российских отношениях все останется без изменений, то, в конечном итоге, это приведет к возобновлению «войн». Таким образом, при дальнейшем сохранении статус-кво между Киевом и Москвой будет нарастать напряженность и, в конце концов, отношения будут сведены к предельному минимуму. По аналогии с тем, как однажды обвалились отношения между Россией и Грузией.

Опыт Грузии. В истории Грузии времен восстановленной независимости нечто подобное уже наблюдалось. Тбилиси, исходя из своего традиционного грузинского гостеприимства и радушия, поначалу тоже старался во всем потакать Москве. Но в ответ получал только новые оплеухи. В начале 90-х годов вспыхнула гражданская война в Абхазии и Осетии. Конфликты остались замороженными вплоть до августа 2008 года, постоянно угрожая перерасти в новую волну насилия и оказывая сдерживающее воздействие на развитие Грузии.

Затем, словно не давая прийти в себя после военного шока, Москва стала давить Тбилиси жесткими экономическими мерами: отключением света, прекращением газоснабжения, введением ряда существенных торговых ограничений (запрет поставок мандаринов, грузинских вин, чая, «Боржоми»). На тот момент такие эмбарго были особенно чувствительны для сельскохозяйственных тружеников молодого развивающегося государства. Кроме того, против интересов простых людей и бизнеса также сыграло введение визового режима. Грузия стала первой страной, в отношении которой РФ пошла на эту меру.

В Москве почему-то считали, что чем сильнее давить на Грузию, тем больше шансов ее додавить, добиться сговорчивости, вернуть грузин в «лоно» нового Союза. Правда, в реальности результат получился прямо противоположным: сила действия увеличила противодействие, а с каждым нажимом росло отторжение Грузии от России. Так, со временем грузинская политика была постепенно зачищена от любых проявлений российского влияния, консолидировавшись на национальных ценностях. А вскоре клише «пророссийский» для любого политика в Грузии стало неизменным признаком его политической смерти.

Однако Грузия в режиме жесткой российской блокады не только смогла выстоять, но и даже сумела нащупать важную «точку опоры» для своего дальнейшего развития. Более того, вдруг внезапно открылись «страшные тайны»: Грузия, оказывается, вполне способна прожить без России. Куда-то подевалась пресловутая кавказская коррупция, исчезли грузинские «воры в законе», Грузия стала развиваться как уютная страна с комфортными курортами и инфраструктурой. Ставка на интенсивное развитие позволила Грузии открыть в себе много новых возможностей. Более того, Тбилиси не только смог выкарабкаться, но и по ряду критериев даже смог стать примером для многих других держав. В том числе и для России. И сегодня грузины на Москву уже не оглядываются. Наоборот, сами подсказывают, как правильно проводить те или иные реформы. Кстати, некоторую пользу от конфликта получила и евразийская Россия. Обнаружилось, что Евразийский союз тоже вполне способен прожить без Грузии. Москва, нередко обжегавшаяся в кавказской политике, предпочла просто отгородиться от Грузии, сжав ее в цепкие объятия. Оказалось, что Тбилиси вовсе не обязательно вливаться в евразийский проект, но есть много тем для совместного, равноправного и взаимовыгодного сотрудничества.

Таким образом, сложилась, на первый взгляд, парадоксальная ситуация: конфликт между Россией и Грузией, сведший отношения между ними до предельного минимума, пошел обеим на пользу. Нечто подобное придется пройти сейчас Украине.

Украина на перепутье. По своему потенциалу Украина гораздо богаче, чем Грузия. И соответственно имеет более прочные «точки опоры» для самостоятельного развития. Но для того, чтобы развить этот потенциал, необходимо, прежде всего, провести реформы. Однако

есть ключевая проблема – в Киеве до сих пор не определились с базовой направленностью этих реформ. С учетом того, что вообще-то по содержанию реформы могут быть разными. Одни реформаторы предлагают идти по пути экстенсивного развития, то есть, механически объединив потенциалы всех постсоветских держав в рамках единого евразийского проекта. Другая точка зрения – сделать ставку на интенсивное развитие, что в сумме дало бы больше возможностей для всех участников необъятного евразийского пространства.

Первый путь для большинства граждан оказывается более понятным. Здесь в немалой степени сказалась историческая память об общем советском прошлом. Второй путь сулит гораздо более широкие перспективы, но до сих пор неизведан. Конечно, гораздо проще, во избежание авантюр, пойти старым проторенным путем. Но при этом важно все-таки обязательно учесть печальный советский опыт: Советский Союз потому и рухнул, что не справился с задачами интенсивного развития.

После шока «оранжевого» периода Украина особенно потянулась к России, стараясь угождать практически во всем, восстанавливая несколько утраченное доверие. Украинско-российские отношения были выведены на докризисный уровень в довольно сжатый срок, Киев и Москва смогли достичь взаимопонимания практически по всем важным вопросам. Тем не менее, ряд проблем по-прежнему остаются нерешенными, подтачивая под собой все основы отношений.

На первый взгляд, все могло бы решиться путем вступления Украины в ЕврАзЭС. Но как только доходит до практики и стороны начинают тщательно обдумывать свои интересы – между Киевом и Москвой снова возникает незримая стена. Отсюда и внешняя противоречивость отношений: с одной стороны, зону свободной торговли СНГ создали. Но с другой стороны, по отношению к Украине в этой ЗСТ сделан ряд существенных изъятий. С одной стороны, Киев готов сотрудничать с Таможенным союзом. Но с другой стороны, из Москвы всплывают все новые и новые основания к торговым войнам (сырная, мясная, молочная, автомобильная и другие). Что, в свою очередь, подстегивает украинцев искать новые рынки, диверсифицировать зависимость от Москвы.

Таким образом, по отношению к Украине происходит нечто подобное, ранее наблюдавшемуся в отношении Грузии. С одной стороны, Киев старательно тянется к России, будучи готовым даже обрубить те «здобутки», которые были достигнуты на европейском направлении. Но Россия, с другой стороны, прочно удерживая влияние в Украине, тем не менее, ее методично выдавливает в Европу. Почему так происходит?

Специфика Украины и Грузии. Специфика заключается в том, что Украина и Грузия – это «пороговые государства», находящиеся на стыке разных культурных пространств. С одной стороны, такое геостратегическое положение Киева и Тбилиси существенно повышает их транзитный потенциал. Но с другой стороны, таит в себе немалые риски (в том числе, для суверенитета и территориальной целостности). А суть в том, что ни Украина, ни Грузия не могут себе позволить быть полностью в каком-то одном из пространств: будь-то в ЕС или ЕАС. Украина – это мост между пространствами, где Европа плавно перетекает в Евразию и наоборот. Да, Украина – это евразийский мост в Европу. Отсюда основная задача – Киев должен быть направлен в Европу, прочно укоренившись в Евразии, на Востоке. В свою очередь, Грузия – это евразийский мост на Ближний Восток, через Турцию.

Другими словами, сотрудничество с Таможенным союзом не должно перекрывать собой евроинтеграцию. Потому что в противном случае это чревато возвращением к временам «железного занавеса» со всеми вытекающими последствиями. Равно как и отрыв от евразийского пространства чреват выстраиванием искусственных разделительных линий, что создает угрозы дестабилизации как в России, так и в Украине. Казалось бы, к чему столь сложные схемы? Не проще ли было бы снова объединить экономические потенциа-

лы всех стран, как это было во времена СССР? Да, Россия вполне могла бы вернуться к временам «дотирования» республиканских экономик. Например, снова покупать грузинские вина, «Боржоми», украинские сало, мясо, молоко. Но в таком случае ни у Киева, ни у Тбилиси не будет должной мотивации расширять свои рынки сбыта, работать над качеством товаров, чтобы выйти на новые уровни торговли. В конечном итоге, при старой модели все постсоветское пространство продолжало бы вариться в собственном «соку». И всегда нужно помнить важный нюанс: ресурсы под экстенсивное развитие давно исчерпаны. На постсоветском пространстве нужно искать новые форматы взаимодействия.

Грузия, например, основным уроком из постсоветской «перестройки» вынесла способность найти альтернативные рынки. Теперь Тбилиси может позволить себе занимать в переговорах с Москвой по «Боржоми» стойкую позицию. Основным уроком для Украины, по-видимому, должна стать способность к энергосбережению и переход к новой энергетической политике. Как ни крути, но перспективы бизнеса на транзитной «трубе» заканчиваются.

Россия, в свою очередь, выстраивая свои евразийские мосты в сопряженные культурно-цивилизационные пространства, постаралась максимально обезопасить себя на случай каких-либо сдерживании в свой адрес. Так, сдерживание Грузии обеспечивается за счет прямого военного присутствия РФ в Абхазии и Южной Осетии. Без Абхазии Грузия далеко от Евразии не убежит и, тем более, не способна представлять угрозу интересам РФ. В отношении Украины Москве не пришлось прибегать к столь крайним мерам, здесь наблюдается сдерживание иного плана – через крупный капитал, прочно привязанный к рынкам на евразийском пространстве. В целом, перед всеми тремя державами – Украина, Россия, Грузия – стоит общая задача – перейти от экстенсивного к интенсивному развитию, от сырьевой экономики к «экономике знаний». Что касается перспектив, евразийское пространство будет формироваться еще длительный срок.

Таким образом, сделаем *выводы:* 1. Украина и Россия подошли к рубежной точке своих отношений – необходимости перейти к интенсивному развитию, углубиться во внутренние реформы в поисках собственной «точки опоры». Складывающиеся тенденции ведут к тому, что влияние РФ в Украине будет сведено к минимуму. Почти точно так же, как это сейчас наблюдаем в грузино-российских отношениях. 2. Евроинтеграция как стратегия развития Украины будет сохранена. Суть замысла в том, что Украина – европейская страна, устремленная на Запад, но имеющая прочные основы на Востоке. 3. Украина в своем развитии проходит путь, который несколько ранее уже успешно освоила Грузия. Киев и Тбилиси, хотя и двигаются в разных геополитических направлениях, но повязаны одной незримой нитью.

P.S. В завершение о метаморфозах, вынесенных в начало этой статьи. Дивные превращения еще не закончились, окончательный расклад не сформировался. Виктор Янукович сначала постепенно «мимикрировал» в Виктора Ющенко, затем – стали просматриваться черты Михаила Саакашвили. Впереди следующая стадия – «нерукопожатость», Рубиконом к которой станет новая «газовая война»...

Качахідзе Д.М.
м. Харків, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУКОВАНОЇ ПРОПАГАНДИ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Відомо, що періодична преса є невід'ємним елементом історичного життя суспільства і держави. Вона розвивається разом з громадським життям, нерозривно пов'язана з нею. Практично всі більш-менш помітні процеси, що відбуваються в суспільстві, знаходять своє відображення на сторінках періодичних видань. Отримання та аналіз збереженої інформації з військової періодичної преси минулих десятиліть не втрачають своєї злободенності і значущості і в XXI столітті – столітті інформаційних технологій.

Осмислення феномена військово-патріотичного виховання за допомогою друкованих видань в роки другої світової війни дає можливість повніше розкрити роль і значення радянської пропаганди і засобів її реалізації в знищенні фашизму.

З урахуванням викладеного актуальним є не тільки вивчення історії друкованої пропаганди, але і об'єктивне дослідження еволюції її структур, соціальних інститутів, правової бази, механізмів їх функціонування, типів і видів пропагандистської продукції.

Аналіз історіографічної літератури з проблеми становлення та еволюції друкованої пропаганди часів другої світової війни показує, що вона постійно перебувала в полі зору вітчизняних дослідників з моменту її зведення в ранг державної політики.

З початком Великої Вітчизняної війни першорядне значення набула історична тематика, пов'язана з необхідністю виховання радянського патріотизму, зміцнення єдності армії і народу, фронту і тилу.

Примітно, що проблема друкованої пропаганди розроблялася і в воєнні роки. Правда, в наявності було явне прагнення поєднати в одне ціле теорію з практикою. У роботах, що вийшли під час війни, присутні і постановка задач [1], і аналіз роботи супротивника на пропагандистському фронті [2] та узагальнення свого досвіду [3].

Інтерес представляє монографія Л.С.Фріда, в якій розглядається культурна робота у Червоній Армії. Зробивши перші в цій області узагальнення, Л.С.Фрід висловила думку, що «велика культурна і політико-просвітницька діяльність Червоної Армії повинна бути предметом самостійного дослідження» [4].

В цілому, видані у воєнний період роботи носили переважно пропагандистський характер. І це одна з особливостей історіографії з даної проблеми періоду Великої Вітчизняної війни. Історична література багато в чому носила роз'яснювальний та коментаторський характер, висвітлюючи діяльність партії та уряду виключно в позитивних тонах. Роботи цього часу відрізняються пафосом і захопленням політичною практикою пропаганди, її успіхами у воєнний час. Серед подібних видань насамперед слід назвати роботи Н.М. Кононихіна, С.І. Жукова, І.І. Гаглова [5]. Аналогічним духом наповнені праці авторів, які звертали увагу на практику фронтових пропагандистів: С. Гершберга, Т.Ф. Новак, С.М. Голякова [6].

Ряд дослідників цього періоду вивчали складові елементи пропагандистської діяльності в роки війни стосовно до конкретних битв і боїв [7], інші цікавилися участю у військових діях письменників і журналістів [8]. В той же час з'явилися і роботи, в яких було дано більш глибокий аналіз пропагандистського напрямку друкованих органів у контексті політичного курсу, який тоді проводився [9].

З другої половини 1950-х років з'явилася велика кількість нових досліджень, які після «хрущовської відлиги» в суспільно-політичному житті країни знову були укладені в суворі рамки партійних ідеологічних вимог. Разом з тим в ці роки розвиток історіографії характеризувався інтенсивним процесом подолання елементів суб'єктивізму і схематизму. Значно розширилася джерельна база, набагато повніше використовувалися архівні матеріали.

Період 80-х років мало чим відрізняється від попереднього за тематикою, але не за змістом праць і публікацій. У зв'язку з різкою зміною політичного курсу та ідеології в країні починаються докорінні зміни в методології, змінюються точки зору на процеси, що відбувалися в країні в 30–40 рр. На цьому етапі історикам була надана можливість

створення більш достовірних наукових досліджень в різних областях історичної науки. Намітилася тенденція більшої зацікавленості вчених в охопленні всього спектру питань, що відносяться до пропагандистській сфері. У цей час збереглися вже апробовані напрямки дослідницького інтересу в роботах А.Л. Мішуріса, І.І. Саченко, Н.П. Попова, Н.А. Горохова, Я.Н. Засурского [10]. Поряд з цим простежується наполеглива спроба вивчення впливу на пропаганду ідеологічних чинників. У цьому сенсі прикладом служать роботи Н.І. Кондакова, Г.А. Комкова та інших [11]. Слід зазначити також, що сам процес побудови пропагандистської роботи розглядався ширше, ніж це робилося раніше, більше враховувалися її психологічні, моральні та інші аспекти, а також контрпропагандистськиі завдання. У даному відношенні інтерес представляють видання таких авторів як Е.А. Блажнов, В.Д. Миколаїв, Д.А. Волкогонов [12].

Окремі дослідники з даного напрямку присвятили свої роботи поглибленному розгляду конкретних сторін радянської пропаганди. Наприклад, В.Н. Лунев займався обгрунтуванням ролі партії в організації і проведенні пропаганди в роки війни, а Д.А. Волкогонов і Ю.В. Басістов – перевагами радянської пропаганди на основі використання перевірених і достовірних матеріалів [13]. В.М. Какурін загострив увагу на структурній побудові пропагандистських органів у збройних силах, цілях і завданнях їх діяльності [14].

Нарешті, підтвердженням факту постійного інтересу з боку науковців до проблем пропаганди є регулярна поява нових спроб їх дослідження в дисертаційних роботах [15].

В цілому аналіз історіографії військово-патріотичної друкованої пропаганди в роки другої світової війни показує, що вивчення процесу становлення та розвитку пропагандистських і інформаційних армійських структур пройшло досить складний шлях розвитку. Роботи, які були видані в радянські роки, випробовували на собі вплив пануючої ідеологічної доктрини, тим не менш внесли істотний внесок у вивчення даної проблеми. Їх автори зробили все можливе для накопичення історичних знань для наступних поколінь.

Список літератури: 1. Пузин А.О. О некоторых задачах печати в дни Отечественной войны. – Москва, 1942.; Сделать фронтовую печать важнейшим центром полити-ческой работы // Красная звезда. – 1943. – 30 мая. 2. Трайнин И.П. Механизм немецко-фашистской диктатуры. – Ташкент, 1942. 3. Родионов В. Газета освобожденного района. – Ростов-на-Дону, 1944. 4. Фрид Л.С. Очерки по истории и развития политико-просветительной работы в РСФСР (1917–1929 гг.) Л, 1941. 5. Кононыхин Н.М. Партийная и советская печать в период Великой Отечественной войны. – Москва, 1960.; Жуков С.И. Фронтовая печать в годы Великой Отечественной войны. – Москва: Изд-во МГУ, 1968.; Гаглов И.И. О деятельности Совета военно-политической пропаганды в годы Великой Отечественной войны // Вопросы истории КПСС. – 1977. № 12. 6. Гершберг С. Завтра выходит газета. – Москва, 1966.; Новак Т.Ф. Пароль знают немногие. – Москва, 1966.; Голяков С.М. Война без выстрелов. – Москва, 1968. 7. Смирнов А., Горохов Н. Фронтовая печать в битве за Москву // Военно-исторический журнал. – 1972. № 1. 8. Гордон М. Звала на подвиги строка: Писатели во фронтовой газете «На страже Родины» // Нева. – 1973. № 11.; Дангулов С. Корреспонденты и война: страницы воспоминаний // США: экономика, политика, идеология. – 1975. № 5.; Мусьяков П. Писатели на фронте в годы Великой Отечественной войны. – Москва, 1977. 9. Беглов С.И. Монополия слова. – Москва, 1972.; Артемов В.Л. По тылам психологической войны. – Москва, 1973.; Власов Ю.М. Пропаганда за фасадом новостей. – Москва, 1976. 10. Мишурис А.Л. Советская публицистика в годы Великой Отечественной войны. – Москва, 1980.; Саченко И.И. Война и публицистика. – Минск, 1980.; Попов Н.П., Горохов Н.А. Советская военная печать в годы Великой Отечественной войны. – Москва, 1981.; За-

сурский Я.Н. Роль средств массовой информации в борьбе за мир \\ Вестник Московского университета. Серия журналистика. – 1984. № 10. 11. Кондаков Н.И. Идеологическая победа над фашизмом (1941–1945). – Москва, 1982.; Комков Г.А. На идеологическом фронте Великой Отечественной войны. – Москва, 1983. 12. Блажнов Е.А. Пропаганда и журналистика. – Москва, 1982.; Николаев В.Д. Генераторы дезинформации. – Москва, 1984.; Волкогонов Д.А. Психологическая война. Москва, 1984. 13. Лунев В.Н. Деятельность Коммунистической партии по организации и ведению контрпропаганды в Красной Армии в годы Великой Отечественной войны (1941–1945) // Сборник научных статей. № 31. – Москва, 1986.; Волкогонов Д.А. Оружие истины. – Москва, 1987.; Басистов Ю.В. На языке правды. – Москва, 1985. 14. Какурин В.М. Система, задачи и организация контрпропаганды в Вооруженных Силах СССР. – Москва, 1987.; Юденков А.Ф. Оружие контрпропганды. Советская пропаганда среди населения оккупированной территории СССР. 1941–1944. – Москва, 1988.; Юденков А.Ф. Политическая работа партии среди населения оккупированной территории (1941–1944). – Москва, 1997. 15. Романов И.М. «Фронтовая печать в первый период Великой Отечественной войны (июнь 1941 – ноябрь 1942 гг.)»: дисс…канд. ист. наук. М., 1955.; Горбачев В.С. «Армейская печать – мощное оружие Коммунистической партии в патриотическом воспитании Советских воинов (1944 г.)»: дисс…канд. ист. наук. Харьков, 1959.; Жуков С.И. «Фронтовая печать в период завершающих побед Советской армии в Великой Отечественной войне (1944–1945 гг.)»: дисс…канд. ист. наук. М., 1963.; Досталко Н. «Газета «Звезда» в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 – май 1945 гг.)»: дисс…канд. ист. наук. Минск, 1967.; Горохов Н.А. «Фронтовая печать и ее роль в идейно-политической и военно-организаторской работе партии в период разгрома немецко-фашистских войск под Москвой»: дисс…канд. ист. наук. М., 1968.; Попов Н.П. «Советская военная печать в годы Великой Отечественной войны. (Опыт фронтовых и армейский газет 1941–1945 гг.)»: автореферат дисс… докт. ист. наук М., 1972.; Рыбников В.В. «Роль военной печати в воспитании советских воинов в духе пролетарского интернационализма на завершающем этапе Великой Отечественной войны. (1944 – май 1945 гг.). На материалах 1, 2, 3, 4 Украинских и 1, 2 Белорусских фронтов»: дисс…канд. ист. наук. М., 1973.; Таболкина Н.М. «Роль партийной печати в организации народной войны в тылу вражеской армии 1941–1944 гг. (На материалах Ленинградской, Псковской и Новгородской областей)»: дисс…канд. ист. наук. Л., 1974.; Мигрин Г.П. «Военная печать периода Великой Отечественной войны как источник при изучении опыта партийно-политической работы в действующей армии»: дисс…канд. ист. наук. Киев, 1980.; Ермолова В.И. «Листовки партизан и подпольщиков периода Великой Отечественной войны как исторический источник. 1941–1944 гг.»: дисс…канд. ист. наук. Минск, 1993.; Широкорад И.И. «Центральная периодическая печать СССР в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.)»: автореферат дисс. докт. ист. наук, 2002.; Срибная Т.А. «Военно-пат-риотическая печатная пропаганда в предвоенные годы и во время Великой Отечественной войны»: автореферат дисс... канд. ист. наук. Пятигорск, 2005.; Акулов А.А. «Формирование и деятельность военных учреждений культуры и органов печати в войсках Дальневосточного военного округа 1922–1945 гг.»: автореферат дисс… канд. ист. наук. Хабаровск, 2007.

Леонов М.Я.
г. Харьков, Украина

СОЧИНЕНИЯ КНЯЗЯ ВЛАДИМИРА МОНОМАХА КАК ИСТОЧНИК ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

Сочинения князя Владимира Всеволодовича Мономаха (1053–1125) представляют ценность не только как уникальные исторические свидетельства, но и памятники философской и религиозной мысли, не имеющие аналогов среди других древнерусских источников. Князь на Руси в это время часто садился в седло и весьма редко – за перо; среди предшественников, современников и потомков Мономаха мы видим лишь немногих, кто мог бы соперничать с ним в образованности (Ярослав Мудрый, Всеволод Ярославич, Ярослав Осмомысл) и никого, кто бы подобно ему оставил литературное наследие. Таким образом, Владимир Мономах представляет редкий среди отечественной элиты тип правителя-интеллектуала, подобных которому можно найти разве что в блистательной империи ромеев, родной стране его матери (Лев VI Мудрый, Константин VII Багрянородный) [1, 5].

Владимир-Василий Всеволодович Мономах прошел длительную и успешную политическую карьеру, будучи князем владимиро-волынским (1068–69), туровским (1073–77), смоленским (1077–1078), черниговским (1078–1094), переяславским (1094–1113), великим князем киевским (1113–1125) [2, с. 117]. Сохранились три его сочинения: «Поучение детям», «Молитва» и письмо Олегу Святославичу, анализ которых будет проведен ниже.

1. «Поучение детям». «Поучение» особо ценно как исторический источник, памятник литературы и мировоззрения древнерусской эпохи. Поучения и наставления представляют собой популярный жанр средневековой литературы (сыну Роману посвящен труд «Об управлении империей» Константина Багрянородного; наставления византийского полководца Кекавмена и пр.). Единственный список сочинения Мономаха – в Лаврентьевской летописи 1377 г. под 1096 г. Время написания в точности неизвестно; по наиболее вероятным предположениям, «Поучение» написано около 1117 г. (этим временем датирован последний упоминающийся в тексте поход Мономаха). Автор пишет, что создает свой труд «сидя на санях», то есть, перед смертью, что не может служить основанием для датировки, будучи, возможно, характерным обозначением преклонного возраста. В Древней Руси покойников в церковь на отпевание, а затем на кладбище возили на санях, поэтому выражение «сидеть на санях» скорее всего означает «одной ногой в могиле».

«Поучение» начинается религиозно-нравственными сентенциями, выписками из Св. Писания и Поучений Василия Великого, продолжается рекомендациями о поведении и обязанностях князя, завершается автобиографией, объяснением предыдущих наставлений на примере собственной жизни. Поводом к написанию послужила очередная княжеская «котора», участвовать в которой Мономах категорически отказывается: «Потъснися к нам, да выженемъ Ростиславича и волость ихъ отъимем; иже ли не поидеши с нами, то мы собе будем, а ты собе» – предлагают князю послы. «Аще вы ся и гневаете, не могу вы я ити, ни креста переступити» – отвечает Мономах, ставя нравственно-этические идеалы выше сиюминутных политических раскладов.

В скорби из-за грядущей усобицы автор обращается к любимому чтению – Псалтири, дабы найти утешение в боговдухновенных строках. Современные исследователи нередко пишут о так называемом «гадании на Псалтири», к которому якобы прибегает князь, что в корне неверно. Строки псалмов являются для Мономаха не средством заглянуть в будущее, а поддержкой его моральных устоев, подкреплением намерений и дальше соизмерять свою жизнь с христианскими ценностями. «Вземъ Псалтырю, в печали разгнухъ я, и то ми ся выня: «Вскую печалуеши, душе? Вскую смущаеши мя?» и прочая. И потомь собрах словца си любая, и складохъ по ряду, и написах: Аще вы последняя не люба а передняя приимайте».

Автор предписывает детям и «иным, кто слышавъ сю грамотицю» соблюдать нормы христианской этики в повседневной жизни, молиться, не избегать ночных поклонов и пения, «аще инех молитв не умеете молвити, а «Господи, помилуй» зовите беспрестани втайне…» [3, с. 245] Князь призывает не забывать нищих, кормить сирот, заботиться о вдовах, не осуждать никого на смерть («ни права, ни крива не погубляйте»), не клясться и не креститься всуе, давать крестное целование лишь тогда, когда уверен в выполнении обещанного, уважать священнослужителей. Необходимо помнить о смертном часе, преодолевая гордыню, не заботиться о материальных благах – «и в земли не хороните [сокровищ], то ны есть велик грех». Далее следуют наставления практического характера: почитать старших «яко отца», а молодых «яко братью», самостоятельно управляться по дому, не полагаясь «на тивуна ни на отрока». Бдительность необходима в повседневных мирских делах, тем более на войне. Особенно автор акцентирует на соблюдении нравственных приоритетов: избегать блуда и пьянства, не лениться, не обижать никого, быть гостеприимными и щедрыми, заботиться о больных, чтить умерших, приветствовать всех людей. Жену нужно любить, но не давать ей над собой власти. «Егоже умеючи, того не забывайте доброго, а егоже не умеючи, тому ся учите». Владимир Мономах призывает расширять уровень знаний, приводя в пример своего отца, Всеволода Ярославича, который изучил пять языков – «в том бо честь есть от инехъ земель». Эта часть «Поучения» завершается распорядком дня идеального князя, который должен встать до восхода солнца, помолиться в церкви и думать с дружиной, чинить суд, или ехать на охоту, в полдень спать. Завершающая и самая интересная для исследователя часть памятника – это повествование о «трудах» самого автора с тринадцатилетнего возраста и до старости, воспоминания о воинских походах, среди которых 83 только крупных, подвигах на охоте. «Еже было творити отроку моему, то сам есмь створил дела, на войне и на ловехъ, ночь и день, на зною и на зиме, не дая себе упокоя» [3, с. 251]. Главное – трудиться, уповая на помощь Божию, которая одна может спасти от смерти и от опасностей.

Сочинения Владимира Мономаха не оставляют сомнений в глубокой начитанности, эрудированности их автора. Так, в «Поучении» использованы Св. Писание, Изборник 1076 г., «Шестоднев» Василия Великого, «Физиолог», ряд апокрифов. Заметны психологизм и поэтичность, образность сочинения князя, который насыщает свой труд не только церковнославянской книжной лексикой, но и образными сравнениями, народными словами и выражениями [4, с. 110–111].

2. Письмо Олегу Святославичу. В письме к Олегу Святославичу (1097) доминирует та же тенденция приоритета нравственно-моральных ценностей, которую автор отстаивает в «Поучении». Мономах обращается к своему давнему политическому противнику, в ходе войны с которым был убит его сын Изяслав. Выдвигая на первое место идею прощения и примирения, князь не собирается мстить за смерть сына («несмь ти ворожбит, ни местник»), лишь просит освободить свою невестку из плена. По словам Д.С. Лихачева, письмо Мономаха достойно занять одно из первых мест в истории человеческой Совести. «Письмо это частное, личное. Обстоятельства, которые дали повод для написания письма, исключительны, и сама тональность письма, его содержание также совершенно исключительны и производят на современного читателя сильнейшее впечатление».

Зная историю давней вражды между Олегом Гориславичем и семьей Мономаха, мы вправе ожидать, что князь-победитель станет диктовать проигравшему Олегу свои условия, лишит его владений в «Русской земле». Но Владимир Мономах не только не собирается мстить своему противнику (а преступление Олега считалось тем более страшным, что убитый Изяслав приходился ему крестным сыном), но поступается и

собственными политическими амбициями ради блага всей Русской земли. «Письмо Мономаха поразительно. Я не знаю в мировой истории ничего похожего на это письмо Мономаха. Мономах прощает убийцу своего сына. Более того, он утешает его. Он предлагает ему вернуться в Русскую землю и получить полагающееся по наследству княжество, просит забыть обиды» – пишет Д.С. Лихачев [4, с. 134, 135].

Письмо, как и Поучение, поражает изяществом лексики, богатством слов и выражений, ярко и образно передающих мысль автора. Так, погибшего сына он сравнивает «яко цвету (цветку) нову процветшю, яко же агньцю заколену»; трогательные слова посвящаются снохе Мономаха, жене погибшего Изяслава: «Бога деля пусти ю ко мне вборзе с первым сломь, да с нею, кончав слезы, посажю на месте (чтоб я, наплакавшись. поместил ее у себя), и сядет акы горлица на сусе (сухом) древе желеючи, а яз утешюся о Бозе».

Та же тенденция приоритета нравственных и духовных ценностей ярко выражается и в «Молитве», третьем произведении князя-писателя. Обращаясь к Богу, Пресвятой Богородице и Св. Андрею Критскому, автор искренне уповает на небесное заступничество в деле избавления от греха, гнева, печали и уныния.

Таким образом, в произведениях Владимира Мономаха решающее место получают нравственные, этические ценности. Главной задачей человека князь считает соблюдение норм христианской морали по отношению к ближним. В «Поучении» создан образ идеального князя – доброго и справедливого правителя, мужественного полководца и христианина. Князь Владимир Всеволодович имел право указывать на свой пример, защищая правильность выбранного жизненного пути: его деятельность ознаменована стараниями по укреплению единства Руси, борьбой с внешним врагом (половцами). Нередко во имя справедливости Мономах отказывался от собственной выгоды, уступая князю Олегу Святославичу Черниговское, а Святополку Изяславичу – Киевское княжество; его имя на долгие века стало олицетворением чести, мужества и христианских добродетелей.

Сочинения Владимира Мономаха ценны как источники, представляющие мировоззрение людей древнерусской эпохи, их философские, этические взгляды, жизненную позицию. Они стали незаменимым кладезем духовных ценностей восточнославянской цивилизации.

Список литературы: 1. Ивакин И.М. Князь Владимир Мономах и его Поучение / И.М. Ивакин. – М., 1901. – Ч. 1. – VIII, 326 с. 2. Кучкин В.А. Поучение кн. Владимира Мономаха, 1117 г. / В.А. Кучкин // Письменные памятники истории Древней Руси. Летописи. Повести. Хождения. Жития. Послания: Аннотированный каталог-справочник / [Под ред. Я.Н. Щапова]. – СПб.: Русско-Балтийский информационный центр «Блиц», 2003. – С. 116–117. 3. Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. – М.: Изд-во восточной литературы, 1962. – Т. 1. – 1962. – VIII, 579 с. 4. Лихачев Д.С. Великое наследие // Избранные работы в 3-х тт. – М., 1987. – Т. 2. – С. 140–141. 5. Орлов А.С. Владимир Мономах / А.С. Орлов. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1945. – 190 с.

Лінецький Л.М.
м. Харків, Україна

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ В. ВИННИЧЕНКА В УКРАЇНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

З проголошенням незалежності України значно посилився інтерес науковців до переосмислення тих складних історичних процесів, які відбувались у відійшовшому в минуле XX століття. Вони докладають зусилля для цілісного і комплексного вивчення багатої спадщини визначних діячів, вчених минулих часів. Особливо їх увагу привертають 20–30 рр. До таких визначних діячів українського народу безперечно відноситься відомий державний, політичний діяч і письменник Володимир Кирилович Винниченко.

Народився В. Винниченко 27 липня 1880 р. у селі Веселий Кут Єлісаветградського повіту Херсонської губернії в селянській родині. Про себе він пише: «Я був сином робітничо-селянської родини, я з дитинства на собі знав гніт, приниження, визиск як соціяльного, так і національного характеру. Я з юних літ провадив боротьбу з цим віковічним злом нашої нації. Я прийшов до Центральної Ради не від царських «канцелярій», не від тих посад, не від спокійного улаштованого життя, а від плугів, майстерень, підпілля, тюрем, від життя неспокійного, тяжкого, життя солдата підпільної революційної армії» [1, с. 16].

Організаторські здібності в поєднанні з високими інтелектуальними даними, освіченістю сприяли його активній участі у політичному житті України початку XX ст.

В ідейній спадщині В. Винниченка особливе місце посідають проблеми національно-державницького будівництва, які він розвиває у всіх Універсалах прийнятих Центральною Радою за часи перебування її при владі. Він був автором багатьох програмових та розпорядчих документів першого українського уряду – Генерального секретаріату, багатьох декларацій і законодавчих актів Української Народної Республіки.

Легкого, спокійного життя В. Винниченко не мав ніколи. Труднощі полягали не в тому, що групка журналістів, політичних емігрантів, учителів, адвокатів, із яких складалась Центральна Рада, не мали ні державного, ні адміністративного досвіду, ні фінансових засобів. Найбільша небезпека таїлася в наївній вірі керівництва Центральної Ради (М. Грушевського, В. Винниченка та ін.) у російську демократію і в те, що забезпечення прав і свобод українському народові може дати тільки федеративна республіка Росія з національно-територіальною автономією України. Вірили і надіялись у Всеросійський пролетарський рух, соціалістичну революцію і російську демократію. Свою прикру помилку В. Винниченко зрозуміє пізніше, коли виправити її буде вже неможливо, а в 1917 році «всякий сепаратизм, всяке відокремлення» від Росії В. Винниченку «здавалося смішним, абсурдним, безглуздим» [2, с. 43].

До 1917 р. В. Винниченко обмежувався вимогою права націй на самовизначення в межах Російської демократичної федерації і не висував вимоги створення незалежної Української держави. В Першому Універсалі, який був проголошений 10 червня 1917 р. на Софійській площі. наголошується: «Хай буде Україна вільною, не відділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям» [3, с. 219].

Загальне національне піднесення на Україні, яке виникло у зв'язку з проголошенням Першого Універсалу викликало обурення і страх російського Тимчасового уряду. Не відставали і російські демократи, які визнали Універсал небезпечним і не правовим, таким, що може призвести до національних конфліктів і ворожнечі; таким що підриває авторитет Тимчасового уряду і дає приклад іншим народам. Але так сталося, що Тимчасовий уряд, з яким укладались угоди, інструкції тощо, був більшовиками повалений. Після жовтневого перевороту, який був здійснений у ніч з 24 на 25 жовтня 1917 року, до влади прийшли більшовики, імперська політика яких, стосовно України нічим не відрізнялась від попередньої. Українська Центральна Рада негативно віднеслась до більшовицького перевороту, вважаючи, що вони прийшли до влади не законним шля-

хом – шляхом збройної боротьби. Тому Українське керівництво дістало формальне і моральне право вести свою цілком самостійну, незалежну від Росії, політику.

В. Винниченко став ініціатором і автором прийняття Третього Універсалу – одного з найважливіших, найдоленосніших для історії України актів. У ніч на 7 листопада 1917 р. Центральна Рада проголосила створення Української Народної Республіки (УНР), а також широку економічну програму виходу країни з кризи. На жаль спроба реалізації положень документа принесла суцільні невдачі і розчарування. Уряд, намагаючись вийти з економічної кризи, змушений був діяти хаотично, на ходу знайомлячись зі станом вітчизняної промисловості, транспорту і зв'язку.

Повільне і непослідовне впровадження політичних та соціально-економічних перетворень, задекларованих владою, швидке звуження її соціальної бази створювали підґрунтя для наростання впливу більшовиків на народні маси, які мали в Україні розгалужені організаційні формування, зокрема військові. Зображаючи Центральну Раду як контрреволюційну і буржуазно-націоналістичну інституцію, більшовики намагалися підірвати її єдність, змінити керівний склад. До цього доречно пригадати численні закиди В. Винниченку, як главі уряду, щодо саботування створення регулярної армії та флоту, ефективно діючої поліції. У прагненні відмежуватися від старого ладу державний діяч в той же час вважав за необхідне усунення від державного будівництва заможних та освічених верств населення. Усі ці докори та невизнання російської більшовицької революції призвели до наростання в країні хаосу і безладдя, а також до серйозного військового протистояння між Раднаркомом російської федерації і урядом Центральної Ради.

Запізніле усвідомлення необхідності побудови самостійної суверенної держави в результаті агресії більшовиків призвело до послаблення УНР, до втрати історичного шансу на незалежний розвиток. 17 грудня 1917 р. Рада Народних Комісарів надіслала Центральній Раді ультиматум, у разі невиконання якого впродовж 48 годин буде оголошено стан війни Росії проти України. Війна фактично вже йшла. Без жодних зусиль більшовиками був захоплений Харків і шлях на Київ був відкритим. Рейд більшовиків на Київ збігся з датою виданням Четвертого Універсалу, який проголосив, що «віднині Українська Народна Республіка стає самостійною, від нікого незалежною вільною, суверенною Державою Українського Народу [4, с. 91]. Через три дні більшовицькі війська під командуванням М. Муравйова ввійшли в Київ і стали нищити все: собори, культурні заклади, промислові об'єкти, людей, переважно інтелігенцію. У його спогадах «Відродження нації» В. Винниченко пише: «Пресу заборонено, українські друкарні конфісковано, книгарні зачинено, навчання в школах припинено [5, с. 97.]

У зв'язку з цим, він приходить до висновку, що політика більшовиків проводилась у напрямку знищення національної української державності, національної української культури. Не останню роль у цьому процесі відіграла і слабкість самої Центральної Ради.

Усвідомлення причин невдалих спроб національно-державного будівництва в Україні початку XX ст., аналіз причин поразки національної революції привело його не тільки до правильних, але і до помилкових політичних висновків. Одна з причин того, що українські соціалісти на відміну від російських більшовиків, не утвердили свою владу, на його думку, полягала в тому, що їх головною опорною силою було селянство, а не свідомий пролетаріат.

Державотворчі ідеї В. Винниченка мали не лише прихильників, а й відкритих ворогів, його погляди на цілі, завдання і засоби політичної боротьби в практичній реалізації національно-культурних і політичних прагнень українського народу знаходили неоднозначні оцінки. Українські буржуазні націоналісти не раз звинувачували його у відході від

поглядів, які він сповідував у 1917–1919 рр., називали зрадником національного відродження, прихильником «єдиної неділимої Росії». Як би там не було, але втілення державотворчих ідей В. Винниченка можливе і реальне за умов, що серед політичної еліти в Україні знайдуться особистості які матимуть за мету об'єднання населення України на розбудову держави, де кожен громадянин матиме змогу реалізуватись як особистість моральна, політична, економічна і соціальна, де працюватиме на благо своєї держави.

Список літератури: 1. Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. / В. Винниченко // – К., 1991 р. 2. Гнідан О.Д., Демянівська Л.С. Володимир Винниченко: життя, діяльність, творчість / О.Д. Гнідан, Л.С. Демянівська // – К., 1996. 3. Винниченко В. Відродження нації. / В. Винниченко // – К., 1990. – Т. 1. 4. Винниченко В. Відродження нації. / В. Винниченко // – К., 1990. – Т. 1. 5. Винниченко В. Не у всьому чесні з собою: вирівки з непосланого листа до ЦК РКП / В. Винниченко /// Дзвін. – 1991. – № 3. 6. Винниченко В. Відродження нації. / В. Винниченко // – К., 1990. – Т. 2. 7. Панова М.І. Державні, політичні та громадські діячі України / М.І. Панова // – К., 2002 р.

Меньшиков С.О.
м. Харків, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ «РІЗАННЯ МЕТАЛІВ» ХПІ У СТВОРЕННІ ТУРБОЗУБЧАТИХ АГРЕГАТІВ КРЕЙСЕРІВ

Проблема підвищення ККД це далеко не єдина задача, яка ставилась перед турбінобудівниками. У зв'язку зі створенням океанських крейсерів в яких двигуном була парова турбіна, постало питання у створенні великих зубчатих коліс. Такі колеса необхідно було використовувати у турбозубчатих агрегатах (ТЗА), для забезпечення економічності крейсерів. Це було потрібно для того, щоб вони якнайдовше знаходились у морі, без поповнення запасів пального. Створенням надійних і економічних зубчатих коліс займався Воробйов Сергій Олександрович на кафедрі різання металів ХПІ. Його дослідження, які були впроваджені на виробництві на ХТГЗ дали можливість робити ТЗА швидше та більш високої якості. Після війни розпочали добудову крейсерів проекту 68К, будівництво яких було розпочате ще напередодні війни. У 1948 р. ХТГЗ поставляв Балтійському заводу № 189 ТЗА для крейсерів цього проекту [1, арк. 48].

В основу написання цієї роботи покладена дисертація інженера С.О. Воробйова на здобуття наукового ступеня кандидата технічних наук «Исследование нарезания быстроходных зубчатых цилиндрических колес больших диаметров», яка була захищена у 1949 р. на кафедрі різання металів.

Для довготривалої роботи швидкісної турбінної передачі пред'являються високі вимоги по точності виготовлення та чистоти робочої поверхні. Недотримання цих вимог може викликати недостатній контакт по висоті зубів і по ширині зубчастих коліс та недостатню рівномірність ходу зубчастих коліс, що призведе до виникнення додаткових динамічних навантажень на зуб'ях. Ці дефекти виготовлення в свою чергу можуть призвести до: поломки зубів, викришування їх робочих поверхонь, зношування або заїдання робочих поверхонь.

Швидкісні зубчасті колеса нарізають лише черв'ячними фрезами на точних зубофрезерних верстатах. Зубодовбальні та зубострогальні верстати не забезпечують необ-

хідної точності в окружному кроці. Також неможливо використовувати верстати, які працюють по методу ділення.

На той час швидкісні турбінні передачі працювали в основному на швидкості 50–60 м/с, але конструктори турбінних редукторів прагнули до ще більших швидкостей, бо це дало б можливість розвивати більші потужності при менших габаритах установки. Практика виготовлення та експлуатації турбінних редукторів показувала, що зі збільшенням окружної швидкості одні і ті ж самі за змістом та величині дефекти проявляють себе в більшій мірі. Тому при збільшенні окружної швидкості зубчатих коліс необхідно підвищувати і точність їх виготовлення. Що в свою чергу потребує збільшення затрат часу та коштів [2, с. 1–3].

Деякі заводи для досягнення необхідної точності при обробці коліс зменшують швидкість різання та подачу. Це збільшує час виготовлення зубчатих коліс (для дуже великих коліс час нарізання складає 30–40 діб), але часто не дає бажаних результатів, через те, що:

- при дуже малих подачах йде підвищене зношування фрези і в кінці процесу нарізання досягає значних величин. В результаті це дає незадовільний контакт із парною шестернею;

- при зменшенні швидкості різання та величини подачі збільшується і так досить довгий процес нарізання зубів. Підтримувати постійну температуру в цеху де йде нарізання стає ще більш складно, а коливання температури у зубонарізному приміщенні є однією з головних причин нерівності поверхні зубів великих зубчастих коліс.

Тому при збереженні швидкості різання та подачі на інших заводах отримують зубчасті колеса достатньої якості, а на деяких передових підприємствах підвищуючи режими різання скорочують час обробки, чим частково усувають вплив коливання температури на якість обробки отриманого колеса.

Важливим питанням точності виготовлення зубчатих коліс є і чистота обробки робочих поверхонь їх зубів. Через те що поверхні зубів будуть не достатньо гладкими контакт між зубами буде лише по виступаючим поверхням, що призведе до підвищення поверхневих напруг і в результаті до викришування робочих поверхонь. Припрацювання поверхонь при окружній швидкості більше 10 м/с не відбувається, бо виникає гідродинамічна плівка такої товщини при якій металічного контакту не відбувається.

В роботі С.О. Воробйова поставлені такі задачі:

1. Встановити факти, які впливають на величину огранки профілю і рябизну зубів, а також ступінь впливу кожного з них.

2. Виявити умови при яких величина огранки профілю і рябизна зубів можуть буди доведені до необхідних розмірів [2, с. 8].

Точність виготовлення зубчатих коліс залежить від двох основних показників: величини рябизни контактної лінії зубу та величини огранки профілю зубів, які в свою чергу залежать від різноманітних факторів.

При дослідженні величини рабі контактної лінії зубу встановлено що вона залежить від величини вертикальної подачі, ділильного радіусу фрези, кута зачеплення та припуску на обробку.

При чистовому нарізанні зубів швидкість різання та матеріал що обробляється зовсім не впливають на якість обробки. Однак в літературі, яка присвячена якості поверхні, описується явище захвату і відриву окремих шарів металу з поверхні що обробляється ріжучою кромкою інструменту. Це відбувається через те, що при різанні метал розігрівається, підвищується в'язкість металу перед різцем і при певних швидкостях

відбувається відрив в'язкого металу. Цікаво що при подальшому збільшенні швидкостей різання якість оброблюваної поверхні починає покращуватись [3, с. 17–18].

В ході виконання роботи були виведені формули для визначення величини поздовжньої рябизни, які дозволили у 68% зразків визначити цю величину з відхиленням до 5% від дійсного значення (по формулам які використовувались до цього на ті ж зразки відхилення до 5% було підраховано лише у 26% випадків) [2, с. 118–127].

При дослідженні величини огранки профілю зубів встановлено, що вона прямо пропорційна її торцевому модулю і обернено пропорційна квадрату числа зубів фрези. Також залежить від модулю і числа зубів шестерні що нарізається, кута зачеплення, числа зубів, числа заходів фрези та висоти корекції зубу [2, с. 167–168].

По проведеним у дисертації дослідженням для ХТГЗ ім. С. М. Кірова було рекомендовано збільшити подачу з 1,2 до 2 мм/об. що також дозволило збільшити швидкість різання з 15 до 20 м/хв. Ці заходи скоротили час чистового проходу у два рази. Крім цього різко скоротилося зношування фрези, а відповідно і зменшилась конусність обода шестерні і через це скоротився час доводки комплектів коліс за рахунок зменшення конусності ободу.

Нарізання зубчатих коліс для корабельних ТЗА було важливим завданням ХТГЗ для оборонного комплексу країни. В тому числі і завдяки роботі С.О. Воробйова у вересні 1948 р. перший ТЗА для крейсера проекту 68К типу «Чапаєв» прийнятий держкомісією, а всього до кінця року виготовлено 4 ТЗА та 7 комплектів циркуляційних і конденсаторних насосів [4, арк. 206, 249].

Будівництво таких крейсерів дозволило військово-морським силам СРСР на рівних конкурувати з іншими морськими державами. Ці крейсери були не надсучасними кораблями, але завдяки ним радянські ВМС змогли бути присутніми в океані і вони стали основою флоту в цей перехідний період.

Список літератури: 1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 23, спр. 5124. 2. Воробьев С.А. Исследование нарезания быстроходных зубчатых цилиндрических колес больших диаметров: дис. ... канд. техн. наук / Сергей Александрович Воробьев. – Харьков, 1949. – 204 с. 3. Воробьев С.А. Нормативные и руководящие материалы по определению оптимальных условий нарезания зубчатых колес турбинных редукторов. / Воробьев С.А. – Харьков 1948 г. – 38 с. 4. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 23, спр. 5125.

Мешковая С.И.
г. Харьков, Украина

ДОКУМЕНТЫ ПЕРСОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА О ВОССТАНОВЛЕНИИ В ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРАВАХ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

Архивные документы персонального характера – важнейший источник ретроспективной информации в области микроистории. Исследование традиционно теряющегося в глобальном историческом просторе ничем особо непримечательного «маленького человека» с его частной жизнью, образом мышления, личными трагедиями и достижениями, создают предпосылки для изучения истории общества в целом, осознания направляющих тенденций общественного развития в определённый хронологический период. В качестве информационного объекта подобного рода источники являются незаменимы-

ми и в изучении проблемы «лишенцев». В данной статье анализируются документы личного дела П. Атаманчука о восстановлении его в избирательных правах, хранящиеся в Государственном архиве города Киева. Цель работы состоит в исследовании, на примере конкретной личности, законодательной подоплёки ограничения и восстановления в правах, механизма рассмотрения подобного рода дел, отдельных черт социального облика и повседневной жизни «лишенцев».

В 1918 г. Конституцией РСФСР было задекларировано создание в советском государстве особой категории граждан-«лишенцев», социальное происхождение и образ жизни которых так или иначе противоречили большевистской идеологической догме [1]. Поражение в избирательных правах влекло за собой и «дополнительные ограничения»: выселение из квартир и городов, «огульное лишение» заборных книжек, права на медицинскую помощь, прав застройки, права на социальную помощь учащимся системы профессионального образования, исключение детей из школ и многое другое [2, л. 4; 3, л. 57]. Не удивительно, что в 1923 г. советские бюрократы с уверенностью констатировали: «Было время, когда этот вопрос мало кого интересовал. Теперь же «голосом» дорожит каждый» [4, л. 23]. Являясь по-сути гражданами второго сорта, «лишенцы» не оставляли попыток вернуть гражданские права.

Постановлением избирательной комиссии в разряд «лишенцев» был зачислен и ломовой извозчик Петр Сергеевич Атаманчук, 1892 года рождения, уроженец села Великая Снетинка (ныне – Фастовский район Киевской области – Авт.). Его личное дело включает в себя: две анкеты (печатную и рукописную), автобиографии П. Атаманчука и его супруги, справку домовладельца, подтверждающую проживание супругов в доме № 2 по Ново-Вокзальной улице города Киева, короткое письменное свидетельство некоего члена «союзов» металлистов и работников коммунального хозяйства Константина Ивановича Кусницына с характеристикой на П. Атаманчука. 29 ноября 1928 г. «лишенец» П. Атаманчук обратился в Административный отдел Киевского окружного исполнительного комитета с просьбой о восстановлении его в избирательных правах. Дело было начато только 12 мая 1930 г. со следующей резолюцией: «Зважаючи на те, що гр. Атаманчук хоч і торгував (дрібна торгівля) в 1925 р., але з того часу працює загально-корисно, а тому підтримати клопотання про надання йому виборчого права» [5, л. 1]. Таким образом, чётко называется причина лишения избирательного права – П. Атаманчук попадал в зафиксированную Конституцией категорию частных торговцев и коммерческих посредников. Между тем, сам «лишенец» упорно отрицал данный факт. В автобиографии он указал: «Родился в … семье крестьян. В 1918 году женился в Киеве на горожанке и с тех пор живу в городе. Работал на артскладе до 1921 года, потом подённо до 1925 года, затем в 1925 и 1926 году работал в ресторане официантом, после ликвидации ресторана был без работы. В 1927 году… поступил в артель, где проработал до 1-ого января 1930 года. В настоящее время работаю в транспорте Киевторга» [5, л. 5]. Все даты и места работы, указанные в автобиографии старательно подчёркнуты красным карандашом советского чиновника. В избирательной анкете на вопрос № 9 «Принадлежит ли или принадлежал раньше и когда именно к категории торговцев, торговых посредников …», «лишенец» категорически ответил «нет» [5, л. 2]. Отрицал факт занятия П. Атаманчука частной торговлей и К. Кусницын: «Никакой эксплоатацией наёмной силы не пользовался, а также никакой торговлей не занимался» [5, л. 3]. Именно поэтому возникает подозрение если не в чиновничьей халатности, повлекшей за собой неправомерное ущемления в правах, то во всяком случае в истинности причины лишения права голоса. Впрочем, можно предположить, что П. Атаманчук намеренно скрывал правду, заручившись известными методами поддержкой свидетеля. Хотя, с

другой стороны, «угрожающий» тон анкеты не предполагал каких-либо манипуляций с совестью. Уже на первой странице значилось: «За неправильные сведения лица, виновные в этом, подлежат ответственности по ст. 90-й Угол. Код.»; и далее – «Писать чётко чернилами» [5, л. 2]. В целом, ответы на вопросы обеих анкет вполне ясные и конкретные: национальность – украинец; наёмным трудом не пользовался; налогом облагался за последние два года как извозчик одноколки; член МОПРа и «Асавиохему»; на вопросы об использовании ранее наёмного труда, получении доходов от частных предприятий, о поражении в правах по суду П. Атаманчук коротко ответил «нет» [5, л. 2, 7]. Но некоторые ответы всё-таки кажутся довольно странными. Так, на вопрос «Источники существования...» он неожиданно ответил «хлебороб», будучи, как уже выяснилось ранее, жителем Киева и ломовым извозчиком [5, л. 2]. На вопрос рукописной анкеты «Чи громадянин СРСР, коли ні, то якої держави», П. Атаманчук вместо ожидаемого «да» подозрительно конкретизировал – «УССР» [5, л. 7]. Что это – растерянность и робость, которые буквально сковывали «маленького человека» с навязанным комплексом социальной неполноценности в бюрократических кабинетах новой власти; или неловкие попытки скрыть правду; а может быть слабое знание политической конъюнктуры? Причин могло быть множество.

Не даёт чёткого ответа об истинной подоплёке лишения избирательных прав и «Справка для предоставления в админотдел», выданная домовладельцем дома № 2 по Ново-Вокзальной улице, где проживала семья П. Атаманчука. Тем не менее, документ освещает бытовую сторону жизни «лишенца»: «... занимают квартиру из 2-х комнат площадью 5 кв. саженей и кухни площадью 2 ½ кв. саженей, платят по 7 руб. в месяц. В квартире живёт гр. Атаманчук с женой, четырьмя детьми и братом» [5, л. 4]. Таким образом, в переводе на современные параметры, семья из 7-и человек, в буквальном смысле слова ютилась на 34-х кв. метрах жилой площади, а значит не могла подозреваться в особой, чуждой советской власти, зажиточности.

Между тем, определённую дисгармонию в дело внесла автобиография супруги П. Атаманчука – Марии Ильиничны. Неожиданно откровенно женщина признавалась в следующем: «Родилась в городе Киеве в 1898 году. Отец служил на железной дороге, мать занималась домашним хозяйством. Окончила двухклассное училище в 1915 году. Поступила в обмундировочную мастерскую в 1916 году. В 1918 году поступила на железную дорогу, где работала на станции Киев I товар до 1920 года. Нигде и ни в каких политических организациях не работала. В 1922 году начала торговать по патенту II разряда и торговала с перерывами до 1926 года. С 1926 года по настоящее время живу на иждивении мужа – ломового извозчика. Нигде не работаю, занимаюсь домашним хозяйством. Имею дом по улице Протасов Яр, который купила 19 мая 1926 года за 1500 руб. Имею четверо детей. Сама я живу в наёмной квартире в доме № 2 по Н.-Вокзальной улице. Занимаю квартиру 2 комнаты 5 саженей и кухню 2 ½ саженей. Плачу 7 руб. за квартиру. В квартире живёт нас 7 человек» [5, л. 6]. Чистосердечная, без малейшего намёка на желание уклониться от истины и завуалировать особо нежелательные факты, автобиография Марии Атаманчук откровенно диссонирует с лояльной полуправдой мужа. Нет в документе и намерения разжалобить или хотя бы объяснить причину занятия торговлей, информация излагалась сухо и сдержанно. Хотя в документах подобного рода такие психологические приёмы были нередки: «В годы моей безработицы я не имел средств к существованию, поддержкой чужих добывал, и только на денное пропитание ...»; «После демобилизации… я, не найдя работы по найму, вынужден был в виду крайней нужды заняться мелкой торговлей в разнос...»; «В виду тяжёлого материального положения и болезни туберкулёза лёгких, я вынужден был поступить на службу расчётчиком ка-

зино...»; «Обсеилась детьми. Муж мой повёл жизнь несамостоятельную, начал тянуть из дому всё... Имея корову выносила на рынок молоко... Это всё заставила делать меня моя жизнь связанная с недостатком материальных средств» [7, л. 93, 121, 125; 8, л. 5]. Мария Ильинична предпочла к подобной риторике не прибегать.

К сожалению, в деле отсутствует окончательная резолюция относительно решения вопроса. Был ли П. Атаманчук восстановлен в избирательных правах или оставлен в списках «лишенцев» выяснить не удалось. Предположительно, дело могли решить в его пользу. Анализ имеющейся документации позволяет выявить, как минимум три причины для возвращения ему права голоса: даже если П. Атаманчук действительно до 1925 г. торговал, на момент начала рассмотрения дела он уже пять лет не являлся частником, а занимался общественно-полезным трудом, работая ломовым извозчиком; на иждивении жены – бывшей торговки – не находился; выполнял общественную работу, являясь членом Международной организации помощи борцам революции (МОПР) и Общества содействия обороне, авиационному и химическому строительств (Осоавиахим).

Таким образом, проанализированные документы, раскрывают драматическую судьбу людей, насильственным образом оказавшихся вне социума. Преследование граждан с трудовой биографией по неубедительным и до конца не доказанным причинам заставляет усомниться в качестве работы советской бюрократической машины, так и не отладившей до конца процесс разоблачения и покарания «чуждого элемента». Очевидна откровенная небрежность в составлении дела. Названная причина лишения прав не подтверждена никакими документами и свидетельствами. Возможно, таковые и имелись, но в деле не фигурируют, что недопустимо при решении судьбоносного вопроса, буквально переворачивающего человеческую жизнь максимальным понижением социального статуса. Видимо, поставленный на поток поиск врагов и погоня за рекордами в этой области, не позволяли советским чиновникам глубоко вникнуть в суть каждого отдельного случая, собрать достоверную информацию о человеке, а следовательно, и тщательно установить правовую подоплёку лишения прав. Дело П.С. Атаманчука – важнейшее свидетельство времени, отразившее не только политико-идеологические, но и личностные аспекты процесса искусственной маргинализации общества.

Список литературы: 1. Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики. Принята V Всероссийским съездом Советов в заседании от 10 июля 1918 года / http://www.tarasei.narod.ru. 2. Постановление Президиума ЦИК СССР. – Государственный архив Харьковской области (далее – ГАХО). – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Д. 1571. – Л. 4. 3. Декрет Совета Народных Комиссаров о социальном обеспечении учащихся в учебных заведениях профессионального образования. ГАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 22. – Д. 258. – Л. 57–58. 4. На Валковщине. – Центральный государственный архив высших органов власти и управления Украины (далее – ЦГАВО). – Ф. 1. – Оп. 2. – Д. 1042. – Л. 23. 5. Государственный архив города Киева (далее – ГАК). – Ф. Р-331. – Оп. 2. – Д. 9287. – 7 л. 6. Акт обследования домов. – ГАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 2. – Д. 601. – Л. 8–9. 7. ГАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 4. – Д. 1256. – 133 л. 8. ГАХО. – Ф. Р-408. – Оп. 6. – Д. 266. – 23 л.

Мотенко Я.В., Шишкіна Є.К.
м. Харків, Україна

РОЗВИТОК ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ ТА РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ: ВИЗНАЧАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Серед багатьох аспектів українсько-російських міждержавних стосунків на початку XXI ст. особливої актуальності набуває пошук взаєморозуміння в сфері гуманітарних відносин. В зв'язку з цим було б доцільним проаналізувати визначальні тенденції розвитку історичної науки в Україні та Російській Федерації у пострадянський період (1991–2012 рр.), оскільки саме історична освіта є однією з найважливіших складових державної гуманітарної політики.

Розпад СРСР зумовив звільнення учених-суспільствознавців від тотального контролю держави, було значно розширено джерельну базу досліджень. Визначальною тенденцією розвитку для української і російської історіографії 1990-х рр. стала критика досягнень та спростування теоретико-методологічної бази радянської історичної науки. Особливо викривальний характер мали дослідження присвячені історії Лютневої революції 1917 р., Жовтневого перевороту та Громадянської війни [4–7; 10–12; 18–21; 24, 35–38; 40, 41, 44].

Важливою ознакою досліджень у галузі історії стало освоєння теоретико-методологічних надбань світової науки. Так, наприклад, українські і російські історики досить оперативно опанували концепцію тоталітаризму, відтак саме поняття і явище «тоталітаризм» стали ключовими для них на початку 1990-х рр. [1, 14]. Об'єктом і предметом наукового дослідження стали тоталітарна держава і суспільство, які висвітлювалися в контексті масових репресій, політичної цензури і розкриття феномену сталінізму [8, 15, 43].

Протягом наступних десятиріч важливими тенденціями розвитку історичної науки в Україні та Російській Федерації стали плюралізм суджень і перехід від монологічної до діалогічної історії. Предметом перманентної дискусії у наукових колах суспільствознавців України і Росії є проблема етногенезу українського і російського народів, належність культурної спадщини Київської Русі, характер правових відносин Війська Запорозького і Московської держави [13, 22, 29, 42, 48, 49]. Слід відзначити, що інтерес науковців до історії Пізнього Середньовіччя в Україні і Росії зумовив появу окремого напрямку в історіографії – «козакознавства» [3, 12, 27, 39, 53]. Так, наприклад, у складі Інституту історії України НАН України існує Науково-дослідний інститут козацтва. За ініціативи Інституту історії України було проведено низку наукових заходів, присвячених 500-річчю українського козацтва (1991 р.), 400-річчю від дня народження гетьмана Б. Хмельницького (1995 р.), 350-річчю початку Національно-визвольної війни (1998 р.), підписанню «Березневих статей» 1654 р. (2004 р.). У значній кількості публікацій розкривається міжнародно-політичний статус Української козацької держави, висвітлюються відносини гетьманських урядів з Московською державою, досліджуються стосунки українського і донського козацтва [2, 16, 47]. У 2010 р. у м. Подольськ почав працювати Науково – дослідницький центр з вивчення історії козацтва. Протягом 2001–2010 рр. в Російській Федерації було захищено понад 160 дисертацій, присвячених вивченню феномену козацтва [48, с. 45].

Поступове формування українськими і російськими науковцями національних концепцій історії власних держав актуалізує проблему подолання етноцентризму в історичних дослідженнях, деконструкції усталених міфологем, використання нових підходів (системного і цивілізаційного) у висвітленні подій минулого [50]. Певний досвід співпраці українських і російських істориків у цьому напрямку віддзеркалюють роботи: «Нариси історії Росії» та «История Украины: научно-популярные очерки» [51, 52]. Автори даних робіт – провідні українські і російські науковці, члени Спільної російсько-

української комісії істориків, створеної рішенням Президії Російської академії наук і Президії Національної академії наук України. Авторські колективи запропонували широку панораму національного історичного процесу в Україні і Росії, відтворюючи сукупність його політичних, соціальних, економічних і культурних аспектів.

Однак, було б передчасно говорити про формування українсько-російської концепції бачення спільного історичного минулого. Як свідчить аналіз останніх робіт, дедалі впливовішою тенденцією у розвитку російської історіографії 2000-х рр. стає етатизм, через призму якого розглядаються події пов'язані з утворенням СРСР, індустріалізацією та колективізацією в УСРР, розв'язанням українського питання в роки Другої Світової війни. Натомість, значна частина українських науковців розглядає перебування українських земель у складі СРСР як етап національного історичного розвитку, що переважно мав негативні наслідки [9, 17, 23, 25, 26, 28, 30–34, 45, 46].

Таким чином, наприкінці XX – на початку XXI ст. визначальними тенденціями розвитку української і російської історичної науки є відмова від одіозних концепцій радянської історіографії, методологічний плюралізм, діалогічність, інтерес до здобутків світової історіографії і визначення власних проблемно-тематичних пріоритетів.

Список літератури: 1. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. / Білас І.Г. – К.: Либідь – Військо України, 1994. 2. Брехуненко В. Стосунки українського козацтва з Доном у XVI – середині XVII ст. / Брехуненко В. – Київ – Запоріжжя: РА – «Тандем – У». 1998 – 336 с. 3. Великая Н.Н. Казаки Восточного Предкавказья в XVIII–XIX вв. / Великая Н.Н. – Ростов-на-Дону, 2001. – 278 с. 4. Венков А.В. Антибольшевистское движение на юге России на начальном этапе гражданской войны. / Венков А.В. – Ростов-н/Д, 1995. – 128 с. 5. Веркеенко Г.П., Минаков С.Т. Московский поход и крушение «добровольческой политики» генерала А. Деникина. / Веркеенко Г.П., Минаков С.Т. – М., 1993. – 282 с. 6. Верстюк В.Ф. Українська Центральна Рада: Навч. посібник / Міжнародний фонд «Відродження». / Верстюк В.Ф – К.: Заповіт, 1997. – 341 с. 7. Верстюк В.Ф. Махновщина. Селянський повстанський рух на Україні 1918–1921. / Верстюк В.Ф. – К.: Наук. думка, 1992. – 368 с. 8. Ганжа О.І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927) / Ганжа О.І. – К.: Вид-во Ін-ту історії України, 2000. – 208 с. 9. Гареев М.А. Готовил ли Советский Союз упреждающее нападение на Германию в 1941 году? / Гареев М.А. // Война и политика. 1939–1941: [Сб. ст.] / Отв. ред. Александр Оганович Чубарьян и Габриэль Городецкий. – М., 1999. – С. 270–279. 10. Голдин В.И. Интервенция и антибольшевистское движение на Русском Севере, 1918–1920. / Голдин В.И. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 200 с. 11. Гражданов Ю.В., Зимина В.Д. Союз орлов: Белое дело России и германская интервенция в 1917–1920 гг. / Гражданов Ю.В., Зимина В.Д. – Волгоград: Изд-во ВАГС, 1997. – 280 с. 12. Гражданов Ю.Д. Всевеликое войско Донское в 1918 году. / Гражданов Ю.Д. – Волгоград: Изд-во ВАГС, 1997. – 158 с. 13. Дзира І., Пінчук О. Чи була спільна колиска трьох братніх народів (історико-лінгвістичний нарис) / Дзира І., Пінчук О. // Неопалима купина. – 1993. – № 3–4. 14. Жаворонков А. Об адресах большого террора / Жаворонков А. // Мир образования. – 1996. – № 1. – С. 64–69. 15. Жуков Ю.Н. Репрессии и Конституция СССР 1936 года / Жуков Ю.Н. // Вопросы истории. – 2002. – № 1. – С. 3–26. 16. Заборовский Л.В. 340 лет Переяславской рады. Российско-украинская конференция / Заборовский Л.В. // Отечественная история. – 1995. – № 5. — С. 217–219. 17. Замулин В.Н., Лопуховский Л.Н. Прохоровское сражение. Мифы и реальность / Замулин В.Н., Лопуховский Л.Н // Военно-исторический архив. – 2002. – № 9–10. 18. Зимина В.Д. Белое движение и российская государственность

в период Гражданской войны. / Зимина В.Д. – Волгоград: Изд-во ВАГС, 1997. – 485 с. 19. Ипполитов Г.М. О некоторых тенденциях изучения гражданской войны в России и деятельности РККА в так называемый межвоенный период / Ипполитов Г.М // Клио. – № 2. – 1999. – С. 335–339. 20. Ипполитов Г.М. Белое движение в гражданской войне: постсоветская историография проблемы (некоторые аспекты) / Ипполитов Г.М. // Актуальные вопросы истории России на пороге XXI века: материалы XXI Всерос. заоч. науч. конф. – С.-Пб.: 2001. – С. 258–264. 21. Ипполитов Г.М. Военная, политическая и общественная деятельность Антона Ивановича Деникина в 1890–1947 гг. – Вольск: Изд-во ВВВУТ, 1997.) / Ипполитов Г.М // Клио. – № 2 – 1998. – С. 303–305. 22. Ісаєвич Я.Д. Проблема походження українського народу: історіографічний й політичний аспект / Ісаєвич Я.Д. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Зб. наук. праць. – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 3–17. 23. Козлов Н.Д. Духовные истоки Победы и их освещение в современной публицистике / Козлов Н.Д. // Великая Отечественная война: правда и вымысел: Межвуз. сб. / Под ред. Н.Д. Колесова. – СПб., 2000. – С. 74–75. 24. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). / Кульчицький С.В. – К.: Основи, 1996. – 396 с. 25. Кульчицький С.В. Закономірності еволюції радянської влади (короткі тези) / Кульчицький С.В. // Укр. іст. журн. – 2007. – № 6. – С. 181–217. 26. Кульчицький С.В. Подарунок Сталіна радянському електорату (До 70-річчя «великого терору») / Кульчицький С.В. // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. – 2007 – № 1. – С. 66–76. 27. Малукало А.Н. Кубанское казачье войско в 1860–1914 гг.: организация, система управления и функционирования, социально-экономический статус. / Малукало А.Н. – Краснодар. Издательство «Кубанькино», 2003. – 216 с. 28. Моруков М.Ю. Правда ГУЛАГА из круга первого. / Моруков М.Ю. – М.: Изд-во Алгоритм, 2006. – 192 с. 29. Моця О.П. Давньоруська народність / Моця О.П. // Укр. іст. журн. – 1990. – № 7. – С. 3–13. 30. Никифоров Ю.А. К вопросу о кризисе в современной российской историографии Великой Отечественной войны / Никифоров Ю.А // Вопросы мировой истории в исследованиях отечественных ученых: Сб. науч. работ аспирантов и соискателей. – М., 2001. – С. 80–96. 31. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА / НАН України; Інститут історії України. – К.: Наук. думка, 2005. – 53 с. 32. Очерки истории российской внешней разведки: В 6-ти томах. – М., 1995 – 1999. 33. Патриляк І.К., Боровик М.А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду / І.К.Патриляк. М.А. Боровик. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2010. – 590 с. 34. Пожаров А.И. КПСС и органы госбезопасности СССР (1953–1964 годы) / Пожаров А.И. // Обозреватель. 1997. – № 8. – С. 51. 35. Полторак С.Н. Основные тенденции изучения истории гражданской войны в России / Полторак С.Н. // Граждан. войны. Полит. кризисы. Внутренние конфликты: история и современность: материалы Всерос. науч.-метод. конф., 17–18 дек. 1998 г., г. Омск. – Омск: 1998. – С. 20–24. 36. Рубльов О.С. Реєнт О.П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. Україна крізь віки. Т. 10. / Рубльов О.С. Реєнт О.П – К.; Альтернативи, 1999. – 319 с. 37. Семененко В.І. Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917–1922 роки). / Семененко В.І. –Х.: Основа, 1995. – 400 с. 38. Семенникова Л. Гражданская война. За что воевали, кто победил? / Семенникова Л. // Наука и жизнь. – 1995. – № 10. – С. 42–50. 39. Скорик А.П. Многоликость казачества Юга России в 1930-е годы: Очерки истории. / Скорик А.П – Ростов-на-Дону: Изд. СКНЦ ВШ ЮФУ, 2008. – 344 с. 40. Солдатенко В.Ф.Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.) / Солдатенко В.Ф. – К.: Просвіта, 1999. – 508 с. 41. Тимощук А.В. Анархо-коммунистические формирования Н. Махно (сентябрь 1917 – август 1921 г.). /

Тимощук А.В. – Симф.: Таврия, 1996. – 190 с. 42. Тисяча років української суспільно-політичної думки [Текст]: [Док. і матеріали]: У 9 т. / [Редкол.: Т. Гунчак (голова, наук. ред.) та ін.]. – К.: Дніпро, 2001. 43. Тумшис М.А. Еще раз о кадрах чекистов 30-х годов / Тумшис М.А. // Вопроси Истории. – 1993. – № 6. – С. 190–191. 44. Ушаков А.И., Федюк В.П. Гражданская война. Новое прочтение старых проблем. / Ушаков А.И., Федюк В.П // Исторические исследования в России. Тенденции последних лет. – М.: 1996. – С. 206–221. 45. Храмков Л.В., Храмкова Е.Л. История тыла Российской Федерации периода Великой Отечественной войны в диссертационных исследованиях 1960–1990-х годов / Храмков Л.В., Храмкова Е.Л. // Проблемы истории Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.: Материалы межвуз. науч. конф. – Самара, 2000. – Вып. 6. – С. 56–62. 46. Храм-кова Е.Л. Историография Великой Отечественной войны в диссертационных исследованиях / Храмкова Е.Л // Воинский подвиг защитников Отечества: традиции, преемственность, новации: Материалы межрегион. науч.-практ. конф. – Вологда, 2000. – Ч. 3. – С. 22–27. 47. Чухліб Т. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. / Чухліб Т. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 616 с. 48. Юрченко И.Ю. Динамика защит и основные направления диссертационных исследований феномена казачества в первое десятилетие XXI в. / Юрченко И.Ю. // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2012. – № 3 – С. 45. 49. Юсова Н.М. Генеза концепту «давньоруська народність» в радянській історичній науці / Юсова Н.М. // Укр. іст. журн. – 2002. – № 6. – С. 35–64. 50. Яковенко Н. Кілька спостережень над модифікаціями українського національного міфу в історіографії. / Яковенко Н. // Дух і Літера. – 1998. – № 3–4. 51. Нариси історії Росії: Пер. з рос. / Б.В. Ананьїч, І.Л. Андреєв, Є.В. Анісімов та ін.; За заг. ред. О.О. Чубар'яна. Російська академія наук. Інститут всесвітньої історії. – К.: Ніка-Центр, 2007. – 800 с. 52. История Украины: научно-попу-лярные очерки / под ред. В.А. Смолия. НАН Украины. Институт истории Украины. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2008. – 1070 с. 53. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 Т. / Редкол.: В.А. Смолій (відп.ред.) та ін. – К.: Вид. Дім «Києво – Могилянська академія», 2006.

Овчаренко Ю.С.
м. Харків, Україна

СТАНОВЛЕННЯ КРІОФІЗИКИ, ЯК ГАЛУЗІ НАУКИ В УКРАЇНІ

Становлення кріофізики, як галузі науки в Україні була розглянута на базі розвитку Харківського Фізико-технічного інституту низьких температур. Сьогодні ФТІНТ це один із провідних вітчизняних фізичних центрів, де проводять фундаментальні дослідження з експериментальної та теоретичної фізики (електронні явища в провідних і надпровідних системах; фізика квантових рідин, квантових кристалів та кріокристалів; низькотемпературний магнетизм; біофізика, низькотемпературна фізика макромолекул); математики (математична фізика та математичний аналіз, геометрія і топологія), а також у галузі прикладної фізики [1, 2].

У Фізико-технічному інституті працює школа фізиків – кріогенників. До якої увійшли академіки В.В. Єрьоменко, І.М. Дмитренко, В.Г. Манжелій, І.К. Янсон, член – кореспондент І.О. Кулик, професори І.В. Свечкарьов, І.Я. Фуголь, Ю.П. Кириченко та інші.

Головними напрямками досліджень цієї школи є: фізика нормальних металів за низьких температур в умовах великих магнітних полів і високих тисків; фізика магнітовпорядкованих структур, передусім антиферомагнетиків; фізика кристалів ствердi-

лих газів; фізика слабков'язних надпровідних систем; фізичні властивості біологічних молекул. Борис Єремійович(радянський фізик, академік та засновник ФТІНТ) і співробітники запропонували метод надпровідної тунельної спектроскопії, розвинули його для визначення фотонних спектрів. Вони також заклали основи теорії, методи інженерних розрахунків, дослідили процеси тепло і масо перенесення у кріогенних системах за умов великих відцентрових перевантажень, розробили рекомендації щодо застосування надпровідних і конструкційних матеріалів і сконструювали та випробували перші в нашій країні турбогенератори з надпровідними обмотками збудження потужністю 5 і 300 мегаватів.

На особливу увагу заслуговує кріогенна медицина, яка у ФТИНТ розвивається з 1962 року в двох напрямах: низькотемпературна консервація і кріохірургія [3].

У 1963 році Борис Вєркін організував і очолив новий напрям дослідження зі спеціальних питань низькотемпературного теплообміну. Були розроблені (спільно з Ю.А. Кириченко та ін.) нові напрями досліджень теплообміну в кріогенних рідинах у полях масових сил, до великих відцентрових сил різної інтенсивності: від умов, близьких до невагомості, до великих відцентрових прискорень. Ці дослідження не лише сприяли розвитку деяких галузей нової техніки (космічного, кріогенного машинобудування), але і дозволили отримати ряд принципових нових наукових результатів. До яких можна віднести виявлення в інтенсивних полях масових сил незалежності критичного потоку від прискорення сил тяжіння. Було проведено комплексне вивчення режимних характеристик фізики кипіння криогенних рідин (гелію, водню, азоту, кисню) в широких діапазонах інженерних параметрів (тиску, недогрівання, прискорення сили тяжіння). Уперше була детально вивчена динаміка парових пухирів при кипінні кріогенних рідин і визначений її вплив на інтегральні характеристики кипіння (тепловіддачу і критичний тепловий потік). Результати вивчення кипіння криогенних рідин знайшли відображення в монографіях ученого, написаних спільно з Ю.А. Кириченко і К.В. Русановим.

З 1983 р. ФТІНТ розробляє багато високоякісної кріогенної техніки для різних галузей медицини, яка отримала високу оцінку лікарів. Наприклад, нейрохірургічний автономний кріозонд КМ-18, за допомогою якого, хірург може лікувати різні захворювання нервової системи: епілепсію, внутрішньо мозкові пухлини, больові синдроми паркінсонізму. А головне, ці властивості, які притаманні кріозонду: безболісність, безкровність, відсутність рецидиву і хороший косметичний ефект.

Для офтальмологів була створена універсальна кріоофтальмологічна установка. Вона використовується при кріоекстракції катаракти, кріопексії при відшаруванні сітчастої оболонки, кріоциклотермії при різних формах глаукоми, для вилучення внутрішньо очних чужорідних тіл, кріоаплікацій при захворюванні ротової оболонки, кон´юктивіті та при інших захворюваннях ока.

Для спеціалістів із захворювань шкіри в інституті створено дерматологічний кріогенний аплікатор КД-3. Його призначено для лікування вогнищевого нейродерміту, хронічної екземи, коловидного облисіння, не злоякісних новоутворень на поверхні тіла, бородавок та інших захворювань шкіри. Кріовплив аплікатора не викликає на шкірі рубців, шрамів, пігментних плям.

В інституті створено також кріоінструменти для отоларингологів, стоматологів, гінекологів та інших спеціалістів. Всі вони не поступаються перед кращими зарубіжними зразками, а за багатьма параметрами перевищують їх [4].

Наприкінці травня 1989 року у Фізико-технічному інституті низьких температур АН УРСР з ініціативи ради молодих вчених інституту, підтриманої обласною радою молодих учених проходила І Всесоюзна школа-семінар молодих учених «Застосування

мас-спектрометрії в біології та медицині». Основна мета школи – підвищення наукового рівня молодих учених, ознайомлення медиків та біологів з можливостями сучасного фізичного експерименту, а фізиків і конструкторів – з потребами медичної практики.

Ще у 1989 році ФТНІТ АН УРСР було створено високочутливу кріогенну апаратуру за допомогою якої можна робити спектральний аналіз матеріалів і дистанційний пошук корисних копалин, вивчення екологічної ситуації на Землі з космосу, побудувати найточнішу теплову карту людського тіла, за допомогою якої можна діагностувати багато захворювань [5, 6].

У вересні 1999 р. в Харкові вперше був представлений унікальний реабілітаційний комплекс кріотерапії. У створенні та розробці цього проекту взяли участь доктор фізико-математичних наук, який очолює лабораторію проблем кріобіології і кріомедицини, керівник науково-виробничої фірми «Кріокон» Олександр Осецький, і головний лікар медсанчастини ВАТ «Турбоатом», директор Фрунзенського територіального медичного об'єднання Юрій Федченко. У реабілітаційному комплексі враховані останні досягнення японських і німецьких вчених у цій галузі, значно поліпшені технічні параметри всього інженерного устаткування. Були створені унікальні низькотемпературні нагнітачі, що подають холодне повітря в процедурну кріокамеру турбінного типу, розроблені конструкції спеціальних азотних теплообмінників, спеціальна діагностична апаратура, яка дозволяє істотно підвищити ефективність застосування нового методу лікування. Метод загальної екстремальної кріотерапії ефективний при лікуванні хронічного ревматичного поліартриту, коллагено-судинних захворювань, астми, застуд, постцеребральної апоплексії, психоартріческих і дерматологічних захворювань. Крім того, різке інтегральне охолодження очищає верхні шари шкірного покриву пацієнта від різних новоутворень, дає відмінний косметичний ефект омолодження шкіри [7].

Харківський інститут низьких температур поклав початок активному розвитку досліджень кріогенних температур у фізиці, техніці і медицині. Розробки ФТІНТ на сьогоднішній день активно застосовуються в різних галузях не лише України але і за кордоном.

Список літератури: 1. Толок В.Т. Физика и Харьков / В.Т. Толок, В.С. Коган, В.В. Власов. – Харьков: Тимченко А.Н., 2009. – 407 с. 2. Таньшина А.В. Засновники харківських наукових шкіл з фізики / А.В. Таньшина. – Х.: Вид-во Хар. нац. ун-ту, 2002. – 512 с. 3. Храмов Ю.О. Фізика. Історія фундаментальних ідей, теорій та відкриттів / Храмов Ю.О. – Київ: «Фенікс», 2012. – 816 с. 4. Юрин Ф. Прилади для кріохірургії / Ф. Юрин // Вечірній Харків. – 1983. – 27 вересня. 5. Веркин Б.И. Криохирургия в стоматологии / Б.И. Веркин, В.А. Никитин, Б.Н. Муринец-Маркевич, К.В. Григорьева. – Киев: Наук. думка, АН УССР, ФТИНТ; Минздрав. СССР; Укр. ин-т усовершенствования врачей., 1984. – 160 с. 6. Дмитренко І. Що бачить «теплове вікно»? / Дмитренко І. // Вечірній Харків. – 1989. – 8 липня. 7. Косевич М. Союз фізики та медицини / М. Косевич // Ленінська зміна. – 1989. – 15 червня. 8. Соболевський В. По морозу босиком в камере ходили / Соболевський В. // Вечерний Харьков. – 1999. 4 сентября.

Олейник Ю.А.
г. Харьков, Украина

РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ В СЛОБОДСКОЙ УКРАИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVII – НАЧАЛЕ XX ВВ.

Становление образования в Слободской Украине тесно связано с миграционными процессами, которые проходили со второй половины XVII ст. на данной территории. Переселенцы, которые были в основном выходцами с Правобережной Украины принесли с собой на Слобожанщину просветительские традиции, которые на этот время уже крепко укоренились на Надднепрянщине [1]. Об этом свидетельствует большое количество братств, школ и типографий при них. В последних печаталась литература, которая защищала православную веру и украинскую культуру. Там же находилась Киево-Могилянская коллегия (с 1701 г. – академия) – сердцевина образования и культуры всей Украины, первое высшее учебное заведение в Восточной Европе. Этот опыт, эту любовь к образованию переселенцы привнесли на Слобожанщину, и, прежде всего, это касается школ. Школы появляются при церквях вместе с заселением региона. Например, в Ахтирке при Николаевском соборе, как свидетельствуют источники, школа была основана уже в 1675 году [2]. Количество школ быстро росло. По данным переписи в 1732 г., в Харьковском полку их было 20, в Ахтырском – 25, в Изюмском – 33, в Сумском – 47. В полковых городах их было даже по несколько (в Харькове – 4, в Ахтырке – 4, в Изюме – 5 и т.д.). Причем, как считают некоторые исследователи, количество школ на душу населения во второй четверти XVIII ст. было больше, чем в конце XIX ст. [3].

Инициатива в создании школ принадлежала простому народу, который желал учить своих детей и который платил дьяку за выполнение этой работы. Школа, как правило, располагалась при церкве и разделялась на два помещения: в одном жил дьяк с семьей, во втором находилась сама школа.

Церковные школы были трехклассными. В первом классе изучали букварь, во втором – часослов, в третьем – псалтырь. Со второго класса учили письму. Учеба велась народным украинским языком. Читать учились буквенно-составным методом. Учили также элементарным арифметическим действиям. Поскольку ученики учили свои уроки вслух, а все классы занимались в одном помещении, в школе было довольно шумно. Большую роль в учебно-воспитательном процессе играли телесные наказания – розги. В школах учились дети зажиточных крестьян, казаков, мещан и духовенства (со второй половины XVIII ст. количество школ постепенно уменьшается в связи с закрепощением казачества и крестьянства).

Определенная роль в распространении грамоты и начального образования в Украине, в том числе и на Слобожанщине, принадлежала путешествующим дьякам-учителям, которые переходили с места на место и в разных селах учили детей. Большинство из их было воспитанниками разных украинских школ, и «странствовали» они по большей части во время каникул в поисках заработка. Известны случаи, когда некоторые из них не прекращали своей деятельности даже после ликвидации автономии Слободской Украины, когда такие путешествия были запрещены [4].

Церковные школы, а также путешествующие дьяки, хотя и давали только начальное образование, но играли большую просветительскую роль в XVII–XVIII ст.

Новый этап развития образования на Слобожанщине связан с деятельностью Харьковского коллегиума. Эта школа была переведена в Харьков из Белгорода в 1726 г., а в 1731 г. получила статус коллегиума. В его создании большую роль сыграл белгородский епископ Епифаний Тихорский и командующий войсками Слободской Украины князь Г.Г. Голицин [5]. Широкую благотворительную поддержку новому учебному заведению оказало население региона, которое жертвовало школе земли, угодья, деньги и др. По материальному положению это была одна из самых богатых школ XVIII ст. в Российской империи. Харьковский коллегиум был всесословным учебным заведением, в котором, кроме детей духовенства, получали образование и дети других состояний: дворянства,

казачество, мещанства, купечество, даже крестьян. В основном коллегиум готовил кадры для потребностей Слободской Украины, хоть очень часто здесь учились и выходцы из соседних регионов. В основных чертах коллегиум копировал Киево-Могилянскую академию. В Украине он стал вторым по значению учебным заведением после знаменитой академии. В коллегиуме преподавались многие дисциплины: грамматика и синтаксис, поэтика, риторика, философия, богословие, латинский и греческий языки, пение.

Конец 80-х годов XVIII ст. ознаменовался появлением сети главных и малых народных училищ. Согласно «Уставу народных училищ в Российской империи» в 1789 г. главное народное училище открылось в Харькове как губернском городе. Это было начальное учебное заведение повышенного типа. В нем учились с 5 лет дети всех сословий, кроме крепостных. Первые два класса отвечали программе малого народного училища (в первом классе учеников учили читать, писать, считать, они изучали историю религии и короткий катехизис, во втором – проходили еще грамматику, рисование и читали книгу «О должностях человека и гражданина»). В следующих классах изучали русский язык, арифметику, геометрию, механику, физику, историю, географию, архитектуру, по желанию – латынь и один из новых иностранных языков. По окончании главного народного училища слушатели могли занимать должность учителя в малых народных училищах. Численность учеников в Харьковском главном народном училище быстро росла. Если в 1797 г. их было 83, то через три года уже 306 учащихся [6].

Малые народные училища согласно «Уставу народных училищ в Российской империи» были созданы в уездных городах. На Слобожанщине они появились в Ахтырке, Сумах, Изюме, Богодухове, Валках, Острогожске для привилегированных сословий населения.

Буржуазные реформы 1860-70-х годов коснулись также начального и среднего образования. Прежде всего, выросло количество школ, увеличилось многообразие их типов (не менее 30). Во второй половине XIX ст. в Слобожанщине, как и в других частях Российской империи, существовало несколько типов начальных школ: школы, которые были основаны Министерством народного образования (министерские), земствами (земские), церковнопарафиальные, их количество постоянно росло. В Харьковской губернии на 1 января 1913 г. насчитывалось 2158 различных начальных школ, в которых по официальным данным училось более 180 тыс. учеников (девочки составляли треть, а на селе – ¼ часть от общего числа, но заканчивало школу не более 10%. Гимназии за уставом 1864 г. разделялись на классические – с преподаванием латинского и греческого языков и реальные (и те и другие семиклассные). С 1872 г. реальные гимназии были преобразованы в реальные училища (шестиклассные) [7]. В классических гимназиях большое внимание уделялось греческому и латинскому языкам, в реальных – классических языков не было. Вместо них шире преподавалось природоведение, химия, физика, математика, чертеж, новые языки. Выпускники классических гимназий могли без экзаменов поступать в университеты, а после окончания реальной – только в высшие технические учебные заведения. В 1860 г. в Харькове открывается первая женская гимназия (хотя начало женского образования было положено еще в 1812 г. открытиям института благородных девиц, а с 1820 г. существовала частная женская школа для дочерей дворян и купцов). По развитию женского образования Харьков значительно опережал другие губернские города. Особенного внимания заслуживает частная женская воскресная школа, которая возникла в 1862 г. под руководством известного педагога Х.Д. Алчевской. Курс воскресной школы был тождественный курсу начальных училищ, учеба была бесплатной. Эта школа была образцом для распространения учреждений такого типа, для их популяризации не только на Слобожанщине, но и граничащих великорусских и украинских губерний [8].

Система высшего образования на Слобожанщине в XIX ст. была представлена, прежде всего, Харьковским университетом. Появление этого образовательного научного центра стало логическим продолжением традиций, которые были заложены его предшественниками, прежде всего Харьковским коллегиумом. Активная подготовительная деятельность по созданию университета началась с 1802 г. В.Н. Каразиным и его единомышленниками. В 1804 г. был принят его первый устав, заложен ботанический сад и основана университетская библиотека. Открытие университета произошло 17 января 1805 г. и он стал вторым университетом в Украине (первый был основан во Львове в 1661 г.). Университет разместился в доме, который принадлежал харьковскому губернатору (теперь – ул. Университетская, 16). Дореволюционную историю университета можно условно разделить на четыре периода в соответствии с уставами 1804, 1835, 1863 и 1884 годов. Сначала университет состоял из четырех факультетов: словесного, моральных и политических наук, физических и математических наук, врачебных и медицинских наук, и насчитывал 25 кафедр. Эта структура университета, в дальнейшем неоднократно изменялась, а отделения начали называться факультетами. В первый год существования в университете работало 25 преподавателей и училось 57 студентов, но в дальнейшем их число постепенно росло (у 1835 – 263 чел., в 1861 – 533, в 1895 – 1275, в 1916 – 3909). Первым ректором университета стал профессор словесности, философ, логик Иван Степанович Рижский [9].

С начала основания университета в нем были созданы несколько учреждений, которые много сделали для пропаганды научных идей и просветительства на Слобожанщине и в целом в Украине. Например, в 1807 г. открылся университетский музей «естественной истории», в 1811 – филотехническое общество, цель которого именно и состояла в пропаганде достижений науки и техники. Харьковский университет, как высшее учебное заведение попечительствовал над другими заведениями в Харьковском учебном округе. Этот округ, кроме Слободско-украинской губернии, охватывал очень большую территорию (Орловскую, Воронежскую, Курскую, Черниговскую, Полтавскую, Николаевскую, Таврическую, Екатеринославскую, Киевскую, Херсонскую губернии да еще несколько областей. Количество губерний не было постоянным и часто менялось. Профессора Харьковского университета изучали организацию школьного дела в округе, составляли учебные программы для школ. По их же рекомендациям назначали учителей из числа выпускников университета, посылали в школы учебные пособия, литературу, наглядные приборы и др.

С каждым годом росла численность студентов, которые получали образование в университете. Он быстро стал значительным центром по подготовке специалистов для практической та научно-исследовательской деятельности в Российской империи. Общее число его воспитанников за дореволюционный период превысило 15 тыс. человек. Подготовке высококвалифицированных специалистов способствовала работа более чем 30 кабинетов, астрономическая обсерватория, метеорологическая станция, два музея, лаборатории, наибольшая в городе научная библиотека (на начало XX ст. ее фонд превышал 30 тыс. томов). В начале XX ст. Харьковский в университет – один из наибольших в Российской империи. За количеством профессорско-преподавательского состава и студентов он находился на четвертом месте.

Харьковский университет стал одним из ведущих центров развития науки в стране. Уже к середине XIX ст. он занял свое место на передовых рубежах отечественной и мировой науки. В его стенах сформировались и получили мировое признание многие научные школы и направления. Среди преподавателей и воспитанников университета первой половины XIX ст. математики Т.Ф. Осиповский и Г.В. Остроградский, исследователь Африки Е.П. Ковалевский, писатель П.П. Гулак-

Артемовский, филолог И.И. Срез-невский и много других. Во второй половине XIX – в начале XX ст., в университете работали такие выдающиеся ученые: как физик и химик Г.Г. Бекетов, биохимик О.Я. Дани-левский, физиолог В.Я. Данилевский, математики и механики В.Г. Имшенецкий, О.Г. Ляпу-нов, В.А. Стеклов, астроном Г.В. Левицкий, геолог И.Ф. Леваковский, географ А.Г. Краснов, историки Д.И. Багалей, В.П. Бузескул, Г.С. Дринов, литературоведы Д.Г. Овсянико-Кули-ковский, Г.Ф. Сумцов, филолог О.О. Потебня и др.

Университет был центром нескольких научных обществ, которые возникали по инициативе ученых: медицинского (в 1851 г.), научного общества естествоиспытателей (возникло в 1869 г.), общества физико-химических наук (в 1873 г.), историко-филологического (1877 р.), математического (в 1879 г.), юридического (1901 р.).

В 1811 году при Харьковском университете был открыт педагогический институт с целью подготовки учителей для гимназий и уездных училищ. Первым директором института стал профессор университета Х.П. Роммель. Поступали в институт те студенты университета, которые уже закончили или учились на последнем курсе. В 1866 г. институт был преобразован на Практическо-педагогические курсы, которые просуществовали до 1917 г. Преподаватели института инициировали несколько прогрессивных начинаний. Например, в 1881 году был впервые в Российской империи проведен педагогический съезд, а в 1890 г. – основано Харьковское Педагогическое общество [10].

В 1885 г. по инициативе городского управления был открыт Технологический институт – первое из высших технических заведений в Украине. Перед ним была поставлена цель давать высшее технологическое образование сначала по двум специальностям – механической и химической. Организатором и первым директором института был выдающийся ученый, профессор В.Л. Кирпичев. В институт принимались по конкурсным экзаменам лица, которые закончили гимназии и реальные училища, срок учебы составлял пять лет (первый набор 200 человек), потом их стало 250, а с 1901 г. – 300.

Таким образом, на протяжении XVII–XX вв. в Украине развивалась самобытная система образовании и науки. Она опиралась на первом этапе, в первую очередь, на систему образования центральной Украины (Надднепрянщины). Начиная со второй половины XVIII века, произошло переориентирование в этой сфере с украинских губерний Российской империи на такие университетские центры как Москва и Санкт-Петер-бург. Это связано как с политикой унификации системы образования и науки имперской власти, так и началом упадка в данной сфере в традиционных украинских губерниях. Харьков, как и Одесса, становятся новыми научными центрами в Украине. На начало XX в. Харьков был на одном из ведущих мест в сфере науки и образования не только в Украине, но и всей Российской империи.

К сожалению, в наше время, с нашей точки зрения, идет процесс постепенной деградации в сфере науки и образования как в целом в Украине, так и в Харькове в частности. Для преодоления этих кризисных явлений необходимо, безусловно, изучать историю науки и образования в Слободской Украине на более ранних этапах ее развития.

Список литературы: 1. Дорошенко Д. Нарис історії України: у 2 т. / Д. Дорошенко. – К.: Глобус. – Том II (від половини XVII ст.). – С. 216–217. 2. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. – Х.: Дельта. – 1993. – С. 188. 3. История Слобожанщины и Белгородского края: Учебное пособие / под общ. ред. В.В. Овчинникова, Н.Н. Олейника – Белгород: Белгород. облтип., 2011. – С. 102–103. 4. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. – Х.: Дельта. – 1993. – С. 190. 5. Багалий Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905). Ист. монография. В 2-х т. – Т. 1. – Ре-

принт. изд. – Харьков, 1993. – С. 391–393. 6. Багалий Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905). Ист. монография. В 2-х т. – Т. 1. – Репринт. изд. – Харьков, 1993. – С. 428–429. 7. Історія Української РСР: В 8 т. 10 кн. / [голов. ред. кол. Кондуфор Ю.Ю. (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 3: Україна в період розкладу і кризи феодально-кріпосницької системи. Скасування кріпосного права і розвиток капіталізму (XIX ст.). – 1978. – С. 508. 8. Багалий Д.И., Миллер Д.П. История города Харькова за 250 лет его существования (XIX – начало XX в.). Ист. монография. В 2-х т. – Т. 2. – Репринт. изд. – Харьков, 1993. – С. 711–712. 9. История Слободской Украины: учебно-практическое пособие / [сост. авторы Олейник Н.Н., Олейник А.Н.]. – Белгород: БелГУ, 2005. – С. 132–133. 10. Історія Слобожанщини та Бєлгородського краю: Навчальний посібник / під заг. ред. В.В. Овчиннікова, М.М. Олійника [Овчинників В.В., Олійник М.М., Маслов М.П. та ін.]. – Бєлгород: Бєлгород. обл. друк., 2011. – С. 108.

Подгаєцький О.О.
м. Харків, Україна

ПОЯВА ЕОМ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ, США ТА СРСР У СЕРЕДИНІ XX СТ.

Розвиток обчислювальних пристроїв призвів в кінцевому результаті до створення складних електронних систем. Електронно-обчислювальна машина (ЕОМ) – один найвидатніших винаходів середини XX ст., який змінив людське життя в багатьох його проявах. Обчислювальна техніка перетворилась в один з важелів, який забезпечує розвиток та науково-технічний прогрес.

ЕОМ пройшли великий еволюційний шлях в архітектурі елементної бази – від ламп до мікропроцесорів. До першого покоління ЕОМ відносяться великі релейні машини та машини електронних лампах, створені на рубежі 1950–х рр. Команд було мало, керування – простим, а об'єм оперативної пам'яті швидкодії – низьким (10–20 тисяч операцій на секунду). Використовувались такі машини як універсальні та застосовувались для вирішення науково-технічних задач, але не мали ще системного програмного забезпечення. Операції введення виконувались вручну, для виведення інформації використовувались друкуючі пристрої, магнітні стрічки, перфокарти та перфострічки. Друге покоління ЕОМ (1955–1965 рр.) – напівпровідникове, відрізнялося значно меншими розмірами та тим, що в них використовувалися як електронні лампи, так і транзистори, носієм інформації як правило була магнітна стрічка [1, с. 16–17].

Історія обчислювальної техніки у середині XX ст. нерозривно пов'язана з розвитком військової техніки у США, СРСР та країнах Західної Європи.

У перші післявоєнні роки керівництву СРСР належало демілітаризувати економіку та відновити промисловість. За офіційною статистикою, військові витрати впали з 128,7 млрд. рублів в 1945 р. до 73,3 млрд. рублів в 1946 р. На місяць раніше знаменитої фултонської промови Вінстона Черчілля, якою зазвичай знаменують початок «холодної війни», 9 лютого 1946 р. Йосип Віссаріонович Сталін виступив в Москві зі зверненням, де визначив нові параметри і завдання для номенклатури правлячої партії і органів державної влади СРСР. В зверненні вказувалось про односторонній курс на зміцнення радянської військово-промислової сили. Подальший спад фінансування армії припинився і витрати на зброю знову стали зростати з 1947 р. Почалося будівництво нових гігантських військових і науково-дослідних комплексів. Створення нових видів зброї у

1950–х роках в США стимулювало розробку нової зброї і в Радянському Союзі, яка не поступалась в якості, зокрема швидка розробка засобів обчислювальної техніки, Гігантські виробничі та людські ресурси були залучені на потреби ВПК та науки [2, с. 89–90].

У 1948 р. в розпал шаленої кампанії в пресі Радянського Союзу проти кібернетики С.О. Лебедєв отримав державне замовлення на ЕОМ для розрахунків електропостачання Куйбишев – Москва. Водночас було прийнято до уваги його намір використати машину для потреб військових. Під керівництвом С.О. Лебедєва в Інституті електротехніки АН УРСР колективом у 30 чоловік створено першу в континентальній Європі ЕОМ («МЭСМ»). У грудні 1951 р. державна комісія, яку очолював академік АН СРСР М.В. Келдиш, прийняла її до експлуатації. Машина значно відрізнялась у кращий бік від першої американської лампової ЕОМ «ENIAC», що створена у 1946 р. За «МЭСМ» з'явилась «БЭСМ» – найпродуктивніша в Європі й одна із самих надійних у світі. Це був перспективний напрямок, котрий давав змогу СРСР йти ходою науково-технічної революції поряд з розвинутими країнами [3, с. 335–338].

Конфронтація з Радянським Союзом мала сильний вплив і на американське суспільство. Великі компанії покладали великі надії на наукові дослідження. Не в останню чергу значні кошти, які були спрямовані «на науку», йшли на зміцнення військового потенціалу та розвиток стратегічної ядерної зброї. В 1945 р. розробник диференційного аналізатора В. Буш, який тоді очолював Відділ наукових досліджень і розробок при уряді США, запропонував ідею створення Національного наукового фонду для заохочення фундаментальних досліджень та підготовки кадрів. В 1950 р. цей законопроект був прийнятий Конгресом, але в урізаному варіанті. Фонду було виділено лише 75 млн. доларів, коли витрати на науку в цілому складали на той час 3,5 млрд. доларів На початку 1950–х рр. близько половини наукових робітників та інженерів працювали на виконання урядових військових замовлень. 55% наукових робітників, що знаходились на державній службі, були зайняті в Міністерстві оборони, Комісії по атомній енергетиці і Національному консультативному комітеті з аеронавтики (НАСА). В період з 1961 р. по 1967 р. з 454 млрд. доларів, запланованих на науково-дослідні роботи, 210 млрд. доларів пішло на розробку нових видів зброї [4, с. 585–586].

Військовий бюджет США за 1951–1953 рр. зріс з 13 до 50 млрд. доларів Завдяки військовим потребам у ті часи і пізніше з'явилися перший в світі завод з дистанційним керуванням, ЕОМ, повністю автоматизовані заводи, перші абсолютно стерильні цехи в тисячі квадратних метрів тощо. Державне регулювання економікою Штатів в роки війни не пішло по радянському типу. В своїй основі економіка залишилась ринковою, відсоток приватного сектору складав 90%. Вирішальною мотивацією їх роботи залишався прибуток. Після війни керівництво США стало продавати або здавати в оренду оборонні заводи приватним компаніям на вигідних умовах (за 1/3 або 1/4 від фактичної вартості). Таким чином, держава і приватний капітал, маючи підтримку у Конгресі, працювали у зв'язці. Так, з 1950 р. існує Промислова асоціація національної безпеки, яка складалася з основних корпорацій-підрядників Пентагона, військового підрозділу міністерства енергетики, Національного управління по аеронавтиці і космічним дослідженням (потім – НАСА) [5, с. 38–39, 46, 51].

Як зазначалося вище, урядові капіталовкладення в розробку ЕОМ проводилися головним чином в військових цілях. Так, у 1950-і рр. компанія «IBM» створила велику комп'ютеризовану систему протиракетної оборони «Semi Automatic Ground Environment» («SAGE»), яка в реальному часі аналізувала дані, що надходять з радарів і забезпечувала наведення на ціль перехоплювачів. Промислове електронне машинобудування в капіталістичних країнах стало розвиватися з 1950-х рр. У 1953 р. до нього приступили США, коли американські монополії добилися фінансування досліджень та експериментальних робіт в сфері ЕОТ за рахунок державного бюджету. До цього процесу включилася низка фірм-

виробників, що призвело до конкуренції та злиття багатьох фірм електротехнічної промисловості з фірмами обчислювального машинобудування. Між-народна торгівля виробами електронного машинобудування в 1950-х рр. була недос-татньо розвинена не тільки в силу порівняно невеликого обсягу виробництва ЕОМ в капіталістичних країнах, але і внаслідок негативного впливу монополізації виробництва і збуту цієї продукції обмеженим числом фірм. Переважна частина випускалася в країнах-виробниках і споживалася на їх внутрішніх ринках. Поставки машин на експорт великі фірми зазвичай здійснювали через свої філії за кордоном. В СРСР такі ЕОМ не експортувалися. Поширеним явищем в капіталістичних країнах була здача в оренду ЕОМ, що відображує таблиця 1 [6, с. 7–8, 48, 51].

Таблиця 1 – Орендна платня за різні моделі ЕОМ фірми IBM у 1957 г., ціни в доларах

Тип ЕОМ	Вартість ЕОМ	Орендна платня в місяць
604	від 33 850	від 550
607 (модифікація 604)	47 000–55 300	800–950
608	120 800	2 250
650	від 205 900	від 3 750
704	від 1 417 500	від 25 900
705	від 1 334 650	від 24 550
709	від 2 653 150	від 47 500

Окрім здачі машин в оренду монополії практикували виконання обчислювальних робіт для замовників на основі погодинної оплати в обчислювальних центрах. Споживачеві часто було вигідніше користуватися послугами таких центрів, ніж купувати дорогі машини і мати в числі обслуговуючого персоналу висококваліфікованих фахівців-математиків. Велика кількість обчислювальних центрів була в США. Значні компанії засновували обчислювальні центри за кордоном. Зокрема, фірма «IBM» ще в 1950-х рр. відкрила центри в Лондоні, Парижі, Штутгарті, Брюсселі, Стокгольмі, Торонто та Каракасі. В області організації обчислювальних центрів між фірмами «IBM» та «Sperry Rand Corporation» йшла запекла конкурентна боротьба, в тому числі і на зовнішніх ринках [6, с. 49].

Впродовж приблизно 60 років комп'ютери перетворились з незграбних електронних монстрів, які служили військовим цілям, в потужний, гнучкий, зручний та доступний усім інструмент. ЕОМ були винайдені в середині XX ст. як та стали справжнім символом науково-технічного прогресу усього століття.

Список літератури: 1. Апокин И.А., Майстров Л.Е. Развитие вычислительных машин / И.А. Апокин, Л.Е. Майстров – М.: Наука, 1974. – 399 с. 2. Зубок В.М. Неудавшаяся империя: Советский Союз в холодной войне от Сталина до Горбачева / В.М. Зубок. – М.: Российская политическая энциклопедия; Фонд «Президентский центр Б.Н. Ельцина», 2011. – 671 с. 3. От махин до роботов (в 2-х книгах, кн. 2): / [сост. М.Н. Ишков]. – М.: Современник, 1990. – Кн. 2. – 1990. – 414 с. (Очерки о знаменитых изобретателях, отрывки из документов, научных статей, воспоминаний, тексты патентов 2-х книгах). 4. История США, том четвертый 1945–1980 / [А.А. Бессмертных, В.П. Золотухин, А.Е. Кунина и др.]; отв. ред. В.Л. Мальков. – М.: Наука, 1987. – 744 с. 5. Барабанов В.А. Российский ВПК: история и современность. Монография / В.А. Барабанов. – М.: РИЦ «Альфа» МГОПУ им. М.А. Шолохова, 2002. – 257 с. 6. Иньков Ю.И. Электронные вычислительные машины. Рынок капиталистических стран / Ю.И. Иньков. – М.: Внешторгиздат, 1958. – 59 с.

Радогуз С.А.
м. Харків, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ В.Л. КІРПІЧОВА НА ПОСАДІ ДИРЕКТОРА ХПТІ

В історії існує два світи. Перший – то світ ідей. А другий – світ людей, що ті ідеї створюють. І буває так, що досліджуючи перше, історики випускають із виду той другий світ. Існує багато робіт зі становлення та розвитку вищої освіти в Україні, а проте окремі сторінки все ще не написані. Історію науки теж творять люди. До плеяди таких науковців належить Віктор Львович Кірпічов. Унікальність його постаті полягає в тому, що саме він стояв біля початків зародження вищої інженерної школи України. І в сьогоденні його діяльність залишається не достатньо вивченою. Це зумовило тему дослідження – більш ретельне вивчення періоду перебування В. Л. Кірпічова на посаді директора Харківського практичного технологічного інституту (ХПТІ). Адже саме розум, цілеспрямованість та вміння Віктора Львовича заклали ті підвалини, на яких ХПТІ (сучасна назва вишу – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут») існує і до нині.

Віктор Львович народився 8 жовтня 1845 року в Петербурзі. Його батько – Лев Матвійович Кірпічов – працював викладачем математики у низці військових навчальних закладів. Це зіграло значний вплив на формування особистості молодого науковця. По-перше – батько з ранніх років прищепив йому любов до математики. По-друге, приклад батька, а раніше діда, вплинув на вибір освітнього шляху. Віктор Львович, як і решта його братів, отримав військову освіту. Закінчивши Полоцький кадетський корпус (1862 р.), Михайлівське артилерійське училище (1863 р.) та Михайлівську артилерійську академію (1868 р.) він залишається працювати у останній на посаді репетитора. Проте вже через рік В.Л. Кірпічова призначають викладачем того ж навчального закладу. Тоді ж він став управителем однієї із артилерійських комісій (1869 р.). Протягом усього зазначеного періоду молодий учений увесь вільний час присвячував самоосвіті та вдосконаленню своїх знань і вмінь. І з кожним роком сукупність його інтересів зростала так, що вони почали охоплювати сферу значно більшу ніж та, що лежала в межах військової справи. У 1870 р. Віктор Львович залишив службу, натомість зайняв посаду викладача в Петербурзькому практичному технологічному інституті. Вже у 1876 р. Кірпічова призначають професором та секретарем ученого комітету цього навчального закладу. У Санкт-Петербурзькому інституті учений читав курси: опір матеріалів, графічна статика, вантажопідйомні машини; завідував механічною лабораторією; надрукував ряд статей у віснику Інституту. В той же час приймав активну участь у роботі Імператорського Російського Технічного Товариства. У 1885 році за рекомендацією відомого ученого І.А. Вишнеградського Віктору Львовичу доручили очолити в Харкові другий в Росії (після Петербурзького) практичний технологічний інститут [1].

Період перебування В.Л. Кірпічова на посту директора ХПТІ (1885–1898 рр.) можна назвати одним із найбільш успішних у його діяльності. Протягом зазначеного періоду вчений зміг в повній мірі проявити свою різнобічність та реалізувати низку ідей. І хоча далеко не всі його починання втілилися у життя, певна їх частина все ж була пізніше реалізована у Київському політехнічному інституті. Проте, саме харківський період діяльності вченого щонайкраще розкриває багатогранність його особистості. На цій посаді Віктор Львович проявив себе як новатор і великий вчений, видатний організатор і добрий учитель, активний громадського діяча.

У становленні ХПТІ як одного із провідних навчальних закладів Наддніпрянської України провідну роль безперечно відігравав Кірпічов-організатор. Незважаючи на глибоку регламентацію всього навчального процесу вищих навчальних закладів, Віктор Львович не лише зміг організувати якісну освітню та наукову справу в довіреному йому інституті, а й увесь час вдосконалювати їх, сприяючи розвитку ХПТІ та загалом вищої інженерної школи.

Насамперед, Віктор Львович розумів необхідність висококваліфікованих авторитетних викладачів для якісного науково-освітнього процесу. Тож, незважаючи на значні утиски свободи навчальних закладів у виборі та призначенні професорів та викладачів із боку центральних органів навчального відомства, він зумів лише за перші п’ять років залучити до інституту низку видатних учених та педагогів. Серед них математики і механіки: О.М. Ляпунов, Г.В. Левицький, К.А. Андрєєв, М.О. Тихомандрицький, В.І. Альбіцький, А.І. Предтеченський, І.М. Пономарьов, П.М. Мухачов; інженери-машинобудівники: К.О. Зворикін, В.С. Кнаббе; хіміки: В.О. Геміліан, М.О. Чернай, М.М. Бекетов. Нарисну геометрію викладав Г.А. Латишев, а креслення – А.В. Гречанінов. Викладачем архітектури та будівництва був М.І. Ловцов [2, 3]. Сам Кірпічов викладав опір матеріалів та графічну статику. Проте періодично йому доводилося викладати інші дисципліни, як то теоретична механіка та термодинаміка. При цьому самими студентами Віктор Львович характеризувався як «громадного таланта лектор, который умел возбудить смелость в уме слушателя, указывая на простоту сложных явлений, и в то же время вызвать внимательность ума, отмечая сложность простых научных явлений» [4].

Якраз ці вчені та педагоги ХПТІ заклали фундамент високого рівня підготовки інженерно-технічних кадрів, який забезпечив якісну репутацію навчальному закладу та його випускникам. На 1890 рік в інституті працювало 11 професорів і сім викладачів штатних, та сім професорів і вісім викладачів позаштатних відповідно, а весь викладацький, науковий та навчальнодопоміжний апарат було укомплектовано.

При цьому В.Л. Кірпічов особливу увагу приділяв системі підготовки науково-педагогічних кадрів. Оновлення змісту навчальних дисциплін новими науковими і виробничими знаннями, постійні навчальні поїздки за кордон і на виробничі підприємства стали обов’язковою складовою удосконалення наукового та освітнього процесу.

Принцип, якого дотримувався вчений на посаді директора інституту – це поєднання в освітньому процесі теоретичної науково-технічної підготовки з практичною діяльністю. В інституті створюється бібліотека. Для прикладних досліджень у 1886–1887 рр. у ХПТІ організовано та оснащено необхідним інвентарем фізичну, хімічну та технічну лабораторії. При цьому значну частину обладнання придбано за кордоном. Пізніше від фізичної лабораторії виокремлено лабораторію із прядильного виробництва, мінералогічний і ботанічний кабінети. Організації лабораторій та бібліотеки особливо сприяла допомога з боку Петербурзького технологічного інституту.

Інший новаторський процес, започаткований у ХПТІ, а потім покладений у основу діяльності більшості технічних навчальних закладів – тісний зв'язок науки з промисловістю [3]. То ж ще однією лабораторією інституту стала державна промисловість. А для багатьох підприємств Харківського регіону та всієї Російської імперії ХПТІ став прототипом сучасного НДІ, де установи могли замовити необхідні для виробництва дослідження. З цією ж метою представниками керівництва фабрик та промислових підприємств Харківщини створено опікунську раду, що мала сприяти задоволенню потреб виробництва з одного боку, та розвитку інституту з іншого.

Відповідно до революційних змін у науці та промисловості наприкінці XIX ст. навчальні програми в ХПТІ весь час переосмислювалися та вдосконалювалися. Проте,

ініційовані Віктором Львовичем нововведення не обмежувалися лише змінами навчальних програм. Тому у 1896 р. на додаток до чинних, механічного та хімічно технологічного відділень, створено ще одне – сільськогосподарське. А інтерес ученого до питань економіки та охорони праці, вплинув на запровадження у 1897 році до навчального курсу дисциплін «Політична економія» та «Фабрична гігієна».

Проте, незважаючи на численні обов'язки на посаді директора інституту, В.Л. Кірпічов не залишав свої наукові заняття, був активним учасником громадського наукового життя. Вчений приймає участь у роботі Харківського відділення Російського технічного товариства, де робить низку важливих доповідей. Як то «Доповідь про кристалізацію заліза від потрясінь в мостах і машинах» (1892 р.) та «Нові дослідження щодо міцності заліза, сталі та міді» (1894 р.) тощо [5]. Фундаментальність досліджень та їх практична значущість вплинула на те, що у 1898 р. В.Л. Кірпічова обрали почесним членом цього товариства.

Також Віктор Львович регулярно цікавився засіданнями Харківського Математичного Товариства. А у вересні 1895 р. за його ініціативи у Харкові засновано Південноросійське товариство технологів, де учений став почесним членом та головою правління. Головною метою діяльності товариства була популяризація і розповсюдження наукових і технічних знань [6]. При цьому чисельність членів цього товариства постійно зростала, і на початок травня 1897 року нараховувала уже 245 осіб. Хоча в подальшому від'їзд Кірпічова до Києва негативно вплинув на роботу товариства.

У 1893 р. Віктор Львович перебував у складі експертної комісії на Чиказькій промисловій виставці в Америці, де вивчав стан промисловості і машинобудування цієї країни. Це дослідження лягло в основу його роботи «Отчет о командировке в Северную Америку» опублікованої у 1895 р. [7]. У 1896 р. проф. В.Л. Кірпічов був членом Нижньогородського промислового з'їзду, де зробив доповідь щодо шляхів розвитку професійної освіти в Російській імперії. У 1897 р. за наказом Міністерства народної освіти приймав участь у повній ревізії Ризького політехнічного інституту. Взимку 1895–1896 рр. на другому з'їзді з питань технічної освіти Віктор Львович порушив питання стосовно вищої інженерної освіти та її методичних складових, як то важливість експериментів, лекційну систему тощо [8].

Коли питання про розвиток вищої технічної освіти в Імперії особливо загострилося, В.Л. Кірпічов виявився головним захисником нових починань і приймав активну участь у засіданнях комісії по створенню статутів двох нових політехнікумів – Варшавського та Київського. Його ясний розум, вірність ідеям, наполегливість та прагнення реалізувати власні ідеї призвели до того, що в 1898 р. Віктор Львович Кірпічов полишив ХПТІ і став ректором Київського політехнічного інституту (КПІ), відкритого 31 серпня 1898 р.

Доля не дозволила йому цілком досягти мети. У 1903 році Віктор Львович після кількох потрясінь в долі інституту, та їх негативних наслідках на здоров'ї ученого залишив цю посаду і був назначений на посаду голови будівельної комісії Санкт-Петербурзького політехнічного інституту, а потім викладачем прикладної механіки у цьому ж виші.

Після 2 днів важкої хвороби 7 жовтня 1913 р. видатного ученого-педагога не стало. Проте пам'ять про нього буде жити вічно. Адже саме його ідеї, прагнення та починання стали Світочем вищої інженерної школи України, утвердили її принципи та напрями діяльності і розвитку, частина з яких залишається актуальною і в сьогоденні.

Список літератури: 1. Радциг А.А. Виктор Львович Кирпичев // Кирпичев В.Л. Собр. соч. Петроград, 1917. Т. 1. С. 1–26. 2. Отчет о состоянии ХТИ за 1885 год // Известия Харьковского Технологического Института императора Александра III. Т. 1. – Х.: Типография и Литография М. Зильберга и С-вья, 1905. – 490 с. 3. Л.М. Бєсов, Г.Л. Зво-

нкова Видатний організатор інженерної освіти в Україні Віктор Львович Кирпичов // Наука і наукознавство № 1, 2010 р. С. 87–97. 4. Козьмин П.А. Памяти учителя // Русский мельник. – 1913. 5. Записки Харьковского Отделения Императорского Русского Технического Общества – 1898. – Вып. 1. – Харьков: Типография «Южного края», 1898. – 108 с. 6. Л.М. Бєсов Південно-російське товариство технологів // Політехнік № 26, 15 листопада 2005 р. 7. Кирпичёв В.Л. Отчёт о командировке в Северную Америку Директора Харьковского Технологического Института / В.Л. Кирпичёв. – СПб.: Типография кн. В.П. Мищерского, 1895. – 80 с. 8. Экспериментальная механика и механические лаборатории // Труды 2-госсъезда по техническому образованию. – 1898. 9. 2-й Съезд русских деятелей по техническому и профессиональному образованию в России [Текст]: секция I высших учебных заведений / под ред. Д.С. Зернова, С.П. Ланговаго. – Москва : Типо-Лит. И.Д. Худякова, 1898. – 131 с.

Резніков В.В.
м. Харків, Україна

БІЛЬШОВИЦЬКІ МЕТОДИ БОРОТЬБИ ІЗ СЕЛЯНСЬКИМ РУХОМ НА СУМЩИНІ (1919–1920 РР.)

Актуальність дослідження даної проблеми зумовлена переосмисленням в останні два десятиліття ролі повстанського антибільшовицького руху в формуванні української нації та незалежної Української держави.

З початку 1919 р. в Україні більшовики намагалися ствердити радянську владу за допомогою політики «воєнного комунізму», яка була спрямована проти товарно-грошових відносин, вільної торгівлі, насаджувала комуни та державні форми землекористування. Несприйняття селянством цієї політико-економічної моделі викликало масовий повстанський антикомуністичний рух, всебічне об'єктивне вивчення якого радянською історичною наукою аж до початку 90-х рр. було неможливим, тому що вимагало критичного і докорінного переосмислення комуністичних постулатів, відкинення концепції пролетарської соціалістичної революції, пошуку нових дослідницьких парадигм. В радянські часи немислимою була навіть постановка проблеми антикомуністичного руху, тому вона стала такою актуальною у пострадянський період. Перед істориками стоїть важливе завдання надолужити все те, що не могло бути зроблено в радянську добу комуністичного ладу, зокрема відтворити об'єктивну історію українського селянства, в тому числі таку її сторінку, як повстанський антикомуністичний рух 1919–1921 рр. на Слобожанщині взагалі та Сумщині, зокрема.

Проте, в рамках розгляду боротьби українського населення проти більшовицької присутності на Українських землях актуальним і гострим залишається питання про репресивні дії як проти українських повстанців, так і проти мирного населення, яке часто потрапляло в поле зору каральних органів за безпідставними звинуваченнями і підозрами. Саме це питання автор і спробує розглянути в рамках даної роботи.

Ідеологічна упередженість радянської науки заважала не тільки об'єктивному комплексному дослідженню селянсько-повстанського антикомуністичного руху, але навіть і самій постановці цієї наукової проблеми як такої.

Більшість дослідників погоджуються з негативною оцінкою спроб більшовиків реалізувати комуністичну доктрину в українському селі. У своїх працях науковці доводять, що «куркульський бандитизм» був насправді антибільшовицьким селянським по-

встанським рухом, а селянські повстання – формою самозахисту. Водночас історики критикують недержавницький менталітет українського селянства, стихійність його виступів. Проте, в українській пострадянській історіографії селянський рух на Слобожанщині взагалі та Сумщині, зокрема, розглядається фрагментарно, у дослідженнях переважає фактографічно-ілюстративний підхід.

Із відновленням радянської влади наприкінці 1919 – на початку 1920 р. більшовики відповідно до своєї комуністичної доктрини продовжували здійснювати прискорену націоналізацію промисловості, централізацію управління і мілітаризацію економіки, запроваджували трудову повинність та продовольчу розверстку. Всі ці фактори були вкрай негативно сприйняті селянською частиною населення, а тому боротьба проти агресивного нав'язування більшовицької ідеології на території Сумщини продовжилася із новою силою.

Ще в грудні 1919 року із виданням наказу командування Південного фронту про створення спеціальних загонів, які мали б боротися проти повстанського руху: «1. Активную борьбу с неприятельскими партизанскими, зеленоармейскими, кулацкими и т.п. отрядами и бандами, организующими и действующими в тылу Красной Армии, возложить на особые отделы фронта и армий» [1, с. 34–35], а в лютому 1920 року постанови Всеукраїнського революційного комітету «Про застосування вищою міри покарання – розстрілу до активних контрреволюціонерів на Україні», в якій були наступні слова: «…а посему вплоть до полного уничтожения препятствий, нарушающих устойчивость Советской власти на Украине, Всеукраинский революционный комитет, ответственный перед рабоче-крестьянской массой Украины за всемерное укрепление ее, в своей неуклонной и решительной борьбе со всякими попытками контрреволюционного характера не может остановиться ни перед какими мерами вплоть до применения системы красного террора» [1, с. 35–36], стало зрозуміло, що характер комуністичної людиноненависницької влади не змінився із моменту перших двох навал і єдиним способом боротьби проти більшовиків залишалося збройне повстання якнайширших прошарків населення.

Окремо варто додати, що більшовицька партія мала дуже незначний вплив на селі: «Дорогой Владимир Ильич! Вы в своем письме настаиваете на чистке Украинских ЧК. К этой работе я приступил с самого первого дня своей работы – с 10 апреля… Все наше несчастье в том, что не из чего строить… С товарищеским приветом Лацис» [5, с. 60]. Тому із метою підпорядкувати собі селянство, вона намагалася розколоти село, протиставити бідних селян заможним, а для цього створити спеціальні класові організації сільської бідноти, закон про створення яких і був виданий 9 травня 1920 року. Отже, створивши комнезами більшовицька влада не тільки змогла дестабілізувати повстанський рух, головною рушійною силою якого було селянство, але й отримала для себе міцну опору в класово чужому середовищі.

Таким чином, на основі архівних документів спробуємо дати характеристику методам більшовицької боротьби із українським населенням на території сучасної Сумщини.

Методика боротьби проти повстанського руху була ретельно викладена в «Короткій інструкції Раднаркому УСРР щодо боротьби з бандитизмом і куркульськими повстаннями» від 20 квітня 1920 року: «…10. Основными задачами борьбы с бандитизмом и повстанчеством являются: а) уничтожение банд и отдельных бандитов; б) уничтожение главарей и их помощников; в) поголовное обезаруживание населения; г) предупредительные и карательные меры по борьбе с повстанчеством и бандитизмом; д) агентурная разведка; е) обращение серьезного внимания на практическую работу по расслоению деревни. … 33. В целях предупреждение бандитизма и восстаний надлежит брать заложников из кулаков и из числа лиц влиятельных или подозрительных по соучастию или сочувствию бандам или повстанцам. … 36. Под круговой порукой населения возложить на

все села каждого района ответственность за какое-то ни было волнение… 38. В случае явной выраженности враждебности населения, укрывательства или полной невыдачи бандитов или повстанцев на данное население может быть наложена та или иная кара… а) контрибуция продуктами продовольствия; б) денежная; в) производство выселения и изъятия семейств главарей и зачинщиков восстания, конфискуя все их имущество, передавая его бедноте; г) обстрел селения; д) его полное уничтожение» [3, арк. 229].

Всі засоби, використовувані більшовиками для винищення українців можна умовно поділити на 3 групи – економічну, фізичну та інформаційну. До економічних відносяться реквізиції продуктів харчування, грошові штрафи, конфіскація всього майна із наступною роздачею його бідноті. До фізичних – знищення повстанців та населення, яке було запідозрене в зв'язках із ними, становлення системи заручництва та кругової поруки. До інформаційних – створення розгалуженої системи агентурної розвідки («сексотів»).

Взагалі, всі засоби, що використовували більшовики в боротьбі із українськими повстанцями відзначалися крайньою жорстокістю: «В связи с подавлением бандитизма в уезде, Кролевецкий Уездный Военно-Революционный Комитет предлагает гражданам г. Кролевца, Коропа и всего Кролевецкого уезда в течение двух дней со дня опубликования сего сдать все оружие, как огнестрельное, так и холодное, а также патроны, бомбы, и всякого рода взрывчатые вещества… К лицам, добровольно не сдавшим в указанный срок оружия, в чем бы такое не заключалось и при обнаружении такого, будут приняты меры военных действий, как это было поступлено в селах Мутин, Божок, Погребки и др., и будет наложена неслыханная контрибуция без всякой пощады» [4, арк. 7]. Або – наказ № 64 по Глухівському повітовому Військовому Комісаріату 21 травня 1920г.: «Совет Рабоче-крестьянской обороны постановил: для пресечения участившихся за последнее время случаев злоумышленного разрушения железнодорожных сооружений или покушений на таковые, пойманных на месте преступления расстреливать в порядке непосредственной расправы, а остальных судить в 24 часа – срок по закону военного времени» [5, с. 31].

Загалом можна відзначити, що більшовицький «червоний терор», який розгорнула комуністична влада на землях Сумщини проти місцевого населення не відрізнявся від дій гітлерівців в 1941–1943 рр. і мав всі ознаки геноциду та військового злочину.

Революція і Визвольна боротьба 1917–1920 рр. є водночас і героїчною, і трагічною сторінкою в житті українського народу. З поваленням в лютому 1917 р. царського самодержавства в Україні розгорнулася національно-демократична революція, в основі якої виступили народні маси і яка розв'язувала загальнодемократичні завдання – ліквідацію національного поневолення та упровадження демократичної української державності.

Нажаль, боротьба нашого народу, головною рушійною силою якої було селянство, зазнала поразки від більшовицької Росії, на довгі 70 років втративши свою державність. Для подальшої наукової розробки боротьба українського селянського руху проти більшовицьких поневолювачів впродовж 1917–1921 рр. є надзвичайно важливою і не тільки для об'єктивного пізнання тогочасних подій та справжніх героїв Української держави, але й для формування національної свідомості нашого народу.

Список літератури: 1. Державний архів Сумської області (ДАСО). Краткая инструкция по борьбе с бандитизмом и кулаческими восстаниями. – Ф.Р. 98. – оп. 2. – спр. 56. 2. ДАСО. Приказ № 4 Кролевецкого Уездного Военно-Революционного комитета. Ф.Р. 4837. – оп. 1. – спр. 2. 3. ДАСО. Приказ № 64 по Глуховскому уездному Военному Комиссариату 21 мая 1920 г. Ф.Р. 1808. – оп. 1. – спр. 2. 4. Іванущенко Г.М. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси / Іванущенко Г.М. – Суми: Собор, 2001. – 192 с. 5. Пов-станський рух 20-х-30-х рр. XX ст. на Сумщині: Т. 1. / [автор-упорядник

Г.М. Іванущен-ко] – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2011. – 340 с.: іл. 6. Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині: Т. 1. / [автор-упорядник Г.М. Іванущенко] – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2010. – 280 с.: іл. 7. Ісаков П.М. Селянський повстанський антикомуністичний рух на Лівобережній Україні (березень 1919 – листопад 1921 рр.): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / П.М. Ісаков. – К., 2001. – 23 с. 8. Калініченко В.В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921–1929) / Володимир Вікторович Калініченко – Х.: Основа, 1991. – 131 с. 9. Калінічен-ко В.В. Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження. – Х.: Основа, 1997. – 400 с. 10. Михайличенко Д.Ю. Політика «воєнного комунізму» і українське селянство, 1919 р.: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / Д.Ю. Михайличенко. – Х., 2002. – 21 с. 11. Мотенко Я.В. Селянський рух в Харківській губернії (1917–1921 рр.): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / Я.В. Мотенко – Х., 2005. – 21 с. 12. Радченко Л.О., Семененко В.І. Антибільшовицький рух на Харківщині в 1919 р. – на початку 20-х рр. / Л.О. Радченко, В.І. Семененко // Вісник Харківського державного університету – 1996. – № 387, вип. 1. – С. 171–190. 13. Семененко В.І. Історія Східної України. Поновлення кайданів (1917–1922 роки) / В.І. Семененко. – Х. : Основа, 1995. – 400 с.

Савич А.В., Черновол Л.И.
г. Днепропетровск, Украина

ЭКОГУМАНИЗМ КАК ФАКТОР ДУХОВНОГО ВОЗРОЖДЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ СОЦИУМЕ

Сегодня человечество стоит перед выбором своего места в мире – стать более цивилизованным, нравственным, просто более разумным, либо погубить и себя и жизнь на планете. С одной стороны перед нами новейшие научно-технические достижения, сделавшие цивилизацию процветающей, а с другой – остро нарастающая кризисная ситуация, которая грозит человечеству полным вымиранием.

На первый план выходят проблемы взаимоотношения общества и природы, носящие сложный и противоречивый характер. Развитие производительных сил общества, технологий различных производств, знаний и навыков людей привело к возрастанию их влияния на природу. Однако со временем человечество все больше попадало в зависимость от природных ресурсов, которая усиливалась с развитием промышленного производства. В свою очередь это повлекло за собой ряд глобальных экологических проблем: перепотребление первичного продукта привело к выходу человечества за границы своей экологической ниши; производство материалов с применением температур и давлений, гораздо выше существующих в природе, породило горы неразлагаемых отходов; фрагментация ландшафтов вызвала нарушение среды обитания животных и растений; сокращение видового разнообразия снизило устойчивость экосистемы (биосферы). Все эти проблемы вызваны вмешательством людей в природные процессы, которые было бы невозможным без применения технических средств.

В этом и заключается диалектически противоречия взаимозависимость общества и природы: постепенно увеличивая власть над природой, общество в то же время попадает во все большую зависимость от нее как источника удовлетворения материальных потребностей людей и самого производства.

Попавшее в экологический кризис человечество не знает четких путей выхода из него. Несмотря на реализацию программ по развитию безотходных производств, усовершенствованию экологического законодательства, экологический кризис продолжается. Становится все более очевидным, что главная экологическая проблема заключена не в природе, а в ценностно-этических представлениях человека и общества. Взаимоотношения общества и природы становятся глобальной общечеловеческой проблемой, поэтому без новой системы взглядов на мир и место человека в нем будущие поколения, как биологический вид, обречены на физическое и духовное уничтожение. Решение экологических и социальных проблем как глобального, так и регионального характера возможно только при условии создания нового типа экологической культуры, экологизации образования в соответствии с актуальными нуждами личности и гражданского общества. То есть сегодня проблема взаимоотношений общества и природы из чисто теоретической перерастает в острозлободневную практическую проблему, от решения которой зависит будущее человечества.

Только к концу XX века пришло осознание, что принципы гуманизма должны соотноситься не только с человеком, но и с природой. В таком случае гуманизм теряет свое прежнее содержание и становится экогуманизмом. У истоков экогуманизма стояли В. Вернадский, П. Тейяр де Шарден, В. Соловьев, Н. Рерих, Н. Федоров, Л. Толстой, О.К. Флехтхайм.

Экологический аспект гуманизма или экогуманизм является существенным условием становления экологического общества, гармоничного развития личности, которое требует всестороннего учета природных факторов в индивидуальном, духовном, интеллектуальном и физическом развитии.

Экогуманизм в отличие от традиционного гуманизма видит в природе бытие человека. Природа есть символическое бытие человека. Именно поэтому человек вынужден относиться к ней так же бережно, как к самому себе.

Экологическая культура характеризует уровень развития экологического сознания у человека и общества, в котором выражено ценностное отношение к природной среде как жизненно необходимой. Ценности экологической культуры человечества передаются, воспроизводятся, сохраняются посредством экологического воспитания, которое гуманистично изначально, т.к. цель его состоит в обретении личностью качества человеческого отношения к природе.

В центре современного экологического воспитания находится человек со своими жизненными проблемами. Культурные экологические доминанты и гуманистические качества личности являются главными факторами от степени проявленности которых зависит судьба человечества, т.е. экологические отношения приобретают характер социально-экологических.

Таким образом, хотя техническое развитие абсолютно необходимо, но его недостаточно. Цивилизация должна стать другой, и измениться должен духовный мир человека. Поэтому решение проблем приходиться искать в самом человеке, в изменении его индивидуальности, которому будет способствовать формирование нового экологического мышления.

Проблемы становления экологического мышления и вопросы самоусовершенствования человека находятся на стыке ряда наук: экологии, философии, психологии, этики, педагогики, истории и др. В связи с важностью социальной роли и даже исторической миссии экологического мышления в развитии и существовании всей цивилизации, ученые обращаются к вопросам формирования общего планетарного экологического мышления носителем которого станет человечество как всеобщий познающий и деятельный субъект.

Экологизация мышления является новой высшей ступенью духовного развития социума, перспективной ступенью трансформации мировоззрения индивида. Экологичные отношения в обществе приобретают характер социально-экологических. Возникает своеобразная экосистема с индексом социума и степенью гуманизма.

Человек всегда свободен по определению. Но свобода – это осознанная необходимость. Поэтому в нем заложено стремление к большой свободе, а в социуме это возможно лишь через решение глобальных проблем. Таким образом, экогуманизм становится духовным гарантом и коммуникатором индивидов в социуме.

Список литературы: 1. Рейхенбах Г. Философия пространства и времени. – М.: Прогресс, 1985. 2. Биоэтика: проблемы, трудности, перспективы (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. 1992. – № 10. – С. 3–28. 3. Вернадский В.И. Несколько слов о ноосфере // Научная мысль как планетарное явление. – М., 1991. – С. 235. 4. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. 5. Хесле В. Философия и экология. – М.: Изд. Фирма «Ками», 1994.

Саманцов О.П., Саманцова О.В.
м. Слов'янськ, Україна

ПЕРЕЯСЛІВСЬКА РАДА 1654 Р. В ПРАЦЯХ С. ДЗЕРКАЛЯ

В історії нашої країни є немало подій, які вплинули не тільки на трансформацію Української державності, але й на Європейський державотворчий процес. Однією із таких подій історики визначають Переяславську Раду 8 (18) січня 1654 р.

Інтерес до дослідження цього явища набув особливого поширення в працях діячів Українського національного відродження XIX ст., як складова українського державотворчого процесу (Т. Шевченко, М. Костомаров тощо).

XX століття розкидало українців по усьому світові, залишивши їм історію своєї країни, як об'єднуючий фактор. Доба СРСР нав'язливо вимагала від істориків та громадських діячів визначати Переяславську угоду із імперських позицій, виставляючи фахівців із іншим баченням за межі суспільства.

Створення Української незалежної держави кін. XX ст. надало можливість дослідникам зазирнути у світ діаспоральної історичної думки, ознайомитись із поглядами та концепціями наших співвітчизників.

Савва Петрович Зеркаль майбутній український інженер, громадський діяч, публіцист, видавець і редактор «…народився 18 квітня 1896 р в містечку Хмілові, Роменського повіту на Полтавщині у сім'ї хлібороба.

У 1909 році закінчив 5 класів містечкової школи. Деякий час займався хліборобською працею разом з батьками.

29 листопада 1919 року під натиском фронту більшовиків відступив на південь України. З початку 1920 року воює в складі Херсонської дивізії

Української армії УНР. У серпні цього ж року разом з дивізією перейшов через Карпати до Чехословаччини. Тут він у 1922 році вступив на Матуральні курси Українського Громадського Комітету при Українській Господарській Академії в Подебрадах, по закінченні яких вступив на агрономічно-лісовий факультет Української Господарської Академії…

На початку 30-х років Зеркаль С. проводить активну громадську роботу як голова Української Громади «Єдність» у Братиславі. 1 Так, він був організатором святкування

1 листопада 1930 року річниці Листопадової (1 листопада 1918 року) революції у Львові. А на засіданні представників українських організацій 9 листопада 1930 року було вирішено утворити в Братиславі Контактний Комітет українських організацій Словаччини з метою протестної акції проти польського терору в Східній Галичині. До складу цього Комітету увійшов і Зеркаль..

У квітні 1945 року переїздить до Німеччини разом з родиною і зупиняється в Мюнхені. Тут він разом із земляками-інженерами був одним із організаторів Делегатури Українського Технічно-Господарського Інституту, в якій з жовтня 1945 по липень 1949 року займав посади секретаря й скарбника.

17 липня 1949 року Зеркаль С прибув до Сполучених Штатів Америки, де працював викладачем до виходу на пенсію в 1962 році…. Тут він стає членом Української Партії Соціалістів-Революціонерів. Ця партія 25 вересня 1949 року засновує нову організацію «За волю України». А головою Управи обирають Зеркаля С.

Протягом 1953–1958 років він був видавцем, редактором і автором багатьох публікацій … журналу «Українське Громадське слово», яке мало свої представництва в Бельгії, Німеччині, Франції … Зеркаль С. був членом Українського Робітничого Союзу (УРС) 38 відділу імені Івана Франка в Нью-Йорку, членом Українського Історичного Товариства та інших товариств, які існували в США [1].

Його цікавила історія України, релігії, церкви. Він започаткував архіви М. Шаповала та А. Коршнівського, був упорядником багатьох праць, в тому числі й «Богацький П., Шаповал М., Животко А. «Українська хата», Київ, 1909 р. Вийшла в Нью-Йорку 1955 року, «Шаповал Микита «Схема життєпису» Автобіографія і спогади автора». Вйшла у Нью-Йорку у 1956 р., «Родина Алчевських», Нью-Йорк, 1964 р., «Руїна козацько-селянської України в 1648–1764–1802 роках» Нью-Йорк,1968 р.тощо. Але на превеликий жаль історична спадщина Зеркаля С. для сучасного українського дослідника залишається такою ж невідомою, як й двадцять п’ять років тому.

Метою дослідження є аналіз точок зору, концепцій та поглядів науковця на причини Переяславської Ради та її значення для майбутнього України.

Джерельну базу складають роботи Дзеркаля С. й у першу чергу його спрямоване дослідження «Руїна козацько-селянської України в 1648–1764–1802 роках» [2].

Виклад матеріалу. Як можна побачити із самої назви, автор спрямовує свого читача розпочати дослідження з 1648 року, приділяючи свою увагу й Переяславській Раді 1654 р. Виклад матеріалу достатньо дрібний, із великою кількістю використання першоджерел, що дає нам можливість простежити не тільки хід історичних перепитій, але й побачити ставлення автора до самої події.

Для нас цікавою є постать Б. Хмельницького напередодні 1654 р. Так автор зазначає «…13. VII с.г. (1651 р.) з Москви прибув назаретський митрополит Гавриїл… Цього ж самого дня вони були прийняті Хмельницьким. В часі прийняття мит Гавриїл в імені царя заявив: що при нім приїжджали із Польщі посли і просили помочи у царя проти козаків і називали, що Хмельницький воює не так за віру православну, як за маєтності і кривди запричинені йому[1]…» [2, с. 85]. В цьому контексті, вперше Б. Хмельницький постає перед нами не як герой та захисник українського народу, а як постать корисна та свавільна, якій для досягнення своєї мети немає моральних меж. «…9. I. с.с. 1652 р. Хмельницький наказав писареві Виговському відправити московського посла на Москву з листом від Хмельницького до царя і повідомленням, що він посилає посла в особі полтавського наказ. полк. Івана Іскру з тайною справою. Ця тайна справа мала такий

[1] Тексти та хронологія наводиться згідно оригіналу

зміст «Коли його царська милость його Хмельницького і все військо Запорізьке під свою високу руку прийняти не схоче то між ними Бог розсудить…» [2, с. 85].

Науковець не докоряє російському цареві за те що не відповів на запит Хмельницького. На його думку російський уряд робив все від нього залежне, щоб польсько-українська війна не відобразилась на зовнішніх стосунках Росії.

Безумовно, потреба в діях реалізувалась певною допомогою «Наступ поляків і переслідування з їх боку примусили велику кількість козаків і посполітського населення з України до втечі через границі на територію москальського царства. Тут їх москальський уряд приймав та поселював подальше від границі на вільних землях…. Згідно офіційних урядових повідомлень, тоді з України через границю з Московщиною перейшло більше як 20 000 українського козацького і посполітського населення» [Там само]. І ми не можемо не погодитись із точкою зору Зеркаля С. про вигідність таких дій. Безумовно, це розширення плодючих земель, укріплення прикордонної смуги, але й для переселенців головне надбання – це мир та спокій, який власні гетьмани забезпечити не хочуть.

Достатньо красномовним в цьому контексті виступає аналіз різної інформації щодо смерті Миргородського полковника Матвія Гладкого, як «…суперника на Старшого Війська Запорізького, який мав широку і прихильну популярність в козацтві й у старшини. Це справді був нечуваний злочин Хмельницького перед Українським народом, щоб тільки виправдати своє довірря і стан перед Поляками» [Там само].

«Вже в кінці 1652 року між Хмельницьким і військовим писарем Іваном Виговським заіснувала розбіжність у поглядах в зовнішній орієнтації. У самого Хмельницького роздвоєність: всі старання Хмельницького як вірного «підданого королівського», щоб одержати від короля прощення й трактувати його як польського горожаніна і як великого коронного гетьмана на Русі-Україні не повелися. Хмельницького все трактовано як зрадника короля і Речі Посполитої… Хмельницький чотири роки у війні із Польщею все спирався на Кримську Орду та татарів з різних причорноморських улусів… вся ця татарська поміч кінчалася зрадою татар перед Хмельницьким і величезною матеріальною школою для Українського народу: полоненнями, ясирем, забиранням коней, скоту і іншими грабунками майна, наносячи Україні необчислені страти в людях і майні.

Сам Хмельницький, як дрібний шляхтич все вище підносився у гору до вищого шляхетського стану і гонору, влади і маєтностей, але ані польський король, ані шляхта й пани, ані гетьмани та інші високі урядники і церковні католицькі достойники ці амбіції хмельницького ігнорували й рахувалися з ним як ворогом-зрадником, що ніколи не може дістати прощення.

І в такий ситуації Хмельницький не шукав зближення з суспільними потребами козацтва й посполитих…» [2, с. 86].

У серпні 1653 р. Б. Хмельницький вирядив посольство до Москви із інструкціями та листами в яких зазначалось про прохання взяти «..під кріпку руку твого царського величності…». Відповідно до чого, науковець зазначає «Отже Старший війська Українського і Запорізького вже по-третє за 5 років змінює свою орієнтацію і своїх панів як «підніжок і слуга» – Польському королеві, Турецькому султанові і його васалам а тепер по-третє стає «підніжком і слугою» Москальського царя не виявляючи найменшої волі й бажань до суверенного життя Українського народу. Весь розум, ініціятиву й енергію тепер Хмельницький і Виговський зосередили над питанням як піддатися самим і віддати Український народ під «високу руку Москальського царя» [2, с. 87].

Висновки і перспективи подальшого дослідження Безумовно невеликий обсяг статті не дає нам можливості розкрити усі тонкощі процесу формування поглядів Зер-

каля С. щодо Переяславської Ради 1654 р. Ця тема вимагає цілісного й ґрунтовного дослідження, але попри все можна зробити висновок про високу якість монографії, написаної на різноманітній джерельній базі із використанням досягнень історичної науки.

Методи аналізу свідчать про бажання автора бути неупередженим в пошуках історичної дійсності, даючи читачеві можливість до аналізу матеріалу, погоджуватись із автором, чи мати свою власну точку зору.

Науковець викликає до наукової дискусії при чому визначає чітку джерельну базу та хронологічну межу.

Історична постать Б. Хмельницького розглядається як особа дрібного шляхтича із власними амбіціями та бажаннями на тлі соціально-економічних загальноєвропейських процесів XVII ст.

Список літератури: 1. Зеркаль Савва Петрович (1896–1979) Український інженер, громадський діяч, публіцист, видавець і редактор. – К., Національний університет «Києво-Могилянська академія», наукова бібліотека. (pdf файл). Адресса Інтернет ресурсу http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1381/1/Zerkal_archiv.pdf. 2. Інж. Сава Зеркаль. Руїна козацько-селянської України в 1648–1764–1802 роках (Студія політично-адміністративних і соціяльно-економічних відносин в Україні в XVII–XVIII ст.). – Новий Йорк – ЗДА, 1968. – 258 с.

Сопко Р.О.
м. Харків, Україна

ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ «НАРОДНОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ НАУЧНЫХ И ПРИКЛАДНЫХ ЗНАНИЙ» (1910–1912 РР.)

З 1910 по 1912 рр. Харківським товариством поширення в народі грамотності видавалася «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний (Круг знаний)» (далі – «Народная энциклопедия»). Ідея випуску «Народной энциклопедии» не була випадковою – вона з'явилася у зв'язку із запланованим святкуванням 40-річчя заснування Харківського товариства поширення в народі грамотності (1869–1909 рр.), котре було вирішено ознаменувати випуском енциклопедії особливого роду [1], – виданням, в якому був би об'єднаний, по можливості, практично весь корпус теоретичних і прикладних знань того часу.

Видання було засноване і виходило за активної участі вчених Харківського технологічного інституту (далі – ХТІ) з періодичністю, приблизно, один том (або напівтом) у два місяці і розповсюджувалось за попередньою передплатою, що дозволяє віднести його до тогочасної інститутської наукової періодики. Нагадаємо, що поряд з «Народной энциклопедией», вчені ХТІ з 1905–1917 рр. випускали щорічник «Известия Харьковского технологического института императора Александра III» (далі – «Известия ХТИ»).

Доповідь присвячена характеристиці освітнього потенціалу цього багатотомного видання. Аналіз розміщених в ньому матеріалів дозволяє вважати її справжнім зведенням знань епохи, а також цінним історичним джерелом зі стану рівня розвитку тодішньої, як вітчизняної, так і світової науці і техніки, котре до останнього часу практично не досліджено. Мета написання доповіді полягає в доведенні значущості освітнього потенціалу цього видання як цінного джерела з історії вітчизняної та світової науки і техніки. Головним джерелом для написання доповіді послужили деякі з томів і напівтомів «Народной энциклопедии». Основним методом дослідження є зовнішня і внутрішня історична критика

видання, тобто висвітлення освітнього потенціалу «Народной энциклопедии» з позиції джерелознавця – історика вітчизняної та світової науки і техніки в цілому та історії формування та подальшого розвитку науково-технічних шкіл ХТІ зокрема.

У написанні статей для «Народной энциклопедии» брав участь великий авторський колектив (у складі більше ніж 100 вчених) – це були викладачі вищих навчальних закладів не тільки Харкова, але й Санкт-Петербурга, Москви, Томська, Одеси та інших міст [1, 2]. Тобто, як на наш погляд, вивчення «Народной энциклопедии» актуально ще й саме тому, що вона – результат спільної роботи, як українських, так й російських вчених. Історичні приклади співпраці такого роду можуть послужити свого роду еталонами для їх наслідування в наш час. У всякому разі, тодішня робота над створенням «Народной энциклопедии» внесла істотний внесок у розвиток різних центрів освіти і науки Російської імперії, а це, в свою чергу, плідно відбилося на виникненні нових наукових шкіл в них, а також подальшому інтенсивному розвитку існуючих.

Аналіз змісту видання переконливо свідчить про те, що автори окремих статей «Народной энциклопедии» мали намір не тільки всіляко популяризувати наукові та прикладні знання в самих широких верствах тодішнього суспільства, але й викласти їх таким чином, аби, хоча й в стислому вигляді, в даному виданні було представлено якомога більше найкорисливішої інформації. Ними розглядалися найрізноманітніші галузі знання і суспільної діяльності: природничі та технічні науки, суспільно-політичні науки, педагогіка, медицина, сільське господарство і навіть «народно-господарська політика».

Хоча «Народная энциклопедия» й представляє великий історичний інтерес, одначе, вона поки ще залишається поза увагою вітчизняних істориків науки і техніки. Це призводить до прикрих помилок. Наприклад, у фундаментальній праці «Харьковский политехнический университет, 1885–1985: История развития», де вперше в радянській історіографії згадується «Народная энциклопедия» вказується, що: «для освещения научной деятельности института и популяризации научных знаний по инициативе М.Д. Пильчикова с 1905 года ежегодно издавались «Известия Харьковского технологического института» и «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний» [3, с. 22, 199]. Більше того, та же інформація міститься і в виданні «Харківський політехнічний: події та факти» – теж присвяченому історії інституту, починаючи з 1885 р. [4, с. 11]. Аналогічні дані знаходяться на сайті кафедри загальної та експериментальної фізики НТУ «ХПІ» [5].

Але це далеко не так: як встановлено нами шляхом безпосереднього вивчення вихідних даних і змісту цього видання, першим роком виходу в світ його перших томів (і напівтомів) був 1910, а засновником і першим редактором «Народной энциклопедии» – професор Василь Якович Данилевський. Цьому ж видатному вітчизняному вченому-фізіологу належали проект видання «Народной энциклопедии» в цілому та загальне керівництво його втіленням в життя. В.Я. Данилевський був також головою редакційної комісії та автором «Общего предисловия» до неї [6, с. V–XXVI]. Наведемо цитату з написаної ним передмови: «Нашу «Энциклопедию» мы выпускаем в твердой уверенности, что она идет навстречу назревшей потребности в таком научно-популярном пособии, и с теплой надеждой на то, что наше издание принесет посильную помощь великому делу народного просвещения» [Там само, с. XXVI].

«Народная энциклопедия» була виданням багатотомним – всього в світ протягом трьох років вийшло 14 томів у 21 книзі (томах і напівтомах) [7]. Воно складалося із систематично згрупованих, окремих, по можливості порівняно коротких, нарисів наукового і прикладного знання, що об'єднувалися в той чи інший том (або напівтом) загальними освітніми завданнями. Тобто, авторами був обраний не алфавітний, а галузевий і тематичний принципи складання даного видання. В кінці кожної із статей наводи-

лася велика бібліографія. Поки залишається невідомим, чи планувався випуск наступних томів і те, яким міг би бути їх зміст. Друкувала «Народную энциклопедию» друкарня «Общества И.Д. Сытина» у Москві.

Зупинимося на тому, яким був тематичний зміст томів і напівтомів «Народной энциклопедии». В 1910 р. вийшли в світ: том 2 «Природоведение» (1-й напівтом, 2-й напівтом); том 4 «Сельское хозяйство»: «Животноводство» (1-й напівтом), «Земледелие» (2-й напівтом); том 5 «Медицина» (1-й напівтом, 2-й напівтом); том 6 «Антрополого-географичекий» (1-й напівтом); том 10 «Народное образование в России». В 1911 р. – том 6 «Антрополого-географический» (2-й напівтом); том 7 «Языкознание и история литературы»; том 9 «Философия и педагогика»; том 11 «Общественно-юридический» (1-й напівтом); том 12 «Политическая экономия»; том 13 «Народно-хозяйственная политика» (перша частина); том 14 «Народно-хозяйственная политика» (друга частина). В 1912 р. – том 1 «Физико-математические науки»: «Математические науки» (1-й напівтом), «Физика и химия» (2-й напівтом); том 3 «Технический»; том 8 «Исторический» (1-й напівтом, 2-й напівтом); том 11 «Общественно-юридический» (2-й напівтом).

Отже, як випливає з викладеного вище, тома і напівтома «Народной энциклопедии» виходили у світ в міру готовності до друку, тобто без суворого дотримання хронологічного порядку їх нумерації. Таким чином, в 1910 р. з друку вийшло 8 томів і напівтомів, в 1911 р. – 7, у 1912 р. – 6, тобто в середньому протягом року друкувалося сім книг «Народной энциклопедии». Кожен том (або напівтом) «Народной энциклопедии» виходив під редакцією одного або декількох видатних діячів науки в тій чи іншій галузі (серед них був і цілий ряд професорів ХТІ). Наприклад, у 1912 р. вийшов в світ перший том «Народной энциклопедии» по відділу математики, механіки, астрономії, фізики і хімії – «Физико-математические науки»: «Математические науки» (1-й напівтом), «Физика и химия» (2-й напівтом). Перший напівтом вийшов під редакцією М.М. Салтикова, а другий – під редакцією І.П. Осипова [6, 8, с. XXVIII]. Редакторами третього тому «Народной энциклопедии» – «Технический» (теж вийшов друком у 1912 р.) були Г.Ф. Проскура і О.П. Ситников [9, с. XXIII]. Четвертий том видання – «Сельское хозяйство»: «Животноводство» (1-й напівтом) вийшов під редакцією П.В. Будріна; «Земледелие» (2-й напівтом) – під редакцією М.Ф. Іванова. та ін.

Про інформаційну насиченість та обсяг освітнього потенціалу змісту томів «Народной» можна судити з переліку порушених у них тем. Так, у першому напівтому першого тому були опубліковані наступні статті (у підрозділі «Арифметика»): «О счете» [6, с. 1–6], «Арифметические действия»: «Сложение» [Там само, с. 6–7], «Умножение» [Там само, с. 7–10], «Возвышение в степень» [Там само, с. 10], «Вычитание» [Там само, с. 10–12], «Деление» [Там само, с. 12–13], «Извлечение корня. Логарифм» [Там само, с. 24–26]. У даному напівтому були опубліковані також статті (по физике): «Что изучает физика» [8, с. 1–6]; у підрозділі «Теплота»: «Изменение объема тел при нагревании» [Там само, с. 7–11], «Количество теплоты» [Там само, с. 12–13], «Изменения состояния» [Там само, с. 14–22] та ін.

Вельми цікаві в «Народной энциклопедии» відомості, що присвячені філософським, педагогічним наукам та організації тогочасної освіти, включаючи вищу. Зокрема том 9 «Философия и педагогика» складався з такого роду предметів (так у виданні іменувалися окремі розділи): «Психология», «Логика», «Философия», «Этика». В свою чергу, розділ «Педагогика», був присвячений розгляду наступних питань: 1. «Что такое педагогика и чему она учит? Вопросы, которые изучает наука – педагогика. Маннгеймская система обучения». 2. «Какой должна быть школа. Многосторонний интерес. Организация школ». 3. «Чему должно учить в общеобразовательной школе? (Теория

учеб-ного плана). Учебный план (Рейна)». 4. «Исторический очерк педагогики в России» [10, с. 2]. Щодо тому 10 «Народное образование в России», то він містив наступні «предмети»: 1. «История народного образования». 2. «Начальное образование». 3. «Всеобщее обучение». 4. «Внешкольное образование». 5. «Просветительные общества». 6. «Учи-теля и учительницы». 7. «Народные дома». 8. «Народная литература». 9. «Среднее, выс-шее и профессиональное образование» [11, с. 2].

Звісно, суспільна роль і вплив «Народной энциклопедии» у порівнянні зі знаменитою французькою «Енциклопедією», аналогом якої вона була, незмірно скромніші. Але це скоріше залежало від зламу вітчизняної історії, що відбувся в 1914–1917 рр., а не від неї. Принагідно зауважимо, що «Народная энциклопедия» стала не тільки джерелом корисної інформації для тих, хто цікавився питаннями освіти та самоосвіти, а й засобом консолідації інститутських науково-технічних шкіл, що активно формувалися саме в цей період.

Список літератури: 1. Науково-технічна бібліотека Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Бази даних. Електронний каталог рідкісних і цінних видань НТБ НТУ «ХПІ». «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.kpi.kharkov.ua/scripts/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=REDK&P. 2. Справочные издания. Энциклопедии и энциклопедические словари. «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: nlr.ru›Ресурсы›inv/cn_old/rosped4.html. 3. Харьковский политехнический институт, 1885–1985: История развития. Отв. ред. Н.Ф. Киркач. – Харьков : Изд-во при ХГУ издательского объединения «Вища школа», 1985. – 224 с.: ил. Библиография: С. 211–218. Указатель имен: С. 219–222. 4. Харківський політехнічний: події та факти / Під ред. д-ра техн. наук, проф. Ю.Т. Костенка. – Х.: Прапор, 1999. – 336 с.: іл. 5. Про кафедру. З історії… [Електронний ресурс]. – Режим доступу: users.kpi.kharkov.ua › koef/Files/History.htm. 6. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Харьковское общество распространения в народе грамотности. Т. 1. Физико-математические науки. 1-й полутом. Математические науки. – М.: Т-во Сытина, 1912. – [4], 370 с.: ил., портр., рис. – Алф. указ.: С. 356–366. 7. Антиквариат. «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний». В четырнадцати томах. В 21 книге. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ozon.ru/context/detail/id/1829391/. 8. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Харьковское общество распространения в народе грамотности. Т. 1. Физико-математические науки. 2-й полутом. Физика и химия. – М.: Т-во Сытина, 1912. – [4], 324 с.: ил., портр., рис. – Алф. указ.: С. 314–324. 9. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Харьковское общество распространения в народе грамотности. Т. 3. Технический. М.: Т-во Сытина, 1912. – XXIII, 386 с.: ил., рис., табл. – Алф. указ.: С. 374–386. 10. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Харьковское общество распространения в народе грамотности. Т. 9. Философия и педагогика. – М.: Т-во Сытина, 1911. – VII, 200 с.: ил., портр., рис., табл. – Алф. указ.: С. 193–200. 11. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний. Харьковское общество распространения в народе грамотности. Т. 10. Народное образование в России. – М.: Т-во Сытина, 1910. – XL, 350, [2] с.: ил., портр., рис., табл. – Предм. указ.: С. 345–350.

Тахтаулова М.Ю.
м. Харків, Україна

МІСЬКА ТОПОНІМІКА ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМОК ІСТОРИЧНОЇ УРБАНІСТИКИ

Сьогодні дедалі частіше дослідники залучають топоніміку при комплексному підході до вивчення міського середовища як предмета історичної урбаністики. Адже, за визначенням Я. Верменич, «у фокусі уваги [історичної урбаністики М.Т.] перебуває увесь спектр проблем, що стосуються міського способу життя – від дослідження закономірностей переходу від традиційних (доіндустріальних) до урбаністичних (індустріальних і постіндустріальних) форм міського життя до вивчення різних типів міських культур, простеження еволюції соціокультурної стратифікації «міського простору», систем управління містами і міського самоврядування, специфічності міської ментальності. В ідеалі історична урбаністика прагне до аналізу міста в його цілісності – як специфічного соціокультурного феномена із власними фазами розвитку, в широкому політичному й ідеологічному контексті» [1]. Отже, розкриття такого сюжету як розвиток топоніміки для розуміння цілісної картини розвитку міста є необхідним, оскільки міські топоніми є відображенням суспільної свідомості, державної ідеології, етнічних та конфесійних особливостей того чи іншого міського середовища. Сьогодні кожне історичне місто виступає як складний, багатофункціональний соціальний організм, у якому, на жаль, не завжди органічно переплітається старе і нове, природне і рукотворне.

Сучасні дослідники залишають дискусійним питання так званого часу URBIS, тобто час створення міста. За Я. Верменич одними з критеріїв визначення міста є наявність у ньому адміністративного центру, який виконує цілком певні (військові, економічні) функції, та наявність міських укріплень – оборонні спороди, фортеця, замок [2, с. 31–32]. Отже, міський центр-фортеця і починає формувати топонімічний простір міста. На прикладі Харкова коротко розглянемо вплив соціально-політичних та культурних чинків на формування топонімічного ландшафту міста.

Відомо, що місто почало формуватись як поселення-слобода у другій половині XVII століття. Доречно зазначити, що топоніма Слобідська Україна на той час ще не існувало. Перші переселенці заселяли не «Слобідську Україну», вони лише наповнювали ці степові території соціальним сенсом, організувавши тут поселення, наділені певними привілеями – слободами [3, с. 322] – які разом із чіткішими кордонами дали і нову назву регіону – Слобожанщина. У назвах поселень домінували антропоніми та топоніми, пов’язані з природними особливостями місцевості – Харків, Зміїв, Чугуїв [4, с. 187].

Наступний етап формування топонімічного простору міста пов’язують зі становленням та функціонуванням Харкова спочатку як полкового, а потім і губернського центру. Близько 1669 року місто отримує назву «полкового міста Харківського козачого полку», а з моменту створення губернії у 1765 року, стає губернським містом [5]. Назви вулиць XVII – першої половини XVIII століття обиралися за прізвищем чи за родом діяльності їх мешканців. Так, зустрічаємо вулиці Пана Полковника Квітки, Сотницьку, Шаповала, Бібіка та подібні. Проте хаотичність і нерегулярність забудови не дають можливості сьогодні точно локалізувати ці вулиці. Поява планів регулярної забудови міста у середині XVIII століття призвела до часткового перепланування міста, вулиць та до поступового зникнення первісних назв. З того періоду до наших часів збереглись лише Коцарська, Чоботарська, Римарська (первісно – Лимарська) і Кузнечна (Ковальська). Про перейменування вулиць у другий половині XVIII – початку XIX століть майже не має данних. Так, наприклад, встановлено, що близько 1790 року вулицю Безсалу було перейменовано у Конторську (нині – Червоножовтнева) [6, с. 8–9, 12].

На початку XIX століття міський простір міста продовжував формуватися доволі повільно. Вулиці міста, судячи з їх назв, виглядали лише продовженням доріг, що тут проходили: Зміївська, Сумська, Московська, Полтавська, Белгородська тощо. Міський соціокультурний простір визначали також назви православних храмів, професійні заняття мешканців та імена найбільш відомих міщан. Перша спроба надати харківським вулицям постійні назви була здійснена губернською адміністрацією на чолі з І.І. Бахтіним. Перший випадок фіксації назв вулиць Харкова датують 1804 роком. Відповідний список нараховував 46 вулиць і був підготовлений губернським землеміром у відповідності до регулярного плану міста [7]. Ймовірно, саме з того часу свій офіційний початок беруть вулиці Сумська, Римарська, Німецька та інші вулиці старого міста.

Імпульсом до становлення Харкова як міста у значній мірі сприяла поява університету. Разом з ним з'являються професори та службовці, які будують у місті свої будинки. Так, німецькі ремісники, яких запросив В.Н. Каразін для будівництва університету, заклали початок вулиці Німецькій, а сама будівля вишу започаткувала Університетську вулицю.

Завершеного міського вигляду Харків набув у пореформений період, коли формується дійсно модерне міське середовище. У 1870 році було введено нове міське положення, у зв'язку з яким робота в галузі топоніміки почала проводитися на якісно іншому рівні. Міська Дума активно береться за топонімічний простір міста, трансформуючи його культурне середовище. У перейменуваннях 1894 року відобразилась як російська, так і регіональна складова культурного та суспільного життя міста [8, с. 344]. Так, назвам вулиць, провулків, скверів були присвоєні імена діячів культури І. С. Тургенєва, О.С. Пушкіна, М.В. Гоголя, П.І. Чайковського, полководців П.І. Багратіона, О.В.Суворова, О. Невського, адміністраторів Є.О. Щербініна, С.О. Кокошкіна, Д.М. Кропоткіна. Регіональна символіка відобразилася в іменах Г.Є. Донець-Захаржевського, І. Каркача, Г.С. Сковороди, М.І. Костомарова, В.Н. Каразіна, Г.Ф. Квітки тощо. На підтвердження тези, що Харків є прикордонним містом-перехрестям, виступають назви вулиць з географічними символами: Суми, Полтава, Миргород, Катеринослав, Слав'янськ. Всього за ініціативи тогочасного голови міської Думи Д.І. Багалія було перейменовано 74 топонімічні об'єкта [9, с. 203–204].

На рубежі століть на мапі міста з'являються вулиці-усооблення російського патріотизму – Знаменська і Державинська. Проте згодом назві поповнюються топонімами, які виникли під впливом українського національного відродження. У 1910-х роках виникли вулиці Українська, Гайдамацька, Козацька. Більш того, у 1912 році Харківська міська Дума оголосила збір коштів на пам'ятник Тарасу Шевченку, проте реалізувати цей проект завадили війна та революція. Лише на околиці міста з'явилась вулиця на честь поета. Останнім дореволюційним перейменуванням було увічнення пам'яті ученого І.І. Мечнікова [10].

Перші кроки у зміні топографічного простору міста радянська влада здійснила 25 січня 1919 року коли перейменувала вулицю Сумську на Карла Лібкнехта, а Павловський майдан отримав ім'я Рози Люксембург. Далі настала черга вулиць Катеринославської – Якова Свердлова, Петинської – Георгія Плеханова, Миколаївської площі – М. Тевелєва. Керуючись ідеологічними штампами, за радянський часів перейменувань зазнала чи не половина харківських топонімів. Не має сенсу перераховувати їх усі, зазначимо лише, що цей процес проходив поетапно. Так, 1922 року відбулося 18 перейменувань. Серед нових назв: Артем, Революція, Червоноармієць, Карл Маркс, Фрідріх Енгельс, Фейєрбах тощо. Зазначимо, що безпосередньо до історії міста мають відношення хіба що Артем та Революція. З культурного простору міста було викреслено ім'я

університету: у 1920 році вулиця Університетська стала вулицею Вільної Академії. У 1925 році Кінний майдан стає площею Повстання, Павловський провулок – Юного Ленінця. Харківська топоніміка відреагувала на річницю створення Робітничо-селянської армії вулицями імені Григорія Котовського, Михайла Фрунзе. З кінця 20-х років особливої популярності у топоніміці набуває приставка «червоний», як то Червонопрапорна, Червоногвардійська. Проте доходило і до Червого Орача або Червоного Льотчика.

У 1936 році було видано постанову про порядок привласнення імен визначних державних та партійних діячів, що вилилось у спробу навести лад у міській топоніміці, оскільки там панував повний хаос. Не було чіткої концепції найменувань і перейменувань, не розмежовувалось у компетенції яких органів має бути міська топоніміка (займалась цим як міськрада, так і губвиконком (пізніше – облвиконком), часом – навіть Всеукраїнський центральний виконавчий комітет Рад [11]). У результаті засідання міськради 20 вересня 1936 року, було закріплено 482 перейменування, що складало біля 35% усіх існуючих на той час харківських топонімів.

У повоєнні роки у культурній політиці радянського керівництва посилюються великодержавницькі настрої, які проявилися у зміні інтернаціоналістичних назв, які тепер набули космополітичного забарвлення. Так повернуто попередні назви Сумській, Римарській, Університетській, провулку Подільському.

Початок десталінізації звільнив харківське міське середовище від сталінської символіки. Сталінський проспект став Московським, площа Л. Кагановича – Привокзальною, а вулиця Л. Берії – Кооперативною.

Тема Великої Вітчизняної війни набула практично сакрального характеру. Місцями поклоніння стають меморіали, пам’ятники, музеї. Ця тенденція втілилась і у міській топоніміці. З’являють численні вулиці, проспекти, станції метро, що носять ім’я полководців, партизан, підпільників.

Перейменування 70–80-х років XX століття вже не мали яскравого ідеологічного забарвлення і не були масовими. Поодинокі зміни топонімічної мапи Харкова увічнили пам’ять учених, діяльність яких була пов’язана з містом, як то вулиці Академіка Білецького (колишня Моїсеївська), Академіка Ляпунова (Трансваальська), Академіка Філіпова (Кабельна). Були замінені тимчасові назви новопобудованого Салтівського житлового масиву: Довга вулиця стала Героїв Праці, Паркова – Барабашова, Бульварна – Командарма Уборевича, Східний проїзд – вулицею Світлою, а Швидкісна магістраль – вулицею Тимурівців.

Символічний простір Харкова наприкінці 1980-х років змінювався під впливом демократичних перетворень. Ці тенденції проявилися в перших перейменуваннях урбанонімів, які відкрила головна харківська площа Ф.Е. Дзержинського – Свободи. Така сама доля спіткала і вулицю Дзержинського, якій повернули дореволюційну назву – Мироносицька. Суттєвий вплив на топографічний простір Харкова мала і регіональна складова. Так, набережна Ю. Жданова стала Харківською, вулиця 8 партз’їзду була перейменована на честь харківського письменника Б. Чичибабіна [12].

Завершуючи короткий огляд становлення та розвитку міської топоніміки Харкова як складової частини історичної урбаністики, зазначимо, що динаміка змін у державній ідеології, суспільній свідомості, якнайшвидше знаходила своє відображення у міській топонімічній мапі, формуючи ідею міста, вказуючи на його історичне минуле, культурну самоідентифікацію в теперішньому та бачення майбутнього.

Список літератури: 1. Верменич Я. Історія міст і сіл як дослідницький об’єкт [Електронний ресурс] // Український видавничий портал. – Режим доступу: http://who–

is–who.com.ua/istoriya–mist–i–sil.html. 2. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної урбаністики // Укр. іст. журнал. – 2004. – № 3. 3. Багалій Д.І. Вибрані праці. В 6 т. Т. 5.Ч. 1. Історія колонізації Слобідської України. – Харків, 2007. 4. Антрононімія Слобожанщини XVII ст.: загальний огляд // Вісник Львівського ун-ту. Серія філолог. – 2004. – Вип. 34. – Ч. ІІ. 5. История Харькова.[Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://streets-kharkiv.info/istoriya-kharkova. 6. Багалей Д.И., Миллер Д.П. Исто-рия города Харькова за 250 лет его существования (с 1655 по 1905 год). В 2 т. Т. 1. XVII–XVIII века. – Х., 1993. 7. Хорошковатый А. Топонимика – наука не для рядового гражданина. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://streets-kharkiv.info/toponimika- nauka-ne-dlya-ryadovogo-gorozhanina. 8. Хорошковатий О.В. Локальна (місцева) топоніміка: спосіб творення, зміни, їх характер // VIII Всеукр. наук. конф. «Історичне краєзнавство і культура» – Ч. ІІ. – К. – Х., 1997. 9. Кравченко В. Харьков / Харків: столица Пограничья. – Вильнюс, 2010. – С. 203–204. 10. Хорошковатый А. Топонимика – наука не для рядового гражданина. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://streets-kharkiv.info/ toponimika-nauka-ne-dlya-ryadovogo-gorozhanina. 11. Там же. 12. Деякі факти з історії харківських вулиць. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://streets-kharkiv.info/ deyak-fakti-z--kharkvskikh-vulits.

Телуха С.С.
м. Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ ДІАЛОГУ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ З ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЮ

Сьогодні церква та церковні інституту відіграють в суспільстві не лише духовно-моральну а й політичну роль. Розмаїття існування релігійних інститутів, конфесій, шкіл, віруючих вимагає взаємодії всередині суспільства та необхідність діалогу між різними церквами.

Спроби міжцерковного діалогу заходять в далеку історію та не втрачають своєї актуальності і в наш час. В контексті висвітлення даної проблематики заслуговують уваги праці таких дослідників Бахтуриної А., Булатової А., Петрушенко В., Філарета, тощо в яких піднімаються питання співіснування різних церков на початку XX ст. на території України та можливыст продовження діалогу на сучасному етапі [1, 2, 6, 8, 11, 12].

Маловивченою сторінкою історії є розпочатий на початку минулого соліття діалог двох митрополитів Російської Православної Церкви – митрополита Антонія (Храповицького) та Української Греко-католицької Церкви – митрополита Андрія (Шептицького). Обидва митрополити Антоній (Храповицький) та Андрій (Шептицький) визначні постаті в історії церкви та України. Доля їх складна, неоднозначна, суперечлива. Їх обєднує любов до Церкви, Христа, людей. Діяльність їх носить не лише релігійний, а й суспільно-політичний характер, вони жваво реагували на всі процеси, що відбувалися в державі та до останнього відстоювали свої ідеї та погляди, невпинно втілюючи їх в життя.

Події революції 1905 р., зміни в суспільно-політичному житті Російської імперії та одержані від папи широкі повноваження, відкрили для митрополита Шептицького нові можливості для діалогу греко-католицтва з православ'ям [6]. Свідчинням цього є розпочата переписка з митрополитом Антонієм стосовно питань церковної єдності [11, с. 78].

Листи Владики Антонія написані в доброзичливому та шанованому стилі до адресата. Так, митрополит Антоній писав: «Ваше Высокопреосвященство, достоуважаемый и досто-

любезнейший Архипастырь. Спешу взаимно удостоверить Ваше Высокопреосвященство что еше в Казани и особенно в Уфе я слышал о Вашей усключительно усердной чи чисто народной деятельности, а в Почаевской Лавре я имел удовольствие читать Ваши отеческие послания к пастве и удивлялся сердечному характеру Ваших отношений к русскому народу…» [11, с. 78]. Попри обмін любязностями, переписка була схожа дійсно на діалог, що включав в себе різні теми та погляди на питання не лише церковні, а й суспільно-політичні.

Ще в 1903 році з питання обрядовості митрополит Андрій писав Епископу Волинському Антонію: «Мы червонороссы, искренно и сердечно любим наш обряд греческий, наше славянское богослужение, и если с душевной горечью видим закравшиеся с течением времени некоторые новшества, то все же уповаем, что с помощью десницы Господней и нам удастся воскресить у себя вожделенную полноту обрядной древности…» [11, с. 78]. Невпинна та дещо ідеалізована віра митрополита Антонія в християнство червоною строкою проходить через його висловлювання: «…впрочем, конечно весьма возможно, что промысл Божий еще многократно изменит всю культуру передового человечества, и вся наша Европа исчезнет, также безследно как Древний Егирет и Ассирия, сменится другой культурой, затем исчезнет и эта – и только истинное христианство пребудет непоколебимым…» [11, с. 78]. Дуже цінними були заклики Антонія до Андрія Шептицького з приводу невирішених неавторизованих догматичних питань, які він сподівається спільно вирішити [11, с. 80]. У відповідь митрополит Андрій висловлює своє зовсім протилежне ставлення до поглядів Владики Антонія на католицтво та перспективи обєднання греко-католицтва з православям. Так, Владика Андрій зазначав: «Я еще раз прочел не только последние, но и прочие Ваши драгоценные письма и, – признаюсь откровенно – в высказанных там мыслей, одни меня опечалили, другие изумили, иные же обрадовали. Опечалило меня прежде всего Ваше общие воззрение на дело соединения церквей, в каком видно как-бы отчаяние, что это дело никогда в мире не осуществиться… [11, с. 87]. Митрополит Андрій (Шептицький) з переписки зрозумів, що в особі Антонія (Храповицького) РПЦ ніколи на рівних не буде ставиться до УГКЦ, а омріяне обєднання двох церков – далека недосяжна мрія. Митрополит Андрій не зрозумів бачення митрополитом Антонієм взаємодії греко-католиків з іншими церковними гілками, їх походження та вкрай був не згоден, що католиків ставлять в рівень з протестантами дело [11, с. 87].

Деякі дослідники, торкаючись переписки Храповицького та Шептицького роблять висновки про те, що поступово із досить жвавої та приязної вона перейшла в стадію жорсткої та агресивної: «Однако судя по тому, как первоначально довольно теплый тон посланий Владыки Антония становится со временем все более жестким, епископ Волынский очень скоро сумел понять, с каким активнейшим проводником католического прозелитизма он имеет дело в реальности. Вероятно, впоследствии отношение епископа Антония к Шептицкому стало вообще резко отрицательным. Об этом свидетельствует письмо Леонида Федорова к Шептицкому, написанное после встречи будущего экзарха российских греко-католиков с епископом Волынским: «Не буду вспоминать его подлых инсинуаций относительно болезни Вашей Екселенции. Он более, чем другие, смотрит на УГКЦ как на хорошо организованную банду проходимцев» [5, с. 123].

Так чи інакше, а митрополит Антоній ставився до Греко-Католицької Церкви як до Церкви католицької, священики якої лише використовували православні обряди, а фактично вважалися Владикою відступниками від Православної Церкви [3, арк. 75]. У своїх проповідях, посланнях та бесідах Антоній (Храповицький) намагався спростувати поширену в Росії думку про унію як про теж саме православ'я, тільки під патронатом папи Римського. «Вони ніяк не можуть сприйняти ту просту істину, що унія є повний вступ в

Римську католицьку церкву з визнанням православної церкви схизмою, іншими словами – розколом, з визнанням всіх латинських святих і з засудженням православних святих, як перебуваючих поза істиною церкви схизматиків…» – підкреслював він [7, с. 48].

Про самих уніатів-галичан архієпископ говорив: «…уніатське вчення у наших галичан далеко не є дійсною унією, інакше кажучи – прийнявши унію, вони не стали справжніми уніатами навіть у теорії…Галицький народ душею своєю залишився в православ'ї, формально числячись в унії» [1, с. 157]. В окремих харківських періодичних виданнях тих часів стверджувалося навіть, що австрійці, захоплюючи територію Галичини, розстрілюють уніатських священиків, звинувачуючи їх в державній зраді за те, що вони прийняли православ'я і перешли до Російської Православної Церкви [9].

Розпочатий діалог двох вищих релігійних представників двох різних церков на початку XX століття не дав результату. Процес обєднання залишився лише на словах, а кожна церква продовжувала відстоювати та нарощувати свій авторитет та вести боротьбу з прозелітизмом.

Сьогодні питання діалогу між церквами та їх обеднання не втратило актуальності. Глава Української греко-католицької церкви архієпископ Святослав Шевчук висловив намір стати однією зі сторін православно-католицького діалогу з Московським патріархатом. Коментуючи візит, патріарха Кирила в Польщу, він назвав позитивним те, що патріарх почав спілкуватися «не тільки із главою всієї Католицької церкви, але й із главою локальної Церкви» [8]. Цей факт дозволив архієпископу дійти висновку, що зроблено певний крок для того, щоб щось міняти навіть усередині Православної церкви, Католицької церкви в напрямку до взаємного прощення й примирення». «Я б дуже хотів, щоб подібна річ відбулася й в Україні. По-перше, нам би було дуже приємно, якби почався нарешті особистий діалог на рівні наших Церков. Щоб Московський патріарх визнав як свого співрозмовника Українську греко-католицьку церкву. Тому що до цього часу про нас говорять тільки зі Святейшим папою у Ватикані майже завжди без нас», – відзначив Святослав Шевчук [10].

Заслуговують уваги погляди голови Української Православної церкви Київського патріархату Філарета, які він висловив щодо взаємодії між греко-католицькою та православною церквами: «Ми повинні співпрацювати в підтримці української державності. Хоч ми належимо до різних Церков, ми все ж одна нація, один народ, тому ми повинні бути єдиними. Ми могли б співпрацювати над відродженням духовності в Україні, яка була потоптана. Нам треба намагатися, щоб люди вірили в Бога, щоб у школах вивчали Закон Божий, щоб у такому ж дусі виховували в армії. Це ми можемо робити спільними зусиллями, і не обов'язково казати дітям, яка є між нами різниця. Їх треба вчити дотримуватися Божих Заповідей, виховувати на загальнохристиянських цінностях. Ми можемо співпрацювати у виданні богослужбової літератури, тому що греко-католики є східного обряду, і богослужбові книжки у нас одні й ті самі. Якщо ж говорити про програму-максимум, то це досить складне питання, бо УГКЦ належить до католицького віровчення. Об'єднання між нами не може статися без згоди Рима і, з другого боку – усіх православних Церков. Тут або ми приєднаємось до Рима, або греко-католики приєднаються до православних Церков. Іншого поєднання не може бути.» [8]. Владика Філарет визнав, що саме унія є мостом між Римом і Константинополем, та зазначив, що якби ми не прагнули єдності, то не були б християнами [8].

Сьогоднішні дискусії з питань церковного обєднання не вщухають в вищому церковному управлінні. Саме до церковного діалогу закликають представники та керівники українських єпархій під час церковних зїздів, соборів, засідань: «Дорогі брати і сестри! Ми переконані, що серед ієрархів, священиків та віруючих є щирі українські

патріоти… Тому ми закликаємо всіх, хто щиро прагне до церковного об'єднання – продовжити діалог на єпархіальному та парафіяльному рівнях. Умови такого об'єднання прості й зрозумілі: взаємне визнання таїнств, збереження за кожним архієреєм та священиком керування тими єпархіями і парафіями, які на даний час є у його підпорядкуванні.Справа об'єднання – у ваших руках! І нехай добрим починанням допоможе Господь! Закликаємо на вас Боже благословення!» [4].

Список літератури: 1. Бахтурина А.Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А.Ю. Бахтурина. Серия «Первая монографиия» под ред. Г.А. Бордюгова. – Москва, АИРО–XX, 2000. – 264 с. 2. Булатова А. Украинская тема в диалоге Русской Православной Церкви и Ватикани // Научно-аналитический журнал Обозреватель – Observer. – 2007. – № 4. – С. 54–67. 3. ДАХО. – Ф. 40. – Оп. 100. – Спр. 1211. Про різного роду листування (1915 р.). 4. Звернення Священного Синоду Української Православної Церкви Київського Патріархату до архієреїв, духовенства і віруючих УАПЦ щодо об'єднання / [Електронние ресурс]. – Режим доступу: http://www.cerkva.info/ru/sinod/2017-zvernennia-synodu-do-uapc.html. 5. Папакін Г. Павло Скоропадський:патріот, державотворець, людина. – К., 2003. 6. Петрушко В. Деятельность униацкого митрополита Шептицкого по распостранению католицизма восточного обряда в России в период между революцией 1905 г. и Первой мировой войной. // Вестник Юго-западной Руси. – 2006. – № 1. – С. 93–106. 7. Письма Блаженнейшего Митрополита Антония (Храповицкого). – Джорданвиль: Тип. преп. Иова Почаевского Свя-то-Троицкий монастырь, 1988. – 290 с. 8. Праці патріарха Філарета «Єдина Українська церква може обєднати і православних, і греко-католиків. За певних умов.» / [Електронние ресурс]. – Режим доступу: http://hram.in.ua/index.php?option=com_content&view=
article&id=3054:title3597&catid=260&Itemid=49. 9. Разстреливание униатских священников // Харьковские губернские ведомости. – 1915. – 16 июня. 10. Українські уніати мають намір вступити в діалог із РПЦ / [Електронние ресурс]. – Режим доступу: http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1455942. 11. Церква і церковна єдність. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали. 1899–1944. Т. І. – Львів, «Свічадо», 1995. – С. 111–112.

Ушенко П.А.
м. Харків, Україна

СТВОРЕННЯ ВНДІ «КОНДВЕНТМАШ» ЯК РЕЗУЛЬТАТ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН СРСР

Відомо, що радянське кондиціонеробудування почалось у місті Харкові. Розвиток систем кондиціонування повітря у другій половині XX сторіччя мав велике значення у вітчизняному машинобудуванні. У 1955 році у Всерадянському науково-дослідному інституті санітарно-технічного обладнання у бюро конструкції та технічної допомоги під керівництвом Е.Е. Карпіса була розроблена серія типових кондиціонерів Кд. Московський НДІ сантехніки та Ленінградський інститут охорони праці у 1952 році розробили шість типорозмірів конструкції кондиціонерів продуктивністю від 10 до 50 тис. $м^3$/г., розрахованих на серійне промислове та індивідуальне виробництво [1, с. 46]. У 1955 році Харківський завод опалювально-вентиляційного обладнання (з 1966 року Харків-

ський завод «Кондиціонер» (ХЗК)) став першим у радянському союзі заводом, що опанував виробництво секцій центральних горизонтальних кондиціонерів [2, с. 6; 3, с. 8; 4, с. 4]. Таким чином, Харківський завод опалювально-вентиляційного обладнання звільнив країну від імпорту кліматичного обладнання та крім цього пізніше був налагоджений експорт у 39 країн світу. Промислове виробництво кондиціонерів було не головним видом виробництва, так як завод в тому числі виробляв різноманітне теплотехнічне обладнання. Одночасно з цим на підмосковному Домодідовському механічному заводі (ДМЗ) почалось виробництво місцевих кондиціонерів, таким чином був покладений початок заводському кондиціонеробудуванню у Радянському Союзі. Далі, в ході історії простежувалась співпраця цих двох суміжних заводів, що виробляли обладнання галузі кондиціонування повітря та вентиляції.

Постановлення Ради Міністрів СРСР № 292 від 17 березня 1960 року та міністерства УРСР № 570 від 18 квітня 1960 року говорило «про заходи з подальшого розвитку виробництва кондиціонерів повітря і обладнання для промислової вентиляції». Річне виробництво у всьому СРСР складало 3850 одиниць, що забезпечувало потреби тільки на чверть. Таким чином, ХЗК був переведений на спеціалізацію з виробництва центральних кондиціонерів продуктивністю до 120 тис. $м^3$/г [5, арк. 3; 6, арк. 22].

Технічний прогрес в галузі кондиціонеробудування, що розпочався швидко потребував більшого розширення об’єму та тематики досліджень. Таким чином, з’явилась гостра необхідність створити на ХЗК велику спеціалізовану науково-дослідницьку організацію з кондиціонеробудування. Таким чином, були створені передумови для створення Всесоюзного науково-дослідного і проектно-конструкторського інституту з обладнання для кондиціонування повітря і вентиляції (ВНДІ «Кондвентмаш»).

ВНДІ «Кондвентмаш»створено відповідно з рішенням колегії державного комітету Ради Міністрів СРСР з науки і техніки від 26 січня 1967 року (протокол № 7), листа Ради Міністрів УРСР № 37–340 від 21 липня 1967 року та наказу Міністерства будівельного, шляхового і комунального машинобудування від 1 лютого 1967 року (протокол № 27). На території ХЗК було намічено будівництво інженерно-лабораторного корпусу всерадянського науково-дослідного та проектно-конструкторського інституту з обладнання для кондиціонування повітря та вентиляції ВНДІ «Кондвентмаш» [7, арк. 319].

Підставою для проектування став протокол наради у Міністра будівного, шляхового та комунального машинобудування, що відбулась на ХЗК 12 липня 1966 року. У проекті були передбачені високі технічні оснащення лабораторій та служб сучасного обладнання, лічильно-обчислювальних пристроїв та оргтехніки для механізації розрахунково-дослідницьких робіт. Корисна площа інженерного корпусу передбачала розміщення технічних служб чисельністю 400 людини у складі. Також передбачалось 11 відділів у складі наукового інституту, в тому числі відділ обладнання для кондиціонування повітря та вентиляції; відділ вентиляторних агрегатів з лабораторією; відділ теплообмінних апаратів з лабораторією; проектно-конструкторський відділ та інші. Першим директором інституту був назначений директор ХЗК П.М. Кучеров. Для інституту було збудовано приміщення загальною площею 600 $м^2$, де розташувалися конструкторський та дослідницький відділи. До складу першого колективу інституту входило 27 спеціалістів заводу з кондиціонування.

Головним завданням створення інституту були визначення та вирішення важливих науково-технічних і проектно-конструкторських проблем для всіх видів кондиціонерів, калориферів, повітроохолоджувачів, повітряних фільтрів, вентагрегатів. Інститутом була проведена велика робота по вивченню конструкцій кондиціонерів та стану кондиціонеробудування в Італії, ФРГ, Франції, Англії, США, ГДР та інших країнах [8, с. 127].

Інститут проводив серйозні науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи по створенню нових видів високоекономічного обладнання. Тематичний напрямок охоплювало майже всі види кондиціонерів і систем вентиляції. Вже у 1970 році близько 70% виготовлених зразків знаходились на рівні найкращих зразків на відміну від 1965 року, коли ця цифра складала тільки 40% [8, с. 115–116].

У 1967–1968 році інститутом сумісно з ХЗК розроблено технічну документацію єдиного ряду уніфікованого обладнання для секційних кондиціонерів і вентиляційних камер продуктивністю по повітрю 320 і 400 тисяч $м^3$/г. Далі була розроблена технічна документація на автономні кондиціонери з повітряним охолодженням конденсату, виконані відповідальні проекти повітроохолоджувачів для важливих об'єктів міністерств і так далі. Також інститут займався проектуванням систем опалення та вентиляції, внутрішніх мереж водопроводу та каналізації, гарячого водопостачання промислових та цивільних споруд, мереж теплофікації, проектування установок кондиціонування повітря; розробленням рішень організації монтажних робіт і проектів організації праці по окремих об'єктах.

Створення ВНДІ «Кондвентмаш» – це створення першого в цій галузі інституту, який став головною формою зв'язку науки з виробництвом, потужним важелем в прискоренні науково-технічного прогресу країни у сфері кондиціонеробудуванні. З кожним роком техніка і технології заводу переходили на новий якісний рівень вдосконалення.

Завод експонував свою продукцію на постійно діючих виставках народного господарства СРСР, де спеціалісти науковці зі всього союзу обмінювались досвідом. Крім цього, досягнення заводу експонувались на 16 виставках, які проводили громадські та партійні організації міста Харкова та Міністерства [9, арк. 31].

У 1972 році на заводі проводились семінари з підвищення ефективності праці інженерно-технічних робочих, з досвіду роботи заводу та з наукової організації праці. Були організовані три виставки новаторів – міст Ленінграда і Одеси з провідного інструменту для холодної обробки металу. Завод надав технічну допомогу більше ніж 46 підприємствам країн радянського союзу. Було направлено 84 комплекта техдокументації на розробку заводам.

У 1978 році інститут був переіменований на Всерадянський науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут з обладнання для кондиціонування повітря і вентиляції (ВНДІ «Кондиціонер»). Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.1991 р. № 227 інститут переименовано на Науково-дослідний і проектно-конструкторський інститут з обладнання для кондиціонування повітря і вентиляції (НДІ «Кондиціонер»). Інститут був переданий у ведення державного комітета з оборонної промисловості та машинобудування.

У кінці 1980-х рр. у СРСР були організовані спеціальні факультети кондиціонування повітря, що готували безпосередньо спеціалістів для роботи у галузі кондиціонування повітря та вентиляції. Вони з'явились у Ленінградському та Одеському технологічному інститутах холодильної промисловості.

У другій половині XX сторіччя головним у галузі кондиціонеробудування було науково-виробниче об'єднання Союзкондиціонер з головними проектно-конструкторським і науково-дослідницьким інститутом ВНДІ «Кондиціонер», рядом заводів та конструкторських бюро. Спільно з ними працювали науково-дослідницькі та учбові інститути: ЦНДІпромбудівель Держстрою СРСР та ЦНДІЕП інженерного обладнання Держгромадстроя СРСР, МНДІТЕП москміськвиконком, НДІСТ м. Київ, Київ-ЗНДІЕП, ТашЗНДІЕП, МІСД, РПІ та інші. Основну виробничу базу з виготовлення кондиціонерів складали заводи: ХЗК, що випускав центральні кондиціонери, Домодідовський завод «Кондиціонер» з випуску місцевих кондиціонерів, Бакінський завод житлових кондиціонерів імені 50-річчя СРСР, що виробляв 400 тисяч житлових кондиціонерів в рік, Кра-

маторський машинобудівний завод, що виробляв транспортні та житлові кондиціонери. Ці заводи та ряд інших виробляли 500 тисяч кондиціонерів в рік [3, с. 9].

Відповідно до приказу Мінмашпрому України № 98 від 31 липня 1992 року НДІ «Кондиціонер» був затверджений головною науковою організацією з основних напрямків науково-технічної діяльності обладнання для вентиляції та кондиціонування повітря з передбаченим фінансуванням цих робіт.

З 1 серпня 1994 року НДІ «Кондиціонер» переіменовано на відкрите акціонерне товариство (ВАТ НДІ «Кондиціонер»). Основними напрямами діяльності інституту була розробка, освоєння та поставка обладнання для кондиціонування повітря та вентиляції, проведення різноманітних випробувань обладнання, сертифікація вітчизняного та закордонного обладнання, проведення експертизи вентиляційного обладнання вибухонебезпечних підприємств.

ВНДІ «Кондиціонер» був головним науково-дослідним органом у галузі виробництва обладнання для кондиціонування повітря та вентиляції, а також базовою організацією зі стандартизації, ціноутворення, нормування матеріалів та комплексних систем управління якістю продукції. Питома вага робот у загальному об'ємі науково-дослідних та проектно-конструкторських роботах, що закінчувались створенням та впровадженням у виробництво нових машин та обладнання для кондиціонування повітря та вентиляції, а також прогресивних технологічних процесів склала у 1979 році – 80,5%. Завдяки вірним напрямкам роботи інституту та його ефективній співпраці з заводом «Кондиціонер» вже наприкінці 70-х років XX сторіччя найкращим закордонним та вітчизняним зразкам відповідало 49,3% обладнання для кондиціонування повітря [10, арк. 46].

Список літератури: 1. Кондиционирование воздуха: [Методические рекомендации для научных и инженерных работников, руководителей предприятий и организаций]. – Л: ВЦСПС, 1971. – 90 с. 2. Кокорин О.Я. Установки кондиционирования воздуха. Основа расчета и проектирования. Изд. 2-е, перераб. и доп. / О.Я. Кокорин. – М.: Машиностроение, 1978. – 264 с. 3. Богословский В.Н. Кондиционирование воздуха и холодоснабжение: учебник для вузов / В.Н. Богословский, О.Я. Кокорин, Л.В. Петров; под ред. В.Н. Богословский – М.: Стройиздат, 1985. – 367 с. 4. Пеклов А.А. Кондиционирование воздуха в промышленных и общественных зданиях / Александр Антонович Пеклов. – [2-ое изд.]. – К.: Будівельник, 1980. – 161 с. 5. Державний архів Харківської області (ДАХО), ф. Р-6078 (Харківський завод «Кондиціонер»), оп. 1, спр. 198, арк. 3. 6. Центральний Державний архів громадських об'єднань України Ф. 1. (Центральний Комітет Компартії України), оп. 32, спр. 293, арк. 22. 7. ДАХО, ф. 2 (Харківський обласний комітет компартії України), оп. 13, спр. 2205, арк. 319. 8. Об опыте работы в кадрами на харьковском ордена Октябрьской Революции Заводе «Кондиционер» Ленина / [ред. М.Г. Овсянников]. – М.: ЦНИИТЭстроймаш, 1971. – 158 с. 9. Центральний Державний архів вищих органів влади і управління ф. Р-2605 (Українська республіканська рада професіональних союзів «Укррадпроф»), оп. 8, спр. 8630, арк. 38. 10. Центральний державний науково-технічний архів України, ф. 220 (відкрите акціонерне товариство «НДІ Кондиціонер» міністерства промислової політики України), оп. 1, спр. 39, арк. 46.

Фесенко Г.Г.
м. Харків, Україна

КУЛЬТУРА ПАМ'ЯТІ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

(НА ПРИКЛАДІ ЕСЕЇСТКИ Ч. МІЛОША)

Пам'ять є не просто сховищем фактів, вона безперервно функціонує, реконструюючі уявлення про минуле [1, с. 55]. Оскільки суспільство є тим, що воно пам'ятає про себе, то актуальними для теперішнього України стають, зокрема, культурні реконструкції східноєвропейської історії. Минуле не дає себе «законсервувати», воно постійно опосередковується теперішнім. Те, як відбувається це опосередкування теперішнім, є виявом духовних потреб та інтелектуального потенціалу сучасності. У такій перспективи особливу увагу привертають рефлексії над минулим письменника-нобеліанта Ч. Мілоша у його есе «Родинна Європа». Ч. Мілош захоплює глибиною філософської рефлексії, зануренням в культурно-історичне буття, він спонукає до роздумів, аналізу й самоаналізу. «Провідна ідея «Родинної Європи» з позицій сьогодення видається провіденційною. У ті часи, коли світ переживав конфлікти холодної війни та взаємне відчуження держав і народів, Мілош мріяв про європейську солідарність, про почуття спільної історії, традиції, культури, яке має поєднувати Захід і Схід континенту» [5, с. 21].

Для вітчизняної гуманітаристики, де європейська ідентичність у культурному просторі України потребує спеціального культур-філософського осмислення, актуальним є аналіз концептуального поля «родинної Європи», з її особливим антропологічним контекстом. Ч. Мілош актуалізує питання, що означає бути європейцем, коли ти народжений у Литві, Україні чи Білорусі.

Культура пам'яті в системі особистості, яка розвивається, не зводиться до здатності запам'ятовувати, зберігати та відтворювати минулий досвід. «Новий тип історичної особистості», що перебуває у світі, що швидко змінюється, не може бути акцентований на минулому. Центральною функцією пам'яті стає «просторово-часова (хронотопна) організація внутрішніх схем діяльності людини, їх координація з динамікою смислів, цілей, які розгортаються в актуальному, реальному просторі і часі» [3, с. 14]. Актуальними також стають моделі мнемонічних конструкцій світу (за Р. Лахманн), тобто способи, за допомогою яких людина намагається повернути минуле [2, с. 357]. Мілош пише про себе, спостерігає за тим, як речі (історичні події) змінювали пам'ять. Реальність зрозуміла як те, що «є» і реальність як те, що «було» є наслідком постійної роботи, котра відбувається в поетичній уяві. Презентує свій вимір минулого часу, і вірить у те, що одного разу минуло, переноситься в інший вимір і існує там назавжди.

Особистісна історія Ч. Мілоша невіддільна від історії Європи, його «Родинна Європа» – спроба інтелектуальної автобіографії, де міркування про власний життєвий шлях переплітаються з політичними та філософськими діагнозами, екскурсами в теологію, спогадами про людей і т.ін. Духовна біографія письменника накладена на сітку географічних координат Вільно – Варшава – Париж – Берклі – Краків. «Місто Вільно було екзотичним уже для мешканців Варшави, звідси висновок, що і в мені, зазначав письменник, – збереглося багато екзотики. Зіткнення двох цивілізаційних фаз, двох побутових спільнот поглиблювало мою засадничу неординарність» [4, с. 218–219].

Перебування на кордонах – типова ситуація для людини, вихованої у багатокультурній дійсності, вчить і пристосовує до універсалізму краще, ніж життя в однорідному середовищі. Автору властиве цілісно-динамічне зображення надзвичайно різноманітного культурно-історичного простору: «марксизм», «католицьке виховання», «предки», «Росія». «Париж…С-Петербург. Немає спільної міри там, де люди по-різному розуміють своє місце на землі. Чи чеснота виражається терплячим формуванням пейзажу протягом

сторіч, клопотанням біля виноградників, різьбленням дубових шаф… чи радше в раптових поривах волі, здатної підняти С-Петербург на болотах над Невою?» [4, с. 201].

Ч. Мілош намагається витримати універсальну перспективу бачення. Його часопростір розтягається і ширше, і глибше, ніж діапазон досвіду одного людського життя. Він звертає увагу на те, що європейська культурна традиція поза всіма подіями створила на всьому континенті мережу знаків, які свідчать, що мрії про Європу як спільноту – не утопія, що принаймні колись це було цілком реальним. Єдність Європи у її культурній спадщині, у реконструкціях того, що зберігається в індивідуальній й колективній пам'яті.

Письменник діалог Схід – Європа, з бажанням наблизити Європу до європейців [4, с. 13]. Метою спогадів стало пояснення європейцям, що означає бути зі Сходу, на чому ґрунтується драматизм історичних подій, які формували ментальність східного європейця. У певному сенсі письменник вважає себе типовим східним європейцем, характерною рисою якого, на його думку, є відсутність форми – зовнішньої і внутрішньої; а його достоїнства – ненаситність інтелекту, пристрасність у дискусії, почуття гумору, щирість почуттів; його основний недолік – ним керує раптовий приплив або відплив внутрішнього хаосу. Ч. Мілош наголошує, що форма здобувається у стабільних суспільствах. У своїй передмові до «Родинної Європи» Ч. Мілош пише, що ідея книжки прийшла йому у Швейцарії, коли побачив помальовані у червоні квіти меблі, що служили поколінням місцевих селян. Власне тоді він відчув потребу пояснити Заходу долю Східно-Центральної частини Європи, населення котрої не мало ані багатства, ані політичної стабільності, коли одне покоління могло спокійно передати свій спадок і досвід іншому.

Ч. Мілош намагається розповісти про досвід Східної Європи як Європи іншої: «…уся суспільна структура Франції була цілком іншою. Як може шляхтич до кінчиків нігтів (чи спадкоємець його культури) порозумітися з міщанином до кінчиків нігтів? Суспільна структура зближувала Польщу з Росією: і тут, і там капіталізм з'явився пізно, не викарбувавши глибоких слідів у психіці» [4, с. 159].

Його світ становить неподільний зв'язок часу. Час у поезії Ч. Мілоша є великим часом культури. Письменник визнає спорідненість між людьми, що живуть в одному й тому ж часі, і то у країнах, віддалених між собою, у цивілізаціях, що не комунікують між собою. Наголошує, що із пришвидшенням інформації – посилюються взаємні культурні контакти, тому Вільно, Будапешт не були вилучені із загального культурного обігу. «США і Європа: належали ми до одного обігу здобутків культури … вирішальною відмінністю була насолода кіно. З цього погляду йшлося про цілковиту паралельність у часі між мною і моїми ровесниками у Франції, Голландії чи Америки… кіно впливало одночасно на фасон дамських капелюхів, зачіски й стиль усмішок… Паралельність у часі забезпечували й книжки» [4, с. 75–77].

Письменник-нобеліант обізнаний у культурах багатьох народів: польській, литовській, французькій та американській, «він сміливо черпає з їхніх здобутків, вільно перетасовуючи у своїх віршах час і простір…. Повторює у внутрішньому досвіді й оригінально модифікує дані поведінкові зразки, промовляє голосами з минулого. Буває вигнанцем, свідком, прочанином. Однак як вигнанець був позбавлений можливості повернутися на батьківщину, оскільки Литва, звідки він вирушив у свою подорож, у відомій йому історичній формі вже не існує. Існує лише в пам'яті її давніх мешканців. Як свідок, він не обмежується реєстрацією подій, у яких брав участь, а забезпечує їх моралістичним коментарем» [7, с. 17].

Ч. Мілош, народившись у Російській імперії, виріс на трьох мовах, і став, почасти за власною волею, почасти за волею обставин, – громадянином світу, існуючі кожного

дня ніби у декількох цивілізаціях одночасно. Він писав на декількох мовах, перекладав як молодих сучасників, так і Старий Заповіт. Для нього це було принципово – існувати у різних просторах і різних часах одночасно. Тут виникає Європа не як географічне чи історичне поняття, а як ідея – це проблема, як жити у різних часах і просторах, й, разом з тим, з увагою до Іншої людини, народу, бо, за висловом П. Рікера «Інший потрібен, щоб зрозуміти, що у тебе є» [6, с. 458], «заявити про свою інакшість і дозволити протиставити себе іншим» [4, с. 123].

Разом з тим, звертаючись до інакшості Кракова чи Львова, Ч. Мілош, на нашу думку, вбачає різницю ступеня, а не якості європейської ідентичності (маючи на увазі європейську ідентичність у двох чинниках: появою місцевих урядів та університетів, де почалися вільні дебати). Письменник вчився в університеті, заснованому ієзуїтами, це був справжній європейський університет, працював у Кракові й Варшаві – центрально-європейських містах, нових столицях XIX–XX ст. Для нього принципово – не відмовлятися ні від якої частини себе і своєї власної історії. Навпаки – бути і литовським, і польським, і американським і всесвітнім. У цьому сенсі у глобалізованої людини, якщо вона виникне, нема історії. Мілош принципово залишається людиною історії, він хоче розповісти й про свою «другість», й показати свою не чужість усім іншим (як на рівні історії, так і, особливо, на рівні ставлення до людини). Єдність людей обумовлена наявністю значимих для них смислових ансамблів, заданих історичною тенденцією у сфері розуміння, пояснення, інтерпретації історичних подій.

Європейська культура постає своєрідним «контактним» простором, що долає кордони між державами шляхом трансферу цінностей. У такому просторі ми упізнаємо один одного не через національну належність, а належність до єдиного ціннісного простору, на якому виростає європейська цивілізація (ще базуючись на римському праві та ідеї християнства, вона виробляє культуру особистості, особистості, як одиниці, яка приймає самостійні рішення, і сама за них відповідає).

Таким чином, Ч. Мілош запропонував актуальну перспективу прочитання європейської історії як «родинної Європи», як рідної, не чужої, й одночасно, із власним «кутом», власними долями, історією. Історичний досвід Східної Європи стає центральним у вирішенні проблеми існування серед Інших у XXI ст. Особливо актуальним стає досвід культурної толерантності Східної Європи (Ч. Мілош зростав на польсько-литовсько-єврейсько-російсько-білоруському культурному пограниччі).

Так, Ч. Мілош пише про Литву як полікультурну, толерантну, де протягом століть співіснували різні мови, різні релігії. Й хоча його сім'я з XVI століття користувалася польською мовою, він з дитинства чув слова латинського богослужіння, перекладав у школі Овідія, вчився католицькій догматиці та апологетиці. Приділяє увагу багатокультурній спадщині Великого князівства Литовського, де стосунки між різними громадами були переважно дружніми. Отже, говорячи про особливості східноєвропейської ідентичності, Ч. Мілош заперечує її «провінційність», чужість європейському «центру», оскільки культурні «кордони» рухливі, й можна стверджувати про особливу актуальність історичного досвіду Східної Європи для конструювання європейського простору у цілому.

Список літератури: 1. Арнаутова Ю.А. Культура воспоминания и история памяти // История и память: Историческая культура Европы до начала Нового времени / под

ред. Л.П. Репиной. – М.: Кругъ, 2006. – С. 47–55. 2. Lachmann R. Cultural memory and the Role of Literature // Контрапункт: Книга статей памяти Г.А. Белой. – М.: РГГУ, 2005. – С. 357–372. 3. Ляудис В.Я. Культура памяти // Мир психологии: научно-методический журнал. – № 1 (25). – М; Воронеж: Московский психолого-социальный институт РАО, 2001. – С. 14–22. [Электр. ресурс]. – Режим доступа: http://lyutichee.narod.ru/reader_UP712_3.pdf. 4. Мілош Ч. Родинна Європа / пер. З польськ. Л. Стефановська та Ю. Іздрик. – Львів: Літопис, 2007. – 390 с. 5. Поліщук Я. Розум поневолений і визволений // Український тиждень. Спецпроект «Чеслав Мілош: літописець ХХ століття». – 2011, 23–29 вересня. – С. 21. 6. Рікер П. Сам як інший / пер. з фр. – К.: Дух і літера, 2000. – 450 с. 7. Ф'ют А. Бути деінде // Український тиждень. Спецпроект «Чеслав Мілош: літописець ХХ століття». – 2011, 23–29 вересня. – С. 14–17.

Фирсова Л.В., Черных И.П.
г. Харьков, Украина

ПЕРЕЯСЛАВСКАЯ РАДА В КОНТЕКСТЕ ПОСЛЕДСТВИЙ СМУТНОГО ВРЕМЕНИ

Такие события в славянском мире, как распад СССР, развал Югославии, раздел Чехословакии в 1993 г., вступление Польши, Чехии, Словакии, Болгарии и Хорватии в НАТО и ЕС оживили дискуссии о судьбах и перспективах славянского мира в целом и восточнославянской цивилизации в частности. Корни многих сегодняшних проблем уходят в далекое прошлое. Так, для восточнославянской цивилизации особенно тяжёлыми были начало и середина XVII века. Из преимущественно славянских по составу населения государств полную политическую независимость тогда имели только католическая Речь Посполитая и православное Московское царство. Существенное влияние на развитие международных отношений оказала переориентация польской политики на восток, возникла зона активного соперничества между Польшей, Россией и Крымом, который считался турецким союзником и протекторатом.

В России и Украине наблюдался неустойчивый период: обе страны в разное время вели борьбу с Речью Посполитой за свою независимость. В состав Речи Посполитой в XIV–XVII вв. входили литовские, украинские, белорусские области и часть русских земель. В польских владениях проявлялся этнополитический конфликт в форме борьбы католицизма против православия, являвшегося традиционной религией населения земель бывшей Киевской Руси.

В неспокойный период начала XVII в., получивший в России название Смуты, не было ничего определённого, устойчивого. Создаются и тут же распадаются коалиции, люди перебегают из одного стана в другой, вчерашние друзья становятся врагами и наоборот, даются обещания, которые никто не думает выполнять; внезапно появляются и исчезают персоналии, завлекающие народ несбыточными посулами…

Серьезный удар по культурной и цивилизационной общности славян был нанесен жестокостью польской шляхты в отношении православного населения «восточных кресов», считавшихся территориями завоеванными и подлежащими беспощадной колонизации.

Для польских помещиков вопросы человеческого достоинства крестьян и казаков в их украинских владениях ничего не значили, а самими этими территориями, по их мнению, следовало управлять «железом и кровью». События того времени достоверно описаны в романах классика польской литературы Г. Сенкевича.

Как известно, освободительная война в Украине привела к принятию Переяславской Радой в январе 1654 г. решения об объединении с Россией территории, находящейся под властью запорожских гетманов, закрепленного присягой на верность царю. Вхождение казацкой державы Богдана Хмельницкого в состав Российского государства мотивировалось защитой прав угнетенных братьев по вере, восстановлением связей украинских земель с родственным в этническом и культурном отношении народом.

Размышляя в начале XX ст. о знаменательных событиях истории, А.А. Блок, отмечал, что некоторые из них принадлежит к таким явлениям, разгадка которых ещё впереди [1, с. 347]. К таким явлениям можно отнести Переяславскую Раду – эпохальное событие украинской и российской истории.

Особенность Переяславской Рады в том, что на ней были представлены все земли Украины, разделенные на военно-административные единицы (казацкие полки). Рада была открыта для всех, желающих принять в ней участие. Поэтому там присутствовали, наряду с казацкой старшиной и рядовыми казаками, мещане, купцы, духовенство, крестьяне. Таким образом, важнейший политический вопрос о присоединении к России решался путем самого широкого народного представительства.

Анализируя упоминаемый период в рамках украинской истории, можно говорить о элементах демократического общества. Города ещё до Переяславской Рады обладали Магдебургским правом, в казацком войске действовал принцип выборности гетмана. После Переяславской Рады казачеству предоставлено было все, о чем оно «било челом». Казачий реестр увеличен до 60.000 человек, весь старый уряд сохранен полностью, оставлено право выбирать себе старшину и гетмана. Не запрещалось принимать иностранные посольства. Духовенство, просившее о земельных пожалованиях и о сохранении за собою прежних владений, было удовлетворено в своих просьбах. В гетманской казне оставались все доходы с городов и сел.

По просьбе Б. Хмельницкого и казацкой верхушки значительно расширились функции гетмана после вхождения Левобережной Украины в состав Московского царства. С этого времени под булаву гетмана попало гражданское население страны. Теперь гетману принадлежала высшая законодательная власть: он издавал универсалы, имевшие статус высших законодательных актов и обязательные для всего населения. Как глава исполнительной власти, гетман распоряжался государственными расходами, организовывал сбор налогов, имел право на раздачу государственных земель. Гетман представлял Украину во внешних отношениях, был высшим военачальником, нередко сам назначал генеральную старшину и полковников. Он же являлся высшей апелляционной судебной инстанцией, имел значительное влияние на дела церковные, обладал правом утверждать судебные приговоры, иногда самостоятельно рассматривал судебные дела [5, с. 19–28].

К сожалению, ростки демократического общества в Украине не получили дальнейшего развития, возможности демократизации страны были упущены. Украинские земли вошли в состав Московского царства, в котором попытки демократизации общественной жизни, имевшие место во время Смуты, уже сошли на нет.

В России во время борьбы за независимость усилилось государственное начало, опирающееся на патриотическое чувство. Кузьма Минин, один из инициаторов ополчения, изгнавшего из Москвы осенью 1612 г. иноземных захватчиков, призвал народ подняться на защиту православной веры, не жалеть жизни, отдать «всё злато и серебро и, если надо будет, продать имущество, заложить жён и детей своих» ради спасения Отечества [2, с. 418].

Сильная власть требовалась в первую очередь для ликвидации экономических последствий Смуты. Разорение и запустение огромной территории, особенно на западе и

юго-западе, гибель почти трети населения страны продолжали сказываться многие десятилетия. Но если модернизация страны всё же началась в конце XVII века, то надолго были забыты элементы правового государства, ростки которого зарождались в Смутное время. Прежде всего, имеется в виду так называемая «крестоцеловальная запись» (1606) царя В.И. Шуйского (1606–1610). Он впервые в истории России присягнул подданным: дал «запись», соблюдение которой закрепил целованием креста. Вновь избранный царь обещал «всякого человека, не осудя истинным судом с бояры своими, смерти не предати». Таким образом, создавались законодательные гарантии против бессудных опал и казней времени опричнины. Также Шуйский клялся не отнимать имущества у наследников и родственников осужденных, если «они в той вине невинны», такие же гарантии давались купцам и всем «черным людям». Кроме того, царь Василий обязывался не слушать ложных «доводов (доносов)» и решать дела только после тщательного расследования, «сыскивать всякими сысками накрепко и ставить с очей на очи» [4, с. 34].

Законное судебное разбирательство гарантировало охрану всех сословий от произвола, запрещалось преследование родственников виновных, рассмотрение дел основывалось на конкретных уликах.

Историческое значение крестоцеловальной записи Шуйского в том, что это был первый договор русского правителя со своими подданными. Запись Шуйского представляла собой робкий и неуверенный шаг к правовому феодальному государству. Как отметил историк В.О. Ключевский, «Василий Шуйский превращался из государя холопов в правомерного царя подданных, правящего по законам» [4, с. 37].

Неудачи Шуйского, не сумевшего справиться с противоборствующими силами и с начавшейся интервенцией Речи Посполитой, его свержение с престола знаменовали собой упущенную возможность демократизации страны [3, с. 163–185], что впоследствии, несомненно, сказалось на характере российско-украинских отношений.

В наше время уроки прошлого вызывают интерес как отечественных, так и зарубежных учёных. В будапештском Русском центре в рамках серии мероприятий «Год российской истории» 11 апреля 2012 года состоялся круглый стол «Смутные времена в русской истории». Участниками дискуссии стали специалисты по истории, студенты, преподаватели, члены Общества венгерско-российской дружбы. По мнению проф. Свака Дюлы, некоторые характерные черты Смуты можно найти и в последующих эпохах. Были проведены параллели между началом XVII и концом XX века: экономические катаклизмы, изменение общественных и производственных отношений, распад институциональной системы и т.д. [6, с. 7–11].

Вызывает интерес вопрос о том, можно ли говорить о каких-либо положительных последствиях смутных времён, несмотря на то, что по своей природе понятие «смута» обладает отрицательной коннотацией. Таким позитивным явлением в XVII веке, несомненно, можно считать выдвижение на первый план ранее периферийных общественных слоёв. Решающую историческую роль стали играть граждане, недаром в Москве на Красной площади установлен памятник Минину и Пожарскому. В Украине подобную роль сыграло казачество под предводительством Богдана Хмельницкого. Что же касается «постперестроечного» времени, то в этот период сформировалось и выдвинулось новое поколение. В обоих случаях смута создала новую общественную структуру [7].

Уроки Переяславской Рады и предшествовавшей ей по времени Смуты весьма поучительны. Самое главное – дало о себе знать, пусть в зачаточной форме, стремление к демократизации жизни и верховенству права. Эти понятия начали активно реализовываться в Украине и России через три с лишним столетия, знаменуя собой новый этап в развитии ядра восточнославянской цивилизации.

События далёкого прошлого показывают, что необходим ответственный подход к интеграционным проектам, которые должны подвергаться тщательному анализу с точки зрения их соответствия национальным интересам. Именно этому учит деятельность такого государственника как Б. Хмельницкий, принявшего решение, поддержанное на Переяславской Раде народом.

Список литературы: 1. Блок А.А. Соч. в 6 тт. Т. 3. – М., изд-во «Правда», 1971. 2. Цит. по: Заичкин И.А., Почкаев И.Н. Русская история. Популярный очерк. – М., изд-во «Мысль», 1992. 3. История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX – начала XX века. – М., Политиздат, 1991. 4. Ключевский В.О. Курс русской истории. Соч. в 9 томах. Т. III. – М., 1988. 5. Мышко Д.И. К 300-летию воссоединения Украины с Россией. Переяславская рада 1654 года // «Вопросы истории» – М., 1953. – № 12. 6. Свак Дюла. Президент Борис – царь Борис. Второе издание «смутного времени» // Конец ельцинщины. – Будапешт, 1999. 7. См.: http://www.russkiymir.ru (дата обращения: 10.11.2012).

Харламов М.І.
м. Харків, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО БОРОТЬБУ З ВОГНЕМ В СЕЛАХ УКРАЇНИ У 1920-Х РР.

Сучасна історична наука має багато векторів наукового розвитку. Розглядається безліч проблематик, наукових гіпотез, руйнуються історичні аксіоми, формується новий історичний світогляд. Проте одним з найважливіших питань був і буде соціально-економічний спектр історії людства. Одним з маловивчених аспектів розвитку історії України XX століття є тематика боротьби населення з пожежами в українському селі у роки громадянської війни та нової економічної політики.

Ґрунтовним науковим дослідженням цих питань не займається майже ніхто з вчених України на сучасному етапі розвитку історичної науки. Тому дана проблематика має, безумовно, науково-актуальний характер. Велику увагу даному питанню приділяли відповідно автори 1920-х років. Зокрема, дослідники В. Іванов та А. Віганд у книзі «Пожежі та підпали» [2], та О. Коваленко – «Як організувати пожежну допомогу на селі» [3]. Цікавими також є «Збірник серійних інструкцій видання Запорізького добровільного пожежного товариства різних постанов, правил, наказів щодо пожежної охорони соцвласності» [1] та порадник Всеукраїнського Кооперативного Страхового Союзу «Пожежа – лихо селянинові» [4].

У 1920 році керівництвом Української соціалістичної радянської республіки (УСРР) було вирішено передати керування пожежною справою до Народного Комісаріату Внутрішніх Справ (НКВС). На початку третього десятиріччя XX століття справа пожежної охорони сільськогосподарських районів знаходилася у вкрай важкому становищі.

Зважаючи на складний період громадянської війни та деякий час після завершення останньої, українськими державними органами була підрахована статистика пожеж тільки починаючи з 1923 року. Так у 1923–1924 році було 11 тисяч 769 пожеж, у 1924–1925 – 19 тисяч 529 пожеж, у 1925–1926 – 21 тисяча 223 пожежі, у 1926–1927 – 24 тисячі 697 пожеж, у 1927–1928 – 31 тисяча 600 пожеж, у 1928–1929 – 27 тисяч 166 пожеж [2, с. 4]. Бачимо, що кількість пожеж була достатньо високою, при чому, враховуючи, те що не всі випадки пожеж в українських селах фіксувалися органами державної статистики.

За матеріалами Укрдержстраху пожежі в УСРР заподіювали збитків населенню республіки не менше ніж на 2 мільйони карбованців щомісяця. Але, слід зауважити, що органи державного контролю за пожежами рахували лише фактичні збитки держави, не враховуючи приховані збитки, тобто ті резерви та ресурси, що були знищені пожежами та могли у майбутньому суттєво впливати на загальний рівень розвитку сільського господарства у республіці.

Прикладами страшної руйнівної сили пожеж в українському селі можуть слугувати наступні випадки, що зафіксовані документально. Так тринадцятого червня 1927 року в селі Багрицях, Вінницької округи згоріло 48 господарств (183 будинки). Збитки від пожежі склали 52 тисячі карбованців. Першого вересня 1927 року в селі Баранівці Сумського повіту трапилася пожежа, що знищила 71 будівлю, які були оцінені на 40 тисяч карбованців. Десятого вересня 1927 року в селі Кам'яному Сумської округи згоріло 26 селянських господарств. 10 травня 1928 року сталася пожежа в селі Борки Харківської округи, що заподіяла збитків на 200 тисяч карбованців [2, с. 5].

Достатньо часто пожежі виникали від необережного поводження з вогнем, від поганого влаштування різних технічних споруджень опалення та освітлення будинків тощо. У пораднику Всеукраїнського Кооперативного Страхового Союзу з боротьби з пожежами, виданого у 1924 році зазначені наступні заходи попередження пожеж для населення. «Попередження пожеж. 1. Піклуйтеся про особисту і громадську пожежну безпеку. 2. Ставлячи будинки й хати пильнуйте і радьте вживання і додержання розривів (суточок) і будівельних правил. 3. Уникайте затарасування (закладання) розривів різними займистими речами (солома, сіно, дрова та інше). 4. Дбайте про організацію в селі при кооперативі майстерень для вироблення піщано-цементної черепиці, цегли, цементових кілець для криниць, димарів, дірчастого каміння для підмурків та інше. 5. Використовуйте для будівництва глину на стіни та дахи. Виробляйте самі за допомогою Коопстраха дірчастої плити для обкладки глиняних та дерев'яних хатніх стін. Від цього зимою буде тепліше у хаті і безпечніше від пожежі. Робота ця обійдеться дешево, коли плити ці зробити своєю родиною» [4, с. 18]. Бачимо, що зазначені заходи, дійсно, мали раціональний характер.

Важливим питання запобігання пожеж в українських селах було також дотримання техніки безпеки використання печей та димарів. Рекомендації для населення в цьому випадку були наступними. «6. Доглядайте, щоб печі та бовдури (труби) не доторкалися безпосередньо до дерева та соломи. Пильнуйте, щоб не було не замазаних щілин, щоб через них не загорілася стіна, або дах. 7. Слідкуйте, щоб щомісячно була отрушена сажа і були справні димарі. Від горіння сажі і щілин в димарях пожежі трапляються дуже часто. 8. Не переховуйте на горищах, особливо близько від димарів, всякого лахміття, соломи, конопель та іншого. 9. Коло печі чи плити на підлогу набивайте жесті, або встелюйте цеглинами, щоб від вуглика з топ ливника не загорілася дощана підлога. 10. Не кладіть біля топ ливника близько дров, або соломи, коли топиться піч чи плита. 11. Коли топите піч чи плиту, не відходьте не зачинивши дверець чи заслінки. 12. Не підпалюйте дров у печі чи плити гасом (керосином), бензином або спиртом. Може легко статися вибух, обпалить вам обличчя і спалить хату. 13. Не залишайте без догляду дітей, коли палиться в печі. Не дозволяйте їм бавитися вогнем коло печі. 14. Тушіть вугіль з особливою обережністю. Не ставте горщика з вугіллям на дерев'яну підлогу і поблизу всього, що може загорітися. Не забувайте, що недосушене вугілля може легко розжеврітися і виникне пожежа» [4, с. 20]. З огляду на вище зазначені рекомендації Всеукраїнського Кооперативного Страхового Союзу «Коопст-

рах» можна зробити висновок, що проблема пожеж в Україні у 1920-х роках, дійсно, була вельми актуальною.

Вжиті заходи урядом та урядовими організаціями частково покращували ситуацію з пожежною справою на селі, проте вони були дуже часто недостатніми для суттєвого покращення пожежної безпеки в українських селах у 1920-х роках.

Список літератури: 1. Збірник серійних інструкцій видання З.Д.П.Т. різних постанов, правил, наказів щодо пожежної охорони соцвласності. – Запоріжжя, Видання Запорізького Районного Добровільного Пожежного товариства імені Дзержинського, 1934. – 54 с. 2. Іванов В., Віганд А. Пожежі та підпали. / В. Іванов, А. Віганд. – Харків, Державне видавництво «Пролетар», 1931. – 32 с. 3. Коваленко О. Як організувати пожежну допомогу на селі. / О. Коваленко. – Харків, Державне видавництво України, 1926. – 94 с. 4. Пожежа – лихо селянинові. (Порадник, як боротися з пожежами). – Київ, Видання Всеукраїнського Кооперативного Страхового Союзу «Коопстрах», 1924. – 24 с.

Харченко А.В.
м. Харків, Україна

МІЖЕТНІЧНІ КОНФЛІКТИ В ДОБУ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ XVII СТ. НА ПРИКЛАДІ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Американський вчений Ричард Данн, у своїв відомій праці «Епоха релігійних війн» називає період другої половини XVI–XVII ст. у європейській історії, часом анархії, громадянських та релігійних конфліктів [6, с. 7]. Загальною рисою цих часів він вважає протистояння католиків і протестантів, що розпочалось з виступу Мартина Лютера у 1517 р. Метою нашого дослідження є аналіз міжетнічних конфліктів в хронологічних рамках зазначеного періоду на українських землях, а також можливість застосування запропонованої західним дослідником схеми для Східної Європи, яку Р. Данн у своєму дослідженні обійшов стороною. Головною подією для цих територій стала війна під проводом Б. Хмельницького, яка увібрала в себе всі ті складові, про які пише Р. Данн.

Повстання Б. Хмельницького у 1648 р., наслідком якого стала поява козацької автономії, пізніше прийняття останньою московського протекторату у 1654 р., відомого як Переяславський договір, також призвело до винищення сотень єврейських громад, примусового хрещення тисяч євреїв та вигнання решти з місць їх проживання. Щоб зрозуміти чому козацьке повстання вилилось у жахливе міжетнічне протистояння оглянути розуміння «єврейського питання» в ті часи серед усіх учасників конфлікту – повсталих русинів-українців та їх новоствореної держави – Війська Запорозького, Речі Посполитої, Московського царства, єврейської спільноти. Дослідження цього питання має значну історіографічну спадщину, початки якої сягають безпосередньо подій громадянської війни у Речі Посполитій. На жаль, більшість українських істориків, які досліджують проблематику козацької революції XVII ст. або замовчують тему міжетнічних конфліктів, або подають її у викривленому вигляді, коли трагедія єврейської спільноти подається через призму власної провини і нерозуміння тієї ролі – лихварів-орендарів, яку єврейське населення начебто обрало для себе. Останнім часом такий підхід змінюється, провідні українські історики – Н. Яковенко, С. Плохій тощо демонструють виважений підхід і спираючись на джерела демонструють складну картину міжетнічних конфліктів притаманних періоду козацької війни. Тим не менш, проблема і сьогодні є одним з

найменш висвітлених аспектів так званої української національної революції XVII ст. і потребує подальших ретельних наукових пошуків.

Початок модерної доби – наприкінці XVI – в першій половині XVII ст. став переломним моментом для історії євреїв Східної Європи, та основного осередку їх проживання – Речі Посполитої. Так звана доба контрреформації посилила ортодоксійні течії в християнстві (не тільки у католицизмі, але й у середовищі його ідеологічного опонента – православ'ї). Наслідком Тридентського собору була активізація католицького прозелетизму на православних землях і намагання організаційного підпорядкування структур православної церкви католицькій ієрархії. Одним з шляхів реалізації цих планів стала Брестська унія (1596 р.), яка фактично розколола православну ієрархію і на деякий час поставила саму церкву та її парафіян поза законом.

Така ситуація не відповідала інтересам провідної (принаймі, в плані політичної активності) верстви православного населення Речі Посполитої – козацтва. Але і саме козацтво в цей час втрачає політичне прикриття з боку польської верхівки. Постійний козацький рух на південь, як ідеологічний похід «християнського війська» проти «невірних» – мусульман, створював постійну напругу у відносинах Речі Посполитої з її могутнім сусідом – Османською імперією. Це суперечило державним інтересам Речі Посполитої і неодноразово виливалось у різноманітні правові переслідування та заборони проти козацтва.

«Друге видання» кріпосництва і зубожіння православного селянства наприкінці XVI ст. посилює реакцію козацтва, для якого селянство в цей час стає одним з основних джерел формування. Проблема виливається у низку повстань, відомих у історіографії як козацько-селянські. Зокрема, відомих виступів під проводом К. Косинського або С. Наливайка. Всі ці повстання сучасні дослідники достатньо аргументовано відносять до релігійних воєн, що тривали в цей час у різних регіонах Європи. Під прапором чистоти віри повстанці переслідують будь-яку релігійну опозицію, в тому числі і юдейську. Трактат Й. Галятовського «Месія правдивий» (1699 р.) прямо закликав до боротьби: «Християнські царі, князі і всі пани повинні брати з жидівської скарбниці гроші на побудову церков і пристанищ для слабих та убогих...Ми, християне, повинні руйнувати і палити жидівські божниці...Ми повинні відібрати у них синагоги і повернути їх у церкви; ми повинні їх, яко ворогів Христа і християн, виганяти з наших міст, з усіх держав, убивати їх мечем, топити в ріках і губити їх усякими способами смерті».

Кульмінацією етнорелігійних протистоянь стала війна, яка у польській історіографії отримала назву Громадянської війни, а в українській історії відома як національно-визвольна революція (1648–1657 рр.). Для єврейського населення територій, що стали театром бойових дій, ці події стали часом погромів, нищення, виселення або примусового навернення у православ'я. Вже перший козацько-польський договір 1649 р. (Зборівська угода) оголосив землі новоствореної держави – Війська Запорозького, звільненими від релігійних опонентів – уніатів та юдеїв: «Жидам у Києві і за Дніпром ніде не мешкати і у Київ і ні в які міста і в місця – за Дніпро для торгового промислу не їздити. А котрі жиди об'являться за Дніпром, і тих жидів у Запорозькому війську грабувати та відпускати назад за Дніпро». Незабаром, подорожуючий цими місцями Павло Алеппський писав: «Величезна її цінність (території Війська Запорозького) у тому, що в ній зовсім немає іновірців, а самі православні – вірні та побожні». Треба відзначити, що на погляди православного духовенства суттєво впливала позиція католицької церкви. Так, булла Павла IV «Cum nimis absurdum» від 1555 р. безумовно позначилась на рішеннях православного собору Речі Посполитої у 1640 р., серед яких були: заборона православним купувати у євреїв м'ясо, жінкам наймати ся до них у служниці тощо.

Саме релігійний характер переслідувань євреїв підкреслює те, що євреї-вихрести отримували можливість зберегти своє становище. Так, Федор Арсеньєв доповідав московському царю Олексію Михайловичу про те, що після взяття Замостя: «Хмельницький... ляхів побив. Багато ж євреїв хрестилось і живе тепер у містах разом з козаками». З цього часу в реєстрах козацького війська зустрічаються: Жидовець Василь, Зраїтель Демко, Коган Трохим тощо. Та незважаючи на «рятівний» прозелітизм, джерела фіксують факт масової загибелі єврейського населення. Деякі хроністи називають до півмільйона загиблих (Натан Гановер – до 80 тис., Сабатай Коген – до 100 тис.). Зрозуміло, що в юдейських джерелах такі цифри викликані масштабом особистого потрясіння автора від побачених жахів війни, в православних джерелах це можна пояснити і бажанням ідеологічного вславлення перемоги. Треба відзначити, що більшість цих повідомлень не витримала історичної верифікації сучасними дослідниками. Найбільш обгрунтовані дані, що наводяться в працях відомого ізраїльського вченого Шауля Штампфера сягають 20 тис. загиблих. Зрозуміти, що навіть така цифра є свідченням жахливої трагедії єврейського населення, можна пригадавши, що загальна його кількість на території українських земель дорівнювала 40 тис. До середини XX ст. східноєвропейські євреї дотримувалися одноденного посту на спомин жертв Хмельниччини, події якої отримали назву «кари Господньої». Сучасникам трагедія здавалась такою відчутною, що коли у 1666 р. на цих територіях з'явилась постать Шабтая Цві, який проголосив себе Месією, він знайшов чимало прихильників серед єврейської спільноти.

Відома українська дослідниця Н. Яковенко пише про єврейське населення «розчавлене маховиком селянської війни» [4, с. 221]. Однією з головних жертв козацького повстання називає єврейське населення відомий дослідник козацтва Сергій Плохій [7, с. 248]. У свідомості селянина русина-українця єврей належав до пануючого світу ляхів і тому автоматично уявлявся ворогом. Моральним виправданням ставала згадка про біблійну історію розіп'яття Ісуса Христа тими ж євреями. Існують переконливі свідчення і щодо негативного ставлення до євреїв з боку українських міщан. Так, у 1593 р. львівське братство видало антиюдейський памфлет Мелетія Пігаса. Ізраїльський дослідник Шмуель Етінгер наголошує, що всю першу половину XVII ст. православне духівництво перебирало від міщанства неприязне ставлення до євреїв, які останнім нерідко ставали конкурентами у торгівлі та ремеслах [7, с. 250]. Відчуття «християнського приниження» відчувається у козацькій хроніці «Самовидця»: «Липшоє пошанованнє...жидищеві било, аніжелі найліпшому християнинові русинові». Хроніст з Заслава Натан Гановер вкладає до уст Хмельницького наступні слова: «Та не тільки пани, але навіть жиди, що стоять на найнижчім ступені між народами, тепер над нами панують». Історія козацько-єврейських конфліктів сягала часів гетьманування Петра Сагайдачного, коли козацтво прийняло на себе роль захисника «грецької віри», під час повстання Павла Бута у 1638 р. з'явились перші жертви серед єврейського населення. Як бачимо, соціального реваншу бажали всі верстви православного русинсько-українського населення Речі Посполитої.

Червень-липень 1648 р. назважди став вкарбованим у календар єврейських днів скорботи. Хроністи повідомляють про 10 тис. вбитих у Полонному, 6 тис. у Немирові, 2 тис. у Барі. Особливо відзначались у жорстокості проти євреїв загони козацького ватажка Максима Кривоноса. Яскравим свідченням усвідомлення трагедії представниками єврейської спільноти є хроніка вище згаданого Натана Гановера – «Безодня» («Евен мецула»): «...почалось несамовите сум'яття серед євреїв...Кидали все – і коня, і віз, з усім, що було на ньому, навіть дружин та дітей...але ніде не знаходили спокою – то грабують, то топчуть, то ганблять нас». Автор пояснює і назву свого твору: «...бо слова Псалама стосуються цих жахливих подій і говорять про гнобителів – татар і українців (за

текстом – «греків», що вчергове доводить релігійну наповненість конфлікту), а також про архіворога Хміля, хай зникне його ім'я, хай прокляне його Б-г». Цікаво, що польські публіцисти XVII ст. відразу спробували перекласти провину за громадянську війну на євреїв. Так, польський священик Павел Рушель писав, що: «євреї вигадували нові податки хлопам, не вільно було тим схизматикам брати таїнство шлюбу чи хрестити дітей». Єврейські джерела не раз фіксують спроби поляків відкупитися від повстанців видачею тим євреїв (так сталось у 1655 р. під час облоги Хмельницьким Львова). На думку дослідників парадоксом Хмельниччини є те, що офіційні джерела мають велику диспропорцію щодо присутності в них антиєврейських мотивів і реальної кількості загиблих. Зворотню ситуацію маємо з уніатами, риторика проти яких була значно гучнішою за фактичні жертви. Це приводить нас до висновку, що офіційна ідеологія Хмельниччини не завжди відображала дійсні настрої широких мас.

Андрусівське перемир'я 1667 р. між Річчю Посполитою та Московським царством суттєво пересунуло кордон заборони на проживання юдеїв на захід, охопивши лівобережжя Дніпра та Київ, що відійшли до козацької автономії під протекцією Москви. На решті українських земель, підпорядкованих польсько-литовській державі діяльність єврейського самоврядування було відновлено. Ян Казимір дозволив насильницьки перехрещеним євреям повернутись до своєї віри. Відновлення єврейських громад на Поділлі не перервав і перехід території під протекторат Османської імперії (з 1672 р. і на 29 років). Порта була значно лояльніша до єврейського населення у порівнянні з Московським царством та Гетьманщиною. Переписи 1765 р. на українських землях підпорядкованих Речі Посполитій засвідчували наявність 150 тис. єврейського населення. Переписи є вагомим доказом проти тези про занепад єврейської спільноти на українських землях у XVIII ст.

Список літератури: 1. Боровой С.Я. Классовая борьба на Украине в XVII в. в свете современных еврейских хроник // Еврейские хроники XVII столетия (Эпоха «хмельниччины»). – М., 1997. 2. Западные окраины Российской империи / Под ред А. Миллера. – М., 2007. 3. Нариси з історії та культури євреїв України / А. Каустов Євреї під владою Литви та Польщі (XIV–XVIII ст.). – К., 2008. 4. Наталія Яковенко Нарис історії України з найдавніших часів до кніця XVIII ст. / Яковенко Н. 5. Павло-Роберт Магочій Україна. Історія її земель та народів / П.-Р. Магочій. – Ужгород, 2012. 6. Ричард Данн Эпоха религиозных войн / Данн Р. – М., 2011. 7. Сергій Плохій Наливайкова віра: козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / Плохій С. – К., 2006. 8. Яаков Кац Традиция и кризис / Кац Я. – М., 2010. 9. Nathan Hanover Abyss of Despair. – N. J. and London, 2008.

Щербаков В.И.
г. Харьков, Украина

ПРАВОСЛАВИЕ В УКРАИНЕ И РАЗВИТИЕ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Восточно-европейская цивилизация – это ход развития истории, ход событий нашей жизни, наших культурных переплетений, явлений мирового развития. Мы в Европе были всегда. Мы наряду с англо-саксонской и романо-германской цивилизациями создали Европу нашей мощной восточнославянской православной цивилизацией,

явившей миру величайшие образцы культуры, общественного устройства, социальной организации, спасительной стойкости [1].

Будущее рождается сегодня. Мир XXI столетия будет таким, каким он формируется в столкновении различных тенденций. Основным источником конфликтов станут не экономика или идеология, а цивилизационные различия. Профессор Гарвардского университета Сэмюэль Хантингтон в своей работе «Столкновение цивилизаций» (1993 г.) отмечает, что облик мира в XXI столетии – это результат взаимодействия и соперничества «семи – восьми крупных цивилизаций», среди которых он, подобно А. Тойнби, называет «православно-славянскую» [2].

По нашему мнению именно территория сегодняшней Украины является ареной соперничества восточнославянской и западной цивилизаций. Запад явно стремиться вытеснить православие с Украины.

После развала Советского Союза церковная жизнь на Украине начала возрождаться. Затем почти сразу при поддержке Запада начался раскол, засилье автокефалов и униатов, грабеж и захват церквей, избиение священников и прихожан канонической церкви при попустительстве, а то и при помощи милиции.

Истинным православным уже быть нельзя, нужно быть или раскольником Киевского патриархата, или автокефалом, или униатом, но лучше всего – католиком [3].

Особенностью современной Украины по сравнению с Россией, Белоруссией, Молдовой, многими другими европейскими странами является православная многоконфессиональность. В Украине много христианских и прежде всего, Православных церковных организаций. УПЦ Московского Патриархата, УПЦ Киевского Патриархата, УАПЦ, Украинская греко-католическая Церковь, которая может рассматриваться как разновидность Православия в рамках компромисса с Католицизмом. Помимо них есть ряд более мелких церковных организации, а также множество сект, ставших важнейшим фактором духовной жизни Украины.

Доминирующей конфессией является УПЦ Московского Патриархата. Её состав по количеству приходов примерно в 2 раза шире УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ, и остальных религиозных организаций, вместе взятых.

УПЦ МП неоднородна: часть прихожан рассматривает как часть РПЦ, другая – как национальную Церковь украинского народа, отдельного от русского, то есть, по сути, как поместную Церковь, но с немного ограниченным статусом.

УГКЦ считается на Украине национальной Церковью западных украинцев-галичан, а также части русинов.

Галичане мнят себя центром украинской нации, если говорить реально, то западноукраинской, той части Украины, которая не использует русский язык.

Русская Православная Церковь на Украине фактически отсутствует. Де факто УПЦ МП является отдельной церковной организацией, не зависимой в мирских делах от РПЦ. РПЦ, конечно, есть, но опосредованно, – в лице части УПЦ МП, склонной к единству с Русской Церковью.

Важно, что РПЦ также выдавлена из смыслового контекста Украины. УПЦ рассматривается как национальная Церковь, обладающая каноническим преемством, в отличие от УПЦ КП. Национальная, но не русская. Понятие РПЦ не применяется к украинскому народу. Как СМИ, так и церковные и светские деятели избегают вообще упоминать понятие «Русская Православная Церковь», заменяя её термином «Московский Патриархат». Слово «Русская» в сочетании со словом «Церковь» табуирована, как и многие другие позитивные сочетания этнонима «русский».

В УПЦ МП присутствуют как люди, которых по их взглядам следует назвать умеренными украинскими националистами, так и те, кто может с научной точки зрения считаться националистами русскими. Таковыми можно с научной точки зрения считать сторонников общерусской восточнославянской идеи, которая тесно связана с идеей Русской Православной Церкви как Церкви всех восточных славян.

Автокефалия является основной темой для Православия на Украине. Украинское государство уже более 20 лет стремится поглотить УПЦ МП, превратив её в инструмент националистической идеологии.

Второй, не менее важный вопрос, – религиозный индифферентизм массы граждан, считающих себя православными; отсутствие духовных интересов; с другой стороны, неготовность многих священников к работе с ними, преобладание материальных и стяжательских практик.

Третья группа проблем – распространения сект, бытовой магии, чуждых иноземных культов. Это проблемы, с которыми сталкивается христианство во всех странах, в том числе и в России. Но Украина оказалась страной, открытой для ловцов душ из других стран. Но каким-то образом тема религиозного индифферентизма, стяжательства и суеверий связана с автокефалией, стремлением «национализировать» Церковь, сузить до уровня обывательского пространства незалежного украинского мещанства, избавиться от связи с РПЦ как ненужного элемента.

Процесс автокефализации – это поэтапное создание Украинской поместной Церкви, полностью отдельной от Русской Православной Церкви.

Все вопросы о жизни УПЦ МП принимаются внутри неё, её Соборами и Синодом.

Основная идея украинского государства – это незалежность. Как ни менялась позиция украинского государства при разных режимах, от попытки уничтожить УПЦ МП Кравчуком, и попытки Ющенко перевести УПЦ в Константинопольский Патриархат и слить её с филаретовцами, до умеренной поддержки со стороны Кучмы и Януковича, наблюдается преемственность.

Практически все украинские президенты чужды Православию. Исключение, пожалуй, Янукович, которого тоже вряд ли можно считать глубоко верующим. Кравчук – куратор атеистической работы всей Украине, при нём закрыто 890 храмов. Ющенко – покровитель Филарета. Простой пример, куратор автокефализации при Ющенко Богуцкий, и ныне ответственный за религиозную политику при Януковиче. Политика другая, другие методы, но преемственность и в содержании, и в кадрах.

Разделение, раскол Церквей, создание обособленной церковной организации там, где Православие господствует веками, есть бесспорное зло, введение в заблуждение.

Поэтому и создание автокефальной поместной церкви на Украине под прикрытием лозунгов формирования нации и независимого государства, есть с православной точки зрения, зло, несущее раскол и вражду. Если бы Православие было принесено языческому народу и в нём была создана отдельная национальная Церковь, это было бы благом для него. Но на Украине это уже было тысячу лет тому назад. Только Церковь оказалась единой национальной поместной Церковью для восточных славян.

Сегодня пытаются переиграть, переиначить историю. Речь идёт о том, чтобы раздробить, поделить и «присвоить» Церковь, точнее, её земную организацию. Русская Православная Церковь возникла на территории нынешней Украины именно как национальная церковь восточных славян, определяемых собирательно как русских, в том числе украинцев. Автокефализация – её разрушение с соответствующей потерей сущностных, вероисповедальных свойств. В какую бы оболочку это не заворачивалось, как бы не подавалось, суть одна – раскол и разрушение.

Мы живём на руинах империи, у которых гуляют варвары. РПЦ – это имперский институт, который переживает её судьбу. На Украине это очень ярко видно. И развал этого института начался гораздо раньше, чем развалилась империя, в её уже последней, советской фазе. Варварам очень сложно объяснить, в чём же единство, если они относят себя к разным народностям. Отсюда и пестрота: греко-католики, сектанты, филаретовцы, УПЦ-украинофилы, УПЦ-русофилы.

УПЦ и РПЦ нужно выдвинуть какой-то масштабный совместный проект. Киев является великолепным местом для развития паломничества, превращения в центр Православия, хотя бы в рамках восточного славянства. Этот прекрасный город только выиграл от этого. В нём слишком слабо развита туриндустрия, мало туристов на улицах, они не обустроены.

Можно бы устроить на Украине также закрытую православную территорию для паломничества по типу Афона, аналогично можно было бы сделать и в России. Приехав в него, человек мог бы оторваться от суетной повседневной жизни, пожить по иным законам.

Это мог бы быть совместный проект России, Украины и других православных государств.

Данный проект обеспечил бы дальнейшее самостоятельное развитие и сохранил культурную и православную самобытность восточнославянской цивилизации перед лицом экспансии западной «цивилизации потребления» [4].

Список литературы: 1. Ганичев В.Н. Неразрывность. К вопросу о славянском союзе // Переяславская рада и гармонизация украино-российских отношений: история и культура, наука и образование: сб. науч. трудов: по матер. Второй Междунар. науч.-практ. конф. 13 дек. 2007 г. / под ред. А.Г. Романовского, В.Н. Ганичева. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2008. – С. 3–7. 2. Романовский А.Г. Восточнославянская цивилизация в современном мире // Переяславская рада, её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. трудов: по матер. V Междунар. науч.-практ. конф. 16–17 дек. 2010 г. / под ред. А.Г. Романовского, Ю.И. Панфилова. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2011. – С. 6–9. 3. Петрич А. Галлюцинации для нации // По материалам информационно-аналитического еженедельника «Итоги недели» № 48 (382) 28 ноября – 4 декабря 2012 г. – Киев, 2012. – С. 11. 4. Романовский А.Г. Духовные ценности славянского мира и проблема формирования восточнославянской цивилизации // Переяславская рада, её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. трудов: по матер. III Междунар. науч.-практ. конф. 18–19 дек. 2008 г. / под ред. А.Г. Романовского, Ю.И. Панфилова. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2009. – С. 3–8.

Юрченко Н.С.
г. Харьков, Украина

ПРАВДА И ПАМЯТЬ. СТАЛИНГРАДСКАЯ БИТВА

Небывалое по масштабу военное сражение у Дона и Волги между Красной Армией и войсками вермахта, на стороне которых воевали армии союзников, вошло в историю под названием «Сталинградская битва». 70 лет прошло с тех дней, когда в крупнейшем военном столкновении истории человечества, Советский Союз разгромил в жестокой борьбе немецко-фашистских захватчиков. Битва на Волге явилась одним из решающих событий не только Великой Отечественной войны, но и Второй мировой в целом.

О Сталинградской битве много написано, но тема по-прежнему остается далеко не исчерпанной. Более того, несмотря на бег времени, она остается современной и злободневной. Особенно в сегодняшних условиях, когда перечеркивается один из величайших источников Победы – дружба и единение всех народов Советского Союза принесших ее в решающих боях 1941–1945 гг.

Сохраняются дискуссии и по основным проблемам связанных с причинами отступления Красной Армии весной-летом 1942 г.; стойкостью непосредственных защитников города Сталинграда, остановивших врага в последней линии окопов перед Волгой; замыслом контрнаступательной операции и его выполнением в реальности; причинами катастрофы немцев на Волге и её последствий; значения этой битвы для последующего хода военных действий.

Сталинградская битва началась 17 июля 1942 г. и завершилась победой Красной Армии 2 февраля 1943 г. Стремление к сохранению правдивости ее анализа и оценки, когда практически ушли из жизни непосредственные участники – основная задача историков, всех честных людей сегодняшнего дня. Мы не должны заниматься мифологизацией, но и в то же время сохранить историческую память этого события – долг всех народов.

Анализ начала, хода и завершения Сталинградской битвы нельзя осуществлять без учета знания всех военных событий, которые произошли весной-летом 1942 г. на советско-германском фронте (неудачи в Крыму и под Харьковом, сдача Севастополя и тяжелейшие бои под Ржевом и Вязьмой, окружение 2-й Ударной армии), а также внешнеполитических факторов, которые прямо или косвенно влияли на сражение у Волги.

Как складываются военные события летом 1942 г. на южном крыле советско-германского фронта?

Немецкая армия методично продолжает выполнять план «Блау» (директива ОКВ № 41 от 05.04.1942 г.), который рассчитан на главный удар на южном стратегическом направлении. С этой целью вермахт с 28 июня 1942 г. стремительно наступает на широком фронте вглубь СССР, в направлении на Сталинград и Северный Кавказ. Советские войска в упорных боях сдерживают противника на воронежско-ворошиловоградском (28 июня – 24июля 1942 г.), донбасском (7–24 июля) направлениях. В этих июльских боях перестала существовать 5 танковая армия (командующий – генерал-майор Лизюков А.И., который погиб в контратаке под Воронежем 25.07.42 г.); в «котел» попали части 9А, 24А, 38А и лишь некоторым из них удалось вырваться из западни.

24 июля 1942 г. немцы прорвались к Дону. Отступление Красной Армии, тяжелейшие бои этого периода нашли отражение в романе и одноименном фильме М.А. Шолохова «Они сражались за Родину». К концу июля линия обороны проходила по берегам Дона. До Сталинграда оставалось несколько десятков километров. Стратегическая инициатива оказалась в руках врага.

В эти июльские дни 1942 г. две противоборствующие стороны стремились достичь эффективного управления своими войсками. Ставка ВГК создает Воронежский фронт (7.07.1942 г.) во главе с командующим генерал-лейтенантом Н.Ф. Ватутиным. Командующего Брянским фронтом генерал-лейтенанта Ф. И Голикова сменяет генерал-лейтенант К.К. Рокоссовский. Юго-Западный фронт (командующий – маршал Советского Союза С.К. Тимошенко) расформирован, а на его базе с 12 июля создан Сталинградский (которым командовали Тимошенко С.К., генерал-лейтенант Гордов В.Н. и генерал-полковник Еременко А.И.). По ходу этих боев формируются новые армии, перебрасываются соединения и части из Сибири и Дальнего Востока, укрепляется командно-политический состав, проводятся другие мероприятия.

Немецкая сторона в июле 1942 г. разделила группу армий «Юг» на две группы: «А», действующая на Кавказ, и «Б» – на воронежско-сталинградском направлении. 22–го июля Гитлер подписал директиву № 45 о продолжении операции под кодовым наименованием «Брауншвейг», важнейшей кампании 1942 г.

К началу битвы за город на Волге наступающие имели значительное превосходство над обороняющимися: в людях – в 1,7 раза, в танках и артиллерии – в 1,3 раза, в самолетах – более чем в 2 раза. К тому же, большая часть войск Сталинградского фронта не имели боевого опыта и занимали непосредственные оборонительные рубежи. Ощущалась нехватка авиации и артиллерии, в том числе зенитной, был острый дефицит снарядов и патронов [1].

Правдивого отношения к себе требует и анализ морально-боевого состояния советских войск, которое в большинстве случаев проявлялось в упадническо-отступающем настроении; работа с личным составом по повышению стойкости и упорства в боях с врагом.

В этот период за подписью И.В. Сталина был издан один из самых известных документов Великой Отечественной войны – приказ Народного комиссара обороны СССР № 227 от 28 июля 1942 г. «О мерах по укреплению дисциплины и порядка в Красной Армии и запрещении самовольного отхода с боевых позиций». В общественном сознании он сохранился под названием «Ни шагу назад!». Споры по поводу этого документа не стихают до сих пор. Можно смело и однозначно утверждать, что моральное воздействие приказа на войска было огромным. Это вынуждены были признать и противники.

Утверждение некоторых сегодняшних авторов, что во время Сталинградской битвы было расстреляно 13 тысяч советских солдат – вымысел. Есть данные, что к середине октября 1942 г., то есть за 3 месяца до разгрома немцев, было расстреляно около 300 военнослужащих [2].

Разъяснение и конкретное выполнение приказа № 227 сыграло свою роль. Так, 126-я стрелковая дивизия во главе с командиром (полковник Сорокин В.Е.) легла костьми на оборонительном рубеже, но без приказа не отошла. Этому последовали и другие документы (директива Ставки ВГК от 10 августа 1942 г. о причинах большой потери танков, их оставления на поле боя и конкретных мерах в работе с танкистами; приказ от 9 сентября 1942 г. для летчиков, который наводил порядок и в этих войсках).

Выполнение требований этих документов и распоряжений изменяли ситуацию на фронте и повышали эффективность партийно-политической работы. Об этом свидетельствуют следующие факты: в 62-й армии на 1.09.1942 г. имелось 7 859 членов и кандидатов ВКПб и 13 308 членов ВЛКСМ. В течение сентября армейская партийная комиссия приняла в партию 423 человека, а в целом по войскам Сталинградского фронта за сентября-ноябрь 1942–14 500 человек. И каждый из них стремился выполнить ответственное задание по уничтожению врага, считая себя коммунистом [3].

С приобретением значительного опыта организации и управления войсками командным составом и количественным ростом, укреплением партийных организаций Указом Президиума Верховного Совета СССР от 9 октября 1942 г. был упразднен институт военных комиссаров и вводилось полное единоначалие. Это тоже способствовало повышению идейного и организующего влияния партийных и комсомольских организаций на массы воинов.

Оборонительные действия советских войск на Сталинградском направлении велись в течение 125 дней и ночей. В этот период были проведены последовательно две операции. Первая была осуществлена на подступах к Сталинграду с 17 июля по 12 сентября 1942 г. Вторая – в Сталинграде и южнее его с 13 сентября по 18 ноября 1942 г.

Правдиво отражая их ход, необходимо показывать не только Действующую армию, ведущую бои на подступах к городу, но и огромные испытания, которые перенесли жители Сталинграда в этот период. В едином порыве армия и население превратили город в бастион обороны, который несколько раз (с 14.09.1942 г. по 18.11.1942 г.) штурмовали немецко-фашистские захватчики. И только в ряде мест им удалось выйти к Волге. В уличных боях за Сталинград особенно отличились 13-я (генерал-майор А.И. Родимцев), 37-я (генерал-майор В.Г. Жолудев) и 39-я (генерал-майор С.С. Гурьев) гвардейские стрелковые дивизии; 95-я (полковник В.А. Горишный), 112-я (полковник И.Е. Ермолкин), 138-я (полковник И.И. Людников), 284-я (полковник Н.Ф. Батюк), 308-я (полковник Л.Н. Гуртьев) стрелковые дивизии; группа полковника С.Ф. Горохова; 84-я (полковник Д.Н. Белый) и 137-я (подполковник К.С. Удовиченко) танковые бригады.

Последняя – четвертая попытка штурма Сталинграда (11 ноября 1942 г.), в ходе которой 62А была расчленена на три части, тоже не принесла успеха немецко-фашистским захватчикам. Воины 62А (командующий генерал-лейтенант В.И. Чуйков – с 10 сентября 1942 г.) в городской черте, а 64А (командующий генерал-майор М.С. Шумилов – с 28 июля 1942 г.) на подступах к городу с юга стойко удерживали Сталинград.

В итоге советские войска под мощным напором противника подрывали боевой потенциал вражеской армии. За время оборонительных боев на сталинградском направлении немецко-фашистские войска потеряли свыше 600 тысяч убитыми и ранеными, около 2 000 орудий и минометов, более 1 000 танков, свыше 1 300 самолетов [4]. Красная армия несла величайшие людские и военные потери, и в тоже время концентрировала свои усилия на дальнейшие боевые действия по разгрому врага у стен Сталинграда.

Правдивым должен раскрываться и механизм управления войсками в период Сталинградской битвы. В оборонительной операции – организационная работа по созданию фронтов, подбору и расстановки руководящего камандно – политического состава, работа с офицерским составом соединений, частей и подразделений. Есть различные суждения и на предмет подготовки контрнаступательной операции «Уран», ее составных частей «Сатурн» и «Кольцо», а также взаимосвязи с операцией Западного и Калининского фронтов под Ржевом с условным названием «Марс» (25.11. – 20.12.1942 г.).

Можно смело утверждать, что их организация охватила самый широкий комплекс и велась последовательно с нарастающими усилиями всех инстанций Вооруженных Сил – Ставки ВГК, Генерального штаба, фронтов, и, в конечном итоге, всех звеньев армии, предназначенных для боевых действий под Сталинградом и на других фронтах. И, конечно, никоим образом нельзя не- дооценивать роль Верховного Главнокомандующего – И.В. Сталина.

Необходимо отметить, что в сложной обстановке осени 1942 г. Советское Верховное командование решило одну их труднейших задач – сосредоточило, правильно распределило резервы и крупные материально – технические средства для обеспечения контрнаступления. На юго-западное направление было переброшено несколько десятков стрелковых и кавалерийских дивизий, шесть танковых и механизированных корпусов, 46 процентов всех пополнений личного состава.

Успеху проведения наступления и разгрому противника способствовало использование советским командованием различных форм военного искусства. Некоторые из них впервые были применены в Сталинградской битве: использование крупных соединений бронетанковых войск в качестве подвижных танко-механизированных войск, подготовка и проведение артиллерийского наступления длительной продолжительно-

сти по времени; ведение боевых действий с использование танков, артиллерийских средств и штурмовых групп в услових большого города.

Безусловно решающую роль в Сталинградской победе сыграли героизм, мужество, стойкость и незыблемая вера советских воинов в разгром врага. Бывший первый адъютант штаба 6-й полевой немецкой армии полковник В. Адам писал, что советские войска сражаются за каждую пядь земли, и ничего подобного мы не видели. Участник этих боев в составе 284-й стрелковой дивизии В.П. Некрасов в опубликованной сразу же после войны повести «В окопах Сталинграда» описал эволюцию молодых офицеров – воинов и тяжелую работу солдат, которые готовят и добиваются победы над врагом в самых невероятных и сложных условиях. Всё это они делают с героизмом и патриотизмом, хотя избегают «высоких» слов на эту тему.

В действительности всё было так, но и потери были огромными. По официальной статистике, мы потеряли в Сталинградской битве более 1 миллиона 100 тысяч человек. Некоторые авторы утверждают и о больших цифрах наших потерь, и неизмеримо меньших – противника. Потери немцев в ходе Сталинградской битве (по нашим данным) – более 1,5 милиона человек. Только в ходе ликвидации окруженной группировки с 10 января по 2 февраля 1943 г. более 91 тысячи гитлеровцев, в том числе 2,5 тысячи офицеров и 24 генерала во главе с фельдмаршалом Паулюсом попали в плен [5]. Таков исход этой кровопролитной битвы.

Великой памятью и признанием особых заслуг советских воинов героев – сталинградцев является воздвигнутый на легендарном Мамаевом кургане величественный памятник – мемориал. В зале Воинской славы начертаны фамилии павших в Сталинградской битве и надпись: «Да, мы были простыми смертными, и мало кто уцелел из нас, но все мы выполнили свой патриотический долг – перед священной Матерью-Родиной» [6]. В канун 70-летия Сталинградской победы на мемориальном комплексе будет установлено 1,5 тысячи новых гранитных плит с именами 17 тысяч павших защитников в Сталинграде. Общее количество имен защитников города на Волге, запечатленных на комплексе, достигнет 21149 тысяч. Это только незначительная часть тех кто защищал и отдал жизнь в Сталинграде. Вечная им память!

Сталинград стал символом для современников и последующих поколений людей, поскольку он определил в принципе исход войны. В исторической памяти сохраняется ожесточенная борьба за Сталинград, воздушные налеты (особенно 23.08.1942 г.), невыносимые испытания бойцов и горожан… Сталинград был не только точкой на карте боевых действий, а, как сказал чилийский поэт Пабло Неруда: «Здесь на грудь земли был надет орден Мужества».

Победа в Сталинградскоой битве была общей для всего советского народа, независимо от того какой национальности были бойцы Красной Армии. И это надо помнить и сохранить в нашей памяти. Для Украины от Сталинградской битвы начался путь к освобождению и первый украинский населенный пункт, отбитый от гитлеровцев в декабре 1942 г. – село Пивнивка Меловского района на Луганщине.

70-летие разгрома фашистских войск и их союзников под Сталинградом, последующие юбилейные даты Великой Победы советского народа еще раз должны напомнить всю правду о войне – для памяти, а всю память – мы должны сохранить для правды, чтобы сохранить мир от расползания нацизма на планете.

Список литературы: 1. Жуков Г.К. Разгром немецких войск в районе Дона, Волги и Сталинграда // Сталинградская эпопея. – М.; 1968. – С. 27. 2. Павлов В.В. Сталинград: мифы и реальность. – СПб., 2003. – С. 115. 3. А.М. Самсонов. Сталинградская

битва. 4-е изд. – М., 1989. – С. 250. 4. Попов В.Н. Сталинградская битва // Новая и новейшая история. – 2007. – № 2 – С. 21. 5. Россия и СССР в войнах XX века: Статистическое исследование. – М., 2001. – С. 281. 6. Подвиг народа. Памятники Великой Отечественной войны. – М., 1984. – С. 140.

РАЗДЕЛ 3

ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЛАВЯНСКИХ КУЛЬТУР

Блошенко Е. И.
г. Харьков, Украина

РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЛЯ УЛУЧШЕНИЯ ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ ТЕХНИЧЕСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ

Физическая культура в современном обществе является одним из средств подготовки человека к трудовой деятельности и приспособления к социальной среде. В современном производстве значительные нервно-эмоциональные нагрузки, неизбежно связаны с большим напряжением умственных, психических и физических сил, повышенными требованиями к координации и культуре движений, высокой концентрации внимания работающих. Чтобы приспосабливаться к новым технологиям производства, будущим инженерам необходимо постоянно развивать и совершенствовать себя. Полноценное использование профессиональных знаний и умений возможно лишь только при хорошем состоянии здоровья и высокой работоспособности. По данным исследований до 60% выпускников технических вузов Украины сегодня не готовы работать с той интенсивностью и производительностью, которые необходимы в рыночных отношениях в связи с низким уровнем состояния здоровья и физической подготовленности (А.В. Домашенко, В.И. Филинков, С.В. Халайджи, Р.Т. Раевский, С.М. Канишевский, И.Д. Смолякова и др.). В то же время установлено, что до 70% студентов технических вузов практически не используют в своей жизнедеятельности или используются неэффективно такие важные компоненты образа жизни как: рациональная работа, рациональное питание, рациональная двигательная активность, отказ от вредных привычек и др., что сохраняют и укрепляют здоровье, а это существенно снижает резервные возможности их организма (Р.Т. Раевский, С.М. Канишевский, Н.А. Третьяков, 2008 и др.) [1].

Существенными причинами нарушений состояния здоровья студентов технических вузов по литературным данным являются: необходимость усвоения большого объема научно-технической информации, гиподинамия и гипокинезия, глобальная компьютеризация учебного процесса. Прохождение производственных практик на промышленных предприятиях с неблагоприятными условиями труда, отсутствие навыков научной организации труда, неблагоприятные условия обучения, быта, недостаточная двигательная активность, несоблюдение режима питания, сна, других рациональных составляющих образа жизни [1, 2].

Большинство исследователей отмечают, что в высших учебных заведениях физическая культура, как учебная дисциплина, реализуется в педагогическом процессе физического воспитания студентов, является составной частью системы образования и воспитания будущих специалистов. Этот процесс совершенствуется в русле современной концепции высшей школы, реализуя образовательные, оздоровительные и воспитательные задачи сохранения и укрепления здоровья, оптимального развития физических качеств, повышения уровня общей работоспособности [1, 2].

Анализ научно – методической литературы, изучение программ по дисциплине «Физическое воспитание» показывает, что теоретически современная система физического

воспитания построена на подходах, которые учитывают адаптационные резервы организма, которые позволяют приобретать тренировочный эффект и гармоническое развитие, усовершенствование психофизических качеств и двигательных навыков, профессионально важные для конкретной специальности. Но современная программа по дисциплине предусматривает не более 4-х академических часов в неделю для занятий на 4 курсах, хотя для развития всех необходимых профессиональных умений и психофизиологических качеств необходимо не менее 8–10 часов в неделю. Поэтому исследователи отмечают [2, с. 10], что оптимальный двигательный режим, необходимый для поддержания и укрепления здоровья студентов, повышения умственной работоспособности, обеспечивается физическим воспитанием при правильной его постановке в техническом университете.

Педагогическая роль физического воспитания в техническом университете велика, так как с помощью средств и методов обеспечивается оптимизация двигательного режима студентов, физические упражнения активно воздействуют на личность, совершенствуют различные социально необходимые качества, способствуют успешной адаптации студентов в учебной и физкультурно – спортивной деятельности. Во время физических тренировок одновременно приобретаются знания, умения, навыки рациональной работы и отдыха, восстановления после работы, закаливание организма; воспитываются навыки личной гигиены, закладываются предпосылки для отказа от вредных привычек. Поэтому преподавателям кафедр физического воспитания и спорта необходимо использовать все возможности дисциплины «Физическое воспитание» для формирования системы знаний о физической культуре, повышения образовательного уровня у студентов по теоретическим и методическим основам физической культуры, способствовать формированию потребности в занятиях физическими упражнениями ежедневно.

Как отмечают исследователи, для эффективной организации двигательной активности, не достаточно иметь высокий уровень мотивации, необходимо учитывать индивидуальную норму двигательной активности, основываясь на целесообразности и полезности для здоровья, ориентируясь на психофизические показатели здоровья студентов [3, с. 164–165].

Исследованиями (В.И. Ильинич, В.А. Коваленко) установлено, что для инженера необходим целый ряд специальных личностных, психофизических и физических качеств, среди которых основными являются:

1. Личностные (организаторские способности, инициативность, смелость и решительность, стойкость, эмоциональная устойчивость, оперативное мышление).

2. Психофизические (статическая выносливость и устойчивость к гиподинамии, устойчивость к воздействию неблагоприятных производственных факторов, устойчивость в проявлении внимания).

3. Физические (общая выносливость, быстрота движений, мышечная сила, ловкость).

Для развития необходимых личностных, психофизических и физических качеств и навыков в НТУ «ХПИ» созданы условия для занятий различными видами спорта. В педагогическом процессе используются следующие организационно – педагогические формы повышения двигательной активности студентов в вузе: образовательно – оздоровительные (практические занятия по специализациям, образовательные лекции «Школа здоровья», беседы), спортивно – массовые (специализации по видам спорта, группы общефизической подготовки, туристические походы), индивидуально – самостоятельные (соревнования, спортивные праздники, спартакиады).

Но для рационального формирования здоровьеобразующих и здоровьесберегающих технологий необходимо учитывать взаимосвязь между умственной и физической работоспособностью студентов в различные периоды учебного года, субъективные, личностные факто-

ры (режим дня, мотивация к здоровому образу и стилю жизни), объективные факторы, связанные с организацией условий жизни (продолжительность 10–12 часов ежедневно в обычные дни и 14–16 часов в период экзаменов, нагрузка, сон, еда, двигательная активность).

Научные данные и наблюдения за организацией занятий по физическому воспитанию свидетельствуют о том, что в начале каждого семестра происходит повышение умственной работоспособности, утомление наступает к концу учебного года [2, с. 11]. Поэтому занятия для воспитания быстроты и скоростно – силовых качеств должны планироваться, когда работоспособность повышена. К началу экзаменационной сессии нагрузки должны снижаться и составлять 60–70% от обычного уровня. Для улучшения умственной работоспособности, нагрузки по интенсивности должны составлять (ЧСС 130–150 уд/мин), если занятия по физическому воспитанию проходят в первой половине дня перед началом учебных занятий в вузе. Более высокие по интенсивности нагрузки (ЧСС 160–180 уд/мин) необходимо планировать на вторую половину дня, после учебных занятий в вузе. В процессе занятий необходимо учитывать субъективные оценки самочувствия студентов, объективные показатели (пульс, артериальное давление), уровень здоровья, физической и технической подготовленности.

Результаты нашего исследования и практический опыт показывают, что одним из эффективных путей решения проблемы формирования потребности к физкультурно – спортивной деятельности является совершенствование организации, содержания, средств и методов физкультурно – оздоровительных занятий студентов на основе личностно – ориентированного подхода, творческий подход к классическим методикам, работа над повышением уровня сознательности студентов. Необходимо учитывать при планировании занятий, в каком функциональном состоянии находится студент, увеличивая или снижая нагрузку индивидуально, корректируя учебный процесс по психофизическому состоянию студента. Физическое воспитание положительно повлияет на уровень здоровья студента, если преподаватель будет располагать данными о текущем психофизическом состоянии организма и предлагать физические упражнения, адекватные этому состоянию с учетом возрастных морфофункциональных и психологических особенностей.

Список литературы: 1. Физическое воспитание и спортивное совершенствование студентов: современные инновационные технологии: научная монография / под ред. проф. Р.Т. Раевского. – О.: Наука и техника, 2008 – 616 с. 2. Здоров’я і освіта: проблеми та перспективи. Матеріали ІІІ Міжнародної науково – практичної конференції. – Донецьк: ДонНУ, 2012 – 248 с. 3. Физическая культура студента: учебник / под ред. В.И. Ильинича. – М.: Гардарики, 2000. – 448 с. 4. Физическая культура: учебное пособие / под ред. В.А. Коваленко. – М.: АСВ, 2000. – 432 с. 5. Купчинов Р.И. Оценка психофизического состояния студентов в учебном процессе по физической культуре: учеб – метод. пособие / Р.И. Купчинов, Т.А. Глазько. – Мн.: МГЛУ, 2006 – 46 с.

Богдан Ж.Б., Солодовник Т.О.
м. Харків, Україна

РОЗВИТОК ДУХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ У ВИЩОМУ ТЕХНІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Для сучасного суспільства вже недостатньо виховання просто професіонала, людину добре освічену, знаючого, який вміє працювати в сучасному світі високих технологій, але

який не замислювався над наслідками і роллю своєї діяльності в загальнолюдському масштабі. Розуміння того, що в процесі освіти ми повинні виховувати, перш за все, людину, а потім вже власне професіонала в тій чи іншій сфері діяльності, ще в недостатній мірі усвідомлюється більшістю викладачів. Одним з найважливіших морально-етичних якостей людини є доброта. Як зазначає В.А. Міжеріков, «Доброта – якість людини, що виражає його здатність і прагнення робити людям добро. У повсякденній свідомості під добром розуміються такі якості особистості, як м'якість, люб'язність, дбайливість, здатність до співчуття, без яких доброта не мислима. Справжня доброта є принциповою і надихається турботою не тільки про благополуччя іншої людини, але і про його моральному досконало, гідність» [1, с. 103].

Значну увагу питанням особистісно-орієнтованого навчання, виховання моральності та духовності приділяє у своїх роботах доктор філософських наук, академік Іван Андрійович Зязюн. Його ідеї педагогіки добра, педагогіки орієнтованої на всебічний розвиток особистості, на самостійну думку, на індивідуальне усвідомлення свого «Я» і необхідності своєї не тільки професійної, але й духовної самореалізації в житті, широко відомі як у нас в країні, так і за кордоном [2].

Проблема розвитку духовного потенціалу перебуває в центрі уваги і в багатьох зарубіжних дослідників. Так Г. Гарднера, спираючись у своїх працях на структури психіки та їх вплив на педагогічну і розвиваючу психологію, вважає необхідним організацію викладання всім категоріям учнів дисциплін, що розвивають у них розуміння правди, краси і доброти, а так само прищеплення цих почуттів. На думку автора, душа людини значною мірою формується в залежності від його здібностей «знати правду», «любити красу» і «бути добрим» [3].

Кожна людина прагне до самореалізації себе як особистості, і духовна складова цієї особистості є, на наше переконання, більш пріоритетною і важливою у відчутті свого «Я», своєї значущості і гармонії з навколишнім світом. Головною метою освіти і виховання має бути розкриття і розвиток морально-етичного і духовного потенціалу людини. Це, на наш погляд, є центральною, інтегруючою якістю людини, що демонструє його ставлення до світу, його вчинків, спрямованості його діяльності в цілому.

Сучасне суспільство висуває доже високі вимоги до майбутніх інженерів, у зв’язку з цим студенти повинні оволодіти не тільки професійними знаннями, вміннями та навичками, а й бути всебічно розвиненими особистостями. Випускник вищого технічного навчального закладу повинен бути здатним до системного аналізу важких проблемних ситуацій, вміти прогнозувати наслідки рішень, що приймаються, у тому числі й довгострокові.

У повсякденному житті кожна людина постійно вступає у взаємодію з іншими, тому що кожен живе та розвивається не окремо від соціуму, а безпосередньо в ньому. Це стосується й професійної діяльності майбутнього інженера, де він повинен поєднувати високий рівень професіоналізму, психолого-педагогічні знання й управлінські навички. При цьому треба враховувати, що лише високоморальна людина може вважати себе справжнім лідером, представником сучасної національної еліти. Як відзначають Л.Л. Товажнянський, О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов, «Гармонійне поєднання високих морально-етичних якостей і духовної культури з істинним професіоналізмом та інноваційним типом мислення представників цієї еліти будуть служити надійною передумовою того, що наше суспільство отримає нову модель управління, здатну мобілізувати творчий потенціал народу і вивести його на шлях соціально-економічного і духовного відродження, досягнення сучасних стандартів якості життя» [1, с. 95].

Протягом усього процесу навчання має відбуватися виховання моральності та духовності студентів вищого технічного закладу, особливу роль в цьому відіграють гуманітарні науки, які можуть змусити задуматися людину про сенс свого життя та призначен-

ня його на Землі. В курсі гуманітарних дисциплін даються не тільки знання про людину, її особливості поведінки та взаємодії з іншими людьми, але й приділяється не мале увагу розвитку духовної й моральної сфер особистості. Піднімаються питання доброту, гуманності, моралі, про складність узгодження особистісних і суспільних цінностей.

Найбільш складне питання – це питання, що стосується методик виховної роботи, яка забезпечувала б внутрішнє прийняття моральних і духовних цінностей. Один із шляхів вирішення даної проблеми, пропонований деякими педагогами та дослідниками в області моралі – релігійне виховання. Будь-яка релігія в своїй основі містить питання про сенс і призначення людського життя, про духовні і етичні ідеалах, служіння яким і повинно складати життєвий шлях будь-якої людини.

Релігійне виховання може стати важливим формуючим елементом в моральному та духовному розвитку майбутніх фахівців. Так видатний педагог К.Д. Ушинський вважав християнські ідеї найбільш природними: «Як би хто не дивився на християнську релігію, але наука не може на неї дивитися інакше, як на історичне явище, що виникає з потреб і властивостей душі людської» [2, с. 55].

Однак система вищої освіти не має права нав'язувати ту чи іншу релігію. Це повинен бути особистісний вибір людини, що спирається на його глибинні потреби душі. При цьому завдання науково-педагогічного складу має полягати у тому, щоб допомогти студенту зрозуміти самого себе, розкрити свій внутрішній потенціал, розраховувати на духовне багатство.

Питання релігійного виховання, його доцільності, необхідності та значущості широко дискутуються в сучасній педагогіці. Як підкреслює А.Г. Романовський, «Релігія являє собою одну з найдавніших форм суспільної свідомості. У цій якості вона споконвіку відіграє істотну роль у різноманітних сферах людського життя, в формуванні та розвитку його культури і моральності, філософії та науки, у становленні та практичної реалізації системи навчання і виховання підростаючого покоління» [3, с. 24].

Одним з основних завдань виховання майбутніх фахівців є розвиток моральної відповідальності і духовного потенціалу. Ця задача має принципове значення в майбутній практичній діяльності інженерів-керівників. Так як керівник повинен усвідомлювати, що нарівні з економічними чинниками ефективності управління завжди актуальними і значимими є соціальні чинники. Спрямованість на суспільне благо повинна бути провідною в процесі здійснення управлінської діяльності.

Список літератури: 1. Товажнянський Л.Л., Романовський О.Г., Пономарьов О.С. Вступ до філософії управління: Навч. посіб. – Харків: НТУ «ХПІ», 2002. – 168 с. 2. Ушинский К.Д. Воспитание человека. – М.: Издат. Дом «Карапуз», 2000. – 256 с. 3. Романовський О.Г., Бабаєв В.М., Пономарьов О.С. Проблеми формування особистості лідера. – Харків: Майдан, 2000. – 193 с. 4. Никандров Н.Д. Религия и воспитание в школах России // Гуманітарні науки. – 2001. – № 2. – С. 126–134.

Бондаренко О. А.
м. Харків, Україна

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Значення мови педагога в оволодінні молодим поколінням законів розвитку природи, суспільства, в набутті досвіду етичних взаємин з людьми – факт безперечний, доведений багатовіковим існуванням педагогічної професії.

Діяльність викладача пов'язана з проблемами розвитку мови, і перш за все з мовною культурою, яка розвивається на основі принципу об'єктивно існуючих зв'язків між мовою і пізнавальними процесами.

Проблема мовної культури в професійній діяльності розглядалася психологами і педагогами Л.С. Виготським, Л.А. Введенською, П.Я. Гальперіним, А.Н. Ксенофонтовою, А.А. Леонтьєвим, Г.О. Винокуром та іншими. Проте, незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості наукових праць, присвячених цій проблемі, на сьогодні вона залишається однією з найбільш дискусійних.

Мета роботи полягає в розкритті певних особливостей мовної культури сучасного викладача.

Поза мовною діяльністю неможливо уявити собі жодної сфери людської діяльності, спілкування людей, духовної культури людства. Ще Л.С. Виготський виділяв мовну діяльність як фундаментальну і вбачав в ній величезні можливості розвитку особи, свідомості, всіх пізнавальних процесів людини [1].

Мовна діяльність в педагогічному процесі, за словами А.Н. Ксенофонтової, виконує важливе значення у створенні умов для стимулювання та прояву активної позиції студента [2]. Суб'єктивність позиції тих, що навчаються, виражається у формі конструктивних речень, в здатності проявити самостійність в мовних виразах. Викладач спирається на мовну активність студентів, їх самостійність і творчі можливості.

Мовлення педагога забезпечує виконання завдань навчання і виховання молоді. Викладач несе соціальну відповідальність як за зміст, якість своєї мови, так і за її наслідки. Тому мова педагога – це важливий елемент його педагогічної майстерності.

Педагогічне мовлення покликане забезпечити:

а) продуктивне спілкування, взаємодію між педагогом і його вихованцями;

б) позитивну дію викладача на свідомість, відчуття студентів з метою формування, корекції їх переконань, мотивів діяльності;

г) повноцінне сприйняття, усвідомлення і закріплення знань в процесі навчання;

ґ) раціональну організацію учбової та практичної діяльності студентів [3].

З поняттям «Педагогічне мовлення» тісно пов'язано поняття «Комунікативна поведінка викладача». Видатний психолог А.А. Леонтьєв в роботі «Педагогічне спілкування» під комунікативною поведінкою має на увазі не просто процес говоріння, передачі інформації, а організаційне мовлення, що впливає на характер взаємин, створення емоційно-психологічної атмосфери спілкування педагогів і студентів, стиль їх роботи [4].

Мова педагога стає зразком для студентів. Тому до мови педагога висуваються високі вимоги: змістовність, точність, логічність; лексична, фонетична, граматична орфоепічна правильність; образність, смислова виразність; емоційна насиченість, багатство інтонацій, неквапливість, достатня гучність; хороша дикція, дотримання правил мовного етикету, відповідність слова вихователя його діям. Важливо вміло використовувати і невербальні засоби спілкування (жести, міміку, пантомімічні рухи).

На жаль, в мові сучасного педагога багато штампів, мова недостатньо образна і виразна (у смисловому аспекті), переважають прості речення, зустрічаються граматичні помилки, діалектизми. Культура мовлення педагога визначається рівнем його загальної культури. Постійна робота педагога над собою, підвищення рівня загальної культури сприятимуть і зростанню його педагогічної майстерності. Студенти часто виділяють серед педагогів «улюблених» і «неулюблених». Однією з найважливіших ознак, що дозволяють студентам так «класифікувати» своїх викладачів, є їх мовна поведінка.

У сучасній вищій школі, на думку Т.В. Іванчикової, існує три типи мовних культур викладачів [5]:

1. Носії елітарної мовної культури.

2. Представники «средньолітературної» культури.

3. Викладачі з літературно-розмовним типом мовної поведінки.

Почнемо з характеристики представників елітарної мовної культури. Це ідеальний тип мовної поведінки педагога, але, на жаль, зустрічається украй рідко.

Носії елітарної мовної культури володіють всією системою функціонально-стильової диференціації літературної мови і кожен функціональний стиль використовують відповідно ситуації. При цьому перемикання з одного стилю на інший відбувається як би автоматично, без особливих зусиль з боку того, хто говорить. У їх мові немає порушення норм літературної мови у вимові, наголосі, утворенні граматичних форм, слововживанні [5].

Однією з ознак елітарної мовної культури є безумовне дотримання всіх етичних норм, зокрема, норм національного українського етикету, що вимагають розмежування ти- і ви- спілкування. Ти-спілкування використовується лише в неофіційній обстановці. Ніколи не допускається однобічне ти-спілкування.

Вони користуються мовою творчо, їх мова зазвичай індивідуальна, в ній немає звичної заштампованності, а в розмовній мові – прагнення до книжності.

Викладачеві «першого типу» необхідно мати, в першу чергу, любов до студентів і предмету, що викладається. Доброзичливе відношення – запорука доброзичливої мови і сприяє продовженню спілкування між учасниками бесіди. Хорошому педагогові, в процесі мовного спілкування, необхідно пам'ятати, що його мова має бути:

1) Емоційною, голосною, чіткою, насиченою епітетами і порівняннями.

2) Орфоепічно правильною.

3) Упевненою, для чого необхідне знання матеріалу.

4) Підготовленою: мають бути продумані будь-які випадки незапланованого розвитку бесіди.

5) Доброзичлива відповідь на все.

6) Викладач повинен мати філософське почуття гумору. В більшості випадків такий педагог є зразком для наслідування. Саме тому йому необхідно ретельним чином стежити за своєю мовою, оскільки студенти не прощають помилок тим, хто їх навчає [4].

Набагато частіше у навчальних закладах зустрічаються викладачі, які є носіями «средньолітературної» мовної культури. Їх мовну поведінку відображає набагато нижчий рівень загальної культури: неможливість творчого використання крилатих виразів різних епох і народів, художніх зразків класичної літератури, незнання літературних норм вимови слів, а нерідко і їх значень породжує мовну бідність, грубість і неправильність мови. Порушення норм вимови у них є не одиничним, а утворює систему [4].

Як наслідок всього цього – мовна поведінка, яка характеризується:

– Монотонністю в голосі, відсутністю емоційності.

– Роздратуванням: коли учень ставить питання, а вчитель не знає на нього відповіді.

– Грубістю в голосі.

– Відсутністю жестикуляції, яка, як правило, не веде до контакту.

– Неправильною постановкою наголосів, що недопустимо для вчителя-словесника. Про невисокий загальнокультурний рівень таких педагогів говорить їх зайва самовпевненість: наприклад, роблячи неправильний наголос в слові, багато хто з них доводить, що це правильно, що існують різні варіанти вимови.

– Скупістю на синоніми, порівняння, епітети.

– Частою повторюваністю одного і того ж слова в процесі пояснення, за винятком термінології.

– Недостатня повага до адресата. Як правило, це виражається в неповному дотриманні саме нормам усного мовлення – прагнення говорити довгими, складними фраза-

ми з дієприслівниковими і дієприкметниковими зворотами. Таким чином, ведеться політика залякування співбесідника, придушення його бажання говорити, відстоювання своєї, навіть невірної, точки зору [5].

Далекою від норм публічної мови, і тому фактично незрозумілою, є мова представників ще нижчих типів мовних культур. Сьогодні немало носіїв літературної мови, для яких розмовна система спілкування є фактично єдиною, в усякому разі, в усній формі мови. Нажаль, представників цього типу чимало. Багато викладачів вважають, що зі студентами необхідно говорити зрозумілою ним мовою і, тому, намагаються, наслідуючи молодіжній мовній культурі, а частково і деяким сленговим зворотам і виразам, викладати матеріал. Вони вважають, що таким чином їм вдасться завоювати пошану студентів, «влитися» в їх світ. Проте, як було відмічено вище, викладач має бути для студента зразком для наслідування як в культурному, так і в мовному плані. Педагог є людиною, яка виховує в студентові поняття не лише про моральність, але і про культуру, у тому числі, про культуру спілкування. Тому така поведінка є недопустимою. Слід зазначити, що в більшості випадків цим «грішать» молоді педагоги, які часто бачать в студентах своїх майбутніх друзів [4].

Комунікативна культура обумовлює духовний розвиток особи, формує її моральне обличчя і є вираженням етичного життя людини і є складовою частиною формування загальної культури особистості в цілому.

Специфіка педагогічного спілкування, як умови створення гуманного розвиваючого середовища в освітньому процесі, визначає пріоритет комунікативного аспекту в особовій культурі викладача.

Ефективне педагогічне спілкування зумовлюється комунікативною культурою викладача, прагнення до її вдосконалення – обов'язкова умова педагогічної майстерності.

У психолого-педагогічній літературі комунікативну культуру розглядають разом з характеристикою взаємодії людей; знаннями і уміннями; як особиста якість і поведінка, що виявляється у відношенні з людьми; у зв'язку із здібностями в спілкуванні.

На основі аналізу літератури комунікативна культура розглядається нами як сукупність знань, умінь і комунікативних якостей особистості, що дозволяє найбільш ефективно організовувати процес навчання і виховання і регулювати комунікативну діяльність в процесі вирішення педагогічних завдань.

Список літератури: 1. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва: Лабиринт, 1996. – 352 с. 2. Ксенофонтова А.Н. Речевая культура – основа речевой деятельности школьников. – Оренбург: 1999; Она же. Педагогические основы речевой деятельности школьников. – СПб.: 1999. 3. Риторика : учебник / ред. Н.А. Ипполитова. – М.: Проспект , 2008. – 447 с. 4. Леонтьев А.А. Психология общения. М.: Смысл, 1999. – 365 с. 5. Иванчикова Т.В. Речевая компетентность или речевая культура? / Педагогика. – 2009. – N 3. – С. 83–89.

Борейко Н.Ю.
г. Харьков, Украина

ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Новая парадигма образования, в том числе в системе высшей школы, обусловлена существенными изменениями общественного бытия, а также целей, характера и условий общественного производства. Речь, прежде всего, идет о становлении общества знаний.

Однако динамизм современной жизни требует буквально от каждого человека постоянного самообразования и самосовершенствования. При этом в условиях рыночной экономики с ее высокой конкуренцией, в том числе на рынке труда, для жизненного успеха человека только одной профессиональной компетентности уже недостаточно. Ему крайне необходимы знания и умения в сфере человеческих отношений, психологическая устойчивость и физическое здоровье. Именно эти качества определяют его трудоспособность, надежность и умение успешно находить оптимальные решения в сложных ситуациях.

Поэтому отбор на престижные профессии, помимо тестов, определяющих профессиональную компетентность, включает специальные психологические тесты и обязательное медицинское освидетельствование. Работодатель всегда заинтересован в творческих личностях, способных успешно развивать его бизнес и развиваться самим в профессиональном и личностном отношении. При этом он хочет иметь гарантию его длительной трудоспособности, в основе которой и лежит состояние здоровья.

В то же время ежегодные исследования состояния здоровья студентов, ежегодно проводимые в НТУ «ХПИ», свидетельствуют о том, что в течение последних десяти лет его уровень и физическая подготовленность постоянно снижаются. Тревогу вызывает рост на 27% гипертонических реакций, на 41% вегетососудистой дистонии студентов, увеличение числа патологии органов зрения на 18%, сердечнососудистой системы – на 38%. Эти результаты подтверждаются и исследованиями других авторов (М.Р. Валетов, И.В. Ефимова и другие). Число студентов, по объективным критериям состояния здоровья отнесенных к специальной медицинской группе, выросло до 38%.

Эти данные подтверждаются и результатами исследований ученых (М.Р. Валетов, И.В. Ефимова и другие). При этом число студентов, отнесенных по состоянию здоровья к специальной медицинской группе, возросло к настоящему времени до38%. Все это свидетельствует о противоречии между требованиями рынка труда и фактическим уровнем здоровья, а следовательно, и трудоспособности, адаптационных резервов организма значительного числа выпускников высших технических учебных заведений.

Вместе с тем, имеет место и несерьезное отношение отдельных студентов к занятиям физической культурой, которая является обязательной дисциплиной учебного плана каждой специальности. А ведь физическая культура – важная составляющая общей культуры человека, а занятия спортом необходимы не только для получения зачета и даже не только для укрепления здоровья, но и для развития морально-волевых качеств, целеустремленности, настойчивости и умения работать в составе команды, как этого сегодня требуют большинство видов совместной деятельности людей. Поэтому занятия физической культурой и спортом содержат значительный мотивационный потенциал.

Не случайно постоянно усиливается интерес исследователей к поиску путей усовершенствования процесса физического воспитания в высшей школе. В качестве примера можно привести большое количество современных работ (Д.М. Аникеев, Г.Г. Цыбиз, А.Г. Гниденко, Н.И. Черныш и другие). Однако эффективного решения проблемы пока не найдено. Очевидно, для этого необходим системный подход, поиск и целенаправленное использование новых эффективных форм, средств и методов организации физического воспитания, новых подходов к мотивации студентов.

С этой целью на кафедре физического воспитания Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» ведутся научные исследования в рамках государственной бюджетной темы «Разработка инновационных средств и методов диагностики основных видов подготовленности спортсменов различной квалификации и специализации». В ее рамках автор разрабатывает новые подходы к планированию и организации учебного процесса физического воспитания в высшей школе в соответ-

ствии с современными условиями общественной жизни и социальными требованиями к уровню как профессионального, так и интеллектуального и физического развития выпускников. На основе анализа основных факторов, определяющих процесс физического воспитания в высшей школе, предполагается разработать модель физического воспитания для высшей школы и внедрить ее в практику учебно-воспитательного процесса.

Хотя сегодня решению проблеме повышения эффективности физического воспитания в высшей школе уделяется значительное внимание, исследования ведутся преимущественно в направлении решения относительно частных, узких задач. Они направлены, например, на поиск и внедрение новых форм, средств, методов, повышения мотивации, интереса к занятиям по физическому воспитанию. Эти работы, безусловно, вносят значительный вклад в расширение возможностей решения частных задач, но найти глобальное решение проблемы можно только на основе системного подхода.

Целью физического воспитания в нормативных документах определяется обеспечение физического и морального здоровья, совершенствование физической и психической подготовки молодежи, а в некоторых работах цель физического воспитания определяется как физическое совершенствование студентов. Однако в современных условиях эта общая цель должна быть индивидуализирована, направленна на достижение личной цели конкретного студента, который, с одной стороны, имеет низкий уровень здоровья, а с другой – заинтересован в получении после окончания вуза высокооплачиваемой перспективной работы. На успешное решение этой задачи и направлена система физического воспитания. Поэтому его основной целью должно стать формирование высокой трудоспособности, надежности, психофизической подготовленности к труду. Одновременно обеспечивается повышения уровня здоровья, восприятие здоровья и здорового образа жизни как одной из важных жизненных ценностей. Именно эта цель отображает непосредственную связь физического воспитания в вузе и возможности достижения выпускником успехов в профессиональной деятельности и личной жизни.

На основе такого определения цели сформулируем задачи физического воспитания. По нашему мнению, их целесообразно условно разделить на такие четыре группы. *Первая группа* включает воспитательные задачи, направленные на формирование у студентов устойчивой мотивации к занятиям физическим воспитанием, навыков профилактики; воспитание профессионально важных физических, психических, личностных и эмоционально-волевых качеств.

Вторая группа включает оздоровительные задачи, в том числе формирование надлежащего уровня здоровья, который бы мог обеспечивать человеку высокую работоспособность и надежность в профессиональной деятельности. *Третья группа* охватывает образовательные задачи, которые предусматривают формирование у студентов прикладных знаний, умений и навыков организации самостоятельных занятий физическими упражнениями; физической культуры, привитие им четкого ценностного отношения к своему здоровью и его сохранению. Наконец, *четвертая группа* объединяет развивающие задачи, к которым мы бы отнесли развитие у студентов необходимой психофизической подготовленности, высокого уровня работоспособности и надежности.

Традиционная система физического воспитания в высшей школе была направлена преимущественно на решение развивающих задач – развитие физических качеств (силы, ловкости, выносливости и других). Критерием оценки их достижения служили государственные тесты, определяющие уровень развития этих качеств. При этом преподаватели не определяли разницу между спортивной тренировкой как формированием физических качеств до максимума и необходимостью оптимального уровня развития этих качеств

для конкретной профессиональной деятельности. Пренебрежение ее особенностями, по нашему мнению, является серьезной ошибкой. Исследованиями австралийских учёных доказано, что большие физические напряжения не являются благоприятными для формирования работоспособности на весь период активной профессиональной деятельности. Высокие физические нагрузки могут вызывать серьезные отклонения в состоянии здоровья, проявляющиеся в дальнейшей жизни. Поэтому занятия спортом, особенно спортом высоких достижений, часто не только не соответствуют целям физического воспитания, но и способны оказывать негативное влияние на здоровье.

Широкий спектр современных профессий представляет значительное их разнообразие по интенсивности, напряженности, уровню физической нагрузки. Поэтому подготовка квалифицированных специалистов технического профиля для некоторых сфер деятельности (например, инженеры–системные аналитики, математики и другие) достаточным условием предполагает оптимальным уровнем средний (не максимальный – не спортивный) уровень развития физических качеств. Существует и множество малоподвижных профессий, где которые не требуют интенсивных профессиональных двигательных навыков. Поэтому педагогическую задачу системы физического воспитания, состоящую в формировании определенных умений и навыков, необходимо переосмыслить и сконцентрироваться на формировании навыков рациональной ходьбы, стояния, сидения, повышения работоспособности, рациональной организации работы, индивидуальной физической подготовки и здорового образа жизни.

Усложнение экологической ситуации, исчезновение тяжелых видов работ в деятельности современного инженера требует формирования крепкого здоровья как обязательного компонента его успешной профессиональной деятельности, высокой работоспособности и надежности. В действительности же в течение обучения в высшем учебном заведении здоровье студентов ухудшается от курса к курсу, появляются хронические заболевания. Поэтому возрастает значение решения именно этой задачи и одновременно обеспечение понимания студентами роли здоровья в достижении профессионального успеха и личностной самореализации. Это создаст им дополнительную мотивацию для занятий физическим воспитанием, формирования собственной системы занятий физическими упражнениями, поддержания здорового образа жизни.

Успешное решение задач физического воспитания требует использовать систему современных педагогических средств и методов. Поскольку сегодня физическая культура и спорт представлены огромном количеством различных видов, которое к тому же постоянно увеличивается, задача кафедр физического воспитания усложняется. Они не должны ограничиваться традиционными видами в организации физического воспитания, а использовать весь спектр новых видов спорта. Кстати, это повысит и интерес студентов, даст каждому из них реализовать свою индивидуальную траекторию физического воспитания и развития с учетом его способностей и интересов. По мнению автора, сегодня к традиционным видам спорта, можно добавить 1) нетрадиционные (например, армреслинг, бадминтон, подводное плавание и другие); 2) различные новые виды физической культуры (шейпинг, гимнастику в воде, стречинг и другие); 3) оздоровительные методики (йогу, тайцзицюань и другие).

Считаю также, что важно также использовать дополнительные средства (оздоровительные силы природы, здоровый образ жизни), выполнять правила личной гигиены и использовать такие средства повышения работоспособности, как массаж, душ, баня, музыкотерапия, хромотерапия, ароматерапия и другие, что способно усиливать эффект использования физических упражнений.

Решение приведенных задач физического воспитания возможно только при использовании общепедагогических методов, основанных на современной методологии деятельности. К ним относят: 1) когнитивные методы, которые помогут студентам познать себя, особенности профессиональной деятельности, роль, сущность и содержание физического воспитания; 2) креативные методы, позволяющие студента создавать свой личностный образовательный продукт – целеполагание, планирование и реализацию личной траектории развития; 3) организационные – практическую реализацию своей программы – игровой, соревновательной и др.; 4) контрольные, которые корректируют физическое воспитание и стимулируют к дальнейшему совершенствования – рефлексия, самооценка. Их использование позволяет практически реализовать систему физического воспитания на современном уровне.

Вайда Т.С.
м. Харків, Україна

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК НЕОБХІДНИЙ ЕЛЕМЕНТ НАЛАГОДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ В СИСТЕМІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ КУЛЬТУР (ДО ПРОБЛЕМИ ЗНАЧЕННЯ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОЇ РАДИ В ПЕРСПЕКТИВНОМУ РОЗВИТКУ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ)

Актуальність проблеми. Скликана гетьманом Богданом Хмельницьким Переяславська рада (1654 рік, м. Переяслав, нині – Переяслав-Хмельницький) за формою розумілася як загальний військовий орган для вирішення питань про налагодження взаємовідносин між Військом Запорізьким та Московською державою [1]. Історики за результатами дослідження сходяться в тому, що зміст договору та ймовірність його реального існування достовірно невідомо (тексту самого договору ніхто не бачив з часів Петра I). Разом з тим, на основі аналізу думок вчених можемо стверджувати, що Переяславський договір у свій час відіграв наступну роль: 1) констатував відокремлення України від Речі Посполитої; 2) означав міжнародно-правове визнання Української держави; 3) засвідчив внутрішньополітичний суверенітет Української держави, зберігав її основні політичні інститути; 4) суттєво змінював геополітичну ситуацію у Східній Європі, посилював позиції України в боротьбі з Польщею, зміцнював вплив Москви у цьому регіоні [2].

В контексті розвитку східнослов'янської цивілізації Переяславський договір розпочав нову добу у відносинах між Україною і Росією. На думку фахівців, Москва з самого початку намагалася обмежити права України і згодом планувала перетворити її у звичайну провінцію (возз'єднання країн може бути тільки в тому випадку, якщо мова йде про один народ). «Возз'єднання» в класичному російському трактуванні було покликано змусити повірити українців, що їх як нації ніколи не було, а з початку був тільки один російський народ, відповідно не було ні української культури, ні мови, ні звичаїв, які суттєво відрізнялися від звичаїв Московії. В часи СРСР українським історикам взагалі заборонялось вивчати період після цієї угоди, щоб не виплила правда про порушення саме Росією цього договору в 1656 р., яка підписала мирний договір з Польщею.

Таким чином, провівши аналіз зазначених історичних подій, ми приходимо до висновку: сучасний рівноцінний та конструктивний діалог між Україною і Російською федерацією можливий при наявності в громадян обох країн високого рівня комунікативної культури, зокрема в такої верстви як фахівці-юристи, діяльність яких на міжнародному рівні знімає багато проблемних питань у ставленні представників обох народів один до одного.

Результати дослідження. Подальші процеси гуманізації суспільних відносин в Україні активізують прагнення її громадян до колективного та особистісного самовираження й самоствердження, спонукають до свідомої участі у вирішенні корінних питань громадського життя, пробуджують ініціативу, особистісну заінтересованість, співпричетність до суспільно-політичного життя держави. Зазначена сфера людських взаємовідносин буде настільки багатою та змістовною, наскільки буде глибоким та різноманітним внутрішній світ окремої людини, сфера її суспільних відносин. Тому комунікативна культура особистості безпосередньо пов'язана з реалізацією справжньої міри гуманності та людяності у спілкуванні між громадянами, є передумовою попередження між суб'єктами формального спілкування, емоційно-морального зубожіння та особистісної відчуженості. Частково цьому сприяють й сучасні технології – тематичні Інтернет-форуми, соціальні мережі як універсальні засоби комунікації («ВКонтакте», «Одноклассники», Skype, тощо), в яких зареєстровано сотні мільйонів осіб з багатьох країн та щоденно десятки мільйонів ними користуються, оперативність спілкування забезпечується використанням електронної пошти (e-mail), факсимільного зв'язку, SMS-повідомлень, телеграфу тощо).

Зростання ролі комунікації в сучасній перспективі розвитку східнослов'янської цивілізації спричинюється як науково-технічним прогресом (засобами комунікації), так і інтеграцією різних видів культур східнослов'янської цивілізації обох країн. Звідси особистісна комунікативна культура є не тільки необхідною умовою та невід'ємним чинником формування сучасної людини незалежно від держави та громадянства, а й засобом самореалізації та забезпечення її життєвого успіху, фактором самоствердження, способом досягнення мети в міжособистісних взаєминах та в професійній діяльності.

У цих умовах значної актуальності набуває проблема формування комунікативної культури особистості під час їх професійної підготовки у профільному вищому навчальному закладі. Актуальність запропонованого нами дослідження підкреслюється положеннями багатьох вітчизняних нормативних актів (ст. 23 Конституції України, Державною національною програмою «Освіта. Україна XXI століття»; Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті, Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Концепцією громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та ін.), які ставлять пошук шляхів формування комунікативної культури майбутніх фахівців в розряд першочергових.

На необхідність формування в майбутніх юристів комунікативної культури вказується також в документах ООН (Декларація принципів толерантності, затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року), Ради Європи та Міжнародної асоціації юристів; у вітчизняних деонтологічних кодексах, професіограмах, безпосередньо в нормативних актах, що регламентують їх діяльність. Це пояснюється в першу чергу тим, що пріоритетна роль в утвердженні ідеалів соціальної рівності, свободи і справедливості в суспільстві належить фахівцям юридичної галузі, оскільки через їх діяльність реалізується державна політика, спрямована на захист прав та інтересів її громадян, забезпечення правового виховання й освіти різних верств населення.

Комунікативна культура юриста безпосередньо пов'язана з моральним світом фахівця, на якого суспільство покладає обов'язки приймати рішення щодо здійснення покарання або помилування громадян за вчинені проступки, брати на себе відповідальність за можливу помилку, ціна якої – життя, свобода й гідність іншої людини. Разом з тим між проголошеними демократичними цінностями та реальним станом їх реалізації існує значна невідповідність, яка породжує такі тенденції, як зловживання владними повноваженнями, грубість та нетактовність у зверненні з громадянами, а також збіль-

шення злочинів, скоєних досить часто навіть самими правоохоронцями, винесення несправедливих судових рішень тощо.

У зв'язку із цим актуальною стає проблема кадрового забезпечення професійно компетентними фахівцями діяльності правозахисних та правоохоронних органів, юридичних установ і організацій різних галузей народного господарства, які завдяки комунікативній культурі зможуть успішно виконувати свої фахові завдання.

В цілому практика професійної підготовки правознавців певною мірою приділяє увагу оволодінню ними системою відповідного комунікативного досвіду, однак в основному теоретичний характер такої готовності ставить перед молодими спеціалістами на практиці багато проблемних ситуацій, до вирішення яких їм не вистачає життєвого досвіду, емоційно-вольових якостей та глибоких спеціальних знань. Саме ці та інші положення висувають зазначене особистісне утворення студента юридичної професії в розряд пріоритетних напрямків фахової підготовки майбутніх правників.

Отже, з врахуванням історичного досвіду професійна підготовка сучасних правознавців потребує переосмислення мети, змісту, форм організації юридичної освіти з метою орієнтації її на формування комунікативної культури особистості спеціаліста, здатного адекватно реальним умовам здійснювати забезпечення прав та свобод громадян різних держав. Численні спроби науковців вирішити порушене питання призводять до ряду суперечностей між: 1) високими темпами розвитку правової системи держав й повільним оновленням змісту підготовки майбутніх юристів, недостатньою увагою ВНЗ до формування в них професійної комунікативної культури; 2) орієнтацією вищої освіти на виховання необхідного рівня правової компетентності фахівців, структурним компонентом якої є комунікативна культура, й відсутністю обґрунтованих науково-педагогічних основ її формування; 3) необхідністю підвищення якості професійної підготовки майбутніх юристів та низьким рівнем педагогічної готовності до цієї роботи самих викладачів ВНЗ. У зв’язку з цим увага до проблем формування комунікативної культури майбутнього юриста має виключно актуальне значення.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної, деонтологічної літератури з проблем професійної підготовки та формування професійних якостей майбутнього юриста свідчить, що різні аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє відображення в таких напрямах: 1) розкриття загальних основ професійної підготовки і особливостей фахової діяльності (Б. Ананьєв, В. Бодров, В. Дружинін, Є. Клімов, М. Корольчук, В. Крайнюк, О. Леонтьєв, Н. Ничкало, К. Платонов, В. Шадриков та ін.); 2) висвітлення морально-етичних, деонтологічних, культурологічних, психологічних, педагогічних, порівняльно-правових, історичних аспектів юридичної діяльності (С. Алексєєв, О. Бандурка, І. Бенедик, В. Васильєв, В. Горшеньов, О. Скакун, С. Сливка, О. Тихомиров та ін.); 3) проблемами професійного спілкування спеціалістів у праці займалися такі вітчизняні науковці як Б. Ананьєв, А. Бєляєва, М. Каган, А. Леонтьєв, Б. Ломов, В. Мясіщєв та інші. На сучасному етапі вказана проблема піднімається у працях таких українських та російських авторів, як Н. Ануфрієва, А. Бодальов, А. Деркач, М. Єникеєв, О. Леонтьєв, Ю. Платонов, В. Семиченко, А. Столяренко, А. Сухов та інші.

Культура міжособистісної взаємодії як один із складових елементів культури східнослов’янської цивілізації зумовлена трансформаційними процесами та новими вимогами до сучасного спеціаліста, що дає можливість визначити *комунікативну культуру особистості* як комплекс професійно зорієнтованих знань, умінь та властивостей фахівця, тобто сукупність відносин для взаємодії з іншими людьми у вигляді моделі ймовірної та реалізованої на практиці поведінки. Аналізуючи сутність професійної комунікативної культури працівників юридичної галузі, потрібно звертати увагу на їх компетен-

тність, професійну майстерність, уміння й прагнення виявляти ініціативу та творчу активність у поєднанні з відповідальністю за результати й наслідки своєї праці.

Проте, незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості підходів до проблеми формування комунікативної культури майбутніх юристів, вона потребує детального дослідження внаслідок невизначеності педагогічних умов, що сприяють успішному вихованню професійно значущих якостей спеціалістів юридичної галузі.

Висновки. Комунікативну культуру юристів ми розуміємо як складне, цілісне та динамічне особистісне утворення, яке забезпечує адаптацію та самореалізацію особистості фахівця-правознавця в сучасній східнослов'янській цивілізації завдяки інтегрованій готовності майбутнього спеціаліста до ефективного виконання своїх обов'язків, сприяє дотриманню основних вимог і правил професійної етики у спілкуванні з громадянами будь-якої країни завдяки комплексу комунікативних умінь і навичок, розвинених психологічних механізмів комунікативної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що в цілому забезпечує можливість знаходження правильного тону та стилю спілкування з представниками обох східнослов'янських народів.

Комунікативна культура студентів юридичної спеціальності обумовлена як внутрішніми утвореннями (суб'єктивними характеристиками особистості), так і зовнішніми чинниками (особливостями та можливостями предметів циклу гуманітарних дисциплін щодо організації міжособистісної взаємодії, застосуванням активних педагогічних форм навчання та виховання, педагогічною майстерністю науково-педагогічного складу, врахування ментальності кожного з народів). Така структура особистісного утворення передбачає поєднання наступних компонентів – 1) комунікативної спрямованості, 2) комунікативного досвіду та 3) типологічних рис й психологічних форм відображення.

Список літератури: 1. Переяславська рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Переяславська_рада. 2. Історія України та всесвітня історія (Ч. 2. Нова історія України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.vn.ua/book/history5/20.html.

Войтова Ю.Є
м. Харків, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Спілкування – основа, невід'ємний елемент навчання студентів. Аудиторне заняття, лабораторна чи практична робота, конференція, семінари, факультативи – це перш за все спілкування, спілкування із студентами, колегами, з викладачами, адміністрацією. Нинішній контингент студентства у вищій школі є багатонаціональним. Все це ставить високі вимоги до вміння студентської молоді спілкуватися в поліетнічному середовищі.

У наш час пріоритетна увага надається інтеграції України у світовий економічний і соціокультурний простір, розширенню політичних, економічних і культурних зв'язків з іншими країнами. Інтенсивний розвиток інтеграційних процесів сучасного світу ініціює обговорення питань виховання громадянина, здатного до відродження, збереження та примноження цінностей вітчизняної культури та поважного ставлення до культури інших націй і народностей. У зв'язку з цим особливо гостро постає проблема формування

культури спілкування студентської молоді як майбутніх фахівців в поліетнічному середовищі.

Для того, щоб краще зрозуміти процес формування культури спілкування студентської молоді в полі етнічному середовищі, слід розглянути педагогічні умови цього напрямку.

Протягом останніх років у вітчизняній науці з'явилося чимало праць, присвячених проблемі визначення педагогічних умов формування культури спілкування сту-дентської молоді в поліетнічному середовищі (Л. Білик, Б. Грехньов, Т. Каткова та ін.) Необхідність взаємодії учасників спілкування розглядають Л.С. Виготський, Г.С. Костюк, О.М. Леонтьєв. Широкого обговорення проблема спілкування набула в працях вчених (Є.М. Бабосов, А.П. Заостровцев, І.С. Кон, В.М. Мовчан, В.А. Малахов), які розглядають спілкування як «основу, з якої виростає моральність». У той же час значно менше уваги приділялося об-ґрунтуванню педагогічних умов формування культури спілкування студентської молоді саме в поліетнічному середовищі. Тому тема цього дослідження є актуальною в теоретичному та практичному плані. Актуальність проблеми зумовлена модернізацією сучасної системи вищої освіти, яка полягає в підготовці майбутнього високомпетентного у професійній сфері спеціаліста, здатного ефективно спілкуватися на належному рівні.

Отже, *метою статті вбачаємо* висвітлення педагогічних умов формування культури спілкування студентів в поліетнічному середовищі та визначенні основних напрямків розвитку й удосконалення комунікативних умінь та навичок студентів.

Основна частина роботи. Спілкування як педагогічна категорія означає обмін духовними цінностями у формі діалогу у процесі взаємодії студентів з оточуючими їх людьми, виявляє педагогічно спрямований вплив на життєдіяльність становлення особистості. Педагогічний вплив здійснюється в ході педагогічного процесу, як спеціально організованої виховної діяльності у взаємодії студентів та викладачів, яка спрямована на засвоєння вихованцями соціального досвіду, необхідного для життя, праці в суспільстві, що покликане впливати на особистісні якості індивіда.

Специфічною особливістю поняття «Педагогічні умови» є те, що воно включає елементи всіх складових частин процесу навчання та виховання: цілі, зміст, методи, форми, засоби. Відомий педагог В.І. Андрєєв вважає, що педагогічні умови — це «обставини процесу навчання, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та використання елементів змісту, методів, а також організаційних форм навчання для досягнення визначених дидактичний цілей» [1, с. 418–419]. Дуже важливо здійснювати такі педагогічний процес, при якому взаємодія студентів та викладачів була продуктивною,цілеспрямованою та була націлена на спільний результат. Тому саме від студентів та викладачів залежить можливість створити такі педагогічні умови, що змогли б задовольнити потреби обох сторін.

Спілкування – одна з фундаментальних форм виявлення принципової єдності людства та людського способу буття, форма становлення та виявлення людської особистості. Культура спілкування – це комплекс розвинутих умінь використовувати мовні і мовленнєві засоби з метою здійснення певного впливу на адресата. Культура спілкування є одним із центральних компонентів професійної культури майбутнього фахівця. Вона формується на основі психолого-педагогічні знань, умінь та навичок, відповідного емоційного настрого та спрямованості людини до обміну суспільно-національним і культурним досвідом [2, с. 300–305].

До основних напрямків формування культури спілкування у студентів відноситься: мотиваційно-ціннісна, операційно-технологічна та оцінно-рефлексивна підготовки студентів до спілкування в поліетнічному середовищі [3, с. 240–244]. Показниками розвитку якості мотиваційно-ціннісної підготовки є: усвідомлення значення культури спілкування студен-

та як майбутнього фахівця, наявність потреби самовдосконалення. Розвиток якості операційно-технологічної підготовки визначає оволодіння компетенціями комунікації, інтеракції та перцепції у поліетнічному середовищі. Якість оцінно-рефлексивної підготовки до спілкування визначається об'єктивним оцінюванням сформованості власної культури спілкування, сформованістю вмінь самовдосконалення, здатністю до моделювання і реалі-зації програми самовдосконалення у поліетнічному середовищі. Ці напрямки роботи щодо формування культури спілкування студентської молоді в поліетнічному середовищі вважаються доцільними та перспективними за умови дотримання відповідних умов, а саме:

1. Наявність високого рівня розвитку культури спілкування викладачів як організаторів навчально-виховного процесу на засадах ідей гуманістики і технології суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Це має відбутися і в процесі вивчення різних навчальних дисциплін, і в позааудиторній роботі, і в позанавчальних взаємостосунках викладачів і студентів.

2. Організація педагогічно доцільно процесу комунікативної підготовки студентів у процесі аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності на основі компетентнісного підходу до професійної підготовки фахівців з основними принципами педагогіки та досягненнями психолінгвістичної науки. Розглянемо основні педагогічні принципи організації комунікативної підготовки майбутніх фахівців. Це дидактичні принципи: цілеспрямованості, планомірності та системності в комунікативній підготовці; науковості та доступності комунікативної підготовки; зв'язку науково-теоретичних основ спілкування з практикою; наступності та перспективності комунікативної підготовки; всебічного розвитку особистості і комплексного характеру комунікативної підготовки; виховного характеру, оптимізації, індивідуалізації та диференціації в комунікативній підготовці; наочності, емоційності, активності, мотиваційного забезпечення, ґрунтовності та дієвості знань, умінь і навичок, набутих у процесі комунікативної підготовки, свідомого засвоєння науково-теоретичних основ спілкування.

3. Спонукання студентів до самовиховання та самовдосконалення у спілкуванні. Для досягнення високого рівня майстерності у спілкуванні потрібно систематично працювати над манерою спілкування, мовленням, розвивати свої комунікативні здібності та вміння, навчатися стримувати свої емоції та почуття, не допускати конфліктів, будувати стосунки з колегами на основі поваги та рівнопартнерства.

До педагогічних умов формування культури спілкування студентів в поліетнічному середовищі також можна віднести встановлення толерантних взаємовідносин між студентами різних національностей, відпрацювання навиків поведінки, які базуються на розумінні, терпимості, компромісі, самоповазі і повазі до оточуючих. У вирішенні зазначених завдань важливу роль відіграють курси та спецкурси, які вводяться додатково [4, с. 250–252].

Найпоширеніші у світовій педагогіці підходи до розуміння сутності поліетнічного виховання й освіти є: аккультураційний, де під полікультурною освітою розуміють поліетнічну освіту, пов'язану з нормалізацією стосунків між етнічно різними групами та індивідами; діалоговий, що базується на діалогічності відносин різних культур, на ідеях відкритості, толерантності, культурного плюралізму, охоплює виховання культури міжнаціональних стосунків шляхом розкриття культурних досягнень інших народів та оволодіння ними; соціально-психологічний підхід розглядає полікультурне виховання як особливий спосіб формування певних соціально-настановчих та ціннісно-орієнтованих нахилів, комунікативних та емпатійних умінь, які дозволяють особистості здійснювати інтенсивну між культурну взаємодію, інші культури, виявити толерантність щодо їх носіїв.

Висновки: Педагогічні умови формування культури спілкування студентської молоді в поліетнічному середовищі – це сукупність дій та взаємодій, яка забезпечує вне-

сення прогресивних змін у цілісне формування культури спілкування з урахуванням конкретної соціальної ситуації та умови, що дають змогу підвищити рівень сформованості означеної компетентності студентів. Необхідно готувати таких фахівців-педагогів, що здатні виховувати у студентів толерантність, прищеплювати навички спілкування в полі етнічному середовищу. На основі теоретичного осмислення проблеми, аналізу педагогічних концепцій культури можна зробити висновок, що культуру спілкування необхідно розглядати як важливу складову загальної фахової культури студента як майбутнього спеціаліста, динамічну особистісну якість, що визначає здатність до активного спілкування в контексті професійної взаємодії [5, с. 117–125].

Список літератури: 1. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. Казань, 1996. С. 568. 2. Бражнич О.Г. Педагогічні умови диференційованого навчання, 2001. С. 324. 3. Чижевський Б.Г. Організаційно-педагогічні умови становлення ліцеїв в Україні / Б.Г. Чижевський. – К.: Інститут педагогіки АПН України, 1996. – 249 с. 4. Пєхота О.М. Особистісно-орієнтоване навчання: підготовка вчителя: [монографія] / О.М. Пєхота, А.М. Старєва – [2-ге вид. доп. та перероб.]. – Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2007. – 272 с. 5. Педагогічна майстерність / За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997.

Гаряєва Г.М., Курганська А.В., Кальмін Д.Д.
м. Харків, Україна

САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ І ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ САМОСТІЙНОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Сьогодні, як ніколи, гостро стоїть завдання осмислення і пізнання буття, створення нової філософії освіти, відкритої до таємниць життя людини, її прагнень, життєвого потенціалу. На цій підставі має формуватися нова педагогіка – педагогіка компетентної, відповідальної, творчої людини.

Компетентне ставлення особистості до життя означає потребу в самопізнанні, само розумінні, самореалізації в різних видах творчої діяльності, оволодіння науковими знаннями про сутність «Я», принципами і методами життєздійснення; усвідомлення, організацію свого часу, життєвого шляху особистісного розвитку; проблемне бачення свого життя; осмислене розв'язання міжособистісних протиріч; здатність до об'єктивного оцінювання рівнів, сфер і меж поширення своєї життєвої активності; усвідомлене і адекватне оцінювання результатів своєї діяльності; високу культуру споживання; відповідальне ставлення до свого життя, здоров'я; філософське, етичне осмислення свого життя.

На сьогодні існує велика кількість журнальних, книжкових публікацій на тему перебудови навчального процесу в школі. Орієнтовану на самостійну роботу учнів та її варіативність.

Сама по собі самостійна робота не є, звісно, новою форсую навчання. Проблема полягає в тому, щоб збільшити її частку в навчальному процесі, зробити її ефективнішою, досконалішою.

Загальновідомо, що результативність самостійної роботи виявляється під час підготовки учнями окремих тем для повідомлення, написання творчих робіт тощо. Мета, наприклад, уроків-семінарів – навчити учня не лише орієнтуватися в навчальному процесі, а й застосовувати теоретичні знання на практиці, розвивати власні смаки, виробляти власні критерії оцінки результатів діяльності, уміння опрацьовувати критичний матеріал.

Останнім часом у навчальній роботі набуває поширення індивідуальна робота з учнями. Перевага цієї форми навчання очевидна, оскільки дає можливість працювати за графіком з 3–4 учнями, які час від часу повинні звітувати про перебіг самостійної роботи над завданням. Така організація потребує спеціальної методики, складовою частиною якої, наприклад, може стати анкетування, тестування, тобто виявлення знань учнів з попередньо вивченого матеріалу.

Нові форми самостійної роботи мають бути домінуючими у навчанні. Тому слід відходити від авторитарного викладання і застосовувати такі форми вивчення нового матеріалу, як дискусії, семінари, допускати обґрунтовану оцінку учнями навчального матеріалу, яка часом не збігається із загальноприйнятою або даною в підручнику. Внаслідок цього у відповідях учнів має збільшитися кількість таких вставних конструкцій, як: «на мою думку», «погодьтеся», «мені здається», «маю можливість зауважити».

Засвоєння шкільної та вузівської програм значною мірою повинно ґрунтуватися на самостійній роботі учнів і студентів. Основними її видами є дискусія, полеміка з приводу певних проблем, власна творчість. Щоб у школяра формувалося самостійне наукове і творче мислення, необхідне для об'єктивного, аргументованого захисту власної точки зору, він повинен: 1) володіти певними теоретичними знаннями; 2) бути гнучким, мобільним, конкурентоздатним, уміти інтегруватися у динамічне суспільство, презентувати себе; 3) критично мислити; 4) використовувати знання як інструмент розв'язання життєвих проблем; 5) генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення й нести за них відповідальність; 6) володіти комунікативною культурою, вміти працювати у команді; 7) вміти запобігати та виходити з будь-яких конфліктних ситуацій; 8) цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації в професіональному і особистому плані, так і в інтересах суспільства, держави; 9) уміти здобувати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення; 10) бути здатним до вибору численних альтернатив, які пропонує сучасне життя.

Уміння самостійно мислити формується паралельно з накопиченням знань, тобто створенням гуманітарної бази, з якої і виростають власні судження учня, які свідчать й про його інтелектуальний рівень.

Контроль педагога за самостійною роботою учнів не повинен бути авторитарним. Керівник має з повагою ставитись до міркувань своїх учнів, їх оцінок, за потреби – коригувати їх, але делікатно.

Однією з ознак самостійності суджень учня є вміння зіставляти споріднені тенденції розвитку. Окрім того, застосування творчих самостійних видів роботи вмотивовується психологічно – вони відповідають інтересам учнів, сприяють становленню світогляду, виробляють уміння працювати з літературою, самому оцінювати те чи інше явище. Отже, самостійні роботи повинні сприяти форсуванню в учнів індивідуальної творчості і почуття власної відповідальності за її результати.

Нові умови життя потребують нового мислення, нової культури, діяльності, а звідси – якісно іншого рівня освіченості, здатності до постійного оновлення знань, тобто «здатність до навчання упродовж всього життя». На формування у підростаючого покоління «сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного і наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості» вказує і Національна доктрина розвитку освіти.

Справді, сучасний випускник не завжди відповідає вимогам життя, зокрема в таких сферах, як уміння організувати свою освіту, розвивати компетентності, діяти самостійно в різноманітних критичних ситуаціях.

Лише готуючи особистість. Здатну до самостійної діяльності. Сучасна школа може реалізувати модель випускника, здібного до творчості, саморозвитку і самореалізації, розширення кругозору, пошуку нових знань, розвитку умінь самостійного здобуття інформації.

Загальною потребою сучасної школи є створення умов, за яких кожен учень мав би змогу навчатися самостійно здобувати необхідну інформацію, використовуючи її для власного розвитку, самореалізації, для розв'язання існуючих проблем.

Позиція учня в самостійній діяльності – це позиція суб'єкта, що усвідомлює значимість цього процесу саме для нього. У ході самостійної роботи відбувається значення власного досвіду особистості, яка не лише засвоює інформацію, а перетворює її, наповнюючи особистісно значущим змістом. Учні набувають досвіду спілкування з оточуючим світом, який розширює їх можливості щодо активної творчої участі в житті суспільства.

Формування вмінь здійснення самостійної роботи відбувається за певних умов. Спочатку учні опановують методику роботи з різноманітними джерелами інформації, елементами пізнавальної діяльності (такими як уміння аналізувати прочитане, робити свої висновки, вміти відстоювати власну точку зору, складати конспекти, тези тощо). Далі в самостійній навчально-пізнавальній діяльності з'являються елементи творчості. Це досягається шляхом створення відповідних психологічних та педагогічних умов, які стимулюють виникнення та розвиток в учнів власне потреби в самоосвіті, прагнення до самореалізації, активності, самостійності.

Провідне місце самостійної діяльності учнів у структурі навчального процесу сучасної школи є беззаперечним, тому що самостійна робота, перш за все творчого характеру – першооснова їх особистісного розвитку, евристичної і креативної самореалізації, набуття пізнавальної компетентності.

Навчити учнів самостійно вчитися, опановувати нові знання, сформувати у них потребу в самоосвіті, розвинути здібності до високого рівня самоконтролю і самооцінки і є завданням, що стоять сьогодні перед педагогами.

Важливим аспектом самостійної роботи є те, що вона вирішує не тільки навчанні завдання, а й розв'язує проблеми саморозвитку і самовдосконалення учнів.

Отже, підготовка висококваліфікованих фахівців в умовах Болонської системи, конкурентоспроможних на ринку праці, а також здатних до компетентної, відповідальної та ефективної діяльності неможлива без підвищення ролі самостійної роботи, спрямованої на стимулювання їх зростання та виховання їхньої творчої активності.

Грень Л.Н.
г. Донецк, Украина

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ – ОСНОВА НОВОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Сегодняшняя практика образования нуждается в современной концепции гуманизации образования, направленной на личностное саморазвитие включенных в него людей. Необходимо осмысление идей и опыта ведущих зарубежных и отечественных педагогов в рамках нового педагогического мышления. «Вузовский образовательный процесс со всеми его реалиями, если он гуманистически выстроен, становится новым контекстом развития человека, дающим ему множество особых условий для самопознания, постоянным источником его нарастающей рефлексивности», – подчеркивал Б. Г. Ананьев [6].

Гуманистическая педагогика – направление в современной теории и практике обучения и воспитания, возникшее в конце 50-х – начале 60-х годов в США как педагогическая реализация идей гуманистической психологии. В центре внимания гуманистической педагогики – уникальная целостная личность, которая стремится к максимальной реализации своих возможностей, открытая для восприятия нового опыта, способная на сознательный и ответственный выбор в разнообразных жизненных ситуациях.

Одним из основных положений гуманистической психологии является положение о том, что человек является активным, творческим существом, наделенным потенциями к непрерывному развитию и самореализации, которые являются частью его природы. Согласно этой теории главным в личности является устремленность к будущему, к свободной реализации своих возможностей, в особенности творческих (теория А. Маслоу), к укреплению веры в себя и формирование идеального *Я* (К. Роджерс). Именно достижение личностью такого результата провозглашается гуманистической педагогикой главной целью воспитания в отличие от формализованной передачи ученикам знаний и социальных норм в традиционной педагогике.

В связи с этим заслуживает внимания мысль К. Роджерса о том, что в современном мире, который характеризуется постоянными изменениями, в процессе обучения необходимо организовать преподавание не как трансляуию информации, а как фасилитацию осмысленного обучения. При этом имеется в виду стимулирование процесса обучения за счет создания интеллектуальной и эмоциональной обстановки в аудитории, атмосферы психологической и педагогической поддержки. Именно этот подход означает признание ученика активным субъектом этого процесса, то есть обуславливает значимость субъект-субъектных отношений. Учебное заведение в рамках гуманистической педагогики призван создавать условия, которые способствуют осознанию и реализации субъектами обучения своих потребностей и интересов, создание условий для их развития и саморазвития.

Гуманизация образования – центральная составная нового педагогического мышления, предусматривающая пересмотр, переоценку всех компонентов образовательного процесса. Она предполагает уважение педагогов к личности, доверие к ней, принятие её личностных целей, запросов и интересов, создание максимально благоприятных условий для раскрытия и развития способностей ученика, его самоопределения. Это система подготовки направлена на приоритетное развитие общекультурных компонентов в содержании, формах и методах обучения и, таким образом, на формирование личностной зрелости студентов, развитие их творческих способностей, раскрытие полного потенциала.

Мера гуманизации воспитательного процесса в вузе определяется тем, насколько этот процесс создаёт предпосылки для саморазвития личности и её самореализации, раскрытия заложенных в ней природных задатков, её способности к свободе, ответственности и творчеству. В соответствии с этим должны быть скорректированы цели учебно-воспитательного процесса, который должен быть ориентирован на интересы каждого конкретного студента, удовлетворение его потребностей, создание условий для реализации им своего разностороннего потенциала. При этом данная идея выступает системообразующей по отношению ко всем остальным.

Гуманистическое обучение направлено на целостное воспитание личности. Но достичь этой цели, находясь на позициях традиционного психолого-педагогического представления об учебно-воспитательном процессе, невозможно. В качестве альтернативы предлагается идея воспитания личности личностью, что предполагает акцент на внутреннем мире человека, то есть на субъективных условиях учебного процесса. Этот подход является методологической основой для выработки нового педагогического мышления.

В плане психолого-педагогической теории следует вести речь о системе взаимосвязанных принципов построения и организации педагогического взаимодействия, которая обеспечит совместный личностный рост студента и преподавателя, их совместное личностное развитие. Эта идея воспитания личности личностью должна привести как к перестройке на равноправных началах взаимоотношений между психолого-педагогической наукой и педагогической практикой, так и общей гуманизации учебно-воспитательного процесса в целом.

Ведущей тенденцией современной педагогической теории и практики является *личностно-ориентированный подход* в образовании. Существуют различные точки зрения на его сущность. Одни видят в нем реализацию индивидуального подхода через организацию и предъявление учебного материала разного уровня трудности, другие связывают его с инновационными технологиями, входящими в педагогическую практику. Однако необходимо согласиться с большинством авторов, которые связывают личностно-ориентированное обучение с индивидуальностью студента, условиями его становления, развитием и саморазвитием личности в процессе и под влиянием обучения. Проблемы личностно-ориентированного подхода к организации учебной деятельности рассматривались в работах многих выдающихся педагогов (Б.Г. Ананьев, Н.М. Басалаева, Б.П. Битинас, И.Д. Бех, Н.А. Бордовская, В.Г. Бочарова, В.И. Евдокимов, А.А. Реан, С.И. Подмазин, В.В. Сериков, И.С. Якиманская и др.).

Личностный подход предполагает в качестве ведущего ориентира, основного содержания и главного критерия успешности обучения не только знания, умения, навыки, т.е. функциональную подготовленность к выполнению определенных видов деятельности, но и формирование личностных качеств: направленности на успешную профессиональную деятельность, творческих способностей, адекватной самооценки, воли, уверенности в себе и своей эффективности, способности к саморазвитию и самосовершенствованию. Это стремление выявить и сформировать личность, её индивидуальность, раз-вить лучшие черты и нейтрализовать негативные, что требует создания благоприятных для этого педагогических условий.

В условиях личностно-ориентированного подхода основным условием подготовки будущего специалиста является личность преподавателя, его внимание к личности студента, его внутреннему миру и формирование ответственности перед личностным *Я*. Успешность воспитания характеризуется осмыслением своей *Я*-концепции, гармонией и сформированностью внутреннего мира человека, стремлением к личностному росту. Сегодня воспитание может и должно быть понято как взаимодействие и сотрудничество преподавателей и студентов в учебно-познавательной деятельности, направленное на их самореализацию и достижение успеха в жизни.

Задача преподавателей состоит в целенаправленном выявлении и развитии потенциальных возможностей и способностей студентов при овладении ими знаний, умений и навыков использования информации. Однако на практике учебный процесс остаётся жестко регламентированным стандартами, программами, сроками их освоения, что заставляет преподавателя действовать в соответствии с ними. Нормативность образования препятствует самостоятельному выбору учебным заведением собственного образовательного маршрута, на чем настаивают сторонники личностно-ориентированного подхода.

Пока существенных позитивных перемен в практике образования не происходит. Непроработанность содержания, методов и форм гуманистического и личностно-ориентированного подходов приводят к тому, что в большинстве вузов они остаются декларируемыми, подменяются привычной направленностью на стандарты в образовании. Основные положе-

ния гуманистического направления и личностно-ориентированного подходов остаются подразумеваемым, вторичным и побочным продуктом педагогической деятельности.

Список литературы: 1. Бех І.Д. Виховання особистості: навч.-метод. Посіб.: у 2-х т. Т. 1.:Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І.Д. Бех. – К., Либідь, 2003. – 280 с. 2. Гончаренко С.У. Гуманізація и гуманітаризація освіти / С.У. Гончаренко // Шлях освіти. – 2001. – № 2 С. 2–6. 3. Зязюн І.А. Гуманізм освіти XXI століття: філософський і психологічний аспект / І.А. Зязюн // Теорія і практика управляння соціальними системами. Х.: НТУ «ХПІ» – 2002. – № 2. – С. 23–34. 4. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? / А.В. Хуторской. – М. – 2005. – 383 с.

Гуревичев М.М.
г. Харьков, Украина

ПРОБЛЕМЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Мировой прогресс заметно ускоряется с каждым новым веком. В XXI-м – с каждым десятилетием. Но в первом, по данным ООН, быстрее всего развивался некоммерческий сектор. И прежде всего здравоохранение и образование. С чего бы это? Думается, это связано как с общей тенденцией к ускорению развития общества, так и с ведущей ролью человека в этом ускорении и по тому с быстрым ростом его потребностей в услугах данных отраслей.

В связи с этим, и возникает проблема стратегического развития высшего образования. В чем она состоит? Представляется, что во временных границах, в реальных масштабах, в содержании, в целях и результатах. Ниже и рассматриваются настоящие грани поставленной проблемы.

Временной период начального этапа стратегического развития высшего образования (СРВО) ограничивается, по всей видимости, несколькими предстоящими десятилетиями (примерно, 2013–2043 гг.). Это обуславливается нынешним Пятым технологическим укладом (электроника, программное обеспечение, телекоммуникации, роботостроение) и идущим ему на смену Шестым технологическим укладом (нетрадиционная энергетика, космические технологии, генная инженерия, нанотехнологии).

Реальный масштаб СРВО охватывает существующие центры мировой высшей школы в странах Северной Америки, Европы и Восточной Азии. Вполне вероятны вкрапления в настоящий масштаб отдельных вузов некоторых стран других континентов, что подтверждает его глобальный характер.

Содержание (структура) СРВО формируется взаимосвязанными структурообразующими процессами: фундаментальными, содержательными, результирующими. Они продуцируются нашим столетием, имеют глобальный характер и происходят во многих странах мира. Далее они рассматриваются в указанной последовательности.

Фундаментальные процессы современного мирового прогресса оказывают опосредованное и непосредственное влияние на СРВО. Это историческая обусловленность, объективная необходимость и глобальная социальная ориентация. Они порождают предпосылки, причины, основу и творческую энергию настоящего развития.

Историческая обусловленность СРВО представляет усиливающийся глобальный процесс взаимодействия острых противоречий современного мира и растущего понимания

человечеством возможности их разрешения с помощью этого развития. Так, новое поколение землян совершает очередной шаг вперед в прогрессе общества и преодолевает современное массовое и безумное потребительство, утрату духовности, атомизацию и деградацию отдельных социальных слоев. Рациональное природопользование ограничивает и отрицает варварскую эксплуатацию природных богатств. Диалог, компромисс и сосуществование христиан и мусульман помогут преодолеть фанатизм, экстремизм и терроризм последних. Эволюция и революция, служившие много веков основными типами мирового развития, сегодня дополняются его инновационным типом [1, с. 11–48]. Именно он, питаемый и энергией СРВО, поспособствует разрешению глобальных противоречий.

Объективная необходимость СРВО детерминирует его непосредственно, а потому требуется системное рассмотрение ее составляющих процессов. Первый: современный мировой демографический тренд. Во-первых, рост населения планеты, вызывающий дефицит ресурсов и прежде всего еды и воды. Во-вторых, этот рост населения идет крайне неравномерно: в странах Азии и Африки оно быстро увеличивается, а в странах Европы и Северной Америки (где сосредоточено основная часть интеллектуального потенциала мира) замораживается и сохраняется. В-третьих, это углубляющаяся диспропорция между поколениями занятых и неработающих в пользу последних. И, наконец, острая необходимость растущих инвестиций в кадровые ресурсы.

Второй процесс: необратимая смена ресурсной базы мирового развития. Прежде всего, обостряются ее глобальные дисбалансы. Страны «золотого миллиарда», испытывающие дефицит собственных природных ресурсов, эксплуатируя чужие, производят и потребляют более половины мирового валового продукта. Но страны, где проживают более 6 млрд. Человек и располагающие собственными природными ресурсами, производят и потребляют менее половины мирового валового продукта. Далее, это неизбежная смена моделей мирового экономического развития (ММЭР). Место уходящей модели, базировавшейся на эксплуатации исчерпаемых и невоспроизводимых природных ресурсов, занимает приходящая модель, базирующаяся на знаниях [2, с. 12–13]. Наконец, традиционная экономическая система, опиравшаяся, в основном, на массовый физический труд заменяется новейшей экономической системой знаний, ядром которой является умственный труд. Система умственного труда – генератор знанцевой экономики. Поэтому главным в XXI веке является умственный труд (не отрицающий и физический) а «подлинным капиталом становятся работники умственного труда, ибо только они владеют знаниями» [3, с. 217].

И третий процесс: модернизация современного миропорядка. Мировой финансово-экономический кризис, закономерно возникший в США и отличившийся двумя волнами (2008–2009 и 2012 гг.), так и не разрешил противоречий экономики Северной Америки и Евросоюза. В этих центрах глобальной экономики продолжается депрессия. Экономический рост наблюдается в Китае, Индии, Бразилии, России, Южно-Африканском Союзе. Именно они, страны БРИКС становятся новым локомотивом мировой экономики. Они предлагают новую модель мировых финансов с независящей от США системой международных расчетов (что приостановит тотальный американский контроль за ними); новый порядок формирования финансовых и экономических организаций; новые правила демократизации международной торговли в рамках ВТО. Эти базисные процессы прокладывают пути закономерной смены однополярного многополярным миром в геополитике.

Глобальная социальная ориентация, детерминируемая процессами исторической обусловленности и объективной необходимости, влияя на них в порядке обратной связи, уже вместе с ними предопределяет ускорение СРВО. Просвещённое человечество, избавляясь от многочисленных физических заболеваний и, несмотря на нравственно-этические недуги, значительно увеличило среднюю продолжительность жизни челове-

ка с 20–25 лет во времена первобытного строя до 60 лет в наше время. Дальнейшее увеличение средней продолжительности жизни землян, являющееся важнейшей закономерностью развития Homo sapiens и человечества, предопределяет как постановку, так и решение социально значимых задач в глобальном масштабе посредством СРВО.

Во-первых, это дополнение успехов теории и практики лечебной медицины (что неоспоримо) профилактической медицинской, опирающейся на ЗОЖ, распространяемый политикой ВОЗ. Во-вторых, это разработка международного законодательства, его внедрения в жизнь и создание международной организации охраны материнства, детства и поддержки семьи. (МООМДС), содействующей утверждению гуманных принципов семейной жизни. В-третьих, это создание международной организации образования (МОО), разрабатывающей, предлагающей и реализующей рациональные подходы к модернизации образования и интеграции всех его уровней (дошкольного, школьного, профессионального, высшего и последипломного) в единую саморазвивающуюся образовательную систему, формирующую образ творчески работающего специалиста. И, наконец, это создание надежной и эффективной системы пенсионного обеспечения с рациональным трудоустройством пенсионеров при учете специфики каждой страны. Данная система обречена на позитивную практику при заимствовании и реализации гуманных принципов почти столетней деятельности МОТ.

Словом, взаимосвязанная практика рассмотренных фундаментальных процессов современного мирового прогресса служит динамичной основой СРВО. И каждый понимает, что данная практика в глобальном и национальном масштабе тем успешнее, чем больше специалистов, подготовленных в условиях такого развития, её осуществляют. Но не каждый понимает, а это надо понимать и знать, что только через деятельность людей и прежде всего таких специалистов реализуются и настоящие процессы, и СРВО.

Содержательные (структурообразующие) процессы СРВО в зависимости от доминирующих условий, характерных для общепризнанных центров мировой высшей школы, приобрели, как нам представляется, две реальные формы движения: инерционную и инновационную. Рассмотрим кратко каждую из них.

Инерционная форма СРВО, как прямолинейное поступательное движение, имеет ряд существенных особенностей. Её стратегия характерна для развитых стран. Не выдвигая публично далеко идущих целей, они ориентируют развитие высшего образования на: 1) живую реакцию университетов на возникающие потребности рынка образовательных услуг, 2) периодическую смену приоритетов фирм реального сектора, 3) закрепление за университетами роли центров научных исследований, 4) увеличение финансирования университетов за счет реализации собственных образовательных и научных продуктов, средств бизнеса, госбюджета. Каковы же содержательные процессы инерционной формы СРВО? Ответ на данный вопрос даёт сама практика последних десятилетий.

Прежде всего, это *массовизация высшего образования*. Она позволяет адаптировать его, во-первых, к новым требованиям, предъявляемым рынком труда к современной рабочей силе, и во-вторых, готовить больше работников умственного труда как главного вида труда в текущем столетии. Так адаптируются к требованиям времени 4 тыс. колледжей и университетов США, ежегодно выпускающих миллионы современных специалистов. В Канаде, например, уже 750 тыс. человек с высшем образованием приходятся на 1000 жителей (в Украине всего 340).

Далее, это *полная наукофикация высшего образования*. Она характерна тем, что в учебном процессе транслируются самые свежие результаты научных исследований. Это делает учебный процесс максимально эффективным по научному и профессиональному содержанию. Поэтому студенты уже с первых курсов увлекаются серьезной научной работой.

Все это позволяет готовить специалистов будущего. Университеты, где концентрируется основная часть опытных и молодых ученых, занимаются новыми направлениями научной мысли, а поэтому являются главными центрами науки. В США и Великобритании университеты имеют признанный статус фундаментальных и прикладных научно-исследовательских центров. В Японии ведущие университеты коммерциализировали научные исследования, особенно в фундаментальной медицине и экологии. В ФРГ тесные связи университетов с фирмами реального сектора позволяют постоянно и напрямую выполнять их заказы. Наукофикация высшего образования концентрирует в нем науку, а она эффектизирует общественное развитие, которое выдвигает новые задачи перед университетской наукой.

Еще и *дистанционное высшее образование*. По-видимому, оно со временем станет важнейшей формой последипломного образования, в котором будут нуждаться специалисты всех отраслей. Уже сегодня имеется поучительный опыт дистанционного высшего образования.

Так, Стэндфордский университет (научно-образовательный центр Кремниевой долины (Калифорния, США) один из 77 американских университетов, входящих по рейтингу 2010 года в число 200 лучших университетов мира) запустил дистанционное образование на весь мир. Учебный год стоит всего 100$ US (цена стационарного образования 40 тыс. $ в год). Уже за первый месяц на него записался 1 млн. студентов.

И, наконец, *глобализация высшего образования*. Мировой образовательный процесс имеет многовековую историю и разнообразные формы развития. Его современной массовой формой является глобализация высшей школы. Они проявляются, во-первых, в иммиграционном потоке иностранных студентов, обучающихся в университетах развитых стран. Так, по данным статистики в них, как правило, обучаются 80% своих студентов и 20% иностранных. Число последних, например, в США превысило 0,5 млн. человек. Это существенно пополняет бюджет университетов; часть дипломированных специалистов остаются в принимающей стране и пополняют её интеллектуальный капитал; часть возвращается в свою страну, обогащая её человеческий капитал. Во-вторых, это преподавательская и научно-исследовательская деятельность профессоров из развитых стран в вузах стран развивающихся. Это и «утечка мозгов» из последних в первые. Но это и растущий поток ученых, возвращающихся в свои страны. И, в-третьих, это интернационализация содержания, форм организации и наукофикации высшего образования. Как наука, так и высшее образование интернационализируется и становится глобальным явлением.

Следовательно, инерционная форма СРВО за полтора – два десятилетия утвердилась в качестве единственной действенной практики данного процесса. Она приобрела международный масштаб и глобальный характер, системоструктурное содержание, и возрастающее финансирование, многострановое участие и успешное развитие. Эта позитивная практика продолжается и в ближайшем будущем.

Инновационная форма СРВО возможна, необходима и рациональна для высшей школы наших стран, погрязшей в многолетнем глубоком кризисе. Её стратегия представляет систему долгосрочных инновационных проектов, ядром каждого из которых является инновация отечественного, международного или мирового уровня. Последовательная реализация настоящих проектов обеспечит смену кризиса СРВО наших стран как составной части мирового образовательного процесса.

При этом, исходим из того, что в каждой инновации, как в уникальной поливариантно-качественной системе, главное-психология. Именно её психологический ресурс трансформируется в современную инновационную идеологию, создание и реализацию инноваций, гарантию наукофикации учебного процесса, подготовку и воспитание специалистов-инженеров.

Первым остроактуальным, как нам представляется, является проект стратегического развития организации и управления высшим образованием наших стран. Речь о

смене бюрократической организации автономией университетов во всех сферах их жизнедеятельности. Соответственно заменяется и трёхкомпонентная модель управления (министерство, администрация региона, вуз) однокомпонентной моделью – университет. Национальные академии наук, работая как творческие корпорации, постоянно обеспечивают университеты инновациями в области научных исследований актуальных проблем техники, технологий, педагогики и психологии.

Другим становится триединый стратегический проект системного анализа кризисного состояния, институционального обеспечения и постепенной реорганизации высшей школы наших стран. Так, в РФ ведется мониторинг деятельности всех 1,5 тыс. вузов, многие из которых не отвечают требованием времени. В соответствии с обновляемым законодательством и постановлениями Правительства часть слабых вузов лишается своих многочисленных филиалов, а они присоединяются к престижным университетам данного профиля. В течение предстоящих 3 лет для 55 вузов Москвы, Казани, Екатеринбурга, Перми, Воронежа и Томска будут построены университетские городки, в которых студенты смогут учиться, отдыхать, жить, не затрачивая ежедневно много времени на переезды. Как центры науки и образования, открываются Федеральные исследовательские университеты (в Ростове на Дону, Владивостоке и др.).

Активизируется творческий обмен профессорско-преподавательским составом: в РФ приглашаются на работу зарубежные светила, а отечественные преподаватели едут на стажировку в престижные университеты стран Запада.

В Украине на начало 2010 г.насчитывалось 350 вузов, в том числе более 100 – частных и 1000 филиалов. В каждом втором не проводится научно-исследовательская работа. Но при этом 82 – это Национальные университеты (критерии, определения которых не соответствует низкому качеству деятельности многих из них). В целом низкий профессиональный уровень преподавательского состава определяет и низкое качество выпускаемых специалистов. С 2013 года начинается реорганизация украинской высшей школы. Первым шагом на этом пути является объединение в едином университете нескольких однопрофильных вузов.

Рациональное управление и реализация вышерассмотренных инновационных проектов позволяет обратиться к центральному стратегическому проекту, предусматривающему переход к инновационному содержанию высшего образования. Его смысл: развитие первой функции университета – исследований посредством кратного роста финансирования профессорско-преподавательского состава. В ходе учебного процесса профессор передает знание, понимание, умение и желание их проводить студенту. Как говорил еще Сократ «мудрость перетекает из мозга в мозг при живом общении». На основе исследований готовятся и реализуются бакалаврская и магистерская программы. В итоге университет выпускает дипломированных инноваторов.

СВРО наших стран нацелено на создание современной отечественной высшей школы, университетского сообщества как массового и эффективного исследовательского комплекса и действенной системы подготовки компетентных кадров для ускорения модернизации.

Результирующие процессы СРВО, предлагаемые в гипотетическом изложении, ис-торически значимы. Высшее образование, становясь массовым для среднего класса, придает ему высший образ мышления и превращает его в основной социальный ресурс, питающий человеческий капитал, инновационного развития.

Прирастающий человеческий капитал реализует творческую энергию в инновациях. Они содействуют и ускоряют модернизацию всех сфер жизнедеятельности наших стран. Стратегическое развитие отечественного высшего образования становится генератором энергии прогресса Отечества.

СРВО формирует мировое пространство научных исследований и готовит миллионы его активных участников. Их инновационная деятельность расширяет возможности разрешения противоречий мирового развития и решения острых планетарных проблем.

Таким образом, СРВО выдвигает высшую школу, наряду с наукой, в локомотив социального прогресса. Задачи СРВО ставятся и решаются. Но с проблемой его глобальной реализации надо жить, чтобы её решить.

Список литературы: 1. Гуревичов М.М., Долгарєв А.В., Пазинич С.М., Пономарьов О.С. Професійна культура менеджера в умовах інноваційного розвитку: Монографія. – Харків: НТУ «ХПІ», 2010. – 238 с. 2. Л. Фитуни, И. Абрамова. Закономерности формирования и смены моделей мирового экономического развития // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 7. – С. 3–15. 3. Друкер, Питер Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / пер. с англ. – М.: Вильямс, 2007. – 288 с.

Демідова Ю.Є., Тверитникова О.Є.
м. Харків, Україна

ВИТОКИ РОЗВИТКУ ІНЖЕНЕРНОГО КОРПУСУ УКРАЇНИ

Світ, де перебуває людство на початку XIX ст., це результат колективної праці сотні тисяч інженерів за останні 250 років. Інженерна діяльність – створення штучних технічних об'єктів і технологій, необхідних для забезпечення життєдіяльності людини з використанням природничих ресурсів, наукових знань і практичного досвіду. Розвиток інженерної діяльності можна умовно поділити на такі основні етапи, як архітектурний (I ст. до н.е. – XVII ст.), пов'язаний з будівництвом. Інженерні пам'ятники того часу такі як єгипетські храми, гідротехнічні спорудження Месопотамії, залишки римських водопроводів, мостів, доріг, тунелів, тощо свідчать про вміння стародавніх будівників застосовувати різноманітні інженерні пристрої. В цей період інженерна справа розвивалась емпіричним, дослідним шляхом. На другому етапі – машинобудівному (XVIII ст. – XIX ст.) – становлення інженерної діяльності тісно пов'язано з виникненням експериментального природознавства. Результати наукових досліджень стали використовуватися для створення нової техніки і технологій. Промислова революція, потреби практики і необхідність підготовки майбутніх інженерів обумовили зародження численних технічних наук. На початку XVIII ст. з'явились перші інженерні школи. Перші інженери формувались серед науковців і водночас вони були і архітектори, і консультанти з будівництва, і математики, і природознавці. Об'єднувало їх те, що вони вперше застосовували наукові знання як виробничу силу. Латинське слово, що пізніше стало основою для міжнародного поняття «інженер» означає гострий винахідницький ум. На території Русі майстрів, ковалів, землекопів називали «розмислами», що найбільш близьке і характерне до сучасного визначення. Сучасний етап розвитку інженерії – соціокультурний. Гуманітарна складова системи підготовки професійно та соціально значущих особистісних рис і якостей майбутніх фахівців є важливим компонентом формування гуманітарно-технічної еліти [1, 2, 3].

Професіоналізація інженерної діяльності на території Російської імперії стала відбуватися у другій половині XIX ст. У 1857 р. діяло шість вищих технічних навчальних закладів з підготовки гірничих інженерів, військових інженерів, інженерів шляхів сполучення тощо. Вже на початку XX ст. п'ятнадцять ВНЗ проводили підготовки інженерів різного профілю. Навчальні заклади мали п'ятирічну програму підготовки і вступні конкурсні іспити. Це дозволяло починати викладання таких дисциплін як математика, механіка, фізика

вже на першому курсі і проводити фундаментальну підготовку в перші два роки. Останні три роки більше уваги приділялося технічним дисциплінам. Викладались лекційні курси за фахом, відводився час на самостійну роботу, у тому числі і в кабінетах креслення [4].

Система вищих технічних навчальних закладів України почала створюватися наприкінці XIX ст. Одним з головних організаторів програми інженерної освіти став професор В.Л. Кирпичов. Разом з професором І.О. Вишнеградським і професором Д.І. Менделєєвим він працював над проектом розвитку професійної освіти, до якого залучалися представники всіх ступенів промислового виробництва: інженери, техніки, майстри, робітники.

З метою поліпшення стану підготовки інженерних кадрів для промислового комплексу 1885 р. у Харкові було відкрито практичний технологічний інститут (ХПТІ), який став центром розвитку технічних наук і базою для зародження наукових колективів. В ХПТІ спочатку було два відділення механічне і хімічне. Інститут готував інженерів-технологів по виробництву мінеральних білкових та толокняних речовин і жирів та інженерів-механіків для парових машин, гідравлічних двигунів. Пізніше було організовано електротехнічне відділення, сільскогосподарчу кафедру і спеціальні лабораторії. Директором призначено вченого-механіка, організатора вищої технічної освіти професора В.Л. Кирпичова [5].

Під час організації ХПТІ сформувалися погляди В.Л. Кирпичова на систему організації вищої технічної освіти. Основним методом викладання він вважав поєднання лекцій з семінарами, лабораторними і практичними заняттями і обов'язковою виробничою практикою. Особливого значення В.Л. Кирпичов надавав вивченню прикладних наук, що базуються на загальнотеоретичних дисциплінах і розвивають «уміння робити щось нове». Також він вважав, що для освіченого інженера необхідна фундаментальна теоретична підготовка, тобто при організації вищої технічної школи В.Л. Кирпичов пропонував спиратися на досвід і матеріально-технічну базу університетів. Відмітною рисою системи підготовки фахівців у Харківському технологічному інституті була її комплексність. Фундаментальна теоретична підготовка навчання поєднувалася з обов'язковою виробничою практикою, ініціатором якої був професор В.Л. Кирпичов. Такий підхід супроводжувався створенням ряду електротехнічних спеціалізацій, що робило відмітним систему навчання від інших вищих навчальних закладів України, де кількість напрямів підготовки була обмежена. Провідні дисципліни в ХПТІ викладали О.П. Лідов, П.П. Копняєв, В.І. Альбицький, М.Д. Пильчиков, І.А. Красуський, В.С. Кнаббе, К.О. Зворикін, П.М. Мухачов та ін. [6].

Ситуація з вищою технічною освітою в Росії, зокрема на південній території, залишалася невирішеною. Контингент студентів ХПТІ на 1896–1897 навч. рік становив 699 осіб. З 375 абітурієнтів, що подали прохання на конкурсні іспити було прийнято 167 (табл. 1).

Таблиця 1 – Статистичні дані приймальної компанії 1896–1897 рр.

Вищий навчальний заклад		Контингент студентів 1896/1897 навч. рр.	Вступні іспити 1896 р.		Вступні іспити 1897 р.	
			Подано заяв	Зараховано	Подано заяв	Зараховано
Санкт-Петербурзька Вища технічна школа	Гірничий інститут	410	544	115	943	98
	Інститут шляхів сполучення	878	749	255	706	137
	Петербурзький технологічний інститут	813	779	174	1011	186
	Інститут цивільних інженерів	340	314	72	358	161
	Лісний інститут	410	241	120	370	176
	Електротехнічний інститут	131	179	50	224	53

	Усього:	2982				
Московська Вища технічна школа	Московське технічне училище	704	303	135	373	150
	Інженерне училище	63	203	63	278	65
	Усього:	767				
Ризький політехнічний інститут		1098	448	290	356	258
Харківський технологічний інститут		669	299	168	375	167

Між тим у закордонних вищих технічних школах навчалося понад 400 росіян. Як свідчить виступ В.Л. Кирпичова у відділі промислової освіти торгово-промислового з'їзду 1896 р. у Нижньому Новгороді, попит на інженерів-технологів продовжував зростати. Наукова громадськість і підприємці порушили питання щодо створення інших технологічних інститутів. Були надані пропозиції про відкриття вищих навчальних закладів в Херсоні, Одесі, Миколаєві, Києві, Катеринославі та створення гірничого відділення в ХПТІ [7].

У фахівцях була потреба одного з великих промислових центрів – Києва. Наприкінці XIX ст. в місті діяло два комерційних і залізничне училище. З 1834 р. розпочав працювати університет. Між тим бурхливий розвиток цукрової промисловості потребував фахівців з виробництва і обслуговування цукрових підприємств.

Питання створення вищого технічного навчального закладу в Києві обговорювалося в держаних установах. Ця пропозиція була підтримана підприємцями, зокрема цукерної промисловості. Під натиском громадськості в 1898 р. був в створений Київський політехнічний інститут (директор – професор В.Л. Кирпичов) з факультетами механічний, хімічний, інженерний і сільськогосподарчий. Заняття розпочалися в приміщенні Київського комерційного училища. Програма навчання була розрахована на чотири роки і закінчувалася розробкою дипломного проекту і його захистом [8].

У 90-ті рр. XIX ст. стала відчуватися потреба у фахівцях для металургійної та гірничої промисловості. На той час головні позиції на виробництві були зайняті іноземними корпораціями. Попит на вироби задовольнявся за рахунок імпорту. Понад 60% електричних виробів ввозилося з-за кордону. В окремих галузях питома вага імпорту сягала близько 100%. Науково-технічна база промисловості знаходилася на основних підприємствах концернів. Усі розрахункові та дослідницькі матеріали поступали на виробництва в готовому вигляді. Конструкторських бюро та лабораторій не існувало, що відбивалося на винахідницькій інженерній діяльності. Власне тому величезні корпорації залучали до співпраці іноземних інженерів. Дуже часто інженерні посади займали фахівці зі середньою освітою. Підготовка інженерів для гірничою галузі проводилося лише в Петербурзькому гірничому інституті. В 1899 р. було створено Катеринославське вище гірниче училище. Навчання розраховане на три роки проводилося на гірничому ії гірничозаводському факультетах. Директором училища призначено С.Н. Сучкова [9].

У вересні 1918 р. було відкрито Одеський політехнічний інститут з трьома факультетами: механічним, інженерно-будівельним та економічним. Проводилась підготовка інженерів механіків, будівельників, інженерів по будівництву і з експлуатації морського флоту, морських портів і споруд. Вже через п'ять років створено відділення суднобудування і енергетичний факультет [10].

Отже, на межі XIX–XX ст. на території України було створено Харківський технологічний, Київський політехнічний, Одеський політехнічний інститути, Катеринославське гірниче училище де відбувалося формування система підготовки наукових та інженерних кадрів. Ця система базувалася на поєднанні навчального процесу і дослідної роботи, запровадженні нових дисциплін на основі розробок науковців інститутів, залученні до викладацької роботи висококваліфікованих фахівців з виробництв. Усе це

сприяло диференціації спеціальностей відповідно до потреб промисловості та підвищенню рівня якості фахової підготовки.

Список літератури: 1. Димитрюк В.М. До історії поняття «інженерна діяльність» / В.М. Димитрюк // Історія науки і техніки: Збірник наукових праць. К.: Вид-во ДЕТУТ, 2011. – Вип. 1. – С. 108–113. 2. Кожина Л.М. Специфика культурного наследия в области инженерной деятельности // Проблемы культурного наследия области инженерной деятельности: сб. статей / Л.М. Кожина. – М.: Информ-знание, 2000. – Вып 1. – 76 с. 3. Гумилевский Л. Русские инженеры / Л. Гумилевский. – М.: Молодая гвардия, 1947. – 446 с. 4. Симоненко О.Д. История техники и технических наук: философско-методологичекий аспект эволюции дисциплины. Монография / О.Д. Симоненко. – М.: ИИЕТ РАН им. С.И. Вавилова, 2005. – 218 с. 5. Державний архів Харківської області. Ф. 770, оп. 1, спр. 29. 6. Чеканов А.А. Виктор Львович Кирпичев. 1845–1913 / А.А. Чеканов. – М.: Наука, 1982. – 175 с. 7. Кирпичев В.Л. Десятилетие Харьковского практического технологического института (1885–1895 гг.): Отчет, прочитаный на годичном акте 15 сентября 1895 г. / В.Л. Кирпичев. – Х.: Типография и Литография М. Зильберберг, 1895. – 70 с. 8. Пучко О.А. З історії підготовки інженерно-технічних кадрів на Україні в перше десятиріччя Радянської влади / О.А. Пучко // Український історичний журнал. – 1978. – № 9. – С. 90–92. 9.Степанович Е.П. Высшая специальная школа на Украине (конец XIX – начало XX в.: монографія / Е.П. Степанович. – К.: Наук. думка, 1991. – 100 с. 10. Оноприенко В.И. Становление высшего технического образования на Украине / В.И. Оноприенко, Т.А. Щербань. – К.: Наук. думка, 1990. – 140 с.

Джурелюк О.Т.
м. Алчевськ, Україна

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Актуальність дослідження. Однією із основних вимог ефективного здійснення майбутнім інженером своїх професійних обов'язків є, на наш погляд, їх підготовка до управлінської діяльності, у тому числі формування управлінської культури. Актуальним у цьому контексті стає визначення основних компонентів управлінської культури.

Мета дослідження. Виявити та проаналізувати зміст та структуру управлінської культури. Уточнити структурні компоненти управлінської культури майбутніх інженерів, критерії та рівні її сформованості.

Результати теоретичного аналізу проблеми. У процесі аналізу літератури нами зроблено висновок про те, нині активно досліджуються окремі компоненті управлінської культури: соціально-педагогічні умови формування морально-етичної культури майбутнього керівника у сфері управлінської діяльності (В. Діуліна); формуванні професіоналізму майбутніх інженерів-механіків у процесі фахової підготовки (Л. Щербатюк); основні аспекти проблеми формування у майбутніх менеджерів фінансово-економічного профілю готовності до управлінської діяльності (С. Тарасова); особливості підготовки майбутніх менеджерів-аграріїв до управлінського спілкування (К. Богатирьов).

Проте в науковій літературі до цього часу не існує загальновизнаних формулювань категоріальних понять, які характеризують управлінську культуру. Потребують уточнення критерії рівня розвиненості управлінської культури, психолого-педагогічні

основи її формування у процесі фахової підготовки майбутніх інженерів. На особливу увагу заслуговує аналіз основних компонентів управлінської культури.

Важлива роль у структурі управлінської культури належить когнітивному компоненту, конкретний зміст якого передбачає оволодіння знаннями, що розкривають сутність управлінської діяльності, дають можливість успішно реалізувати управлінські функції.

С. Резнік підкреслює значущість психолого-педагогічних знань, які дають можливість майбутньому інженеру чітко визначити внутрішні резерви оптимізації й підвищення ефективності трудової діяльності працівників у процесі виробництва [4]. В. Діуліна також вважає, що кожен керівник будь-якого рівня повинен знати усі тонкощі «людської інженерії», володіти гуманітарними, людинознавчими технологіями [1]. Н. Липченко акцентує увагу на тому, що кожен інженер повинен мати певні знання про управлінські аспекти професійної діяльності, основи теорії управління соціальними системами, про соціологію й психологію управління [3].

Слушною, на наш погляд, є думка О. Романовського, який зазначає, що початок процесу розвитку управлінської культури – це знання, які інтерес і стають будівельним матеріалом цього процесу [5]. У структурі компетентності керівника, що забезпечує успішність управлінської діяльності, вчений виокремлює:

– знання конкретної галузевої сфери діяльності, її професійних і оперативних особливостей;

– знання психології людей і їх потреб, розуміння причин їхньої поведінки; вміння спілкуватися з людьми, керувати ними, забезпечувати належну мотивацію на певну роботу; здатність організувати її виконання;

– знання принципів управління, сутності й технології прийняття управлінських рішень, уміння брати відповідальність за їх реалізацію, володіння навичками виявлення проблем, їх аналізу і розв’язання [5].

Таким чином, у структурі когнітивного компонента нами виділено: інформаційні знання про сутність управлінської культури; знання про засоби, способи, умови досягнення поставлених цілей; знання психолого-педагогічних закономірностей і особливостей управлінського процесу, засобів комунікації, необхідних для ділового і міжособистісного спілкування, культурних форм управлінської взаємодії, норм і правил морально-етичної регламентації управлінської поведінки, знання про особливості роботи в команді.

Безперечно, майбутньому інженерові, недостатньо озброєному знаннями в галузі управління виробничим процесом, складно освоїти елементи управлінської культури, а тим більше бути її носієм.

Переходячи до аналізу особистісного компонента управлінської культури, слід підкреслити, що успішне здійснення професійної діяльності інженера-керівника багато в чому залежить від його індивідуальних характеристик, від певного сполучення його якостей.

Вітчизняними й російськими вченими проводилися дослідження з виявлення професійно важливих якостей і здатностей, якими повинен володіти сучасний керівник.

Ми поділяємо точку зору тих авторів, які стверджують, що становлення інженера як суб'єкта професійної діяльності пов'язано, насамперед, із формуванням його як особистості, як індивідуальності і лише потім як умілого працівника, що володіє спеціальними навичками в певній галузі (І. Резвицкий); продуктивність професійної діяльності забезпечується не тільки технікою й технологією, але й особистісним потенціалом, особистісними якостями працівника (М. Маливанов). Сучасний інженер, що працює в умовах інноваційного виробництва, має «подвійний» предмет праці: він мусить бути не лише гарним спеціалістом, а й гарним організатором (Є. Климов).

Нашу увагу привернули дослідження С. Щур [6], яка використовуючи рейтинговий метод оцінювання, запропонувала 20 експертам-керівникам промислових підприємств здійснити ранжування 45 характеристик конкурентоспроможності сучасного фахівця. Характеристики поєднані у три групи: особистісні, професійні та ділові. Групу особистісних утворили: креативність, прагнення до досягнень та до особистої незалежності, фізичне та психічне здоров'я, скромність, простота. До ділових віднесено дисциплінованість та організованість, прагнення до лідерства, вміння ставити та досягати цілі, готовність іти на розумовий ризик. Серед професійних якостей, які забезпечують конкурентоспроможність управлінського персоналу, виокремлено: високий рівень управлінської культури, компетентність у своїй сфері, відданість справі, прагнення до самовдосконалення.

За визначенням Л. Карамушки та О. Філь, конкурентоздатною можна вважати особистість, якій притаманні такі основні характеристики: потреба в досягненнях (подальшому розвитку), схильність до творчості, цілеспрямованість та рішучість, вміння йти на розумний (зважений) ризик, потреба в незалежності [2].

Таким чином, аналіз наукової літератури переконує, що особистісний компонент управлінської культури досить розмаїтий. Проте, попри все розмаїття, можна виділити ті групи здібностей, які відзначаються найчастіше і є спільними в різних роботах. Серед них:

– управлінське мислення (виявлення інтересу до нового, креативність – нетрадиційний підхід до виконання завдання, гнучкість, уміння передбачати і швидко оцінювати ситуацію, уміння ставити та досягати цілі, самостійність у прийнятті рішень);

– управлінська свідомість (позитивне мислення, зорієнтованість на результат, наполегливість і рішучість у досягненні поставленої мети, ретельність і використання всіх можливостей);

– управлінський менталітет (адаптаційна мобільність; емоційне та ділове лідерство; відкритість у спілкуванні; здатність встановлювати ділові зв'язки; емоційна стабільність; високий рівень самоконтролю й внутрішньої організованості; упевненість в собі).

Операційний компонент управлінської культури становить сукупність багатофункціональних вмінь та навичок майбутнього інженера. Це, так званий, поведінковий, або матеріальний, рівень, що складається з тих аспектів управлінської культури, які можна побачити на власні очі – управлінська поведінка.

Слід зазначити, що в сучасному менеджменті відбувається перехід від традиційних до інноваційних форм і методів управління. Глобальна економічна конкуренція та стрімкий розвиток інформаційних технологій примусили організації змінити організаційні структури, які були ефективні майже протягом усього XX сторіччя, і віддати перевагу структурам, що ґрунтуються на ідеях командного підходу (В. Моляко, М. Смульсон). Якщо за традиційного підходу основні завдання керівника зводилися до забезпечення контролю над працівниками, стабільності та ефективності виробництва, то за інноваційного на перший план виходять врахування ентузіазму і творчих здібностей людей, пошук спільних норм і цінностей, заохочення командної роботи, співробітництва, партнерства (Р. Дафт).

Сьогодні саме життя вчить працювати в команді, тобто складність завдань, які постійно окреслюються, спричинює необхідність об'єднання людських ресурсів, їхньої згуртованості та взаємопідтримки для розв'язання різноманітних професійних і життєвих ситуацій (Т. Зинкевич-Евстегнеева, Д. Фролов, Т. Грабенко). Дослідники підкреслюють, що вміння бути лідером та управляти командою стало стандартною вимогою до сучасного керівника.

Отже серед важливих умінь майбутнього керівника – уміння організувати роботу команди і працювати в її складі.

Зважаючи на вищевикладене, до операційного компонента управлінської культури ми відносимо:

– володіння соціальними навичками членів команди (вміння «завоювати» ставлення групи, підвищувати її згуртованість, засвоїти групову самосвідомість);

– комунікативні вміння, необхідні для налагодження ділового та міжособистісного спілкування (уміння слухати і співпереживати, доречно використовувати невербальні засоби спілкування);

– володіння навичками партнерської взаємодії (готовність допомагати іншим, вміння знайти точки перетину, спільні цінності та інтереси, гідно оцінити пропозиції інших, відкритість, гнучкість, емоційна стабільність, дружелюбність).

У реальних умовах виробництва всі базові компоненти управлінської культури: когнітивний, особистісний та операційний тісно переплетені між собою, тому вони характеризується єдністю взаємодії й взаємовпливу. Відсутність хоча б одного з них, на нашу думку, спричинює зниження рівня управлінської культури. І навпаки, наявність усіх структурних компонентів забезпечує успішність здійснення управлінських функцій майбутнім інженером, є основним показником сформованості його управлінської культури.

Висновки. Важливим напрямком підготовки студентів до здійснення майбутньої професійної кар'єри є формування в них управлінської культури. Феномен «управлінська культура» досить різноплановий. У його складі можна виокремити такі компоненти: когнітивний (знання з теорії управління соціальними системами, про потреби людей і причини їхньої поведінки, способи мотивації працівників на певну роботу, про особливості технології прийняття управлінських рішень, про особливості роботи в команді); особистісний (управлінське мислення, управлінська свідомість, управлінська ментальність); операційний (найбільш поширені в суспільстві моделі успішної управлінської поведінки).

На підставі здійснення аналізу психолого-педагогічної та культурологічної наукової літератури з окресленої проблематики, нами зроблено висновок про необхідність створення спеціальної системи підготовки до управлінської діяльності, інтегрованої в професійну підготовку та спрямованої на: формування знань про закономірності управлінських процесів; розвиток управлінського мислення, управлінської свідомості, управлінської ментальності; засвоєння моделей успішної управлінської поведінки.

Список літератури: 1. Діуліна В.В. Соціально-педагогічні умови формування морально-етичної культури майбутнього керівника у сфері управлінської діяльності: дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / В.В. Діуліна. – Харків, 2002. – 238 с. 2. Карамушка Л.М., Філь О.А. Формування конкурентноздатної управлінської команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій): Монографія / Л.М. Карамушка, О.А. Філь. – К.: Фірма «ІНКОС», 2007. – 268 с. 3. Липченко Н.В. Дидактические условия формирования управленческой культуры будущего инженера: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01: общая педагогика, история педагогики и образования / Н.В. Липченко. – Самара, 2004. – 24 с. 4. Резнік С.М. Формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладів: дис... канд. пед.наук: 13.00.04 / С.М. Резнік. – Харків, 2007. – 271 с. 5. Романовский А.Г. Теоретические и методические основы подготовки инженера в высшем учебном заведении к будущей управленческой деятельности: дис... д-ра пед.наук: 13.00.04 /А.Г. Романовский. – Харьков, 2001. – 502 с. 6. Щур С. Застосування рейтингового методу оцінки конкурентоспроможності при підборі кандидатів на керівні посади // Економіст. – 1999. – № 10. – С. 71–76.

Древаль Ю.Д.
м. Харків, Україна

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

Історія як наука про минуле людства має значний соціокультурний та державотворчий потенціал. Сучасні нації використовують історію для того, щоб пришвидшити процес національної ідентифікації та сформувати почуття національної ідентичності. Належними історичними традиціями відзначається й стійка та стабільна державність, що дозволяє говорити про тяглість чи неперервність державотворення. Відтак і звернення до витоків у будь-якому разі збагачує потенціал сучасного державотворення. Це підтверджує й багатовікова історія українського народу, яка налічує чимало змістовних та соціально значущих сюжетів.

Методологічні питання зв'язків минулого та сучасного розглядаються, як правило, в руслі філософії історії. Все частіше ставляться питання й про історичні аспекти мегатрендів світового розвитку, а також про охоплення «сучасністю» різних історичних епох та періодів. Проте у питанні зв'язків минулого та сучасного зустрічається чимало доволі суперечливих сторінок, а також остаточно нез'ясованих та навіть перекручених сюжетів. Основною проблемою, з урахуванням наукової спрямованості статті, слід визнати використання так званих «уроків історії» у процесі викладання навчальних дис-циплін соціогуманітарного профілю. Не вщухають дискусії і щодо взаємозв'язків становлення української державності та націотворення, а також періодизації розвитку Ук-раїнської держави. У цьому сенсі важливе значення відводиться й концепту «державність», який також тлумачиться неоднозначно. Деякі дослідники акцентують увагу на тому, що «державність – це несталий стан територіально-політичної організації суспільства, що володіє обмеженою публічною владою…» [1, с. 4]. Згідно ж з іншим підходом, якого з часом притримується дедалі більше дослідників, державність є узагальнюючою ознакою еволюції та сучасного розвитку держав, що виникає незалежно від типології державно-владних формувань і позначається складною сукупністю соціальних функцій. У такому разі державність є складною багатофункціональною й внутрішньодиференційованою цілісністю, що характеризується низкою важливих рис, особливостей та ознак. У загальному вигляді вони складаються з ознак держави та особливостей її функціонування [2]. Відтак державність характеризує якісний рівень держави, який системно охоплює складні соціокультурні та суспільно-політичні відносини. Це повною мірою стосується й становлення та розвитку української державності.

Особливістю української історії, згідно з визначенням сучасних дослідників, є «тяглість етнічної та перервність державно-політичної традиції» [3, с. 7]. Виразно спостерігаються й основні підходи до тлумачення української історії, які концентруються в народницькій та державницькій традиціях. Вони відзначаються низкою суттєвих обставин, які неможливо трактувати якось однозначно. У руслі народницької традиції дослідницька увага концентрується на громадських рухах та етнічних чинниках суспільного розвитку. Але в такому разі недооцінюються чи взагалі залишаються за межами дослідницької уваги державницькі аспекти націотворення. Державницька ж традиція, навпаки, схильна обмежувати предмет досліджень етатистською проблематикою. Накопичення владою значного ресурсного та адміністративного потенціалу приводить до надміру спрощеного чи навіть викривленого минулого. Саме у такому контексті стають більш зрозумілими і зауваження Г.А. Брауншейна, що «ахілесовою п'ятою держави є її власна історія» [4, с. 7]. Водночас Н.Б. Селунська розглядає зазначене питання ще ширше, вказуючи на своєрідне «підкорення» професіоналізму історика не лише державі, а й по-літиці [5, с. 25]. Слід також враховувати й загальну консервативність істо-

ричної науки, адже вона власне й покликана «консервувати» в людській пам'яті сторінки минулого.

Все це свідчить про актуальність звернення до історичних сюжетів, які потребують очищення від різнобічних ідеологем та надміру політизованих підходів. Вивчення студентською молоддю історії має базуватися не на запам'ятовуванні все нових і нових фактів і дат, а на усвідомленні загальних закономірностей становлення та розвитку соціуму. Як стверджував ще в 20-ті рр. минулого століття М. Хальбвакс, звернення до історії надає сучасникам почуття реальності, а історія, у свою чергу, може бути представлена «як універсальна пам'ять роду людського» [6, с. 137]. Саме на зазначеній основі формується й історична свідомість сучасної студентської молоді, яка сприяє активізації розвитку творчих здібностей та їхній повноцінній соціалізації. «У цьому контексті, – згідно з визначенням В. Вашкевича, – історичний світ кожного студента – це те, що належить йому, але водночас містить у собі й родові, всезагальні характеристики буття» [7, с. 142].

На особливу увагу заслуговує й проблема альтернативності історичного процесу. Добре відомо, що сучасності властива множина варіантів та альтернативність соціокультурного та суспільно-політичного розвитку. Проте не були наперед заданими, всупереч доволі розповсюдженим підходам історичного детермінізму, й події минулих часів. У цьому сенсі непересічне значення має відводитися так званому «контрфактологічному підходу» до розуміння історії (за допомогою якого якраз і виявляються альтернативи історичного розвитку; наприклад, стосовно визначення шляхів європейського розвитку у разі перемоги Наполеона під Ватерлоо). Власне й сучасне прогнозування майбутнього будується не на підходах детермінізму, а на гармонійному співвідношенні соціальної та історичної динаміки (Н. Розов, наприклад, взагалі стверджує, що історична динаміка є узагальненою соціальною динамікою, щоправда, позбавленої конкретизації щодо наявних соціальних структур) [8, с. 41].

Відтак, з урахуванням зазначеного, питання актуалізації історичної спадщини має стати спільним завданням для викладачів всіх соціогуманітарних наук. Мова має йти передусім не про спрощено зрозумілі та частково заформалізовані «уроки історії», а про значний потенціал націотворення та державотворення, який зосереджується в історичній спадщині. Це також стосується й формулювання методології та визначення методів пізнання, які мають сприяти пов'язанню історичних сюжетів з складними реаліями сьогодення. Належна увага має приділятися і змісту ключових термінів, що стосуються різнобічних аспектів історичного процесу (це, зокрема, «історичне джерело», «історична спадщина», «національна пам'ять», «соціальна пам'ять» та «соціокультурна ідентичність»).

Список літератури: 1. Історія державності України: Експериментальний підручний / за заг. ред. О.М. Бандурки, О.Н. Ярмиша. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2004. – 608 с. 2. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Ґенеза, 1997. – 400 с. 3. Україна: проблеми самоорганізації: [В 2 т.]. Т. 1. Критика історичного досвіду / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. – К.: Промінь, 2003. – 384 с. 4. Браунштейн Г.А. Революция и государство / Г.А. Браунштейн. – СПб.: Нестор, 2004. – 312 с. 5. Селунская Н.Б. Методологическое знание и профессионализм историка / Н.Б. Селун-ская // Новая и новейшая история. – 2004. – № 4. – С. 24–41. 6. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / Морис Хальбвакс; пер. с фр. и вступит. ст. С.Н. Зенкина. – М.: Новое издательство, 2007. – 348 с. 7. Вашкевич В. Світоглядна складова історичної свідомості сучасної студентської молоді / Віктор Вашкевич // Людина і політика. – 2004. – № 5 (35). – С. 140–144. 8. Розов Н.С. Универсальная модель исторической динамики / Н.С. Ро-зов // История и современность. – 2011. – № 1. – С. 41–63.

Іванова М.О.
м. Харків, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЯВУ ЛІДЕРСТВА У ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Актуальність. У сучасному суспільстві інтерес до проблематики лідерства істотно зростає. Це обумовлено тим, що проблема лідерства є ключовою для досягнення ефективної діяльності організації. Лідерство є тим видом діяльності, який пронизує всю систему управління. Неможливо ефективно виконувати функції планування, організації, мотивації та контролю, якщо немає ефективного керівництва та лідерів, здатних заохочувати інших працівників, позитивно впливати на них і вести за собою, тим самим досягаючи сприятливого кінцевого результату.

Вивченням лідерства займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: О.Г. Романовський, В.М. Іванов, Ю.М. Ємельянов, Д. Макгрегор, Р. Хаус, К. Левін та інші. Вивченням державної служби та державних службовців займалися такі вчені, як: Ю.П. Битяк, В.М. Мороз та інші. Проблема лідерства у державних службовців є актуальною в наш час. Актуальність даної проблеми обумовлена важливою роллю лідерства державних службовців в управлінському процесі. Лідерство у державних службовців має постійний, пріоритетний і легітимний вплив однієї чи кількох осіб, які займають владні позиції, на все суспільство або групу. Але нажаль проблемі лідерства у державних службовців не приділено уваги. Отже, актуальність цієї проблеми передбачає доцільність її дослідження.

Лідерство – це процес соціальної організації і управління спілкуванням і діяльністю членів групи, здійснюваний суб'єктом (лідером), який наділений певною владою [1].

Роль лідера набуває вирішального значення в організації спільної діяльності групи й у забезпеченні ефективності її роботи. Особистість лідера і стиль його поведінки багато в чому визначають долю кожного учасника і всієї групи в цілому. Іншими словами, лідери впливають на соціалізацію індивідів. Наскільки різноманітні люди і групи, настільки ж різноманітні лідери і їх поведінка Але у всіх випадках простежується одна закономірність: лідер і стиль його поведінки відбивають обставини, точніше, подробиці його становлення, сутність групи, а також особистісні риси не тільки його самого, але і його послідовників [2].

Лідерські навички повинні бути адресовані кожному ключовому елементу, що складає проблемний простір лідера. До них зараховано наступні навички.

Особистісні навички, що мають відношення до того, як лідер поводиться в тій або іншій конкретній ситуації. Особистісні навички дозволяють лідеру вибирати або конструювати найбільш підходящі для даної ситуації стани, установки тощо. У певному сенсі особистісні навички є процесом, в якому лідер керує сам собою.

Навички відносин – це здатність розуміти людей, мотивувати їх і взаємодіяти з ними. Вони є результатом здатності приєднатися до моделі світу іншої людини, встановити контакт і направити його на усвідомлення проблем і задач. Оскільки лідер повинен досягти свого бачення й виконати свою місію шляхом впливу на інших людей, навички відносин є одним з найбільш істотних аспектів лідерства.

Навички стратегічного мислення необхідні для того, щоб визначити специфічні цілі й задачі. Стратегічне мислення включає здатність визначити бажаний стан, оцінити й потім установити найбільш підходящу послідовність проміжних станів, необхідних для досягнення бажаного стану. Ключовим елементом при цьому є визначення того, які

оператори й операції виявляться найбільш ефективними й будуть найкраще сприяти рухові з існуючого стану в напрямку бажаного.

Навички системного мислення використовуються, щоб визначити і зрозуміти проблемний простір, в якому буде діяти лідер, його співробітники й організація в цілому. Вони є основою ефективного вирішення проблем і здатності створити команду, що добре функціонує. Здатність мислити системно, практично й конкретно є найбільш значимим показником зрілості лідера [3].

Сучасні дослідники все більше уваги приділяють проблемі успішного лідерства, тому що з ускладненням задач, що стоять перед бізнесом, розширюється і спектр навичок, якими лідери повинні володіти. У зв'язку з цим цікавими є результати вивчення особливостей поведінки успішних керівників вищої ланки, викладені Дж.П. Кенджемі .

Особливості мислення:

- Здатність до екстраполяції. Сильні лідери не мають потреби у великій кількості даних. Володіючи глибокими та широкими знаннями, вони інтуїтивно розуміють, як далеко можуть зайти в даній ситуації.

- Здатність до розробки декількох проблем одночасно. При цьому потрібна гнучкість, що складає найважливіший аспект поведінки лідера.

- Стійкість у ситуації невизначеності. Це одна з головних якостей лідера, йому не страшна невідомість або відсутність зворотного зв'язку.

- Розуміння. Успішно діючі керівники мають високу сприйнятливість, відрізняються розвинутою інтуїцією. Вони виявляють дивну здатність відрізняти істотне від несуттєвого.

- Здатність брати керування на себе. Лідер легко входить у роль керівника з моменту свого призначення.

- Наполегливість. Вони завзято виконують задумане, якщо навіть їх точка зору виявляється непопулярною.

- Здатність до співробітництва. Такому керівникові властиве уміння розмовляти з людьми, такт, можливість спілкування на будь-якому рівні. їм удається нівелювати свої неприязні почуття.

- Ініціативність. Успішно діючий лідер активний. Коли інші коливаються, він діє. Він здатний ризикувати.

- Енергійність. Керівник має витривалість. Запас фізичних й інтелектуальних сил поповнюється за рахунок величезної енергії успішно діючого лідера.

Керування емоціями:

- Здатність робити ставку на інших. Успішно діючий керівник охоче передає знання, дає поради, допомагає зростанню інших.

- Сензитивність. Керівники вищого рівня сприйнятливі до почуттів інших, їм властива емпатія. Вони мають розуміння того, що почувають і навіть думають колеги.

- Ідентифікація себе зі справою. Найбільш успішно діючі керівники здатні переносити невдачі без почуття поразки або приниження. Їх не приваблює влада як така, вони скоріше зацікавлені в досягненні мети. Вони одержують дійсне задоволення від успіху інших, а не від власної необмеженої могутності. їх влада виходить з поваги, яку вони вселяють. Вони знають собі ціну і задоволені нею, у них повна впевненість у собі. Усе це дає такому лідеру силу протистояти небажаному розвитку подій.

- Здатність до співчуття. Вони вміють співчувати людині, не дозволяючи собі бути безпомічним і невимогливим. Такий лідер прекрасно розуміє, що прагнення за будь-яку ціну подобатися підлеглим зробить його нездатним керувати ними. Завдяки сильному почуттю ідентифікації він здатний приймати непопулярні рішення.

- Зацікавленість у зростанні організації, а не у власній кар'єрі.

- Незалежність. Керівники, що домагаються успіху, усвідомлюють границі своїх можливостей, співпрацюють з іншими, прислухаються до них. Але коли справа доходить до ухвалення остаточного рішення, вони виявляють незалежність.

Особистісний ідеал:

- Гнучкість. Лідер повинен бути відкритим до сприйняття нових ідей, нових способів мислення, нових процесів.

- Стійкість до стресу. Лідер уміє піклуватися про своє здоров'я, як тілесне, так і психічне, і справлятися зі стресами. Успішно діючий керівник не дозволяє обставинам і часу керувати собою.

- Наявність мети. Лідер має тверді переконання та ясну мету. Наявність мети припускає планування й наближує до досягнення поставленої мети. Лідер любить і вміє говорити про свою мрію. При цьому мрія повинна розвиватися, як і пов'язана з її здійсненням мета.

- Керівництво співтовариством. Керівник використовує свою владу і вплив на благо суспільства.

- Почуття гумору. Найбільшого успіху досягають керівники, що мають почуття гумору.

- Цілісність особистісного ідеалу. Лідер добре уявляє собі, який він, до чого прагне, як живе. Він послідовний і вживає заходів для того, щоб його слова не розходилося з ділом, щоб відповідати своєму ідеалу [2]

Нами проводилося дослідження лідерських якостей у державних службовців. У дослідженні брали участь 26 випробовуваних державних службовців у віці від 21 до 54 років. Серед них 22 випробовуваних жіночої статі, та 4 випробовуваних чоловічої статі. Випробовувані працюють в Золочівській районній державній адміністрації.

Нами були використані такі методи дослідження, як: «Методика виявлення комунікативних та організаторських схильностей» (КОС-2), «Здатність до лідерства» (Е. Жариков, Е. Крушельницький), «Соціометрія» (Дж. Морено), «Анкета спрямована на оцінку важливості професійно значущих для державних службовців видів діяльності та інструментів».

Нами було вперше проаналізовано та розкрито соціально-психологічні особливості лідерських якостей у державних службовців.

В результаті проведення дослідження було встановлено, що держслужбовці мають високий рівень комунікативних здібностей, високий рівень організаційних здібностей. У держслужбовців лідерські якості виражені середньо.

При проведенні анкети спрямованої на оцінку важливості професійно значущих для державних службовців видів діяльності та інструментів, було виявлено, що найбільш важливими ознаками основних компетенцій лідерства для держслужбовців є: орієнтація на результат, прийняття рішень, культура спілкування / побудова взаємної довіри. Найменш важливими ознаками основних компетенцій лідерства для державних службовців є: розвиток працівників, наставництво, управління змінами, визначення напряму діяльності та бачення.

При проведенні факторного аналізу було виділено 5 факторів. В зв`язку з цим нами було виділено 5 типів держслужбовців: тип держслужбовців, що найбільш схильні до керівництва, тип держслужбовців, які найбільш орієнтовані на відносини з іншими людьми, на взаємодію з ними, тип держслужбовців, що найбільш спрямовані на удосконалення та інновації, як в сфері комунікації між людьми, так і в сфері розвитку себе та свого діла, тип держслужбовців, які направлені на діло, тип неформальних лідерів держслужбовців.

При дослідженні комунікативних здібностей у формальних відносинах виявлено, що рівень комунікативних здібностей у держслужбовців з низьким соціометричним статусом перевищує рівень комунікативних здібностей у держслужбовців з високим соціометричним статусом у формальних відносинах. Дану інформацію рекомендується використовувати в професійному відборі кадрів на посаду в державній службі.

Проведене нами дослідження виводить нас на ряд актуальних проблем, що вимагають більш детального вивчення лідерства у державних службовців.

Список літератури: 1. Петровський А.В., Ярошевський М.Г., Психологія: Підручник для студ. вищ. пед. Навч. закладів. – 2-е видан. Стереотип, / А.В. Петровський, М.Г. Ярошевський. – М.: Видавничий центр «Академія»; 2000. – 512 с. 2. Романовський О.Г. Філософія досягнення успіху. Психологічний аспект: Підручник / О.Г. Романовський, В.Є. Михайличенко. – Харків: НТУ «ХПІ», 2007. – 592 с. 3. Ділтс Р. НЛП: Навички ефективного лідерства. / Ділтс Р. – СПб., 2002, рос. мова 25 с.

Ігнатюк О.А.
м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ОСВІТНІЙ ПРІОРИТЕТ

Інтелект – це стратегічний ресурс розвитку нашого суспільства як невід'ємної складової європейської і світової цивілізації. Розвиток інтелектуального потенціалу суспільства, народу й особистості належить до національних освітніх пріоритетів. Рівень освіти є фундаментом вирішення проблем, що повстають перед кожною людиною. Економічно розвинені країни приділяють їй першорядне значення. В Україні теж розроблено національні стандарти освіти, які особливу увагу приділяють оснащенню навчальних закладів сучасними технічними засобами, підвищенню вимог до організації процесу освіти і якості педагогічних кадрів.

Професійну підготовку кадрів нової генерації професіоналів-лідерів у системі вищої освіти слід розглядати як органічну частину розвитку суспільства. Вона є важливим фактором підвищення рівня виробництва, науки, культури, прискорення їх розвитку, забезпечення матеріального й духовного відродження. Сучасне суспільство потребує не вузьких спеціалістів, а всебічно розвинених особистостей з фундаментальною освітою, багатою внутрішньою культурою, високими моральними якостями. Ці вимоги складають зміст моделі фахівця XXI століття, але втім у першу чергу їх слід адресувати і до педагогів, викладачів вищих навчальних закладів [3, 4].

Підтримка, нарощування інтелектуального потенціалу нації є відповіддю на виклик цивілізації, яка вступила в постіндустріальну стадію свого розвитку. Сьогодні і в майбутньому її успіх визначають вже не стільки матеріальні (природні) ресурси, *скільки людський фактор*, його інтелектуальні можливості, динамізм і творча спрямованість особистості. Саме вони забезпечують прорив у галузі високих технологій, а разом з ним, – добробут народу, єдність людей творчої наснаги, довіру до влади, конкурентну спроможність та авторитет суспільства і держави на міжнародній арені.

Державна підтримка освіти, науки і культури завжди була і залишається провідним принципом нашої внутрішньої політики. Стан справ у галузі економіки, на жаль, не дозволяє реалізувати його повною мірою. Не сприяють розвиткові інтелекту й перманентні політичні чвари – постійний атрибут нашого суспільного буття впродовж останнього десятиліття. Однак, незважаючи на це, ми повинні відшуковувати нові й нові можливості – економічні, політичні, соціокультурні, моральні – для зростання інтелекту, підвищення його дієздатності. Суспільство і держава мають зробити все можливе для інтелектуально-творчої самореалізації особистості у всіх без винятку сферах її суспільної та індивідуальної життєдіяльності.

Історичний і геополітичний статус України як центрально-східно-європейської держави, наш людський, культурний, природоресурсний і виробничий потенціал у буквальному розумінні прирікає нас зайняти гідне місце серед розвинених держав і народів світу. Одночасно це – наша стратегічна мета.

Роль інтелекту в її досягненні складно переоцінити. Інтелект – джерело творчості, інноваційних технологій, які дають змогу не лише засвоювати кращі надбання прогресу і жити за його законами, а й робити свій внесок у творення цих надбань. Іншого шляху просто не існує. Пасивні споживачі чужої інтелектуальної продукції рано чи пізно опиняться на узбіччі загальноцивілізаційних процесів. Інтелект – це самостійне мислення, освіченість людини, оригінальні ідеї, творчість, висока духовна напруга, патріотизм і державне розуміння перспектив розвитку. Не можна не погодитись із думкою, що «…Інтелект – це владний поступ у XXI століття, це – майбутнє нації, народу і суспільства. Він є основою формування у людини виробничої компетентності – комплексної продуктивної її спроможності, фундаменту людського капіталу нації….» [5, с. 5].

Слід наголосити, що в Україні все-ж таки почався досить стрімкий процес створення нової еліти, яка прагнутиме рішучіших кроків у конструктивному реформуванні суспільства, прискоренні якісного перетворення суспільного життя в усіх його сферах. Нова інтелектуальна еліта сучасної України – це, значною мірою, молоді люди, які активно і творчо діють в усіх основних сферах життєдіяльності українського суспільства: господарській, соціальній і духовній. Ці молоді люди відзначаються високим рівнем освіти, професіоналізмом у своїй сфері, знанням основ сучасного менеджменту. Вони досягають високих показників у професійній діяльності.

Сьогодення висуває принципово нові вимоги до вищої школи як стосовно організації підготовки фахівців принципово нової якості, так і відносно розробки та наукового обґрунтування моделей і методів управління, адекватних вимогам часу. Ці реалії досить чітко усвідомлюються провідними фахівцями у галузі підготовки кадрів нової генерації. Результатом напружених пошуків змісту філософії освіти на сучасному етапі стала розробка *концепції формування національної управлінської гуманітарно-технічної еліти* – «це мають бути фахівці-лідери, яким поряд з високою професійною компетентністю, притаманні висока духовність, морально-етичні переконання і загальна культура, інноваційний характер мислення і системний підхід до аналізу складних виробничих ситуацій. Однак чи не найголовнішою вимогою до них є глибоке усвідомлення самоцінності людини…» [6, с. 6].

На формування таких фахівців і спрямована діяльність Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», експеримент який був розпочатий десять років тому і не втрачає актуальності і донині. Вже є певні напрацювання, позитивний досвід і обґрунтовуються перспективи подальших досліджень. Слід наголосити, що узагальнений науковий результат досліджень полягає: у розроблені методології ефективного формування національної гуманітарно-технічної еліти на підставі принципів логіки педагогічної діяльності та логіки управління, у визначені ціннісних аспектів феномену еліти. Сутність узагальненого практичного результату полягає у тому, що: визначено раціональний зміст і характер організації навчально-виховного процесу, запропоновано ефективні педагогічні технології формування національної гуманітарно-технічної еліти, розроблено і впроваджено серію оригінальних навчальних дисциплін психолого-педагогічного та управлінського циклу.

Педагогічні дослідження по підготовці кадрів нової генерації – професіоналів-лідерів розпочаті у нашому університеті тривають і знайшли свій відбиток у подальшій діяльності викладачів та науковців кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами НТУ «ХПІ», що пов’язана із розробкою методології формування пси-

хологічної готовності майбутніх фахівців технічного університету до професійної діяльності. З 2001 по 2012 рік на кафедрі захищено 3 докторські дисертації та 12 кандидатських дисертацій за напрямом 13.00.04 – «Теорія та методика професійної освіти».

Варто вказати, що результати психолого-педагогічні дослідження та соціологічне опитування з проблем становлення сучасної української еліти показало, що засвоєнню нововведень перешкоджають соціально-економічні фактори та технологічні бар'єри [4]: *1) особиста стурбованість; 2) фрустраційність та амбівалентність мислення; 3) схильність до конформізму; 4) страх перед власною некомпетентністю; 5) низька самооцінка; 6) суб'єктивне ставлення до інновації; 7) почуття загрози втратити статус; 8) нездатність до прийняття самостійних рішень, які вимагають ризику.*

На жаль, соціально-економічні негаразди останніх років позначилися зменшенням інвестування в інтелектуальну сферу, що призвело до відтоку з неї підготовлених фахівців, талановитої молоді. Знизився соціальний престиж інтелекту, послабився його вплив на виробництво і соціальну практику.

Велику увагу Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України приділяє проблемам національного виховання. Фахівці вищої школи відзначають, що розбудова Української держави ставить перед педагогічними працівниками України надзвичайно важливе і невідкладне завдання – виховання справжнього громадянина і патріота рідної землі.

Так, на думку відомих фахівців у галузі філософії, психології, педагогіки В. Кременя, І. Беха, І. Зязюна, В. Кудіна, О. Романовського та інших, формування національної свідомості та самосвідомості передбачає: виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури, відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню національної гідності, залучення учнів до практичних справ розбудови державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину) [3].

Адже побудова нового громадянського, демократичного суспільства, що орієнтується на високі національні та загальнолюдські цінності, вимагає нової системи громадянського виховання, мета якого – формування у молодого покоління комплексу громадянських якостей, глибокого розуміння ними належності до українського народу, своєї Батьківщини, здатності реалізовувати свій особистий потенціал на благо зміцнення української держави, одночасно враховуючи і культурність українського суспільства [1–2, 5–6].

Відродження національної свідомості починається з духовного відродження нації. Особистість повинна перебувати під постійним впливом духовної культури свого народу, своєї нації, проте вона повинна не менш чутливо ставитися до представників національних меншин, які мешкають поряд з нею і є такими самими повноправними громадянами України (*В. Кремень, В. Литвин, В. Андрущенко, І.Бех, О. Вишневський, А. Гуржій, І. Зязюн, В.Кудін, О. Романовський, Ю. Руденко, І. Прокопенко та ін.)*.

Завдання освіти – допомогти молодій людині знайти відповіді на етичні, релігійні, культурні, історичні, соціально-політичні, правові, національні, державні питання, дати їй надійну ціннісну орієнтацію у повсякденному житті.

Як зазначає В. Андрущенко «…Необхідно зробити все можливе (і, навіть, не можливе!) щоб ці важливі рішення не залишилися на папері. …Вони важливі і вчасні. Серед таких проблем – якість навчання у школі і вузі; оновлення змісту навчання; впровадження новітніх інформаційних технологій; підготовка нових засобів навчання, підручників і навчальних посібників; інтенсифікація виховної і соціальної роботи; демократизація управління; впровадження економічно ефективних форм організації життєдіяльності закладу освіти; підготовка фахівця, підвищення його соціальної ролі, морального статусу, гордості за свою професію і високу духовну місію» [1, с. 12].

Сьогоднішній етап розбудови незалежної України вимагає консолідації суспільної свідомості навколо ідеї побудови гуманістично-орієнтованої, демократичної та соціально відповідальної держави. За цих умов особливого звучання набувають питання подальшого розвитку освітньої галузі на принципах демократії, гуманізму та державності, створення умов для всебічного розвитку інтелектуальних і професіональних якостей особистості, від-повідності новій освітній парадигмі: гармонізації взаємин людини з природою через засвоєння сучасної наукової картини світу; наданню людині здатності жити у потоці інформації; створенню передумов для її безперервного саморозвитку і набуттю широкої базової освіти, що дозволяє швидко переходити у суміжні галузі професійної діяльності. В умовах сучасної трансформації і відродження української нації особливого значення набуває посилення національної (етнічної) домінанти в усіх соціальних програмах.

Таким чином, одним з найважливіших стратегічних напрямків підвищення соціальної віддачі науки, зростання її позитивного впливу на всі сторони економічного і громадського життя України є посилення національної орієнтації в подальшому розвитку НТП. Що стосується гуманітарних наук, то актуальність завдань їхньої українізації очевидна. Здається, що загальносвітова тенденція зростання престижу наук про життя, людину, суспільство виводить їх на перше місце в Україні – і розвиватиметься в тісному зв'язку з посиленням національної домінанти при трансформації всього наукового й освітнього потенціалу.

Шлях України та її інтеграція в економічний, політичний і соціокультурний простір Європи значною мірою визначається рівнем розвитку національної системи освіти, що є передумовою інтеграції у світовий освітній простір. Українське суспільство почало усвідомлювати принципово нову роль освіти як одного з найважливіших чинників сучасної геополітики адже успішність конкуренції між країнами сьогодні значною мірою залежить від досягнень освіти, і, насамперед, від якісного рівня функціонування загальноосвітньої школи.

Знання, інтелект, компетентність стали найбільш вартісним товаром, який поширюється з небаченою раніше швидкістю. Освіта як сфера людської діяльності стає найбільш вигідною для інвестування. Нації, які не спроможуться на рішучий освітній прорив, опиняться на узбіччі прогресу, а громадяни не зможуть брати активної участі ні в управлінні державою, ні в забезпеченні належних матеріальних умов для свого життя, культурного розвитку та духовного становлення.

Підводячи підсумки, варто дійти висновку, що входження освіти України як рівноправного партнера до світової системи – це не тільки одна з умов здійснення реформування суспільства, але й піднесення міжнародного авторитету нашої держави.

Список літератури: 1. Андрущенко В. Інноваційний розвиток освіти в стратегії «Українського прориву» / Віктор Андрущенко // Вища освіта України. – 2008. – № 2 (29). – С. 10–17. 2. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О. Вишневський. – Львів, 1996. – С. 55. 3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. Наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. 4. Ігнатюк О.А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення:теорія і практика: [монографія] / О.А. Ігнатюк. – Харків: НТУ «ХПІ», 2009. – 432 с. 5. Науково-освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт.кол.: В. Литвин (кер.), В. Андрущенко, А. Гуржій та ін. – К.: Навч. книга, 2004. – Кн. 3: Модернізація освіти. – 2004. – 943 с. 6. Товажнянський Л.Л Формування і реалізація концепції підготовки формування національної гуманітарно-технічної еліти в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут»: Навч. посіб. / Л.Л. Товажнінський, О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов. – Харків: НТУ «ХПІ», 2002. – 160 с.

Канівець М.В.
м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ НОВІТНІХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ ДО ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО САМОРОЗВИТКУ

Приєднання вітчизняної системи вищої освіти до Болонської декларації, орієнтація на загальноєвропейські рекомендації та вимоги до технічної освіти передбачають зацікавленість інформаційного суспільства в особистостях, здатних самостійно і активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до змінних умов життя, що висуває суспільний запит на виховання творчої особистості, здатної, на відміну від людини-виконавця, самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі, нестандартні рішення. Але на жаль, випускники- інженери, які приходять на виробництво, часто ще не здатні самостійно розв'язувати проблеми, не спроможні мислити діалектично, системно, легко переходити від одного виду діяльності до іншого, їм бракує творчої уяви, ініціативи та винахідливості. Такий стан справ потребує модернізації професійної підготовки майбутнього інженера у технічному університеті.

Професійна підготовка майбутнього інженера є умовою його всебічного розвитку на етапі професійної підготовки, оскільки лише в процесі навчання реалізуються можливості особистості та здійснюється їх розвиток. Рівень розвитку потенціалу майбутнього інженера позначається не тільки на його професійній діяльності, а й на самореалізації у процесі його життя. Орієнтація на професійно - особистісну підготовку майбутнього інженера потребує впровадження новітніх педагогічних технологій у навчальний процес вищого закладу освіти, що дає змогу значною мірою подолати основний недолік - орієнтацію на репродуктивний тип навчання.

Розглянемо педагогічні технології, які сприяють професійно-особистісному розвитку та саморозвитку майбутніх інженерів. Так, одним з видів навчання, що спрямоване на розвиток самостійної творчої особистості майбутнього інженера, є розвивальне навчання, у ході якого кожен студент повинен самостійно або за допомогою викладача осмислити навчальний матеріал, творчо застосувати його в нестандартних умовах, тобто сформувати продуктивні знання та свідомо сконструювати складні уміння для подальшого успішного навчання. Таким чином, головною метою розвивального навчання є формування активного, самостійного, творчого мислення студента.

Для організації розвивального навчання, як правило, використовуються методи, які можуть викликати найбільший інтерес у студентів: проблемні, продуктивні, дослідницькі, що сприяють розвиткові творчого мислення та уяви.

До новітніх педагогічних технологій також можна віднести проблемне навчання, основною метою якого є всебічний розвиток пізнавальних можливостей студентів. Відомо, що продуктивна діяльність відрізняється від репродуктивної тим, що студент, маючи певні знання, самостійно застосовує їх у новій ситуації, або у відомій ситуації знаходить нові підходи, сам конструює програму, тобто породжує нові знання. Діяльність студента, при цьому, характеризується обміркуванням, судженням, самостійним пошуком способу розумової чи практичної дії, що виховує у студента навички самостійності і творчі здібності та сприяє формуванню у особистості студента нових психічних новоутворень [2].

Для того, щоб проблемне навчання було ефективним необхідно, щоб поставлена проблема містила пізнавальну складність для студентів, тобто знаходилась в «зоні найближчо-

го розвитку» (за Л.С. Виготським), а зіставлення нового із старим викликало позитивні емоції і спонукало студентів до пошукової діяльності, збуджувало творчу думку студентів, підвищуючи рівень пізнавального інтересу, активності і самостійності мислення.

Останнім часом у вищих закладах освіти почали використовуватися і такі креативні методи навчання, що спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності студентів, як «кейс-метод», «мозковий штурм», метод інциденту, пізнавальні ігри, технологія «портфоліо» тощо.

Так, застосування «кейс-методу» сприяє розвитку пізнавальної діяльності при підготовці майбутніх інженерів, логічно-структурованому розумінню теорії, вчить творчо підходити до розв'язання проблем з критичним їх аналізом, допомагаючи наблизити навчальний процес до реальних умов, в яких прийдеться працювати студентам в найближчому майбутньому. Як відомо, кейс-метод базується на описі будь-якої реальної проблеми чи ситуації, яка пов'язана з майбутньою професією студентів, а учасники обговорення приймають рішення та дають рекомендації стосовно вирішення певного завдання, що стимулює студентів розвивати проблемно-пошукову діяльність.

Застосування інноваційних технологій навчання у вигляді обговорення реальних професійних ситуацій створює у студентів відчуття значущості предмета для їх професійного становлення, тобто сприяє підвищенню рівня навчальної мотивації, а також відчуття успішності («Я можу»), що в свою чергу, впливає на розвиток професійної мотивації («Я можу тут, а отже, я зможу і у реальному професійному житті»). Саме відчуття успіху виступає однією з головних рушійних сил методу формування стійкої позитивної мотивації, нарощування пізнавальної активності. Безперечною перевагою цього методу є не лише отримання нових знань і формування продуктивних навичок, але, насамперед, й розвиток системи цінностей студентів, професійних позицій, життєвих установок [1].

Для активізації мислення і уяви в процесі навчання студентів використовують методи спроб і помилок, або перебору варіантів, які генерують велику кількість ідей. Цей метод сприяє розвиткові мислення, творчості, що є необхідним для майбутнього інженера.

Ще одним видом навчання, яке можна використовувати для навчання майбутніх інженерів з метою розвитку їх пізнавальної діяльності, є ігрове навчання. Рольові ігри, як і кейс-метод, найчастіше, базуються на ситуаціях з реального життя, але учасникам цього методу активної навчальної діяльності надається опис ролі, яку вони повинні виконати, і студенти вирішують проблему відповідно до своєї ролі. Використання рольових ігор порівняно з кейс-методом може мати і свої переваги, оскільки, коли студент грає роль, він відмежовує себе від предмету спілкування, і займає позиції та висловлює думки, які б, можливо, не наважився висловити від свого імені.

Окрім того, в рольовій грі передбачається кілька рівнів діяльності, що забезпечує кожному учаснику посильний для нього інтелектуальний, емоційний і вольовий рівні прояву своїх сил, оскільки студентські групи знаходяться на різних рівнях розвитку. Тому сценарій навчальної рольової гри має бути гнучким, багатоваріативним та багатовекторним при застосуванні до груп різного інтелектуального рівня розвитку і підготовленості.

Рольова гра, як і кейс-метод, вчить їх самостійно приймати рішення, імітує ситуації практичного використання одержаних теоретичних знань, що сприяє формуванню науково-пізнавальної активності, підвищенню мотивації до навчання, розвитку професійних інтересів та особистісному саморозвитку.

Використання технології «портфоліо» у ВНЗ спрямоване на підвищення активності студентів, рівня усвідомлення ними своїх цілей і можливостей для їх здійснення, прагнення до саморозвитку і самовдосконалення, зробить відповідальнішим вибір ними подальшого напряму свого освітнього маршруту.

Крім того, технологія «портфоліо» ефективна для розвитку рефлективності студентів, усвідомлення своїх можливостей, оцінки результатів своєї діяльності, для формування адекватної самооцінки, а також самопрограмування на успіх. Переваги застосування технології «портфоліо» полягають в тому, що вона постійно підтримує високу навчальну мотивацію студентів, заохочує активність і самостійність, самоаналіз і самоконтроль студентів, розширює можливості розвитку і саморозвитку.

Отже використання новітніх педагогічних технологій в процесі навчання та формування готовності майбутніх інженерів до професійно-особистісного саморозвитку:

1. Передбачає розвиток дивергентного мислення і навичок його практичного застосування, що дає можливість переосмислити одержані знання та генерувати нові продуктивні ідеї та сприяє розвитку пошуково-перетворюючого стилю мислення.

2. Сприяє забезпеченню якісного, логічно-структурованого засвоєння базових професійних знань, умінь і навичок.

3. Дає можливість майбутнім інженерам, одержуючи нову інформацію, додатковий матеріал, сформувати уміння продукувати нові знання та прищеплювати їм бажання до самостійного набуття знань.

4. Надає студентам можливості вільного використання відповідних літературних, наукових і навчальних джерел для детального і поглибленого вивчення важливих вузлових тем, ідей і проблем, що дозволяє по-новому сформувати уявлення про майбутню професійну діяльність.

5. Призводить до заохочення в процесі викладання начальної дисципліни ініціативи та самостійності у навчанні та розвитку.

6. Сприяє розвиткові свідомості та самосвідомості студентів, розумінню ними своїх зв’язків з іншими людьми, природою, культурою, тощо.

Звідси можна зробити висновок, що використання описаних вище педагогічних технологій допомагає вирішити основне завдання, що стоїть перед вищою технічною освітою, а саме, формування творчої самостійної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, творчого використання набутих знань і оновлення їх протягом усього життя, здатна критично мислити, творчо вирішувати загально-виробничі та соціально-економічні проблеми в їх взаємозв’язку.

Список літератури: 1. Данильчук Л. Використання «кейс-методу» в професійній діяльності викладача вищого навчального закладу / Л. Данильчук // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – № 5 – С. 66–71. 2. Лузан П.Г. Активізація навчання студентів / П.Г. Лузан – К.: Вища школа, 1999. – 216 с.

Кулиш В.И.
г. Харьков, Украина

ПРОБЛЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗАХ УКРАИНЫ И РОССИИ: ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

Россия и Украина являются крупнейшими государствами Европы и мира, их значение в геополитическом пространстве современного мира очень велико. Наши страны, обладая мощным экономическим, военным, научным потенциалом, сегодня, как и ранее играют экономическую и политическую роль в истории человечества.

С 2006 года, ежегодно на базе Национального технического университета «Харьковского политехнического института» проводится Международная научно-практическая конференция: «Переяславская рада: ее историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации». Исследователи обращаются к вопросам общности и уникальность истории и культуры Украины и России. Кроме этого они рассматривают и проблемы трансформаций политико-правовых и экономических аспектов отношений, их перспективы. В центре внимания авторов статей также вопросы научно-образовательного сотрудничества стран-партнеров.

Сборники научных трудов содержат следующие разделы:

1. Неразрывность истоков славян.
2. Проблемы общего и особенного в истории восточнославянских народов.
3. Образование в системе взаимодействия славянских культур.
4. Роль экономического сотрудничества для развития постсоветского пространства.
5. Политико-правовые проблемы и пути развития украино-российских отношений.
6. Духовно-культурные ценности восточнославянской цивилизации.
7. Проблемы гармонизации межнациональных отношений на постсоветском пространстве.

Сегодня поговорим на одну из важнейших тем – образование в ВУЗах Украины и России.

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт» способствует укреплению партнерского сотрудничества с Российской Федерацией. В статье Товажнянского Л.Л. Роль науки и образования в гармонизации украино-российских отношений [5] говорится о сотрудничестве НТУ «ХПИ» с ведущими ВУЗами и научно-исследовательскими институтами РФ: МВТУ им. Баумана, Московский государственный университет, Московский химико-технологический институт, Московский институт химического машиностроения, Ленинградский политехнический институт, Томский политехнический институт. Расширяя научные связи с российскими коллегами, налаживая конструктивный диалог в области научных исследований, образования и воспитания студенческой молодёжи в духе патриотизма, уважения к истории, традициям и культуре братских народов.

Важнейшим новообразованием студентов является развитие самообразования, то есть самопознания, суть его – установка по отношению к самому себе. В статье Подбуцкой Н.В. Особенности мотивационно-потребностной сферы студента в трудах украинских и российских ученых [2] рассматривается структура мотивационной сферы студента в исследованиях российских и отечественных психологов. Студенческий возраст характерен тем, что в этот период достигаются оптимумы развития интеллектуальных и физических сил, активно развиваются мотивационно-потребностная сфера и ценностные ориентации личности.

На современном этапе развития общества изменились требования к выпускникам высших учебных заведений. В статье Шаповаловой В.В. Сравнительный анализ аспектов формирования управленческой культуры Украины и России [6] рассказывается, что культура оказывает влияние на функционирование управленческой деятельности в различных сферах и уровнях общественной жизни. Основной движущей силой современного цивилизационного процесса являются гуманитарные факторы – образование, здоровье, квалификация, интеллектуальность, мобильность, личностные качества, ценности, мировоззренческая система.

Важнейшими зонами профессиональной и социальной межкультурной коммуникации стали образование, туризм, наука и другие области человеческой деятельности. В статье Сладких И.А. Проблемы адаптации иностранных студентов в ВУЗах: опыт

Украины и Российской Федерации [4] определена основная цель учебно-воспитательной деятельности. Иностранному студенту нужно одновременно сориентироваться, усвоить нормы, ценности, традиции другой страны, то есть адаптироваться в совершенно новой климатической, социально-экономической, политической, культурной, коммуникативной, национальной, психологической среде.

Организационная культура – система общего мнения и ценностей, индивидуальных и групповых интересов, уровня взаимного сотрудничества работников между собой и с преподавателями и студентами организации. В статье Семененко Л.П. Организационная культура библиотеки [3], одним из направлений развитие библиотеки связано с взаимодействием возможностей самой организации, личных устремлений сотрудников, ситуацией на рынке библиотечных и информационных услуг, динамикой развития и внедрения информационных технологий.

В настоящее время актуальным в процессе обучения студентов Украины и России является личностно-ориентированный подход. Он должен способствовать развитию человека, внутренний мир которого характеризуется неограниченными психическими возможностями, которые он реализует в течение всей своей жизни. Авторы статьи Михайличенко В.Е., Грень Л.Н. Педагогика успеха как составляющая личностно ориентированного обучения студентов Украины и России [1] рассматривают методологическую особенность подхода – это постоянная целеустремленная работа над самим собой, направленная на достижение успеха в жизни.

Успех всегда включен в цепь действий, он не является самоцелью. Он скорее служит достижению человеком состояния удовлетворенности жизнью, которое, в свою очередь, является средой для дальнейших действий, служащих цели самореализации.

Мы с Вами рассмотрели направления в образовании в ВУЗах. Ознакомиться с данными статьями в сборниках научных трудов в материалах Международных научно-практических конференций научных трудов, Вы можете в научно-технической библиотеке НТУ «ХПИ».

Список литературы: 1. Михайличенко В.Е. Педагогика успеха как составляющая личностно ориентированного обучения студентов Украины и России / В.Е. Михайличенко, Л.Н. Грень // Переяславская Рада и гармонизация украино-российских отношений на современном этапе: сб. науч. тр.: по матер. междунар. науч.-практ. конф., 18–19 дек. 2006 г. / Харьк. Политехн. ин-т, нац. техн. ун-т; ред.: А.Г. Романовский, В.Н. Ганичев. – Х.: НТУ «ХПИ», 2007. – С. 192–197. – Библиогр.: С. 197 (5 навзв.). 2. Подбуцкая Н.В. Особенности мотивационно-потребностной сферы студента в трудах украинских и российских ученых / Н.В. Подбуцкая // Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. трудов: по материалам V Междунар. науч.-практ. конф., 16–17 дек. 2010 г. / Харьк. политехн. ин-т, нац. техн. ун-т ; ред.: А.Г. Романовский, Ю.И. Панфилов. – Х.: НТУ «ХПИ», 2011. – С. 199–203. – Библиор.: С. 203 (4 назв.). 3. Семененко Л.П. Организационная культура библиотеки / Л.П. Семененко // Переяславская Рада и гармонизация украино-российских отношений: история и культура, наука и образование: сб. науч. тр.: по материалам II Междунар. науч.-практ. конф., 13 дек. 2007 г. / Харьк. политехн. ин-т, нац. техн. ун-т; ред.: А.Г. Романовский, В.Н. Ганичев. – Х.: НТУ «ХПИ», 2008. – С. 455–460. – Библиогр.: С. 459–460 (31 навзв.). 4. Сладких И.А. Проблемы адаптации иностранных студентов в ВУЗах: опыт Украины и Российской Федерации / И.А. Сладких // Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. трудов: по материалам III Междунар. науч.-практ. конф., 18–19 дек. 2008 г. / Харьк. по-

литехн. ин-т, нац. техн. ун-т; ред.: А.Г. Романовский, Ю.И. Панфилов. – Х.: НТУ «ХПИ», 2009. – С. 504–509. – Библиор.: С. 509 (3 назв.). 5. Товажнянский Л.Л. Роль науки и образования в гармонизации украино-российских отношений / Л.Л. Товажнянский // Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. трудов: по материалам VI Междунар. науч.-практ. конф., 15–16 дек. 2011 г. / Харьк. политехн. ин-т, нац. техн. ун-т; ред.: А.Г. Романовский, Ю.И. Панфилов. – Х.: НТУ «ХПИ», 2012. – С. 3–10. 6. Шаповалова В.В. Сравнительный анализ аспектов формирования управленческой культуры Украины и России / В.В. Шаповалова // Переяславская рада: её историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. трудов: по материалам IV Междунар. науч.-практ. конф., 9–11 дек. 2009 г. / Харьк. политехн. ин-т, нац. техн. ун-т; ред.: А.Г. Романовский, Ю. И. Панфилов. – Х.: НТУ «ХПИ», 2010. – С. 143–145. – Библиор.: С. 145 (4 назв.).

Курганская А.В., Гаряева А.М.
г. Харьков, Украина

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРИНЦИПА АВТОНОМИИ УЧЕНИКА – ЗАЛОГ УСПЕХА НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Образование должно обеспечить не только полноценное личностное, социальное, культурное развитие человека, но и готовность к дальнейшему развитию или самообразованию. Одним из основных принципов социально-развивающего обучения является принцип сочетания педагогического управления и самостоятельности учащихся в формировании ценностных ориентаций и приобретении социально значимых качеств.

Одним из главных принципов «Державного стандарту початкової освіти» является принцип автономии ученика в образовательном и воспитательном процессе.

Известно, что эффективным процесс обучения будет только тогда, когда в нем просматривается хотя бы одни из следующих элементов: - личное участие; - мотивация; - чувство уверенности, взаимное уважение; - осознание успеха; - взаимопомощь, взаимное обучение.

Учеба – это непрерывный процесс. Он сводится к тому, что ученик связь между тем, что он уже знает, и новой системой знаний. И учитель играет в этом не последнюю роль. Он должен обеспечить такие условия, при которых ученик должен начать думать сам, пользоваться своим жизненным опытом и приобретенными знаниями. Получение знаний в готовом виде не способствует активной мыслительной деятельности, которая является главной составляющей автономии. Ученик, который привык быть пассивным на уроке, в будущем вряд ли сможет эффективно пользоваться информацией и вообще самостоятельно развиваться. Ни одна школа и ни один университет не могут обеспечить ученика всем набором знаний и умений, которые могут ему понадобиться во взрослой жизни.

Необходимо, чтобы ученик был максимально вовлечен в процесс обучения. Он должен понимать, зачем он учится, как он учится, и нести ответственность за коечный результат.

Е.В. Стрелкова рассматривает автономию в качестве личностной характеристики и детерминирует автономию ученика в учебной деятельности в рамках концепции гуманистического развивающего образования с позиции личностно-ориентированного обучения как способность самостоятельно осуществлять свою учебную деятельность, активно и осознанно управлять ею и осуществлять рефлексию и коррекцию учебной деятельности и, накапливая индивидуальный опят, независимо принимать квалифицированные решения относительно собственного учения в различных учебных контекстах.. Автономия ученика в учебной деятельности может быть определена деятельностными (владение стратегиями и

приемами учебной деятельности от постановки цели до оценки результата в соответствии со своими потребностями) и личностными (способность к критической рефлексии, к принятию ответственных решений относительно всех этапов учебной деятельности в новый учебный контекст, гибкость в различных учебных ситуациях) параметрами.

В современной педагогической литературе уже давно поднимается вопрос о необходимости усиления степени автономии учащихся школ и вузов.

Эти мысли нашли свое практическое воплощение в новых «Учебных программах для общеобразовательных учебных заведений» (2012 г.), где указано, что одновременно с предметной подготовкой в процессе обучения ученики должны овладеть ключевыми компетентностями, которые предусматривают их личностные, сознательные и интеллектуальные развитие.

Ключевые компетентности (умения учиться, информационно-коммуникативная, общекультурная, здоровьесберегающая, гражданская, социальная) формируются на межпредметной основе. Они есть интегрированным результатом предметных и межпредметных компетентностей, реализуют взаимосвязь обучения, воспитания и развития учащихся.

В школе учебная деятельность впервые становится объектом специального формирования, поэтому ключевая компетентность учения учиться – приобретает приоритетное значение. Ядром этой компетентности в школе является овладение школьниками общеучебными умениями и навыками. В них входят: - учебно-организационные (овладение учащимися рациональными способами организации своего обучения); - обще-языковые (формирование умений высказываться, работать с текстовой информацией); - обще-познавательные (умение наблюдать, размышлять, запоминать, воспроизводить, применять и преобразовывать учебный материал); - контрольно-оценочные (усвоение учащимися способов проверки и самопроверки, оценивания полученных результатов).

Однако, как показали исследования в ряде европейских стран, при переходе из средней школы в университет от 20% до 60% вчерашних школьников не справляются с университетскими учебными задачами и показывают неудовлетворительные результаты в первую экзаменационную сессию. Основной причиной данной ситуации является то, что в школе ученики привыкли быть «ведомыми» учителем, а в университет им необходимо самим определять и планировать свою учебную жизнь, а именно: - выбирать что, когда, в каком объеме изучать; - соблюдать сроки сдачи тестов и экзаменов; - справляться с большим объёмом текстовой информации; - определять главное и второстепенное, а затем выборочно использовать для составления собственных конспектов, тезисов, докладов и т.д.; - проводить самооценку эффективности своей учебной деятельности.

Отсюда следует, что учителя средней школы. Возможно, мало уделяли внимания формированию вышеуказанных компетентностей, либо же выбирают малоэффективные технологии обучения.

Поэтому следуем обратить внимание на личностно-ориентированную направленность обучения. В настоящее время принципиальная новизна этого принципа обусловлена несколькими обстоятельствами, среди которых – понимание ученика как интеллектуального (мыслящего) и автономно (самостоятельного) действующего индивида, когда его речевая деятельность находится под влияние его общего, постоянно изменяющегося речевого опыта, а также личного индивидуального опыта в усвоении знаний. При этом важны не дисциплина и прилежание, а проявление учеником собственной (умственной, речевой, речемыслительной) активности, наличие радости и удовольствия от общения субъектов учебного процесса.

Основная задача учителя при реализации данного принципа заключается в том, чтобы помочь каждому ученику осознать свой индивидуальный путь обучения. Важным фактором успешности обучения является автономность учащегося как в конкретной учебной

ситуации, так и в контексте дальнейшего непрерывного обучения. Данное личностное качество связано с формированием у учащегося готовности и привычки самостоятельно работать, принимать собственные независимые решения и брать на себя ответственность за их последствия. Поэтому процесс обучения должен мотивировать каждого ученика к самостоятельному и активному осуществлению учебной деятельности, к осознанной оценки своего опыта и в случае необходимости осознанной его коррекции. Этому способствуют такие технологии обучения, которые предоставляют учащимся возможность овладевать наиболее удобными и эффективными для каждого из них учебными стратегиями и использовать их как на занятии, так и при самостоятельной работе. Творческие задания, проектная работа, ситуации, в которых необходимо брать на себя ответственность за результаты и качество выполнения общего группового задания, создают благоприятный контекст для формирования у учащегося способности к автономному обучению.

Обучение в школе может стать механизмом социального развития только при условии включения школьников в процесс активной самостоятельной и творческой деятельности. Это связано с перераспределением ролей в системе «учащийся-ученик», где последний становится всё в большей мере партнёром по общению, ненавязчивым помощником, способным поддержать учащегося, вселить веру в собственные силы. По мере взросления полномочия учащихся в определении целей, планировании содержания, выборе учебных заданий, партнеров и т.д. расширяются. Им предоставляется большой выбор разнообразных видов деятельности, среди которых они могут отыскивать наиболее близкие их способностям и задаткам. Задания формируются как проблемные, требующие творческой мыслительной деятельности учащихся. На первый план выступают задания «открытого» характера, задания, выполнение которых позволяет учащимся действовать в соответствии с собственными жизненными ориентациями. Необходимость принятия обоснованных решений, достижение взаимопонимания с партнерами обостряет стремление мобилизовать собственный социальный опыт, актуализируют потребность в его расширении.

Подменным катализатором создания моделей, основанных на подлинной автономии, стали разработка и внедрение дистанционного образования. В данных курсах обязанности и права сторон жёстко определены, выстроены таким образом, что без готовности и способности обучающегося работать автономно выполнение учебной программы заранее обречено на провал. Готовность к обучению в заданном режиме предполагает не просто право выбирать что, когда, в какой последовательности и как долго изучать, но и сформированные умения работать с источниками самостоятельно, соблюдать сроки сдачи контрольных и зачётных работ, участвовать в дистанционных конференциях.

Подведя итоги, можно констатировать, что в настоящее время учебная автономия рассматривается в качестве личностной характеристики ученика, в качестве характеристики принципа личностно-ориентированной направленности обучения и как цель самообучения, она тесно связана со степенью самостоятельности учебного труда обучаемых, определена деятельностными и личностными параметрами, имеет свои уровни и условия реализации в учебном процессе.

Ограничение или полное отсутствие автономии учащегося противоречит новой парадигме образования, глобальным тенденциям развития современного мирового общества, где одним из основных постулатов является требование к формированию готовности выпускников всех уровней к решению различных проблем, наряду с усилением степени социальной ответственности за свою судьбу. Ограничением автономии или её отсутствие не способствует и оптимизации труда преподавателя, который не может обеспечить желаемый результат в контексте современной парадигмы образования и воспитания.

Лазарева И.Ю.
г. Харьков, Украина

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО (НЕМЕЦКОГО) ЯЗЫКА

В современном мире, в котором все процессы протекают с огромной скоростью и научно-технический прогресс находится на высочайшем уровне, любому человеку, а особенно педагогу, нужно идти в ногу со временем. На современном этапе, когда стремительно развиваются международные отношения Украины с другими государствами, расширяются экономические связи, возникает потребность не просто в висококвалифицированных специалистах, но и в таких, которые на достаточном уровне владеют хотя бы одним иностранным языком, чтоб самостоятельно и быстро решать возникающие вопросы (например, с партнерами по бизнесу), или самостоятельно ознакомиться с каким- либо первоисточником на иностранном языке. В связи с этим становится актуальной проблема преподавания, обучения иностранному языку.

Изучение иностранного языка на современном этапе становится невозможным без использования активных методов обучения (АМО), которые предоставляют обучающимся возможность самим активно участвовать в учебном процессе. Идеи активизации обучения высказывались учёными на протяжении всего периода становления и развития педагогики задолго до оформления её в самостоятельную научную дисциплину. К родоначальникам идей активизации относят Я.А. Коменского, Ж.-Ж. Руссо, И.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинского и других. Более поздние работы принадлежат Б.Г. Ананьеву, Л.С. Выготскому, А.Н. Леонтьеву, Б.Ф. Ломову, С.Л. Рубинштейну и другим.

В данной работе мы рассмотрим некоторые АМО, отвечающие требованиям современного общества и, вместе с тем, легко применимые в условиях традиционной классно-урочной системы при изучении иностранного языка. Рассматриваемая проблема актуальна, поскольку соответствует требованиям современного общества к системе образования.

Цель данной статьи состоит: 1) в рассмотрении понятия «активный метод обучения», 2) в рассмотрении таких АМО при изучении иностранного языка, как ролевая игра и «круглый стол».

Рассмотрим некоторые понятия. Методы обучения – это способы совместной деятельности педагога и учащихся, направленные на достижение ими образовательных целей [1]. Активные методы обучения, по словам А.А. Вербицкого и Н.В. Борисова, это методы обучения, которые побуждают обучаемых к активной мыслительной и практической деятельности; делятся на имитационные (игровые и неигровые), связанные с моделированием профессиональной деятельности (деловые игры, анализ проблемных ситуаций и др.) и неимитационные (учебная дискуссия, эвристическая беседа, проблемная лекция и др.) [2].

Активный метод – это форма взаимодействия обучающего и обучаемого, при которой обучающий и обучаемый взаимодействуют друг с другом в ходе учебного процесса, и обучаемые здесь не пассивные слушатели, а активные участники этого процесса. Если на пассивном уроке основным действующим лицом и менеджером урока был учитель, то здесь учитель и учащиеся находятся на равных правах.

С активным методом очень тесно связан и интерактивный метод обучения. Интерактивное обучение – это обучение, основанное на прямом взаимодействии учащихся

с учебным окружением, с целью получения нового опыта [3]. Интерактивные методы обучения – это взаимосвязанная совместная деятельность учащихся и учителя, при которой все участники образовательного процесса взаимодействуют друг с другом, обмениваются информацией, совместно решают проблемы, моделируют ситуации, оценивают действия друг друга и свое собственное поведение, погружаются в реальную атмосферу сотрудничества по совместному разрешению проблем [4].

Многие между активными и интерактивными методами ставят знак равенства, однако, несмотря на некоторую общность, они имеют и определенные различия. Интерактивные методы можно рассматривать как наиболее современную форму активных методов [5].

Активные методы обучения — это такие методы обучения, при которых деятельность обучаемого носит продуктивный, творческий, поисковый характер. Обучение при этом перестает носить репродуктивный характер и превращается в произвольную, внутренне детерминированную деятельность учащихся по наработке и преобразованию собственного опыта и компетентности.

К АМО предъявляются два обязательных требования: они должны способствовать активности обучаемых в учебном процессе и обеспечивать глубокое понимание ими изучаемого материала.

Оба требования тесно связаны: обучаемые не могут быть активными в процессе обучения, если не понимают изучаемого материала, но они не смогут понять его без активного включения в учебный процесс. Эти требования играют важную роль не только в обучении, но и в воспитании, а также в развитии познавательных способностей учащихся.

Выбор АМО для достижения целей и решения задач при изучении иностранного (немецкого) языка обусловлен потребностью сформировать у обучаемых коммуникативную ком-петенцию и комплекс общекультурных компетенций, которые являются необходимыми для осуществления межличностного взаимодействия и сотрудничества в условиях межкультурной коммуникации, а также обеспечивать требуемое качество обучения на всех его этапах.

АМО, которые автор использует при обучении иностранному языку, реализуют компетентностный и личностно-деятельностный подходы. Эти подходы способствуют развитию личности, способной осуществлять продуктивное общение с носителями других культур, формирование способностей обучаемых осуществлять различные виды деятельности, используя иностранный (немецкий) язык, ее готовности к саморазвитию и самообразованию, а также реализации своего творческого потенциала.

Специфика обучения иностранному (немецкому) языку определяет необходимость более широко использовать АМО. Рассмотрим некоторые АМО, которые можно использовать при обучении иностранному (немецкому) языку и которые автор использует в своей практике.

Ролевая игра – это интерактивный метод, который позволяет обучаться на собственном опыте путем специально организованного и регулируемого «проживания» жизненной и профессиональной ситуации. Ролевая игра используется для решения комплексных задач усвоения нового, закрепления материала, развитие творческих способностей, формирования общеучебных умений, дает возможность учащимся понять и изучить материал с различных позиций.

В основе учебной ролевой игры лежат общеигровые элементы: наличие ролей, ситуаций, в которых происходит реализация ролей, различные игровые предметы. Однако, в отличие от других игр, в том числе и от игр обучающего характера, ролевая игра обладает индивидуальными, присущими только этому виду учебной работы чертами, без наличия которых игра не может считаться ролевой: моделирование в игре приближенных к реальным условий, наличием конфликтных ситуаций, обязательной сов-

местной деятельностью участников игры, выполняющих предусмотренные условиями игры роли. Причем подготовка к такому виду деятельности чаще всего начинается еще до проведения ее на уроке, что дает толчок познавательной активности обучаемых, развитию творческой деятельности и во внеурочное время.

Ролевая игра – метод обучения и воспитания личности. Она полезна именно потому, что позволяет ее участникам раскрыть себя, научиться занимать активную позицию. Роли распределяются с учетом уровня знаний, сформированности навыков и умений владения иностранным языком.

«Круглый стол» — это метод активного обучения, одна из организационных форм познавательной деятельности учащихся, позволяющая закрепить полученные ранее в области языка знания, восполнить недостающую информацию, сформировать умения общаться, научить культуре ведения дискуссии.

Характерной чертой «круглого стола» является сочетание тематической дискуссии с групповой консультацией. Наряду с активным обменом знаниями, у учащихся вырабатываются умения излагать мысли, аргументировать свои соображения, обосновывать предлагаемые решения и отстаивать свои убеждения. При этом происходит закрепление информации и самостоятельной работы с дополнительным материалом, а также выявление проблем и вопросов для обсуждения.

Важное условие при организации «круглого стола»: нужно, чтобы он был действительно круглым, т.е. процесс коммуникации, общения, происходил «глаза в глаза». Расположение участников лицом друг к другу в целом приводит к возрастанию активности, увеличению числа высказываний, возможности личного включения каждого учащегося в обсуждение, повышает мотивацию учащихся, включает невербальные средства общения, такие как мимика, жесты, эмоциональные проявления. Преподаватель также располагается в общем кругу, как равноправный член группы, что создает менее формальную обстановку. В классическом варианте участники дискуссии адресуют свои высказывания преимущественно ему, а не друг другу. А если преподаватель сидит среди детей, обращения членов группы друг к другу становятся более частыми и менее скованными, это также способствует формированию благоприятной обстановки для дискуссии и развития взаимопонимания между педагогами и учениками.

На основании вышеизложенного можно сделать следующие выводы: 1) активные методы обучения побуждают учеников к активной мыслительной и практической деятельности, позволяют им стать активными участниками процесса обучения, а деятельность обучаемого носит продуктивный, творческий, поисковый характер; 2) ролевая игра и «круглый стол» являются наиболее эффективными и доступными АМО при изучении иностранного (немецкого) языка и помогают наиболее продуктивно решать основную задачу – развивать коммуникативную компетенцию учащихся.

Список литературы: 1. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В.П. Беспалько. – М.: Издательство ИРПО МО РФ, 1995. – 336 с. 2. Вербицкий А.А., Борисова Н.В. Методические рекомендации по проведению деловых игр (для средних специальных учебных заведений). – М.: Всесоюзный научно-методический центр профессионально-технического обучения молодежи, 1990. – 47 с. 3. Кларин М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта Текст. / М.В. Кларин. М.: Наука, 1997. – 223 с. 4. Прилепо А.Ю. Формирование здорового образа жизни детей в детском дошкольном учреждении дополнительного образования Текст.: автореф. дис.канд. пед. наук: / А.Ю. Прилепо. Барнаул; 2004. – 23 с. 5. Сластенин В.А. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев. – М.: Академия, 2002. – 576 с.

Ланских М.В.
г. Белгород, Россия

ФИЛОСОФСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОГО ЛИДЕРСТВА

Как свидетельствуют современная общественная практика, успешная организация совместной деятельности людей, а также управление ею, неизменно встречается с необходимостью учета самых различных психологических аспектов как взаимоотношений между участниками этой деятельности, так и их отношения к ней, к ожидаемым ее результатам, к руководителям и характеру осуществления ими процессов управления. При этом замечено, что как сам этот комплекс отношений, так и психологические особенности их проявления обычно не возникают спонтанно, сами по себе. Они выступают результатом целенаправленного, часто незаметного, но от этого не менее сильного влияния на людей со стороны отдельных участников этой совместной деятельности. Сами эти участники могут не занимать каких-либо руководящих постов и вообще быть в стороне от управленческой иерархии, но благодаря своим особым личностным качествам, оказываются способными иметь определенную власть над другими людьми, влиять на них, подчинять своей воле и вести за собой.

Это специфическое проявление в межличностных взаимоотношениях неформальной власти над людьми получило название феномена *лидерства*. Он издавна привлекает пристальное внимание исследователей, а понимание и особенно интерпретация его природы и сущности оказывается зависимым от характера общественно-политического строя и социально-экономического уклада, от распространенных мировоззренческих позиций и идеологической парадигмы, господствующей в конкретном обществе.

Понимание феномена лидерства и возможностей реального использования его потенциала представляется одной из важнейших проблем всего комплекса наук о современном управлении. Действительно, и психология управления, и философия управления, и социология, педагогика, этика и культура управления значительное внимание уделяют природе лидерства, различным его проявлениям и разработке рекомендаций относительно продуктивного их использования в управлении совместной деятельностью людей и людских коллективов. В данной статье рассматривается феномен лидерства в рамках психологии и философии управления.

Так, в контексте психологии управления феномен лидерства связан с влиянием лидера на людей, которое вытекает, прежде всего, из его воздействия на их психику, преимущественно на их сферу подсознательного. Именно там формируется у них восприятие этого человека как такого, который производит благоприятное впечатление, поскольку он понимает их проблемы, потребности и интересы и выражает их. Затем возникает чувство симпатии к этому человеку, оно усиливается способностью лидера вызывать аттракцию и формировать у людей установку на доверие. Лишь после этого у нас в сознании укрепляется образ человека, который понимает и выражает наши общие цели и интересы, может отстаивать и защищать их и которому именно поэтому можно доверять. В результате люди признают его лидером, готовы следовать за ним и хотят следовать, становятся его сторонниками и последователями [1].

Хорошо известно, что обычно любое влияние направлено на психику человека, которая регулирует его поступки и поведение, его высказывания, взаимоотношения с

другими людьми и характер общения с ними. При этом цели такого влияния далеко не всегда связаны с какими-то материальными интересами. Такими целями может выступать просто желание, чтобы вас внимательно выслушали, поняли и выразили сочувствие. Целью же лидерского влияния всегда выступает получение психологической позиции доминирования, обретение власти над людьми, превращение их в своих сторонников и последователей.

Однако каждый человек индивидуален, он далеко не всегда верит на слово. Его необходимо убедить и аргументировано продемонстрировать, что субъект влияния на него действительно заслуживает доверия. Поэтому лидер, особенно если таким лидером хочет стать формальный руководитель, должен знать, что люди хотят видеть в нем не только и не столько профессионала технократического толка, ориентированного исключительно на процесс производства. Они хотят, как пишет И.В. Головнева, чтобы он был прежде всего «руководителем с «человеческим лицом», обладающим всей гаммой психических переживаний». По ее убеждению, «в его деятельности на первом плане должна стоять ориентация на человека. В этом и состоит подлинная сущность лидерства». Исследовательница подчеркивает, что «не каждому менеджеру дано стать лидером, им может быть человек, обладающий вполне определенными качествами» [2, с. 66–67].

Личностными качествами, крайне необходимыми успешному современному лидеру, должны быть следующие (рис. 1):

Рисунок 1. – Качества, необходимые современному лидеру

Во-первых, безусловная *честность, искренность* и *порядочность*, следование нормам и принципам общечеловеческой морали. Люди обычно быстро распознают нечестность и непорядочность, и из-за их разочарования в таком человеке он уже не сможет восстановить свой авторитет, утрачивает свое влияние на людей, фактически теряет лидерские позиции и свой статус. Поэтому мы твердо убеждены в том, что безнравственный человек в принципе не может быть настоящим лидером.

Во-вторых, развитой *интеллект*, который предполагает быстроту, гибкость, аналитический и прогностический характер ума, умение системно, масштабно, стратегиче-

ски и инновационно мыслить. Лидер должен уметь анализировать и понимать происходящие процессы и явления, видеть определяющие тенденции развития отрасли и ориентировать людей на готовность к новым условиям и характеру деятельности. Кроме того, лидеру необходимо устойчивое внимание, любознательность, умение владеть своей речью, ее логичность и убедительность дополнять эмоциональностью.

В-третьих, способность понимать людей. Лидеру должна быть присуща развитая *эмпатия*, то есть умение вчувствоваться в состояние собеседника, понимание его поступков и поведения. Ему также необходима способность правильно оценивать каждого человека, его способности и потенциал, видеть в нем личность, стремление не только обогатить его профессионально и духовно, но и уметь самому перенимать у него знания и понимание различных объектов и событий.

В-четвертых, устойчивая психика и адекватная реакция на ситуацию. Это означает умение контролировать свои эмоции и управлять ими, а также постоянство и непротиворечивость действий в соответствии со своими принципами и убеждениями. Иными словами, настоящему лидеру крайне необходима эмоционально-психологическая культура. Хотя это вовсе не означает, что он не может быть эмоциональным и уметь эмоциональными средствами воздействовать на людей.

В-пятых, уверенность в себе. Она предполагает способность лидера и его стремление брать на себя ответственность, критическую самооценку и хорошее знание своих сильных и слабых сторон, достоинств и недостатков. Уверенность лидера в себе, своих силах, способностях и возможностях выступает основой его настойчивости в достижении цели, а также условием формирования уверенности в других людях.

В-шестых, эрудиция и широкий *кругозор*. Наличие у лидера этих качеств предполагает широту и глубина его познаний в различных областях науки и техники и понимание основных тенденций их развития, хорошую осведомленность в философии, психологии, политологии и истории, четкие мировоззренческие позиции, глубокие знания человековедческих дисциплин.

В то же время наличие рассмотренных качеств является необходимым, но еще недостаточным условием успешности лидера. Они только создают его потенциал, реализация которого требует умения эффективно общаться с людьми и влиять на них в соответствии со своими целями, умение убеждать людей, внушать им, что цели, на достижение которых он нацеливает людей, являются общими и что они полностью соответствуют их собственным интересам и стремлениям.

С точки зрения философии управления, управление людьми и их совместной деятельностью может осуществляться как в форме руководства, так и в форме лидерства. Лидерство представляет собой интересное социальное явление, осознание которого необходимо как для руководителей, облеченных властью, так и для системы профессиональной их подготовки. Для руководителей очень важно стремиться стать истинным лидером коллектива. Это поможет ему более эффективно осуществлять свои функции, опираясь не только на властные полномочия, но и на личный авторитет и уважение подчиненных. Поэтому задачей системы менеджмент-образования должны быть формирования и развитие лидерских качеств у будущих руководителей и привитие им понимания их важности.

Именно философия управления позволяет с общих методологических позиций рассмотреть и проанализировать природу и сущность как самого феномена лидерства, так и его разнообразных проявлений.

Список литературы: 1. Резниченко М.А., Ланских М.В., Пономарев А.С., Пазынич С.Н. Руководство и лидерство: философско-психологический анализ: Учебное по-

собие. – Белгород: Изд-во НИУ «БелГУ», 2012. – 145 с. 2. Головнева И.В. Психологические основы кадрового менеджмента: Учебное пособие. – К.: Кондор, 2008. – 172 с.

Лінецький Л.М.
м. Харків, Україна

РЕФОРМИ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

Сьогодні, коли Україна після багатовікової боротьби здобула реальну незалежність, значно посилився інтерес науковців до переосмислення тих складних історичних процесів, які відбулись у відійшовшому в минуле XX столітті. Їх увагу привертають 20-30-ті роки. Саме в ці роки в економіці нашої республіки, як і в цілому в радянській країні, відбулися значні радикальні зрушення, особливо в аграрному секторі.

На наш погляд, однією з найсуттєвіших з тих реформ була столипінська аграрна реформа (за ім'ям автора і головного провідника, тодішнього голови уряду Російської імперії П.А. Столипіна), яка здійснювалась впродовж 1906–1914 рр.

Відомо, що ця реформа включала такі заходи:

- надання права кожному селянинові вийти з общини і завести власне хутірське і відрубне господарство;
- кредитну допомогу селянським господарствам через селянський земельний банк;
- організацію переселення малоземельних селян у малозаселені окраїни імперії Сибір, Середню Азію [1, с. 425].

Вона була покликана привести село у відповідність до вимог бурхливого розвитку промисловості і ринкових відносин, сутність яких на той час полягала передусім у приватній власності та вільнонайманій праці.

У більш широкому розумінні такі зміни повинні були забезпечити сталу соціальну підтримку Російської імперії, яка стояла перед небезпекою нових і нових потрясінь. Сам автор реформ неодноразово звертав увагу уряду і Думи на цю обставину [2, с. 31].

Таким чином, П.А. Столипін та його однодумці намагалися значно збільшити прошарок земельних власників, зацікавлених у політичній стабільності та ринкових відносинах.

Своєрідність економічних та соціальних процесів, які відбувалися на той час в Україні, робили цей регіон імперії особливо сприятливим для аграрного реформування. Так, на початку XX ст. Україна була головним регіоном капіталістичного землеволодіння з чітко вираженою спеціалізацією щодо виробництва товарного зерна та інших сільськогосподарських культур.

Значна частина українських поміщиків вже перебудувала свої господарства на капіталістичних засадах. Такими капіталістичними багатогалузевими господарствами були володіння Браницьких, Потоцьких, Терещенків, Харитоненків, Скоропадських та інші.

У сільському господарстві України сформувалися два основні спеціалізовані райони: район капіталістичного зернового господарства, до якого насамперед входили губернії степової України, та район капіталістичного буряко-цукрового виробництва, який включав правобережні та частково лівобережні губернії. Ці райони характеризувалися високою продуктивністю товарного виробництва сільськогосподарської продукції. Щорічно з України вивозилося понад 300 млн. пудів зерна. що становило майже половину загальноросійського експорту зернових. Бурякосійні губернії України давали 82% валового збору цукрових буряків у цілому по країні [3, с. 409].

Отже столипінська аграрна реформа в Україні була важливим чинником поширення ринкових відносин на селі, явищем прогресивним і давно назрілим. Вона була викликана як економічною необхідністю, так і бажанням владних структур послабити соціальні протиріччя на селі.

Перша світова війна суттєво вплинула на стан української економіки і особливо на її аграрний сектор.

Війна завдала великих втрат українському сільському господарству. Від продуктивної праці на селі було вилучено половину працездатного чоловічого населення, різко скоротилося виробництво сільськогосподарської продукції тощо. Валовий збір зерна у 1913–1917 рр. скоротився на 16,8% [4, с. 411].

У решті решт Перша світова війна призвела до розпаду Російської монархії, відкрила шлях для створення Української незалежної держави важливої умови формування національної економіки.

Економічна політика і особливо її аграрний сектор посідали чільне місце в українському державотворенні, яке здійснювалось в умовах політичної нестабільності, незавершеності формування нації, чисельних збройних сутичок з ворогам. Щодо проведення земельної реформи, її змісту і межі, між політичними партіями велися гострі дебати, які в кінцевому підсумку підготували земельну реформу. 18 січня 1918 р. Центральна Рада прийняла Земельний закон, в якому «право власності на всі землі з їх водами, надземними і підземними багатствами в межах УНР скасовуються, усі землі стають добром УНР і користуватися цим добром мають право всі громадяни держави без різниці статі, віри й національності».

У квітні 1918 р. в Україні відбулася зміна влади, внаслідок якої було встановлено гетьманат. 29 квітня гетьман П. Скоропадський опублікував «Грамоту до всього українського народу» та «Закон про тимчасовий державний устрій України», в яких торкалося і земельне питання. Відмінювався земельний закон, прийнятий Центральною Радою. Повністю відновлювалися права приватної власності на землю. Фактично це означало повернення селянами землі та сільськогосподарського інвентаря колишнім власникам. Наприкінці 1918 р. до влади прийшла Директорія. Її уряд складався з політичних угрупувань, які мали різні інтереси, пріоритети та орієнтації. Саме цим можна пояснити нечіткість програмних засад, суперечливість та недалекоглядність її внутрішньої політики. 8 січня 1919 р. Директорією було проголошено ліквідацію приватної власності на землю націоналізацію землі. Але відсутність визначених строків аграрного реформування, брак адміністративного апарату для його здійснення посилювали соціальне напруження та невизначеність ситуації. Саме ці та інші слабкі сторони діяльності Директорії не дали змоги їй надовго втриматися при владі та утвердити незалежну УНР.

У грудні 1919 р. на Україні була встановлена більшовицька влада, яку забезпечили збройні сили Радянської Росії.

Одним із перших законодавчих актів більшовицької партії був Декрет про землю. В основі цього законодавчого акту були на той час поширені серед народу гасла ліквідації і конфіскації поміщицьких земель, їх перерозподіл на користь найбідніших верств населення без всякого викупу, вся земля поверталася у всенародне надбання, говорилося про державну власність на землю. Такі положення Декрету були неперевершеним аргументом впливу на селянські маси не тільки в Росії, а також на значну частину сільського населення України.

Запроваджуючи в життя основні положення Декрету про землю органи Наркомзему України / голова В.М. Мещеряков / [5, с. 375] прагнули як можна швидше перейти від «одноосібного господарювання до товариського», утверджували пріоритети колективного і державного землеробства, створювали умови для переходу селянства до нових суспільних відносин [6, с. 150]. З 15 млн. десятин поміщицьких земель селянам в

одноосібне користування перейшло лише 5–6 млн., 1,2 млн. десятин радянська влада переписала радгоспам, левова частка землі перейшла в розпорядження державному монополісту Укрголовцукру, чимало було зарезервовано для комун і артілей, в які більшість селян не мали наміру вступати [6, с. 150].

Така політика більшовицького керівництва щодо розподілу землі не влаштовувала селян тому, що, по-перше, не задовольняла їх вимоги, а по-друге, порушувалися принципи Декрету про землю.

Невдоволення селянства такою політикою влади призвело до небажання віддавати свою продукцію за безцінь, тому українське село повстало проти спроби реорганізувати його життя.

Жорстка воєнно-комуністична політика розорила село. Більше того, вона сприяла швидкому зростанню державно-партійного апарату, який займався економічним перерозподілом, що супроводжувався постійним зловживанням.

Об'єктивно наприкінці 1920-х років були можливі два шляхи розвитку селянського господарства. Один шлях – це директивно-плановий (адміністративно-командний), інший – ринковий. Більшовики спрямували розвиток сільського господарства по адміністративно-командному шляху, оскільки це відповідало комуністичній ідеології. Як виявилося, це був шлях у глухий кут.

Селянська боротьба як на Україні, так і в Росії переконала більшовиків в необхідності зміни шляху економічного розвитку. Лідер більшовицького керівництва В. Ленін був змушений визнати провал політики «воєнного комунізму» і необхідність піти на уступки, особливо селянам, проголосивши в березні 1921 р. на X з'їзді партії нову економічну політику, яка на його думку вводилась «всерйоз і надовго» [7, с. 329].

На Україні перехід до НЕПу відбувався досить болісно. Партійно-державне керівництво зустріло таке рішення російських більшовиків з незадоволенням. В керівництві КП/б/У було більше опонентів, а ніж прихильників НЕПу, котрі вважали, що заміна продрозкладки податком вкрай необачне рішення. Але партійна дисципліна примусила визнати необхідність НЕПу. Незважаючи на те, що нову економічну політику було проголошено в березні 1921 р., але не тільки весь 1921 р., а й значна частина 1922 р. в країні зберігалася стара централізована система розподілу сільськогосподарської продукції. Саме з цієї причини та інших виник голод, жертвами якого стали в Україні за деякими даними приблизно 1,5 млн. громадян [8, с. 346].

Відразу ж після переходу до НЕПу на Україні розгорнулося кооперативне будівництво. Соратник В. Леніна, теоретик побудови соціалізму у радянській державі М. Бухарін говорив: «не колгоспи являються стовповою дорогою до соціалізму», перехід до нового устрою можливий лише при умові, коли народ «йде до соціалізму через кооперацію» [9, с. 230–238]. Тому кооперативний рух в Україні набув широкого розмаху. Вже до кінця 20-х років у сільськогосподарській кооперації перебувало понад 50% сільських господарств республіки. Усе це сприяло швидкому розвитку сільського господарства.

Хліб являвся резервом індустріалізації, основною статтею експорту, який забезпечував закупівлю промислового обладнання за кордоном. Державі було необхідне стабільне і гарантоване виробництво зерна. Проте, запропоновані обсяги його експорту не відповідали можливостям тогочасного, переважно індивідуального сільського господарства. Життя вимагало необхідності змінити високий план розвитку промисловості, збалансувати його з розвитком сільського господарства. Але XIУ з'їзд ВКП/б/ і XIУ партконференція грудень-квітень 1925 р. визначили інший шлях розвитку економіки. У промисловості, як відомо, було взято курс на індустріалізацію, у сільському господарстві – перехід від ідей кооперативного соціалізму на селі до масової колективізації.

Керуючись вказівками зверху ВУЦВК та Раднарком України прийняли постанову «Про поширення прав місцевих Рад щодо сприяння виконанню загальнодержавних завдань і планів», за якою влада фактично відновила продрозкладку і пішла в наступ на село. Це, у свою чергу, знову призвело до зростання опору селянства, яке не без підстав бачило у хлібі велику цінність. У радянській історіографії таке явище на селі висвітлювалось як боротьба партії з куркулями.

Розкуркулення не тільки давало змогу створити матеріальну базу для організації колгоспів, але стало своєрідною формою ліквідації соціальної бази українства. Опір селян колективізації криваво придушувався.

Найстрашнішим, найжорстокішим проявом цієї сили став штучно створений голод українських селян у 1932–1933 рр. Є різні пояснення причин голодомору, до кінця не з'ясовані масштаби людських жертв. Дехто з істориків називає п'ять, інші вісімдесять мільйонів людей, які померли з голоду [10, с. 125].

Голод 1932–1933 рр. може бути трактований з різних аспектів, але те що його наслідки багатогранні сумніватися не доводиться.

Таким чином, у першій половині XX-го століття в аграрному секторі економіки України відбулися складні, на наш погляд, суперечливі процеси, які здійснювали в жахливих політичних і економічних умовах. Надії українського селянства на те, що радянсько-більшовицька влада, яка остаточно встановилась на Україні після громадянської війни, відкриє всі можливості для гармонійного розвитку сільського господарства республіки, не виправдались.

Нині, в умовах незалежності, сільське господарство України переживає складний період. Формально колгоспно-радгоспна система знищена. Проголошено свободу вибору форм землекористування, з'явилися фермерські господарства, тощо, але селянство бідніє, аграрний сектор економіки перебуває у затяжній кризі. Тому сьогодні ми звертаємося до досвіду аграрних перетворень в Україні, які відбувались у першій половині XX століття, шукаємо в них практичні відповіді на питання сучасного життя, бачимо їх незавершеність. Думається, що об'єктивне вивчення накопиченого досвіду допоможе нам правдиво оцінити хід сьогоднішніх аграрних зрушень, які проходять в нашій державі, узагальнити і визначити їх перспективу.

Список літератури: 1. Історія народного господарства Української РСР. Т. 1. – К., 1983, – С. 425. 2. Сборник речей Столыпина. СПб., 1912. – С. 31, 45–46. 3. Історія народного господарства Української РСР. Т. 1. – К., 1983. – С. 409. 4. Історія народного господарства Української РСР. Т. 1. – К., 1983. – С. 411. 5. Про минуле – заради майбутнього. – К., 1989. С. 375. 6. Історія України: нове бачення. – К., 1996. Т. 2. – С. 150. 7. В.И. Ленин. Полн.собр.соч., Т. 43., С. 329. 8. Семененко І., Радченко Л. Історія України з найдавніших часів до сьогодення. / І. Семененко, Л. Радченко // – Харків., 2000., С. 346. 9. Бухарин Н. Избранные произведения. / Н. Бухарин // – М., 1988. С. 230–232. 10. Мороз О., Злупко С. Українське селянство першої половини XX століття. Трагедія і героїзм. / О. Мороз, С. Злупко // Л., 1997. С. 125.

Малько Н.О.
м. Харків, Україна

ІНОЗЕМНА МОВА ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТКА У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Загальна постанова проблеми. Розширення політичного та економічного співробітництва України з іншими державами вимагає підготовки висококваліфікованих спеціалістів не лише в окремих галузях, а й здатних орієнтуватися у діловому світі. На сьогодні вимоги до фахівців постійно підвищуються і включають не лише високий рівень знань та вмінь за фахом, але й володіння іноземною мовою. Це пов'язано з тим фактом, що сучасний фахівець отримує нову фахову інформацію через іноземні джерела. Сьогодні вивчення іноземних мов сприяє реалізації таких напрямків професійної діяльності, як ознайомлення з новими технологіями, науковими гіпотезами і тенденціями, інноваціями в галузі техніки; встановлення контактів з іноземними фірмами, підприємствами, навчальними закладами; підвищення рівня професійної компетенції фахівців. Володіння іноземною мовою вже є не ознакою престижу, а потребою сучасного фахівця. *Зв'язок цієї проблеми з науковими і практичними і практичними завданнями.* Професійно-орієнтоване спілкування іноземною мовою сприяє розширенню наукових зв’язків, встановленню плідних професійних контактів та обміну інформацією, гідному представленню світовій громадськості досягнень України в галузі науки й техніки загалом. У своїй професійної діяльності майбутній спеціаліст повинен активно співпрацювати із зарубіжними партнерами, представниками різних культур, уміти здобувати інформацію про новітні науково-технічні досягнення у своїй виробничій сфері, використовуючи при цьому іншомовні джерела інформації.

Навчання іноземних мов передбачає формування у студентів комунікативної компетенції, що означає оволодіння мовою як засобом міжкультурного спілкування, розвиток умінь використовувати іноземну мову як інструмент в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу. Це передбачає досягнення такого рівня комунікативної компетенції, який був би достатнім для здійснення спілкування усною (говоріння, аудіювання) та письмовою (читання, письмо) формами у межах визначених комунікативних сфер, тематики ситуативного мовлення та на основі вивченого мовного і мовленнєвого матеріалу.

Аналіз стану досліджень і публікацій з проблеми. За останні роки суттєво змінилися методи і технології навчання та підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Це стосується, зокрема, сфери навчання іноземних мов. Проте, як зазначає В.М. Александров, за результатами опитування Міжнародної благодійної організації з удосконалення освіти в Україні 70% роботодавців вважають, що випускники технічних ВНЗ не вміють застосовувати іноземну мову для професійного спілкування, і лише 30% роботодавців констатують достатній рівень володіння іноземною мовою своїх молодих працівників [1, с. 23].

Питання теорії і практики комунікативного спілкування іноземними мовами в школі та вузі присвячені публікації: А. Алхазишвілі, І. Бім, Г. Китайгородської, В. Коростелєвої, В. Костомарової, В. Кузовлєва, А. Маркової, Є. Пассова, Г. Рогової, В. Скалкіна, Т. Сєрової, А. Стояновського і ін.

Однак, поза межами досліджень залишаються *невирішеними питання* з перегляду багатьох факторів. На відміну від студентів-лінгвістів, які обирають іноземну мову як основну спеціальність та приділяють їй максимум уваги, студенти немовних спеціальностей часто не бачать сенсу в оволодінні іноземною мовою разом з провідними дисциплінами, а отже, мають дуже низьку мотивацію до вивчення мови. Так, пошук нових ефективних спосо-бів навчання іноземної мови постає окремою проблемою, яка може бути розв'язана шляхом розроблення та впровадження нових технологій навчання. При мінімальній кількості часу, відведених на вивчення іноземної мови в технічному ВНЗ (одне заняття на тиждень протягом двох семестрів) аудиторні заняття доводиться присвячувати переважно вивченню базового граматичного та лексичного матеріалу. Дуже важко розвинути достат-

ню усно-мовленнєву комунікативну компетенцію студентів у немовному ВНЗ, тим більше, що рівень володіння мовним матеріалом студентів-першокурсників, як правило, дуже низький. Щоб вдосконалити знання та підвищити рівень студентів технічних ВНЗ, потрібно, щоб ці студенти вивчали іноземну мову усі роки навчання та була прописана навчальна програма з усіма необхідними вимогами.

Метою даної статті є теоретичний аналіз активних методів навчання іноземної мови, які підвищують навчальну мотивацію студентів технічного ВНЗ, а також сприяють професійному й особистісному зростанню студентів.

На сучасному етапі розвитку вищої школи опанування іноземною мовою розглядається як надбання комунікативної компетенції на базі сформованої лінгвістичної компетенції. «Комунікативно-орієнтоване викладання мов має на меті не тільки дати учням практичні знання граматики та лексики мови, що вивчається, але також розвинути у них розуміння того, як відповідна мова використовується для спілкування» [9].

Усномовленнєва комунікативна компетенція передбачає здатність слухати, розуміти, розмовляти. Комунікативна компетенція є метою та результатом навчання, але цей результат стає реальним лише при наявності сформованої лінгвістичної компетенції та високої вмотивованості учнів [5]. Принцип комунікативної спрямованості визначає й зміст навчання – відбір та організацію лінгвістичного матеріалу, конкретизацію сфер та ситуацій спілкування, ставить викладача перед необхідністю відповідної організації навчального процесу, використання різноманітних організаційних форм для здійснення спілкування, які підвищують мотивацію навчання.

Вивчення іноземної мови спеціалістами в технічному вузі спрямоване на оволодіння технічною іноземною мовою. Цей факт передбачає вміння викладачів іноземної мови поєднати вміння та навички студентів з загальної іноземної мови та їх професійними знаннями в тій чи іншій галузі науки та техніки. Автентичним матеріалом, за допомогою якого здійснюється такий перехід, виступають оригінальні тексти з періодичних видань, монографій або доповідей іноземною мовою. Серед основних завдань, що стоять перед студентами в процесі вивчення професійно-орієнтованої літератури Т. Благодарна виділяє такі: 1) отримання інформації, яка б доповнювала та поглиблювала навчальний матеріал, що опановують студенти в процесі вивчення профільних дисциплін навчального плану; 2) формування необхідних навичок щодо подальшого самостійного читання літератури за фахом [2].

Г. Барабанова розробила схему навчального циклу з навчання зрілого професійно-орієнтованого читання, яка включає наступні етапи: 1) передтекстове введення мовного матеріалу; комунікативне завдання: формування тематичного термінологічного мінімуму; 2) самостійне читання автентичного навчального тексту; комунікативне завдання: первинна семантизація тексту; 3) навчальне аудиторне читання тексту, що супроводжується серією текстових вправ; комунікативна задача: смислове сприйняття прочитаного; 4) робота над функціонально-композиційною структурою тексту; комунікативне завдання: глибинне розуміння прочитаного з виходом на анотування тексту [1].

Для перевірки розуміння як прочитаного тексту в цілому, так і окремих його розділів служать головним чином післятекстові вправи. На цьому етапі найбільш вдалими та ефективними, з точки зору Т. Благодарної, є наступні види вправ: прочитати текст і стисло передати зміст; розділити текст на логічні частини та назвати їх; записати запитання до тексту і задати їх в логічній послідовності товаришам; скласти план прочитаного; викласти зміст тексту за планом; підготувати повідомлення за темою тексту з використанням додаткової літератури [2]. Логічним завершенням навчання зрілому читанню є коментування в парах, групах або мікрогрупах про те, що було прочитано (такі

коментарі можуть бути виконані письмово). Роль викладача при цьому полягає в тому, щоб направити студентські дискусії в потрібному руслі.

Таким чином, навчання зрілому читанню потребує від студента не «пассивного» сприйняття тексту, а перевірки тієї інформації, яку цей текст несе. Робота в аудиторії таким чином фокусується не на викладачеві, а на студентах. Найголовнішим є те, що студенти беруть на себе відповідальність за своє навчання та оволодіння навичками читання, розуміння та інтерпретації тексту, а також спілкування на професійно-орієнтовані теми. Все це допомагає сформувати у студентів навички читання літератури за фахом, сприяє підвищенню мотивації студентів, їх професійному розвитку та покращує засвоєння іноземної мови.

Висновки та результати досліджень. Наведений теоретичний аналіз дозволяє констатувати, що активні, інтенсивні методи навчання іноземної мови сприятимуть розвиткові внутрішньої мотивації вивчення іноземної мови. Інтенсивні методи навчання нерідної мови у технічному ВНЗ є додатковим засобом сприяння особистісному зростанню студентів, зокрема підвищення пізнавальної мотивації, прагнення до самоосвіти, посилення самодетермінації та саморегуляції, тобто становлення суб'єктності. Проте, наведені види активних методів навчання іноземної мови безумовно не вичерпують усього розмаїття форм і методів роботи студентів. Багато питань ще чекають своєї розробки як в теоретичному, так і в практичному плані.

Список літератури: 1. Александров В.М. Методика інтенсивного навчання інженерів професійно-орієнтованої англійської мови: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / В.М. Александров. – Одеса, 2009. 2. Комунікативні методи та матеріали для викладання англійської мови / Перекл. і адапт. Л.В. Биркун. – Oxford University Press, 1998. – 49 с. 3. Калмыкова Е.И. Реализация взаимодействия лингвистической и коммуникативной компетенции // Сб. науч. тр. МГЛУ. Вып. 431. – М., 1999. – С. 65. 4. Благодарна Т.П. Розвиток навичок роботи з професійно-орієнтованими текстами на початковому етапі вивчення іноземної мови // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. Збірник наукових праць. Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. Вип. 12. – Х., 2008. – С. 65–70. 5. Барабанова Г.В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ. Київ: ІНКОС, 2005. – 315 с.

Маркова О.О.
м. Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ

У сучасних соціально-економічних умовах, що характеризуються активізацією міжнародних контактів, розширенням професійної співпраці і ділового партнерства, компетентне володіння іноземною мовою розглядається як невід'ємний компонент професійної підготовки студентів будь-якої спеціальності. У цьому зв'язку актуалізується необхідність пошуку шляхів формування і розвитку у студентів нелінгвістичних вузів здатності до міжкультурного спілкування і готовності до пізнавальної діяльності шляхом переходу від вивчення іноземної мови як навчального предмету до її практичного застосування в професійних цілях.

Професійна освіта сьогодні повинна не тільки передавати знання, формувати вміння, але й розвивати здібності до самовизначення, готувати майбутніх фахівців до самостійних дій, вчити нести відповідальність за себе і свої вчинки. Здатність викладача розкрити внутрішні резерви студента, використовуючи в навчанні інтерактивні форми, може забезпечити конструктивні зміни в процесі навчання іноземній мові, допомогти оцінити свої здібності та можливості, правильно визначити своє місце в житті і відкрити шляхи для здійснення повноцінної професійної кар'єри.

Поняття «інтеракція» (від англ. interaction – взаємодія) виникло вперше в соціології та в соціальній психології. Для теорії символічного інтеракціонізму характерним є розгляд розвитку та життєдіяльності особистості, творення людиною свого «Я» в ситуаціях спілкування і взаємодії з іншими людьми [5, с. 213].

У психології інтеракція – це «здатність взаємодіяти або знаходитися в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (наприклад, з комп'ютером) або ким-небудь (людиною)», а соціальна інтеракція, – процес, при якому індивіди в ході комунікації в групі своєю поведінкою впливають на інших індивідів, викликаючи відповідні реакції [2].

На даний момент в педагогічній науці поняття «інтерактивне навчання» розглядається як «навчання, побудоване на взаємодії учнів з навчальним оточенням, навчальним середовищем, що служить сферою досвіду, який потрібно засвоїти» [4, с. 107]; «навчання, яке засноване на психології людських взаємин і взаємодій» [1, с.74]; «навчання, що розуміється як спільний процес пізнання, де знання здобуваються в спільній діяльності через діалог, полілог учнів між собою і вчителем» [3, с. 102].

Теоретичні підходи до інтерактивного навчання, які мають глибокі історичні корені, привертали увагу багатьох вчених. Їх цікавила як психологічна сторона проблеми – питання активності людини, активізації її навчально-пізнавальної діяльності: Б.Г. Ананьєв, Л.С. Виготський, Д. Дьюї, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, Ж.Ж. Руссо та інші. Так і педагогічна, – направлена на пошук найбільш ефективних форм і методів навчання: Я.А. Коменський, А.С. Макаренко, І.Г. Песталоцці, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський та інші. У розробці проблеми інтеракції брали участь: Р. Мертон, Дж. Мід, Дж. Морено, К. Фопель, Т. Шибутані та інші.

Специфіка інтеграції іншомовних комунікативних навичок у професійну діяльність та особливості формування інтерактивної компетенції розглядаються в роботах багатьох вчених-педагогів (Л.Є. Алексєєва, Л.М. Босова, Н.В. Баграмова, Л.А. Петровська, M. Haley, E. Hatch, T. Pica, M. Rivers), однак, дослідження і практика викладання іноземної мови у вузі підтверджують, що такі проблеми, як виявлення оптимальних умов та визначення найбільш ефективних засобів формування інтерактивної компетенції при навчанні професійно-орієнтованій іноземній мові, вивчені не достатньо.

Аналіз науково-методичної літератури свідчить про те, що сьогодні, в процесі розвитку і поширення форм інтерактивного навчання іноземній мові, існують серйозні недоліки: слабка розробленість теоретичних основ використання форм та методів інтерактивного навчання; недостатнє методичне забезпечення застосування інтерактивного навчання у немовному вузі; відсутність комплексного використання різних форм, засобів і методів інтерактивного навчання в органічному поєднанні з традиційними; слабке включення викладачів. Саме тому створення концептуальних основ інтерактивного навчання – об'єктивна необхідність сьогодення.

Також варто відзначити, що впровадження форм інтерактивного навчання на заняттях з іноземної мови відбувається стихійно. Теоретичні розробки принципів активізації навчально-пізнавального процесу, технології, засоби і форми їх реалізації, дидактичні прийоми і методи активізації не складають єдиної, цілісної психолого-педагогіч-

ної концепції інтерактивного навчання, а використовуються у відриві один від одного і слугують для побудови методик, що переслідують приватні навчальні цілі. Не рідко ці методики хоча і відносять до інтерактивного навчання, але вони переслідують мету, що не повною мірою відповідає йому.

Для вирішення вищевикладених проблем, необхідно, перш за все, чітко визначити особливості інтерактивного навчання студентів іноземній мові, які допоможуть створити передумови для найбільш ефективного використання різних форм інтеракції при оволодінні професійно-орієнтованим іншомовним спілкуванням.

Нами були виділені наступні особливості інтерактивного навчання:

1. Освітній процес повинен бути організований таким чином, що практично всі студенти мають бути залученими до процесу пізнання, мати можливість розуміти і рефлектувати з приводу того, що вони знають і думають. Спільна діяльність студентів у процесі пізнання, освоєння освітнього матеріалу, означає, що кожен вносить свій особливий індивідуальний внесок, йде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Причому, відбувається це в атмосфері доброзичливості та взаємної підтримки, що дозволяє не тільки отримувати нові знання, але й розвиває саму пізнавальну діяльність, переводить її на більш високі форми кооперації і співробітництва.

2. Основні методичні принципи інтерактивного навчання:

- ретельний добір робочих термінів, навчальної, професійної лексики, умовних понять;
- всебічний аналіз конкретних практичних прикладів управлінської і професійної діяльності, в якому студенти виконують різні рольові функції;
- підтримка всіма студентами безперервного візуального контакту;
- виконання на занятті одним із студентів функції керівника, який ініціює обговорення навчальної проблеми;
- активне використання технічних навчальних засобів, в тому числі слайдів, фільмів, роликів, відеокліпів, інтерактивної дошки, за допомогою яких ілюструється навчальний матеріал;
- постійне підтримання викладачем активної внутрішньогрупової взаємодії, зняття напруженості;
- оперативне втручання викладача в хід дискусії в разі виникнення непередбачених труднощів, а також з метою пояснення нових для слухачів положень навчальної програми;
- інтенсивне використання індивідуальних занять (домашні завдання творчого характеру) і індивідуальних здібностей у групових заняттях;
- здійснення взаємодії в режимі суворого дотримання сформульованих викладачем норм, правил, заохочень (покарань) за досягнуті результати;
- навчання прийняттю рішень в умовах жорсткого регламенту і наявності елементу невизначеності інформації.

3. Інтерактивне навчання передбачає:

- постійне оновлення і використання електронних навчально-методичних видань;
- використання для проведення навчальних занять сучасних мультимедійних засобів навчання;
- формування відеотеки з курсами лекцій та бізнес-кейсами;
- проведення аудиторних занять в режимі реального часу за допомогою Інтернету, коли студенти і викладачі мають можливість не тільки слухати лекції, але й обговорювати ту чи іншу тематику, брати участь у дебатах і т.д.

Як ми бачимо, інтерактивні методи навчання вимагають від викладача значної методичної роботи при розробці заняття і підготовці навчальних завдань.

Основою інтерактивних підходів є інтерактивні вправи та завдання, які виконуються студентами. Основна відмінність інтерактивних вправ і завдань від традиційних полягає в тому, що вони спрямовані не тільки і не стільки на закріплення вже пройденого матеріалу, скільки на вивчення нового.

Сучасна педагогіка має велике розмаїття інтерактивних форм навчання іноземній мові, серед яких можна виділити наступні: ділові та рольові ігри; психологічні та інші тренінги; групова, наукова дискусія, диспут; дебати; кейс-метод; метод проектів; мозковий штурм; портфоліо; семінар в діалоговому режимі (семінар – діалог); розбір конкретних ситуацій; метод роботи в малих групах (результат роботи студентських дослідницьких груп); круглі столи; телеконференції; проведення форумів; комп'ютерні симуляції; комп'ютерне моделювання та практичний аналіз результатів; презентації на основі сучасних мультимедійних засобів та ін.

Прикладом інтерактивного заняття з англійської мови може бути урок, структура якого заснована на навчальних станціях (learning stations), в якому для підвищення ефективності навчання учбова діяльність планується за групами і станціям. В ході заняття перша група протягом 10 хвилин виконує лексичні вправи, друга група в ці ж 10 хвилин займається граматикою, третя група працює з текстом або відразу виконує завдання по ньому. Через 10 хвилин кожна група переходить на іншу станцію – тобто переходить до іншого столу, де лежать завдання з іншого аспекту теми заняття. За пару всі студенти побувають і попрацюють на всіх станціях, виконають той самий обсяг роботи, який планується для традиційного заняття, але в малій групі робота виконується більш ефективно і результативно. Останнім етапом заняття може бути бесіда з даної теми, інтерв'ю, гра або мультимедійна презентація.

Заняття в інтерактивному форматі дають можливість студентам отримувати знання не через просту їх трансляцію від викладача до студента, а в ході активного спілкування між собою та з педагогом.

Інтерактивне навчання дозволяє вирішувати одночасно кілька завдань, головним з яких є розвиток комунікативних умінь і навичок іноземної мови, допомагає встановленню емоційних контактів між студентами, виконує виховну задачу, оскільки привчає працювати в команді, прислухатися до думок своїх друзів. Також використання інтерактивних форм в процесі навчання, як показує практика, знімає нервову напругу студентів, дає можливість міняти форми їхньої діяльності, та переключати увагу на вузлові питання теми занять.

З вищевикладеного виходить, що вміле використання викладачем інтерактивного навчання іноземній мові, дозволяє зробити студента активним учасником педагогічного процесу, формувати і розвивати його пізнавальну активність і саморефлексію. Застосування інтерактивних методів сприяє формуванню творчої, активної особистості, готової до професійно-орієнтованої міжкультурної комунікації і здатної адаптуватися до нашого мінливого світу.

Список літератури: 1. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии: Учеб. пособие для студ. высш. учебн. заведений. – М., 2001. 2. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В.Р. Зинченко. – СПб., 2004. 3. Коротаева Е.В. Хочу, могу, умею! Обучение, погруженное в общение. – М., 1997. 4. Педагогический энциклопедический словарь / Под ред. Б.М. Бим-Бад. – М., 2003. 5. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Л.И. Ильичева, П.Н. Федосеева, С.М. Ковалева, В.Г. Попова. – М., 1983.

Мірошко О.І.
м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ НОВИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ КРАЇН СПІВДРУЖНОСТІ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ

Формування нових педагогічних тенденцій відбувається перманентно, супроводжуючи еволюцію самого людства. Будь-який виникаючий напрям або конкретний метод цілеспрямованого впливу на свідомість, розум і психіку індивіда, тобто його навчання, виховання і освіту, обумовлені соціальними потребами і більшою чи меншою мірою, повинні відповідати інтересам і потребам певних суспільних груп.

Аналіз причин, які негативно впливають на ситуацію з освітою та примушують зацікавлену частина суспільства шукати нові напрями в цільовий і загальнорозвинутій роботі з дітьми, не простий. Для пошуку виходу з ситуації необхідно розглянути хоча б найбільш загальні, типові недоліки та проблеми сучасної української педагогіки, причому не тільки відносно змісту навчання, але і форм організації, принципів і підходів, які використовуються в освітніх середовищах на всіх рівнях, починаючи з середньої школи і закінчуючи внз і аспірантурами.

Радянська школа як дидактичний фундамент офіційно легитивних педагогічних відносин формувалася протягом сімдесяти з гаком років. І сьогодні, коли вже давно немає Радянського Союзу, її теоретичний базис, як і раніше, панує і визначальною мірою впливає на розвиток освітньої системи України. Заради справедливості треба зазначити, що не в останню чергу завдяки заслугам радянських дидактів, рівень знань учнів радянської середньої школи по багатьом параметрам був вище рівня аналогічної підготовки їх однолітків у навчальних закладах закордонних країн.

Система освіти на пострадянському просторі довгі роки була єдина. Слов'янські народи і зараз підтримують загальні завдання освіти, про це свідчить I і II З'їзди вчителів – працівників освіти країн СНД, які пройшли 26–27 квітня 2010 року і 18–19 жовтня 2012 року відповідно. На цих з'їздах були визначені завдання розвитку освіти країн СНД, а саме:

Вважається необхідним забезпечення активної участі освітніх установ, представників освітянської та наукової громадськості, органів управління освітою держав-учасників СНД у заходах з реалізації Угоди про співробітництво в галузі освіти (Ташкент, 1992 р.), Угоди про формування Єдиного (спільного) освітнього простору СНД (Москва, 1997 р.), Угоди про гуманітарне співробітництво держав-учасників СНД від 26 серпня 2005 року і Декларації про гуманітарне співробітництво держав-учасників СНД від 8 травня 2005 року, звернувши особливу увагу на вирішення наступних завдань:

- зміцнювати правову та інформаційну бази співпраці, посилювати взаємодію у справі підвищення якості шкільної освіти, розвивати академічну мобільність учнів, студентів та науково-педагогічних працівників, підтримувати викладання національних мов держав-членів СНД в країнах-партнерах;

- розробляти інноваційні освітні технології, що дозволяють ефективно навчати педагогів і керівників освітніх установ і організацій, використовувати нові інформаційно-комунікативні та мультимедійні засоби для забезпечення якісної освіти і досягнення оптимальних результатів у шкільній освіті;

- підтримати пропозицію про проведення в освітніх установах держав – учасників СНД єдиних уроків (днів), присвячених Співдружності Незалежних Держав і річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні;

- підтримати пропозицію Ради із співпраці в галузі освіти держав-учасників Співдружності Незалежних Держав про створення системи заохочень наукових і педагогічних працівників країн СНД, в тому числі, про введення Нагрудного знака «Відмінник освіти СНД»;

- сприяти створенню і розвитку електронних ресурсів, на яких будуть створені умови для узагальнення накопиченого в країнах-партнерах педагогічного досвіду з проблем що обговорюються, розміщення на ньому відеотеки кращих уроків, різних методичних розробок і навчальних матеріалів;

- створювати умови для розширення взаємодії об'єднань педагогів і асоціацій освітніх установ, які реалізують інноваційні освітні програми і стали переможцями в рамках національних профільних конкурсів;

- сприяти розширенню співробітництва з організаціями науки і культури, інститутами громадянського суспільства для всебічного вивчення мов, культур, історії та національних традицій країн-партнерів;

- сприяти інтеграції принципів міжкультурного діалогу в освітній процес.

Педагоги Співдружності вважають за необхідне розробляти інноваційні освітні технології, що дозволяють ефективно навчати педагогів і керівників освітніх установ, використовувати нові інформаційні та мультимедійні засоби для забезпечення якісної освіти. Також прийняті освітні програми, які сьогодні у тому чи іншому вигляді використовуються в країнах Співдружності. Саме тоді з'явився цілий ряд крилатих формул в освіті, які зберігають свою актуальність і зараз, на початку XXI століття. Серед них одна з найважливіших сьогодні освітніх парадигм – «Від освіти на все життя до освіти на протязі всього життя».

Окремо необхідно відзначити створення Мережі відкритого університету СНД, вручення державних премій «Зірки Співдружності» і «Співдружності дебютів», видання оновлених підручників на мовах народів країн СНД.

Метою стала розробка пріоритетних напрямів співпраці національних систем освіти країн-учасниць, підвищення динаміки співробітництва країн СНД.

Поширюються питання вдосконалення освіти осіб з особливими освітніми потребами, питання про зміни, що відбуваються в країнах Співдружності в сфері спеціальної освіти, про вектори їх модернізації. Найбільшу увагу приділено інклюзивної освіти, відповідності державних освітніх стандартів можливостей дітей з особливими освітніми потребами в контексті їх включення в «загальний потік».

Визнаючи, що інклюзія є провідною тенденцією сучасного етапу розвитку національних систем освіти країн-учасниць, слід зазначити, що вона не повинна підміняти собою систему спеціального навчання в цілому. Інклюзивне навчання не протиставляється спеціальному. Дитина – інвалід повинна мати можливість реалізувати гарантоване конституцією України право на освіту в будь-якому типі установи і отримати при цьому необхідну їй спеціалізовану допомогу. Пропонуючи варіативні форми інтеграції (інклюзія лише одна з них) і впровадження в практику, визначилася важливість:

- розширення охоплення дітей з особливими освітніми потребами необхідною їм спеціальною педагогічною допомогою при її максимальному наближенні до місця проживання дитини;

- забезпечення «особливим» дітям можливості інтегруватися в осередку нормально розвинених однолітків;

- організація для батьків консультативної допомоги та інформаційної підтримки;

- забезпечення педагогам, які працюють в системі інклюзивної освіти, підвищення кваліфікації, отримання методичної підтримки.

При переході до єдиних державних освітніх стандартів виявилися кризові точки розвитку інклюзії, як однієї з форм інтеграції. Подолання труднощів, що виникають може бути за умови прийняття освітніх стандартів для учнів з ООП.

Серед стратегічних напрямків модернізації освіти осіб з ООП – розробка і застосування інформаційних технологій у навчанні. Розглянуті як проблеми доступу інвалідів до інформації на основі застосування інформаційних технологій, так і зростаюча потреба в спеціалізованих комп'ютерних інструментах навчання, розробкою і застосуванням яких протягом останніх двох десятиліть займається Інституту корекційної педагогіки, впроваджуючи свої розробки в країнах СНД і Балтії.

Однією з основних проблем з'явилася проблема підвищення кваліфікації педагогів. Підвищення майстерності педагогів, які працюють з дітьми з ООП, повинно стати ефективніше за рахунок вивчення досвіду, накопиченого в країнах Співдружності. Інтернет та інформаційні технології дозволяють зробити це співробітництво більш динамічним. Тому потрібне створення асоціації, яка б об’єднала вчителів, працівників освіти країн Співдружності, зацікавлених у підвищенні якості освіти дітей з ООП.

Освіта сьогодні – провідна соціальна діяльність у державах – учасницях Співдружності Незалежних Держав. В системі освіти країн СНД задіяна велика частина соціально активного населення. Причому перший освітній осередок – це родина. Мотивація сімей на здобуття якісної освіти зростає сьогодні у всіх країнах. Цікаво, що люди роблять це не тільки заради дітей, але і заради самих себе. Саме освіта як процес безперервної інвестиції в своє життя є ключовим джерелом розвитку особистості. Освіта породжує громадянську ідентичність і формує менталітет народу, цінності, соціальні норми поведінки окремих людей, великих і малих соціальних груп. Крім цього, в сучасному суспільстві освіта грає об'єднуючу, консолідуючу роль. Допомагає долати стереотипи, протистояти ксенофобії і насильства.

Мірошко О.П.
м. Харків, Україна

НОВІ НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛА – ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

У сучасному світі роль освіти очевидна. Освіта – одна з найважливіших умов розвитку економіки і громадянського суспільства. Освіта в цілому впродовж кількох століть була і залишається чинною передовий людського прогресу у всіх сферах її діяльності. Тому було б наївно вважати, що соціальні кризи можуть обійти стороною державні освітні інститути. Метаморфози суспільного життя так чи інакше відображаються на позиціях, ролі та завдання школи в будь-якому суспільстві. Сьогодні в освітній діяльності на всіх рівнях кризові явища набувають стійкого характеру. Незважаючи на всі проблеми і труднощі сучасної школи сформувалися позитивні тенденції зближення середньої школи і вищого навчального закладу (далі внз). Вища освіта, особливо у найбільш не сприятливих демографічних умовах України, нарешті-решт розгорнулася обличчям до середньої освіти. Адже крім школи іншого джерела абітурієнтів у більшості внз немає. Сьогодні все більше внз в системі зацікавлені в залученні більшої кількості студентів в свій внз. Як використовувати ситуацію, що склалася, у якості ресурсу стратегічного розвитку сучасної школи? Думається, що шляхів взаємодії може бути декілька. Звичайно, все визначається цілями і завданнями освіти. Традиційним завданням як загальноосвітньої, так і вищої школи завжди визнавалося збагачення учнів знаннями, вміннями та навичками, накопичення їх запасів. Це завдання є актуальним і сьогодні. Проте науково-технічний про-

грес вимагає вміння кожної особистості вчитися здобувати знання, знаходити ефективні форми розвитку творчого мислення, формування самостійності розуму, здібності в мінімально короткий час отримувати максимальну інформацію, тобто до самонавчання. Ця проблема вирішувалася і раніше, але з усією гостротою вона поставлена тільки зараз.

Якщо середня освіта для дитини самодостатня, то пряма безпосередня взаємодія з внз не є обов'язковою, хоча і бажано. Однак у випадку, якщо середня освіта є сходинка до цілісної системи підготовки необхідних суспільству працівників високої кваліфікації, взаємодія з вищою школою має бути активною та конкретно адресною. І в основі реалізації такої взаємодії повинен лежати системний підхід. При цьому ми повинні врахувати необхідність кваліфікованої профорієнтаційної роботи, розширення навчального олімпійського руху, відродити шефський рух у внз. Зрозуміло, що така діяльність повинна відбуватися на всіх освітніх рівнях, і кожна школа може бути учасником різних регіональних і муніципальних мережевих проектів по взаємодії з внз. Але певний освітній ефект і хороші результати ми отримаємо тільки у тому випадку, якщо в школі даний напрямок розглядається всіма суб'єктами освіти як пріоритетний, забезпечуючи спадкоємність ступенів освіти.

Тому перспективними напрямами інноваційної діяльності школи є:

- формування умов для професійного самовизначення учнів через спеціалізацію в рамках профільного навчання;

- відпрацювання механізмів взаємодії шкіл з внз з метою модернізації форм навчального процесу.

Інтеграція – це об'єднання з будь якою ознакою об'єктів, частин, для того, щоб отримати взаємопов'язану систему. Освіта – дуже складна система, у неї багато складових частин, що мають бути взаємозалежні. Звичайно, ідеальних систем немає ні в природі, ні в суспільстві. Недосяжний ідеал, тому завжди є до чого прагнути, а в освіті – тим більше. Будь-яка система працює ефективно тільки при наявності зворотного зв'язку, коли одна ланка удосконалюється, пристосовуючись до вимог іншої. Тому школа і внз повинні навчитися чути один одного і виробити форми співпраці, які дозволять вирішити два основні завдання:

- підвищення рівня знань випускників – майбутніх абітурієнтів;

- інформаційно-профорієнтаційна діяльність, спрямована на усвідомлений вибір випускника та підвищення мотивації до навчання.

Основні напрямки взаємодії внз зі школами на сучасному етапі:

- навчально-методична взаємодія, яка включає в себе підготовку та апробацію підручників, навчальних і методичних посібників для учнів і вчителів, які працюють в школі;

- керівництво навчальною діяльністю з профільних дисциплін;

- контакти вчителів шкіл з викладачами внз з метою консультацій та обміну досвідом;

- науково-методична робота, яка містить такі форми:

- проведення спільних круглих столів з найбільш важливих питань спільної діяльності;
- організація методичних семінарів при кафедрах внз з участю викладачів школи;
- організація щорічних студентських(курсантських) науково-практичних конференцій із залученням учнів шкіл;
- рецензування викладачами внз дослідницьких і проектних робіт учнів шкіл;
- залучення до участі в науково-практичних конференціях на базі внз вчителів шкіл;
- проведення на базі внз предметних олімпіад і конкурсів серед учнів середніх шкіл;
- організація на базі внз роботи факультативів і наукових гуртків, орієнтованих на учнів шкіл;
- надання методичної допомоги викладачами внз при розробці навчальних програм середніх освітніх установ з профільних дисциплін;

• підготовка і видання спільних наукових збірників статей, навчальних посібників, монографій з узагальненням досвіду роботи вчителів і методистів, за результатами наукових досліджень, організація науково-дослідницької діяльності учнів старших класів під керівництвом викладачів внз;

• надання бази університету для вдосконалення знань учнів шкіл (можливість користуватися ресурсами наукової бібліотеки внз);

• залучення викладачів внз до підготовки школярів до регіональних і всеукраїнських олімпіад і конкурсів.

- кадрова робота, яка полягає у перепідготовці кадрів шляхом організації курсів підвищення кваліфікації вчителів на базі внз;

- викладацька діяльність, що включає проведення дистанційних лекцій і очних консультацій для вчителів, залучення до навчального процесу в середніх школах висококваліфікованих кадрів (кандидатів і докторів наук) для ведення профільних дисциплін і елективних курсів;

- профорієнтаційна робота, що готує учнів до професійного самовизначення:

• зустрічі з учителями, учнями та їх батьками з метою проведення бесід про правила прийому до внз і умовах навчання в ньому;

• проведення днів відкритих дверей у внз;

• представлення внз з показом відеороликів, презентацій і рекламних буклетів про внз і напрямках підготовки;

• запрошення школярів на заходи внз (огляди художньої самодіяльності, Квк);

- матеріально-технічна допомога школі:

• придбання обладнання для лабораторних практикумів; допомога у видавничій діяльності.

У свою чергу, школа – майданчик для наукового дослідження. Школа – це лабораторія, база практики, що надає величезний полігон для наукового дослідження. Тут дуже багато «сирого матеріалу», який можна покласти в основу кандидатського або докторського дослідження. Ми як фахівці внз маємо можливість проведення якісної експертизи тої багатої інформаційної бази, яка напрацьована школою за багато років. Насамперед, це стосується методології педагогіки. Тому виникає гостра необхідність серйозної експертизи, оцінки, аудиту з використанням ресурсів вищої школи. Школа також є базою практики для придбання та вдосконалення методичних навичок студентів (курсантів).

Питання взаємодії шкіл і внз хвилюють в рівній мірі і шкільних вчителів і викладачів внз. Внз приймає шкільних випускників, – школи готують абітурієнтів, тобто школа і внз роблять одну загальну справу.

Але внутрішній потенціал шкіл до оновлення вичерпується як з об'єктивних так і суб'єктивних причин. Тому взаємодія з внз сьогодні стає не бажанням окремих шкіл, а необхідністю для всієї системи загальної освіти. І не дарма найбільш успішними є школи, у яких вже давно склалися міцні зв'язки з внз.

Профорієнтаційна робота нашого закладу показала високий рівень усвідомлення педагогами шкіл суті і важливості інтеграції шкіл і внз. Більшість опитаних вчителів школи відзначають, що взаємодія вищої і середньої школи розширює загальний освітній простір і підвищує якість освіти, а всі суб'єкти, що включені в цю взаємодію, виграють. Внз отримує реальне уявлення про рівень підготовки сучасних школярів і можливість брати участь у його підвищенні, отримуючи добре підготовлених абітурієнтів та студентів.

У свою чергу, школа зацікавлена в збільшенні свого престижу і статусу на ринку освіти. Вчителі можуть підвищити свою професійно-кваліфікаційну майстерність, доповнюючи її новими формами діяльності і новими видами знань. Учні отримають освіту, що відповідає сучасним вимогам і стандартам, а також навички науково-дослідницької діяль-

ності. Батьки мають можливість дізнатися про вимоги навчання у внз, а також переконатися в правильності професійного вибору своїх дітей.

Таким чином, систему співпраці школи з внз в даний час можна побудувати так, щоб максимально задовольнити найрізноманітніші потреби учнів, надати можливість отримання вищої освіти за різними напрямками, що дозволить забезпечити випускникам перспективну і цікаву роботу в майбутньому.

Михайличенко В.Е.
г. Харьков, Украина

РОЛЬ ПОЗИТИВНОГО И НЕГАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ В АКТИВИЗАЦИИ ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ

Процесс позитивного и негативного мышления уже давно является объектом пристального внимания ученых. В настоящее время получено много экспериментальных подтверждений результатов исследования «позитивного» мышления. Оно включает в себя положительный взгляд на вещи и использование таких же высказываний для выражения мыслей и чувств. Позитивное мышление сосредотачивается на успехе, оно планирует не уход от поражения, а программирует победу. При этом оно создает состояние душевной гармонии, что в значительной мере сопровождается удовлетворенностью человека и соответствующими мыслями. Мысли – это главный источник нашего хорошего настроения. Правильная мысль выливается в правильное действие и правильный образ жизни.

Установлено, что мысль оказывает соответствующий эффект на анатомию человека в целом и в частности. Каждая гнетущая и тревожная мысль, которая появляется в нашей голове, оказывает депрессивный эффект на каждую клеточку тела и способствует возникновению болезни. Поэтому для того, чтобы жить долго, вести разумную и здоровую жизнь, надо лелеять добрые мысли. Они укрепляют деятельность сердечно-сосудистой системы, улучшают работу пищеварительной системы и способствуют нормализации деятельности всех желез внутренней секреции.

Современные медицинские исследования показывают, что здоровые люди более оптимистичны, лучше адаптируются, чем больные. Они активны в решении проблем, в критических ситуациях полагаются на собственные возможности и стремятся сознательно или неосознанно к личной ответственности, самостоятельности и независимости. Оптимисты здоровее пессимистов, и их защитная система организма функционирует лучше, чем у отрицательно настроенных людей. У людей с положительным мировосприятием интенсивно вырабатывается эндоморфин («гормон счастья») и наблюдается связность работы мозга. Оптимизм, согласно новейшим исследованиям в области головного мозга, является следствием улучшенного взаимодействия, повышенной синхронизации в работе его обоих полушарий.

Если человек настроен пессимистично, то уже малое раздражение может привести к цепной реакции неблагоприятных химических процессов в организме, когда на всех промежуточных этапах происходит воздействие на вегетативную нервную систему. Одновременно мозг освобождает различные химические (нейро) медиаторы, которые угнетающе действуют на иммунную систему. Наконец, личные установки человека, его ощущения и реакции ответственны за то, какие физиологические и химические процессы происходят в организме и активируется ли при этом защитная система или заблокируется.

Таким образом, положительное восприятие человеком самого себя и самой жизни является одним из краеугольных камней его здоровья и достижения успеха в жизни. Оптимизм служит важной предпосылкой здоровья, так как наши мысли, представления и ожидания оказывают существенное влияние на тело человека и результаты его деятельности. Еще двести лет назад В. Гумбольдт полагал: «Придет время, когда болезни признают следствием неверных мыслей».

В настоящее время все большее число людей страдают негативизмом, они, чаще всего сами не осознавая, заражены страстью к негативу. Она является следствием «загрязненности внутреннего мира», современных программ телевидения, негативного жизненного опыта и касается как установок и образов мысли, так и форм поведения. Это становится причиной того, что все большее число людей настроено сегодня скорее пессимистично, чем оптимистично. У них развиваются стереотипы мышления и модели поведения, характерные для «проигравших», которые в значительной степени отличаются от мышления и поведения «победителей».

Оптимисты в состоянии воспринимать себя и других со всеми сильными и слабыми сторонами, тогда как вторые чувствуют себя неполноценными. Победитель способен наслаждаться своими успехами и вполне может себя за это поощрять. Проигравший, наоборот, все время недоволен тем, чего он достиг. Из-за неуверенности в своих силах он более болезненно реагирует на критику и с трудом переносит поражения. Победитель же и при ответных ударах не теряет веру в себя, так как верит в свои способности. Он обладает чувством ответственности и способен управлять своей жизнью. Проигравший, напротив, перекладывает на других ответственность за свою жизнь и свои неудачи.

Другое важное отличие между ними – их отношение ко времени. Победитель сознательно живет в настоящем, он справился со своим прошлым и способен ответственно планировать будущее. Проигравший живет чаще всего воспоминаниями о прошлом и в страхе перед будущим. Победитель обладает высокой степенью самовосприятия, доверия к себе, самоутверждения и реализации самого себя, у проигравшего не хватает этих свойств или способностей. Всем людям с негативным мышлением свойственно иметь в той или иной мере внутреннего критика. Он следит за их поведением и оценивает, хорошо или плохо они поступили, а также ведет строгий учет ошибкам и слабостям, но не упоминает о сильных и положительных сторонах.

Люди с негативным мышлением зачастую:

• нереалистично искажают действительность, односторонне воспринимают негативное;

• отличаются недопустимыми обобщениями: если что-то не ладится, относят на свой счет, «вину» ищут в самом себе;

• в своих расчетах исходят из неизменности конкретной ситуации;

• вызывают отрицательные эмоции, такие как раздражение, чувство вины, страха, стресс и депрессии.

Позитивное мышление, напротив, реалистично и видит как положительную, так и отрицательную стороны вещей и событий. При этом люди с позитивными установками и образами мыслей:

• воспринимают себя со всеми своими достоинствами и недостатками;

• проявляют здоровую самоуверенность;

• радуются даже малым успехам и способны получать от них удовольствие;

• видят смысл своей жизни;

• спокойно воспринимают справедливо высказанную критику;

• пытаются выйти из запутанной ситуации наилучшим образом;

• рады похвале и признанию, могут их принять;

• не испытывают никакого страха перед будущим, поскольку вполне доверяют собственным способностям;

• доверяют другим людям и прислушиваются к их мнению, даже если оно расходится с их собственным [3, с. 77].

Подводя итог сказанному, можно сделать вывод, что мысль превращается в личное представление и в конечном итоге в убеждение, которое после проникновения в подсознание руководит нашей жизнью, включая наши отношения, действия, переживания, окружение. Образ мышления может носить позитивный характер и приводить к успеху, здоровью, счастью и другим желаемым последствиям. С другой стороны, он может быть нежелательным и приводить к негативным результатам. Большей частью под воздействием как благоприятной, так и неблагоприятной настроенности человек комбинирует все аспекты в одно целое, природа которого определяется предшествующим сознанием и опытом. Согласованные внутренние и внешние усилия могут привести к изменению сознания и вытекающего из него поведения.

Наше сознание, как известно, определяет наше поведение и переживания во всех областях действительности. При этом следует обратить более пристальное внимание на положительные стороны жизни и постараться избегать того, что еще больше засоряет подсознание ненужным негативным содержанием, например фильмы со сценами насилия и т.п. Следует соблюдать нейтралитет по отношению ко всему негативному, что мы побороть не в силах. С физиологической стороны на образ мыслей можно повлиять с помощью питания, а также мер по выведению шлаков и очищению организма. Ведь обеззараживание тела в результате ведет к умственной и психической «расчистке». Душевный хлам в виде негативных умственных представлений и программ затемняет и искажает восприятие реальности.

В результате телесного и духовного очищения можно начать позитивно воспринимать себя и окружающих. Этому благоприятствуют звукотерапия и запахотерапия, которые воздействуют на наши мысли через телесный уровень. Достижению внутреннего покоя и равновесия помогают йогические и дыхательные упражнения, что позитивно отражается на процессе мышления. Этому также активно способствуют различные техники мышечной релаксации, аутогенной тренировки, молитва и медитация. Большую роль в этом процессе играют различные практики психического самосовершенствования.

Следующий этап в овладении мыслями состоит в том, чтобы научиться не только сосредотачивать своё внимание на каждой из них, но и изменять её содержание. При этом тему негативного воспоминания следует заменить темой, которая согревает душу, радует сердце. Вы как бы создаете новый сюжет, пишете сценарий для своей мысли, заменяете негативную тему на позитивную, положительную. Этим способом можно контролировать работу психики и очищать мышление от негативных помыслов. Постепенно вы успокоитесь и придете в состояние равновесия и покоя. Когда вы научитесь и овладеете техникой внимания к своим мыслям и искусством их преобразования в нужном направлении, тогда вы почувствуете небывалый прилив жизненных сил, уверенность в своих возможностях [1, с. 531–533].

Восточная философия учит: опустошите ум от бесконечной болтовни, нескончаемых образов и сменяющих друг друга желаний. Тогда вы обнаружите внутри себя покой, незамутненность, незаполненность ума мыслями. При этом вы освобождаетесь от сознания, по привычке заполненного хаосом неуправляемых психических процессов и от их шлаков. Многие никогда не «выключают» работу мышления, они похожи на тех, кто не отдыхает даже по ночам. Пустота ума способствует воображению, когда можно создать

желательный умозрительный опыт, сначала иллюзорный, который, возможно, потом станет реальностью. Ум должен выйти за пределы всякого опыта, иначе он окажется в плену своих собственных проекций, желаний и стремлений; это будет просто блужданием в иллюзии. Этого можно добиться только подчинением мыслей своей воле [4].

Защитным механизмом мозга должно стать забывание, когда должны быть забыты все переживания, неприятности, заботы. Забвение негативных воспоминаний очистит память и нормализует общее состояние организма.. Правильно настроенный ум наполняет новыми ощущениями все тело. Состояние полной мысленной отрешенности и спасительная пустота очищают ум. Это есть вакуум сознания, при котором возможно проявление нового, положительного опыта, новых позитивных переживаний – путь к овладению психическим самосовершенствованием.

Список литературы: 1. Науменко Г.М. Тайны сознания. Путь к здоровью / Г.М. Науменко. – М., 2002. – 586 с. 2. Романовский А.Г. Философия достижения успеха / А.Г. Романовский, В.Е. Михайличенко. Х.: НТУ «ХПИ», 2003. – 690 с. 3. Трейси Б. Достижение максимума / Б. Трейси. Минск. – 2000. – 276 с. 4. Свами Шивананда. Йога и сила мысли. / Свами Шивананда. – София, 2001. – 230 с.

Мищенко В.И.
г. Харьков, Украина

ДУХОВНЫЕ ЦЕННОСТИ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ: ПАРТИКУЛЯРИЗМ И УНИВЕРСАЛИЗМ

Постановка проблемы. Духовные ценности универсализма – приоритет гуманизма, общечеловеческих ценностей, альтруизма и космополитизма, – являются безусловными ценностями Восточнославянской цивилизации. Такие атрибутивные характеристики духовности, как коллективизм, бескорыстие, склонность к состраданию, способность к эмпатии, формировались под влиянием общинного способа жизни, расширения границ Российского государства и необходимость взаимопонимания с коренным населением, литературного наследия Л.Н. Толстого и Ф.М. Достоевского, православной верой, философией русского космизма и гуманизма. Вместе с тем, возникает вопрос, а могут ли в состав ценностей Восточнославянской цивилизации включаться ценности партикуляризма, в значительной мере ориентированного на проявления частного, специфического в культуре.

Исследование проблемы духовной культуры в трудах отечественных и зарубежных учёных. С того исторического момента, когда Рейянярд Киплинг произнёс свою сакраментальную фразу «Восток – есть восток, запад – есть запад, и вместе им не сойтись вовек», до наших дней, когда согласно с концепцией «столкновения цивилизаций» С. Хантинггона, все будущие войны III тысячелетия будут связаны и станут пролегать по «социокультурным разломам цивилизаций», прошло уже не одно столетие. За это время человечество получило достаточно широкий спектр подходов к исследованию национально-этнического бытия духовной культуры – от теории «социокультурной автономии», до теории «недочеловека и избранности арийской нации».

Партикуляризм, согласно Н.А. Бердяеву, был свойствен всему древнему миру. Более того, отношения между народами и их культурами носило крайне обострённые, антагонистические формы противостояния. Так И.М. Дьяконов отмечает, что «еще в Вавилонии начала II тысячелетия до н.э. не было выражения «чужая страна», «заграница», а было выражение «вражеская страна» [1, с. 23, 29]. По-прежнему, как и в первобытную

эпоху, «все человечество находилось в состоянии непрерывного, чаще всего вооруженного противостояния между социумами» [2, с. 470–471], и на протяжении многих веков расистские и националистические теории использовались для того, чтобы оправдать рабство, геноцид по отношению к целым народам.

Начало XX века ознаменовалось попытками исследовать не только общее, но и особенное, отражающее специфику каждой культуры. Так сформировался партикуляризм – философское течение, основанное на исследовании уникальности и неповторимости культур этносов. Ценности партикуляризма широко представлены исследованиями национальной культуры этносов, психологические особенности которой изучали В. Вунд, М. Лацирус, Х. Штеенталь, К. Юнг, В отечественной культурологии рассматривали ментальность этносов как социокультурный феномен – П.И. Гнатенко, А.Я. Гурьевич, Н.Ф. Калина, В.Г. Нестеренко, М.И. Пирен, А.В. Фурман. В XX веке, по выражению Н.А. Бердяева, «современный расовый и национальный партикуляризм приобретает особенную остроту на фоне основного универсализма эпохи». И действительно, часть философов, исходя из принципа стадиальности общественного развития, делали вывод о «неполноценности отдельных культур». Так Э. Трёльч подчеркивает, что «Запад, Ближний и Дальний Восток, культурные народы, народы с неполностью развитой культурой и примитивные народы настолько различны, что об общем содержании культуры современного человечества речь вообще не может идти, они не составляют смысл общего культурного единства». Партикуляризм здесь рассматривается как «мировоззренческая установка на разъединение культур, практика культурной обособленности». Крайними выражениями партикуляризма явились такие негативные проявления как расизм и фашизм. К сожалению, приходится констатировать, что, несмотря на достаточно большое количество самых разнообразных исследований духовной культуры, в целом просматривается тенденция к абсолютизации одной из её сторон, что не может отвечать принципам системного подхода и научного объективного анализа.

Анализ проблемы. История развития цивилизации представляет собой прежде всего историю развития сознания. В смысловое поле партикуляризма относят самый широкий спектр учений, и те, которые позволяют увидеть особенное в проявлении тех или иных культур, и те теории, которые не только противопоставляют одну культуру другой, но и пытаются обосновать исключительность той иной культуры и неразвитость другой. Следовательно, необходима дифференциация различных проявлений партикуляризма, уровни его функционирования. Выделим основные направления в рамках каждого измерения партикуляризма.

Анализируя частное, партикулярное, отметим, прежде всего, разнообразие в выделении типов культур в этнографическом аспекте: антропологической (принадлежность к разным расам, родство по происхождению), этнолингвистической, культур, выделяемых по пространственно-географическим и хронологическо-временным критериям. Однако, данное деление, целью которого является систематизация человеческой культуры по различным основаниям, не представляет интереса для нашего исследования, поскольку данный подход лишён ценностного основания, позволяющее раскрыть то значение, которое придаётся тому или иному виду культуры в сравнении с другими видами культуры.

Для анализа смыслов и значений различных проявлений партикуляризма основаниями для классификации могут быть духовные ценности и проявления «особенного» в культуре. В данной системе можно выделить аксиологическую и мифологическую форму партикуляризма.

Аксиологическая форма духовной культуры партикуляризма ориентирована на раскрытие ценностных оснований данной культуры, духовного арсенала религиозных, нрав-

ственных и эстетических установок, раскрывающих фундаментальные особенности ментальности того или иного народа, важности культуры данного этноса для развития цивилизации. Чаще всего в данных подходах авторы стремятся раскрыть ценностные аспекты той или иной культуры этноса, они выступают основой патриотического воспитания, противостоят попыткам абстрактного космополитизма, копирования, «бездумного» переноса «чужого опыта» в свою социокультурную реальность.

Примером аксиологического спектра можно привести анализ русской души, данных в произведении Льва Толстого «Война и мир», поэзии А.С. Пушкина. К представителям первого направления можно отнести славянофилов – представителей одного из течений русской общественной мысли середины XIX в., выступивших за принципиально отличный от западноевропейского путь развития России на основе ее самобытности. Данную идею поддерживали представители Кирило-мефодиевского братства Кулиш, Т. Шевченко, Г. Костомаров. Идеологию первого направления партикуляризма можно обнаружить также в концепции Восточнославянской цивилизации. Идея евразийской, особой сущности России, присутствует в общественном сознании несколько столетий. Стремление увидеть и раскрыть ценностные компоненты в своеобразии различный типов культур отличает философию Николая и Елены Рерих, философско-социологических повествованиях Всеволода Овчинникова «Ветка сакуры», «Корни дуба», «Сакура и дуб». Индивидуальное своеобразие здесь ценность не только не данного этноса (аксиологический партикуляризм), народа, но и выражение общечеловеческого, что представляет собой наивысший уровень аксиологического партикуляризма, который можно определить как «аксиологический гумманизм».

Культурный партикуляризм рождает этнообразующий миф: возвеличивание этноса осуществляется путем отнесения его к великим предкам. Так формируется *мифологическое* направление, связанное с определённой гиперболизацией форм и проявлений духовной культуры с целью воспитания и углубленной рефлексии. Если гиперболизация не вступает в антагонистические противоречия с научным, аксиологическим, но служит цели возвышения, совершенствования человека, идее патриотического воспитания, то такая форма партикуляризма может называться позитивной или *конструктивно-мифологической*. Примерам позитивной или *конструктивно-мифологической* формы партикуляризма могут являться не только ценности истории, но и сказания, легенды, былины и мифы, которые не претендуют на объективность, но имеют главную цель – гуманистическое воспитание. Миф, сказание всегда содержит элементы вымысла, но миф, как элемент высокой духовной культуры всегда основывается на жизненных реалиях, имеет назначение – возвысить духовное в человеке, а не манипулировать с его сознанием. Различие тонкое, как между комплиментом и лестью: «первое» способствует самосовершенствованию личности, приближению к образу лучшего «Я», а «второе» – достижению целей манипулятора. «Сказание о граде Китяже», воспевание 12 подвигов Геракла безусловно относятся к позитивно-мифологической форме. Отдельную форму мифологических знаний представляют собой донаучные формы построения знания о мире, которые представляют интерес в осмыслении логики формирования науки.

Гиперболизации, которые не только не соответствуют реальным проявлениям национальной истории или ментальности, но претендуют на объективность и входят в противоречие с данными науки могут быть названы как *деструктивно-мифологические*. В отличие от представителей *конструктивно-мифологической* формы партикуляризма, стремящихся раскрыть, сохранить для истории и сберечь в сознании народов реально существующие традиции, проявления национальной ментальности, национальных героев, здесь просматриваются другие мотивы – изменить исторические события

до неузнаваемости, придать им такое значение, которое не только не соответствует истине, но и наносит ущерб воспитанию. Среди подобных мифологем, распространяемых на территории стран СНГ рядом таких авторов, как М. Жмыхов (1990, 2001), Ю.А. Шилов (1990, 1995), Ю. Каныгин (роман-эссе «Путь ариев») Так национальная мифология Ю. Каныгина содержит утверждения об украинской «цивилизации», как о «древнейшей цивилизации мира» [XXI век, с. 311–312].

Наиболее значимую угрозу гуманистическому воспитанию личности представляет собой *метафизическое, изоляционистское* направление, методологической основой которого является утверждения о цикличности, прерывности развития цивилизации, превращающее весь вид человеческой цивилизации в своеобразное «лоскутное одеяло», формирующее представление о более и менее развитых народах. Данные концепции являлись определённой формой социального заказа тех общественных слоёв, которые были заинтересованы в сохранении колониализма и расовой сегрегации.

Националистические и шовинистические концепции составляют основу партикуляризма, как философского направления, связанного с исторической практикой разделения, противопоставления культур с целью манипуляции сознания. Принято считать, что духовная культура в своей первозданности и естественной непосредственности выступает как культура нации, этноса. Национальное или этническое сознание предполагает идентификацию индивида с историческим прошлым данной группы, акцентирует идею «корней» и основывается на идее партикуляризма. Но в концепциях национализма и шовинизма вместо национальной гордости формируется национальное самомнение и высокомерие, презрительное и пренебрежительное отношение к другим народам. Целевая чрезмерная абсолютизация сакраментального, трансцендентного в культуре может привести к трагически неповторимым последствиям: весь мир содрогнулся от последствий духовной манипуляции в сознании миллионов европейцев, совершённой мифом «арийского духа».

Метафизические концепции социокультурного изоляционизма *представляют* подходы, в которых фактически отсуттвует понимание самого процесса становления человечества, как развивающегося саморазвёртывающейся системы. Логика развития мировой культуры включает в себя следующие основные этапы:

1. Этническая культура, формируемая массами ранних человеческих цивилизаций и выполняющая в основном «дифференциирующую функцию в рамках «мы не мы», принципом существования которой является «изоляционизм», резкое разграничение своего и чужого», культура «первой ступени развития социума» [5, с. 196–197].

2. Национальная культура, создающаяся не этносом в целом, а являющаяся продуктом индивидуального человеческого творчества гуманитариев, создающаяся писателями, художниками, философами как духовная общность нации [1, с. 198–199].

3. Массовая культура, транслируемая и создаваемая средствами массовой информации уже как правило вне национальной или этнической состовляющей [1, с. 200].

В современных условиях, по мнению автора флормируется четвёртый тип культуры глобального общества, в котором должны быть переосмыслены многие процессы и аспекты массовой культуры. Содержанием этой планетарной культуры станут общечеловеческие ценности, которые подарили миру великие учителя и пророки, мыслители разных эпох а так же лучшие традиции различных этносов.всеобшим Всеобщим содержанием культуры становится уже не традиция, а осмысление традиции, к самой культуре предъявляются более ввысокие требования. Духовная культура нового мира третьего тысячелетия рождается в условиях социокультурного доминирования, вызовов взваимообогащения. Мера развития человека предопределяет степень развития культуры уни-

версального социума, её качество будет зависеть также и от степени глубины и качества коммуникационного процесса. Партикуляризм в этом отношении преподносит богатый материал для формироваеия единой культуры человечества. Степень ценности различных национальных культур состоит в том, насколько данные виды культур необходимы в формировании духовной культуры универсальных человеческих ценности – духовной культуры человечества.

Переживая трагизм 90-х годов, когда на наших глазах «умирала культура восточнославянской цивилизации», Сергей Кара-Мурза в известной книге «Манипуляция сознания», высказал тревожную мысль о падении одной из важнейших опор цивилизации, которую представляет духовная культура славянского мира. Но не упала, не растаяла в бездне небытия, культура Л. Толстого, Ф. Достоевского, Н. Бердяева, С. Соловьёва, П. Флоренского. В новом тысячелетии выстояла, возродилась русь, а её культура гуманизма продолжает быть опорой цивилизации, продолжает формировать духовность нового мира.

Выводы. Данная классификация партикуляризма будет способствовать проявлению большей гибкости в анализе различных его проявлений, позволит дифференциировать категории национализма и патриотизма и формировать взешенную гуманистическую политику в сфере национальных отношений.

Список литературы: 1. Бердяев И.А. Смысл истории. М., 1990. 2. Древние цивилизации / Ред. Г.М. Бонгард-Левин. М., 1989. 3. Дьяконов И.М. Пути истории. От древнейшего человека до наших дней. М., 1994. 4. Назаретян А.П. «Мораль бронзы» и «мораль стали». Загадка осевой революции. // Философские науки 2007, № 12, С. 5–26. 5. Шендрик А.И. Социология культуры. М.: 2005. – 495 с.

Мовчан Я.О.
м. Харків, Україна

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ

Питання психологічного забезпечення професійної діяльності в останнє десятиріччя поставало досить часто і зараз залишається дуже важливим. В умовах кожної професійної діяльності міститься дуже багато психологічних факторів і особистість фахівця постійно підлягає їхнім впливам. Тому потреба психологічного забезпечення обумовлюється залежністю від нього стану працівника як професіонала, так і просто його особистості.

Дослідженням проблеми психологічного забезпечення діяльності займалося чимало вчених (А.В. Петровський, К.К. Платонов, С.Д. Максименко, М.С. Корольчук, В.І. Алещенко, Р.А. Калениченко, В.А. Чайковський, Г.О. Горбань, В.В. Ягупов, В.В. Говоруха, В. Розов, Л.І. Казміренко та багато інших).

Ми згодні з твердженням Горбаня Г.О., що «психологізація простору життєдіяльності особистості й включення до неї психолога характеризується такими його діями, як психологічний супровід або психологічне забезпечення» [1, с. 41–42]. І він дає таке визначення психологічному забезпеченню: «це сукупність заходів, спрямованих на створення умов, які сприяють адекватному здійсненню особистості у просторі її життєдіяльності, безпечному й гармонійному її розвитку, запобіганню руйнуванню соціальних норм і контактів» [1, с. 45]

Вчений Корольчук М.С. визначає психологічне забезпечення як «комплекс заходів та засобів впливу на психіку особи з метою формування, підтримання та відновлення оптимальної працездатності в щоденних та екстремальних умовах». Він підкреслює,

що «ПЗПД більш розвинене і втілене в Збройних Силах України, оскільки там існує реальна потреба в ефективній та безпечній діяльності, яка пов'язана із впливом комплексу умов професійної діяльності, яка зазвичай визначається як екстремальна».

ПЗПД має певні принципи, які вказав М.С. Корольчук. Це комплексність, безперервність, адекватність, насиченість, інтенсивність їх застосування. Основна мета ПЗПД це формування, підтримка та відновлення оптимальної працездатності фахівців. І система ПЗПД включає:

- «заходи та засоби, які застосовують під час діяльності: психологічну діагностику, психологічну допомогу, психологічний супровід професійної діяльності;
- заходи і засоби, котрі можуть застосовуватися ще до початку діяльності: професійний відбір, психологічну підготовку, психологічну боротьбу (впливи), інженерно-психологічні аспекти комплектування робочого місця та створення умов придатності для життєдіяльності» [2].

Також на ряду з психологічним забезпеченням М.С. Корольчук та В.М. Крайнюк виділяють поняття соціально-психологічного забезпечення. Вони розглядають його у багатьох контекстах: у адаптаційному процесі, при атестації персоналу, яка розглядається як компонент соціально-психологічного забезпечення забезпечення професійної діяльності, у сімейному консультування, психологічне забезпечення переговорного процесу, особливості забезпечення діяльності в екстремальних умовах, соціально-психологічні заходи збереження працездатності, психологічне забезпечення спортивної діяльності [3].

Також у сучасній українській науці існує термін, схожий з психологічним забезпеченням – це морально-психологічне забезпечення. Воно розповсюджене у воєнній сфері. Дослідник Ягупов В.В. визначає його як це систему заходів, спрямованих на формування й підтримання високого морального духу армії, *морально-психологічного стану* й дисципліни *особового складу*, згуртування військових колективів і протидію *інформаційно-психологічному впливу* противника [4].

Дослідники Говоруха В.В. та Іллюк О.О. називають морально-психологічне забезпечення комплексом узгоджених за цілями, часом, послідовністю та засобами заходів, що здійснюються командирами, органами виховної роботи, службами для досягнення високого морального духу особового складу, який забезпечує успішне виконання ними службово-виховних завдань. Також вони виділяють і окремо психологічне забезпечення, яке містить у собі комплекс заходів для підтримання та відновлення в особового складу психологічних якостей, які забезпечують високу психологічну стійкість військовослужбовців, готовність виконувати бойові завдання за будь-яких умов» [5].

Вчений В.В. Журавльов під морально-психологічним забезпеченням службової діяльності розуміє новий вид забезпечення, який інтегрує всі основні види і способи організованого впливу на психіку службовців при проведені заходів, які спрямовані на підтримку їх готовності виконувати завдання [6].

В. Розов називає психологічне забезпечення системою соціально-психологічних, психологічних і психофізіологічних заходів, спрямованих на оцінку і прогнозування адаптації, індивідуальної і групової надійності, безпеки діяльності в екстремальних ситуаціях, психопрофілактику і психокорекцію неадаптивних психічних і психофізіологічних станів з метою оптимального використання індивідуальних адаптивних ресурсів і здібностей для підвищення ефективності діяльності, збереження і відновлення психічного й соматичного здоров’я [7].

Дослідники Казміренко Л.І., Андросюк В.Г., Абрамян В.Ц. виділили свою програму забезпечення працівників міліції при проведенні масових заходів: профілактичні заходи, попередні заходи, безпосередні заходи. У межах попередньої та безпосередньої підготовки

передбачається необхідність реалізації такого психологічного змісту: когнітивна частина; емоційна (мотиваційно-регуляторна) частина; конативна (дійово-практична) частина [8].

Дослідниця Лєбєдєва С.Ю. займалася проблемою психологічного забезпечення професійної і функціональної надійності фахівців снайперських груп. Вона аналізувала соціально-психологічні детермінанти, що впливають на рівень професійної і функціональної надійності та розробила систему психологічного забезпечення, яка була направлена на підвищення ефективності спеціалістів та збільшення їхнього профдовголіття за рахунок розвитку та оптимізації особистісних психологічних ресурсів [9].

На думку Чайковського В.А. психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності підрозділів кримінальної міліції передбачає комплекс організаційних, психологічних, правових заходів, який передбачає використання спеціальних психологічних знань, методів і прийомів психологічного впливу, спрямованих на вдосконалення роботи з персоналом та підвищення якості і оптимізацію оперативно-службової діяльності даних підрозділів. Визначення оптимальної організаційної структури психологічного забезпечення передбачає використання шести базових управлінських функцій: аналіз, прогнозування, планування, організація, регулювання, контроль [10].

А.П. Москаленко, який займався психологічним забезпеченням професійного відбору до ВНЗ системи МВС України, зробив акцент на індивідуально-психологічних особливостях спеціаліста, обґрунтував структуру системи професійно значущих якостей працівника та розробив методику комплексної оцінки рівня розвитку професійно значущих якостей [11].

Воробйова І.Ю. вкладає у психологічне забезпечення такі процедури як визначення системи соціально-психологічних індикаторів діагностики умов праці, визначення професійно значущих психологічних якостей працівників та тренінг професійної підготовки [12].

Вчена Боделан О.Р. займалася психологічним забезпеченням адаптації дітей до навчальної діяльності. Нею досліджувався вплив мотиваційних, емоційно-вольових, інтелектуальних і комунікативних факторів на процес адаптації [13].

Таким чином, проаналізувавши основні праці українських вчених щодо психологічного забезпечення, ми робимо висновок, що це питання та задача здебільшого розповсюджена у військовій сфері та у системі ОВС. Це можна пояснити тим, що саме у цих областях від ефективності, безпеки діяльності, психологічних факторів та багато іншого залежать життя людей. Також вчені поряд з визначенням «психологічне забезпечення» виділяють «морально-психологічне» та «соціально-психологічне». Розглянувши на які компоненти психологічного забезпечення українські дослідники роблять акценти, ми робимо висновок, що ця проблема важлива у будь-якій професійній сфері і вважаємо за потрібне продовжити дослідження цього питання у роботах вчених зарубіжних країн.

Список літератури: 1. Горбань Г.О. Особливості застосування різних форм психологічної практики в управлінні / Г.О. Горбань // Вісник ХНПУ Сковороди. Психологія. – 2012. – випуск 44, частина 1. – С. 41–42, С. 45. 2. Корольчук М.С. Психологія: схеми, опорні конспекти, методики: навч.посіб [для студентів ВНЗ] / Корольчук М.С., Крайнюк В.М., Марченко В.М. – К.: Ніка-центр, 2005. – 320 с. 3. Корольчук М.С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах: навч. посіб. [для студентв вищих навчальних закладів] / М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк. – К.: Ніка-центр, 2006. – 580 с. 4. Ягупов В.В. Морально-психологічне забезпечення / Ягупов В.В. – К.: 2002. – 349 с. 5. Говоруха В.В., Іллюк О.О. Морально-психологічне забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України: навч. посіб. / В.В. Говоруха, О.О. Іллюк. – Х.: Військ. інститут ВВ МВС України, 2002. –

280 с. 6. Журавльов В.В. Морально-психологічне забезпечення несення служби прикордонними нарядами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 20.02.02 «Військова педагогіка та психологія» / В.В. Журавльов. – Хмельницький, 2001. – 18 с. 7. Психологічне забезпечення діяльності в екстремальних ситуаціях [електронний ресурс] / В. Розов. – Режим доступу: politik.org.ua. 8. Казміренко Л.І. Психологічне забезпечення діяльності працівників міліції під час проведення масових спортивних заходів: навч. посібник / Л.І. Казміренко, В.Г. Андросюк, В.Ц. Абрамян. – Чернівці: 2010. – 64 с. 9. Лєбєдєва С.Ю. Психологічне забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / С.Ю. Лєбєдєва. – Харків, 2005. – 31 с. 10. Чайковський В.А. Психологічне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної міліції органів внутрішніх справ України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / В.А. Чайковський. – Київ, 2010. – 16 с. 11. Москаленко А.П. Психологічне забезпечення професійного відбору до вищих навчальних закладів системи МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.03 «Психологія праці; інженерна психологія» / А.П. Москаленко. – Харків, 2002. – 29 с. 12. Воробйова І.Ю. Психологічне забезпечення діяльності працівників ОВС в умовах вияву соціально небезпечної поведінки натовпу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.06 «Юридична психологія» / І.Ю. Воробйова. – Київ, 1999. – 20 с. 13. Боделан О.Р Психологічне забезпечення адаптації дітей шестирічного віку до навчальної діяльності: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.Р. Боделан. – Одеса, 2000. – 24 с.

Москалев Б.Г., Москалева Н.П.
г. Харьков, Украина

БОЛЬШЕВИСТСКАЯ РЕФОРМА ВЫСШЕЙ С.Х. ШКОЛЫ: ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ

Современные проблемы модернизации образования в России и Украине, связанные с реформированием экономики и вхождением этих стран в Европейское образовательное пространство, заставляют еще раз обратиться к истокам советской образовательной системы, созданной большевиками в ходе реформы высшей школы в конце 1920-х–1930-е гг. Это позволяет сравнить и оценить прошлые и нынешние реформы, лучше понять их актуальность и значимость для нынешнего этапа развития наших стран. Мы ограничимся рамками высшего с.х. образования, которое всегда имело особое значение как для России, так и для Украины и еще в дореволюционные времена основывалось на собственных научных и национальных традициях, но в то же время было тесно связано и во многом следовало немецкой (европейской) образовательной модели. Для нее были характерны классические, универсальные знания, глубокая теоретическая и научная подготовка. Практически для всех преподавателей с.х. высших учебных заведений, претендовавших на звание профессора, было обязательным посещение Германии и знакомство с достижениями науки, образования, с.х. и промышленным производством. Например, проф. А.А. Алов (в прошлом директор Харьковского с.х.института, известный специалист в области механизации с.х.) 9 раз ежегодно бывал

в командировках в высших учебных заведениях Германии и Австро-Венгрии, слушал там лекции известных немецких профессоров, знакомился с организацией учебного процесса в с.х. школах и университетах этих стран, досконально изучал производство на заводах с.х. машиностроения Ланца, Эккерта, Вольфа, Мейера, Эбергарда и др. Поэтому, когда в конце 1920-х гг. большевики поставили вопрос о путях развития высшего с.х. образования он, как и многие профессора с.х. института (будучи уже не директором, а заведующим кафедрой), выступал за дальнейшую универсализацию высшего образования (по европейскому образцу), поддержал дирекцию Харьковского с.х. института, предложившую создать на базе института учебно-научно-исследовательский многопрофильный вуз – Украинскую с.х. академию. Однако эти планы не отвечали идеям большевистской образовательной реформы. Для того, чтобы резко увеличить выпуск специалистов, большевики планировали перейти к ведомственному подчинению вузов и их дроблению на узкоспециализированные однофакультетные институты. Поставив стратегическую задачу – создание крупного механизированного с.х. производства по образцу ряда американских хозяйств и избрав американскую модель технической модернизации сельского хозяйства, большевики обратились и к американской образовательной модели.

Советское руководство исходило из того факта, что выпускаемые вузами агрономы были практически незнакомы с опытом работы крупных механизированных хозяйств. В американской модели большевистское руководство привлекал практицизм образовательной системы, ее тесная связь с производством, подчинение теории практическому опыту. Были у этой системы поклонники и среди известных российских ученых: профессора Н. Тулайков, Н. Бородин, академик А. Иоффе. В статье, опубликованной в газете «Известия» в июле 1930 г., А.Иоффе, который активно поддерживал большевиков, убеждал «коллег» в преимуществах заокеанской модели, напоминая, что наши университеты являются продуктом подражания европейским университетам, которые страдают отсутствием целевой установки. «А созданные недавно американские университеты, – писал он, – (при всей однобокости американской системы, недооценки точных наук), наоборот, всемерно приспосабливаются к жизни и ее потребностям» [1]. Более категорично существовавшую в нашей стране систему подготовки кадров для с.х. оценивали сами советские руководители. Заместитель наркома Наркомзема СССР по кадрам Н. Ежов (будущий нарком НКВД), руководивший в 1930 г. реформой с.х. образования, на одном из совещаний назвал Тимирязевскую академию «гигантом по форме» и «кустарным вузом» по сути, который готовит на своих 20 факультетах «мизерное количество работников по отдельным специальностям и по сути – всезнаек». «Такие работники, – заявил Н. Ежов, – которые знают все, а на самом деле ничего не знают, крупному механизированному хозяйству не нужны» [2].

Безусловно, что американская модель в тот период стала своего рода символом ломки старой образовательной системы и создания советской модели. В 1930 г. в США по заданию Главпрофобразования и Зернотреста побывал проф. Г. Студенский, где знакомился с организацией работы с.х.колледжей. Он высоко оценил некоторые стороны американского с.х.образования: специализацию, высокий уровень развития научно-исследовательской работы, практическую постановку обучения. Он рекомендовал ввести в советских с.х. вузах закрепление за районами (в США каждый колледж обслуживал свой штат), с которыми должны согласовываться учебные планы и программы, и в рамках которых должна осуществляться производственная практика студентов и научно-исследовательская работа вузов. Отрицательно оценил он организацию учебного процесса в американских с.х. колледжах, где доминировал традиционный лекционный метод, дополненный практическими занятиями. По этому вопросу мнение Студенского было од-

нозначным: необходимо ликвидировать лекционную систему и заменить ее активными формами обучения, самостоятельным изучением дисциплин на семинарских, групповых, лабораторных занятиях под руководством преподавателей. К своему удивлению Студенский обнаружил в с.х. колледжах (в отличие от технических) плохую организацию производственной практики, а кое-где и ее отсутствие. Студенский пояснил это силою инерции и традиций американской системы, а также тем, что в с.х. колледжах первоклассное оборудование, которое позволяет поставить подготовку на высокий уровень [3].

Большевистская реформа, начавшаяся в 1930 г., включала дробление старых институтов и университетов и создание на их основе однофакультетных вузов (после ликвидации Харьковского с.х. института были созданы Харьковский институт зерновых культур и Харьковский институт механизации и электрификации сельского хозяйства), переход к отраслевому принципу управления и финансирования высшей школы, введение непрерывной производственной практики, отмену старой лекционной системы и дипломного проектирования, сокращение сроков обучения. Вводившаяся новая образовательная система больше соответствовала советской административно-хозяйственной системе, единому государственному планированию; она сопровождалась ликвидацией самостоятельности вузов, сужением внутривузовского самоуправления. Начавшаяся в 1930-е гг. реформа высшей школы, как и другие крупные большевистские проекты реконструктивного периода, носила форсированный характер и была осуществлена в кратчайшие сроки. Она не была подготовлена: отсутствовало в необходимых объемах финансирование, остро не хватало квалифицированных кадров, учебников и программ, учебных помещений и общежитий. Это нередко приводило к дезорганизации учебного процесса, резкому падению качества обучения.

Первые попытки проанализировать ход реформы и сгладить ее наиболее острые углы большевистское руководство предприняло уже в 1932–33 гг. 19 сентября 1932 г. ЦИК СССР в своем постановлении призвал бороться с извращениями в реформе высшей школы, осудил излишнее дробление вузов, бригадно-лабораторный метод, отмену вступительных экзаменов, дипломных и курсовых проектов, завышение удельного веса производственной практики.

Следующим шагом, пытавшимся уменьшить негативные последствия реформы, стало постановление ЦК ВКП(б) (19 октября 1933 г.) о Воронежском с.х. институте (первоначально он был раздроблен на четыре однофакультетных института), в котором отмечалось, что руководящие организации (Трактороцентр, Маслообъединение, Наркомзем СССР), которым последовательно подчинялся Воронежский с.х. институт неправильно проводили решения ноябрьского Пленума ЦК 1929 г. об отраслевом построении высшей школы, осуществляя надуманные механические реорганизации, неоднократно меняли специальности, учебные планы и программы. Все это сопровождалось чехардой руководящих кадров института, срывом строительства учебных корпусов и студенческих общежитий, что привело к резкому снижению качества подготовки кадров. В постановлении отмечалось, что аналогичное положение сложилось в Харьковском институте механизации сельского хозяйства, ряде других с.х. вузов страны.

Постановление запрещало Наркомзему СССР на ближайшие 5 лет проводить реорганизацию вузов, предусматривало создание при Наркомземе специальной инспекции по наблюдению за качеством преподавания. Кроме того, запрещались досрочные выпуски специалистов, командировки и отвлечения студентов на с.х. кампании во время учебного процесса.

Постепенно, преодолевая крайности, несуразности и глупости образовательной реформы советская система стала работать все более эффективно и смогла, в основном,

обеспечить квалифицированными кадрами с.х. производство. Со временем проблема кадрового обеспечения АПК перешла в другую плоскость: плохая закрепляемость специалистов на местах. Были восстановлены крупные с.х. учебные заведения, в т.ч. Харьковский с.х. институт, удалось разрешить антагонизм различных моделей. Н.Бухарин в 1930-е гг., оценивая новую советскую образовательную систему, писал, что нам удалось преодолеть противоречие между универсализмом и специализацией за счет введения политехнического обучения на первых курсах и специализации на старших и таким образом совместить элементы европейской и американской моделей.

В дальнейшем, в условиях НТР и зеленой революции, охватившей страны запада, эта система как и в целом советский хозяйственный механизм стали все меньше соответствовать новым экономическим, техническим, технологическим и гуманитарным требованиям. Начавшиеся в России и на Украине в 1990-е гг. экономические и политические реформы потребовали и реформирования системы обучения, во главу угла которой были поставлены европейские ценности. По сути дела основные элементы этой реформы прямо противоположны основным положениям большевистской реформы. Образовательная система вновь возвращается к принципам универсализма знаний, отказа от узкоспециализированного образования, в практическом обучении упор делается на опыт зарубежных стран, ставится задача укрупнения высших с.х. учебных заведений. Перечеркнутый большевиками в 1930 г. проект создания крупного научного и образовательного аграрного центра в Харькове сейчас близок к реализации. 9 ноября 2012 г. было принято постановление правительства (№ 876-р) о создании Слобожанского аграрного университета за счет объединения трех харьковских вузов. Декларируется отказ от ведомственной системы подчинения и финансирования вузов, расширяется их самостоятельность, студенческое самоуправление. С.х. вузы, как и вся система высшего образования Украины включились в Болонский процесс с целью повышения качества образования и вхождения в европейское образовательное пространство.

Список литературы: 1. Иоффе А. Подготовка технических кадров на Западе / А. Иоффе // Известия. – 1930. – 22 июля. 2. Социалистическое земледелие. – 1930 – 1 августа. 3. Студенский Г.А. Организация сельскохозяйственных колледжей в Северной Америке / Г.А. Студенский // Социалистическая реконструкция сельского хозяйства. – 1930. – № 4–5. – С. 214–225.

Нагайцева Н.И.
г. Харьков, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ ФОНЕТИКИ И ФОНОЛОГИИ КАК КЛЮЧ К ПОНИМАНИЮ ФОНЕТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЕЁ ПРАКТИЧЕСКОМУ ОВЛАДЕНИЮ

I. Изучение любого иностранного языка начинается с изучения его фонетической (и фонологической) стороны, поскольку сразу и надолго встаёт вопрос о фонетически корректной (в нашем случае русской) речи: ведь произношение есть явление, интегрирующее практическое овладение языком.

Во вводно-фонетических курсах идёт речь о соответствии русских букв и звуков. Здесь важен мини-анализ начертания прописных и строчных рукописных и печатных букв и их звукового значения.

При письме иноязычный фонетический акцент не отражается: знаки существуют только для фонем, а несовпадение фонологических оппозиций в разных языках приводит к несовпадению орфограмм (количество орфограмм русского языка для иностранных учащихся больше).

Иностранный акцент возникает по разным причинам, но главная из них – интерференция механизмов реализации фонетических особенностей родного и русского языка. В идеале может быть определено поле фонетической интерференции для конкретного контингента иностранцев, изучающих русский язык как иностранный (РКИ), и предложен ряд практических рекомендаций корректировки и формирования произносительных навыков при обучении русскому произношению, а также блоки упражнений.

Основной принцип композиционной организации сборников таких упражнений – комплексный подход к овладению звуковой системой русского языка на сегментном и суперсегментном уровнях: ритмика, звуки, ударение, интонация.

Есть, на наш взгляд, справедлива точка зрения, что серьёзно фонетикой следует заниматься не только на начальном, но и на продвинутом этапе обучения, уже вполне сознательно относясь к трудностям русского произношения.

Типичные ошибки в разных фонетических сегментах связаны с особенностями языков, которыми владеют иностранные учащиеся. Так, поляки аллофоны безударного [е] опознают лучше, чем аллофоны безударного [а]; произносят огубленный [w] вместо смычно-проходного [л]; различны дифференциальные признаки фонем по языкам: в русском языке – глухость / звонкость, твёрдость / мягкость, а в немецком – напряжённость / ненапряжённость, длительность / недлительность; представители тональных или тоновых языков (некоторые африканские языки, языки Юго-Восточной Азии) испытывают трудности при произношении гласных под ударением, так как этим языкам свойственна равновыделенность и неслитность слогов в слове, слов в словосочетании и даже в предложении; разное движение тона; трудности при произношении отдельных согласных и групп согласных русского языка (напр., для китайцев): *ДН, ТН, ДЛ, ТЛ*; [р, р’]; отдельных слогов типа *ТЯ, ТЁ, ТЕ, ТЮ*, графика которых характеризуется как спаянность букв «в замок» (для большинства иностранцев); у арабов формированию должны быть подвергнуты навыки артикуляции палатализованных согласных, основных аллофонов [е], [о], [ы], аффрикат, заднеязычных, губных [п]–[б]; у латиноамериканцев – губных [б], [в], переднеязычных щелевых [с], [з] и смычных [т], [д] и др.

Лингвисты выделяют универсальные фонетические законы (напр., в русском языке: в конце слова перед паузой может находиться только глухой шумный согласный) и фонетические формулы (специфические формы проявления универсальных законов в разных языках). Последние также могут быть причиной интерференции.

Словесное ударение в языках мира тоже различается, и полного совпадения в сопоставляемых языках нет, а есть специфика в просодической организации слов. Поскольку же известно, что навык акцентуации закладывается на глубинных уровнях ещё в онтогенезе, иностранцу трудно от него избавиться. Ошибки в русском ударении могут быть связаны с нарушением: - его подвижности, разноместности (ср. фиксированное ударение в польском и испанском языках на предпоследнем, а во французском – на последнем слоге); - ритмической модели слов; - редукции гласных и её степеней (различной длительности ударных и безударных гласных); а также – с заменой релевантных акустических характеристик ударных гласных иррелевантными, поэтому методика обучения русскому словесному ударению в идеале тоже должна быть различной для носителей разных иностранных языков.

Сопоставление систем интонационных средств языков также свидетельствует об их своеобразии: смыслоразличительные возможности интонации различны. Так, в русском языке передвижение интонационного центра – ведущее средство смыслового выделения слова, а в венгерском возможности интонационного центра снижены порядком слов.

Интонационные ошибки тоже связаны с «лингвистическим переплетением» (Э. Хауген), т.е. интерференцией, и только через осознанность фонетических и интонационных норм и регулярность выполнения соответствующих упражнений можно корректировать ошибки иностранных студентов во всех видах речевой деятельности.

Практическая фонетика связана с наличием общефонологических универсалий, которыми должны сознательно овладеть лица, изучающие РКИ, независимо от их гуманитарной / негуманитарной специализации.

Теория же необходима для сравнения фонологических систем, лингвистического прогноза фонетической интерференции с целью выработки правил звуковой перекодировки с нерусского языка на русский.

Исходя из вышеизложенных проблем фонетико-фонологического характера, на факультете международного образования НТУ «ХПИ» создано учебное пособие для иностранцев «Фонетика и фонология» [1], в котором изложены основные теоретические постулаты этих разделов русского языка.

II. Разделы языкознания «Фонетика и фонология», рассматривающие звуки речи с разных сторон, являются достаточно сложными для иностранных реципиентов. Этому способствует значительное количество точек зрения на объект изучения, терминологическое разночтение, различные школы, принадлежность носителей родных языков или языков-посредников и русского языка к различным семьям.

Но серьёзное изучение РКИ филологами, переводчиками, а также совершенствование его аспирантами, стажёрами, преподавателями РКИ требуют более глубокого и вдумчивого изучения данных разделов.

Авторы решили остановиться на таком жанре, как конспект лекций (рассчитан на 50 часов), поскольку он позволяет максимально сократить сам объём текстового материала, синтаксические построения при его изложении, дать возможность самому лектору проявить себя, секвестрируя представленные тексты, темы, привнося в изложение своё, индивидуальное, более значимое, на его взгляд.

Конспект лекций включает 11 тем:

1. Предмет фонетики. Фонетические единицы, методы исследования. Фонетика и фонология. Связь фонетики с фонологией.

2. Аспекты изучения звуков речи. Акустическая характеристика звуков. Гласные и согласные и их форманты. Классификация звуков по основным формантам.

3. Артикуляционная характеристика звуков. Артикуляционная классификация гласных и согласных.

4. Взаимодействие звуков в потоке речи. Позиционные и комбинаторные изменения звуков.

5. Функциональный аспект изучения звуков речи. Понятие фонемы. Понятие сильной и слабой позиции. Оттенки фонем в слабых позициях. Вариации и варианты.

6. Система согласных фонем русского языка. Соотносительные ряды фонем. Внепарные фонемы.

7. Система гласных фонем. Гласные фонемы в сильной и слабой позиции.

8. Понятие ударения. Типы и виды ударения. Особенности ударения в русском языке.

9. Интонация. Средства интонации. Типы интонации.

10. Понятие орфоэпии. Стили произношения. Особенности произношения гласных и согласных в слове.

11. Письменная форма речи. Понятие графики и орфографии. Принципы русской орфографии.

После каждой темы следуют вопросы и задания, имеющие целью акцентировать внимание реципиентов на основных положениях лекции, «освежить» и закрепить их знания. Курс снабжён списком доступной и актуальной для изучающих фонетику и фонологию литературы. В нём имеются также таблицы, систематизирующие лекционный материал. Есть также разделы «Проверь себя!» с упражнениями и «После уроков» с факультативными материалами. В Приложении даются артикуляционные схемы русских звуков.

На наш взгляд, изучение фонетики и фонологии по данному конспекту лекций значительно поднимет уровень языковой и речевой компетенции слушателей и повысит их интерес к теоретическому изучению других разделов современного русского литературного языка.

Список литературы: 1. Нагайцева Н.И., Снегурова Т.А. Фонетика и фонология: Конспект лекций для иностранцев / Н.И. Нагайцева. – Х., 2013. – 176 с.

Орел В.В.
м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Проблема «соціалізації» особистості в суспільстві потребує всебічного висвітлення, усвідомлення її різноманітних складових, оскільки соціалізація – міждисциплінарна категорія.

Різноманітні визначення поняття «соціалізація», окрім отримання соціального досвіду, відображають широкий спектр інших процесів і явищ: адаптацію, засвоєння норм, цінностей і ролей, навчання, становлення особистості, набуття нею професійних якостей.

Різноманітні концепції знаходяться в межах категорії «особистість» та «суспільство». Це означає, що всі процеси, що відбуваються між ними, надзвичайно різноманітні. Поліфункціональність процесу соціалізації передбачає, передусім, міждисциплінарність підходів до її вивчення та фундаментальність цього поняття [1].

Процес соціалізації забезпечує підтримання і відтворення соціальної, політичної, економічної, культурної, психологічної та педагогічної сфери. Тому слід враховувати як досвід країн із розвинутою демократією, які вже пройшли етап трансформації, так і специфіку трансформаційного періоду громадсько-політичного життя в нашій державі. Він вивчається, передусім, на базі традиційних психолого-педагогічних концепцій. Це породжує певну диференціацію у наукових підходах та визначеннях. Тому актуальним питанням постає систематизація та інтерпретація накопиченого знання з метою виявлення як традиційних так й інноваційних аспектів соціалізації, які виступають провідною метою формування та розвитку пізнавальної діяльності та активності особистості [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій в педагогіці і психології показує, що існує традиція дослідження взаємовідносин між соціалізацією та освітою. При цьому соціалізація розуміється як процес і результат включення людини в суспільство завдяки засвоєнню культури.

Різноманітні підходи до вивчення явища соціалізації, пов’язані із наступними аспектами: різними періодами життя людини, тобто віковою соціалізацією; різноманітними видами суспільно корисної діяльності людей – професійною соціалізацією; всіма формами масової та індивідуальної свідомості – політичною, етичною, правовою соціалізацією; різноманітними аспектами духовного життя особистості – духовною соціалізацією.

Дослідники висловлюють думку про те, що провідними параметрами взаємозв'язку процесів соціалізації і виховання виступають: параметр мети та параметр пошуку результативних засобів засвоєння людиною соціального досвіду. Обгрунтовуються різноманітні критерії соціальної зрілості людини. Серед провідних критеріїв соціальної зрілості (соціалізованості) особистості ми виділяємо «повагу до себе (відчуття власної гідності)», «повагу до людей», «повагу до природи», «уміння прогнозувати», «творчо підходити до життя», а також «креативність» [3].

На Заході «соціалізацію» інтерпретують в контексті проблеми соціальної адаптації. Виділяють 7 типів взаємин між людиною і суспільством – «культурну адаптацію», «структурну», «шлюбну», «ідентифікаційну», «політичну». Вони формують у людини відсутність упередженості проти норм, правил і культури того суспільства, до якого він адаптується та відсутність в цьому суспільстві дискримінації до тієї соціальної групи або нації, до якої вона належить [4].

Отже, соціалізація зводиться до засвоєння суспільних норм і цінностей. Виділяють цілий спектр різноманітних (інколи протилежних думок) щодо механізмів, за допомогою яких вона відбувається.

Широкий спектр розгляду і трактувань феномена соціалізації є свідченням наступності та взаємовпливу історико-педагогічних та психологічних традицій та інновацій. На сучасному етапі розвитку цих наук розробляється нова концепція соціалізації, в якій, з одного боку, соціальне середовище впливає на людину, а з іншого, формується свідомість особистості, яка має вільний вибір та відповідає за власні рішення.

Дійсно, соціалізація відбувається у різноманітних життєвих ситуаціях, які виникають в процесі взаємодії об’єктивних та суб’єктивних факторів. Існує безліч обставин та варіантів їх поєднання і, відповідно, аспектів соціалізації особистості.

На нашу думку, освіта (передусім, професійна) є провідним і визначаючим моментом соціалізації, основним «інструментом» культурної спадковості поколінь. Вона знаходиться у динамічній взаємодії із людиною (враховує її вікові можливості і обмеження) та процесами її стихійної соціалізації. Саме тому професійна освіта виступає одночасно як чинник та засіб соціалізації.

У зв’язку з цим зазначимо, що педагогіку та психологію цікавить соціалізація людини на всіх вікових етапах. По-перше, вони досліджують зміст категорії «соціалізація» відносно виховання, визначає принципи, зміст, форми і методи, тенденції і перспективи. По-друге, спеціальний розділ педагогіки – соціологія виховання – вивчає суспільство як соціолізуюче середовище, виявляє виховні можливості для пошуку шляхів і засобів використання позитивних впливів на людину та корекції і компенсації негативних.

Саме педагогіка досліджує проблему співвідношення «виховання» і «соціалізації». У зв'язку з цим простежуються два типових підходи до аналізу цього явища: коли зміст поняття «соціалізація» розглядається як вужчий, ніж зміст поняття «виховання» та зміст поняття «соціалізація» аналізується як ширший, ніж зміст поняття «виховання».

Згідно першій точці зору, соціалізація виступає однією із провідних цілей виховання, орієнтованого на всебічне входження дитини у світ соціальних відносин. Інша орієнтується на соціологічні підходи, припускає, що поняття соціалізації є ширшим за поняття «виховання» [5].

«Соціалізація» включає засвоєння людиною, насамперед, норм моралі і права даного суспільства. Суть соціалізації полягає в тому, що людина формується як член того суспільства, до якого вона належить, в процесі залучення, освоєння моральних і правових норм.

Слід зазначити, що норми моралі і права – це те, що є загальним для соціалізації і виховання. Ми дотримуємось тієї точки зору, що виховання є складовою та найважливішою частиною соціалізації, оскільки воно створює основу для морального розвитку особистості.

При цьому соціалізація не зводиться лише до засвоєння моральних норм. Вони є критерієм, показником, орієнтиром стосовно якого можна розмежувати – чи відбувається в процесі пристосування людини до суспільства соціалізація. Усвідомлення цього дозволяє визначати не тільки соціалізацію як процес засвоєння норм моралі і права, але і як процес відхилення від них.

Соціалізація – чинник стабілізації суспільства. Можна виділити дві основні функції соціалізації. Перша: входження людини в об'єктивний світ – окрему частину соціуму, сім'ю або іншу спільність. Соціалізація дає можливість розуміти себе і інтерпретувати поведінку інших людей, взаємодіяти із тими, що тебе оточують. Незнання загальноприйнятих норм, їх недотримання створюють для особи ситуацію непередбачуваності.

Інша функція соціалізації – суспільне відтворення, яке полягає у тому, що відбувається не тільки процес простого відтворення соціальної структури, але і оновлення всієї системи суспільних відносин.

Соціалізація заснована на передачі соціально – культурного досвіду від одного покоління іншому та його засвоєнні. Соціалізація дає можливість суспільству відтворювати себе, вона є умовою збереження і розвитку соціальної культури.

Процес соціалізації – одна із умов збереження і розвитку соціальної культури, засіб попередження і подолання можливих конфліктів між особистим і соціальним.

Соціалізація – не пасивне засвоєння «культурної програми». В процесі соціалізації відбувається перетворення соціального досвіду у власні ціннісні орієнтації.

Соціалізація включає не тільки усвідомлені, контрольовані, цілеспрямовані дії (зокрема, виховання в широкому сенсі слова), але і стихійні, спонтанні процеси, впливаючи на формування особистості, яка пристосовується до існуючих об'єктивних умов свого буття і, одночасно, здійснює процес саморозвитку.

Таким чином, явище соціалізації – міждисциплінарна проблема. Соціалізованість людини визначається мірою засвоєння і ухвалення норм суспільної моралі і права. Соціалізована людина – соціально зріла. Під «соціальною зрілістю» розуміється ступінь розвиненості соціальних якостей людини в конкретному соціокультурному контексті.

Термін «соціалізація» означає сукупність всіх соціальних процесів, завдяки яким людина освоює і відтворює певну систему знань, норм і цінностей, що дозволяють функціонувати у суспільстві.

Кожна людина характеризується репертуаром її життєвих ролей, які поступово змінюються. При цьому рольова соціалізація не повинна зводитись тільки до формування ролей (хоча це виступає основою даного процесу), а розглядатись у значно ширшому контексті – діалектичному поєднанні процесів соціалізації (засвоєнні ролей, запереченні індивідуального, переході від індивідууму до особистості) та індивідуалізації (розвитку рольової автономії, незалежності від ролі, запереченні суспільно-загального, переході від особистості до індивідуальності) [6].

Традиційні інститути соціалізації були ефективні у передачі успадкованих цінностей і норм від минулого. Їх зміст і методи були пов'язані із конкретним типом господарювання, екологічними умовами і соціальною структурою. Традиційна система соціалізації не може бути зразком для швидкозмінного інноваційного суспільства. Об'єктивне ускладнення соціалізації – позитивний соціальний процес, оскільки він забезпечує передумови формування сучасної творчої індивідуальності.

Є суттєві відмінності між цінностями традиційного та постіндустріального суспільства. Для традиційного суспільства характерними є: шанування старших, порядок, патріархальність.

В індустріальному та постіндустріальному на перше місце виходять інші цінності: права людини, свобода, рівність, справедливість, власність, солідарність, безпека.

У суспільстві, яке трансформується, стара система цінностей зруйнована, а нова ще не сформована. Така ситуація притаманна країнам Східної Європи та, зокрема, Україні.

Соціалізація і виховання передбачають освоєння традиційних та інноваційних етичних норм. «Соціалізація» спрямована, передусім, на розвиток «морального клімату» суспільства, а «виховання» – на розвиток духовності конкретної особи.

Якщо суспільство не прагне до формування та розвитку своєї духовності, соціалізація трансформуються в адаптацію, а «підтримка» моральних цінностей суспільства примусовими заходами свідчить про негативні тенденції.

Аналіз різноманітних концепцій соціалізації показує, що всі вони зводяться до одного із двох підходів, що розмежовуються між собою в розумінні ролі людини в процесі соціалізації. Перший підхід припускає пасивну позицію людини, а саму соціалізацію розглядає як процес її адаптації до суспільства, яке формує кожного свого члена відповідно до властивої йому культури. Цей підхід визначений як суб'єктно – об'єктний (суспільство – суб'єкт дії, а людина – його об'єкт). Прихильники іншого підходу виходять з того, що людина бере активну участь в процесі соціалізації і не тільки адаптується до суспільства, але й впливає на свої життєві обставини і на самого себе. Цей підхід можна визнають як суб'єктно – суб'єктний [7].

Розвиток особистості – це закономірна зміна фаз адаптації, індивідуалізації та інтеграції. Проходження «макрофаг» описує життєвий шлях людини: дитинство (адаптація), підлітковий період (індивідуалізація) та юність (інтеграція). Зміна «мікрофаг» характеризує психологічні особливості розвитку кожного із вікових періодів.

Для педагогіки необхідні дані інших наук про соціалізацію, що дозволятиме їй визначати традиційні та інноваційні шляхи інтеграції «виховних сил» суспільства, визначати різноманітні можливості суб'єктів виховання, використовувати і модифікувати педагогічні, психологічні та соціально-психологічні форми і засоби соціалізації людини у суспільстві.

Список літератури: 1. Белухин Д.А. Основы личностно ориентированной педагогики. Курс лекций. – Ч. І. – Москва-Воронеж, 1996. 2. Платонов К.К. Личностный подход как принцип психологии // Методологические и теоретические проблемы психологии / Отв. ред. Г.В. Шорохова. – М.: Наука, 1969. – С. 190–217. 3. Вишневський О.С. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Л.: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенка, 1996. – С. 36. 4. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К., 1998. 5. Кон И.С. Психология старшеклассника. – М., 1980. – С. 179. 6. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників. – К., 1998. – С. 12. 7. Мачеевич С.С. Культура личности – сущность и структура (Подход к системному анализу) // Культура и гуманизм. – М.: Изд-во АПН ЦК КПСС, 1991. – С. 3–20. – С. 15.

Панченко О.І.
м. Харків, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ПІДГОТОВКИ

СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ

Якщо вчитель поєднує у собі любов до роботи
і до учнів, – він досконалий вчитель
(Л.М. Толстой)

Постановка проблеми. Світовий освітній простір об'єднує національні освітні системи, що істотно різняться філософськими й культурними традиціями, рівнем цілей і завдань, якісними станами. Тому варто говорити про цей простір як про єдиний організм, що формується і в кожній освітній системі якого наявні глобальні тенденції й збережено розмаїтість.

Зміст освіти може бути обмежений стандартами регіону, країни, всього світу, але одним із головних завдань освіти є належна підготовка молодих поколінь до успішного життя й діяльності складних умовах мінливого суспільного буття й жорсткої конкуренції на ринку праці. Освітнє середовище, до якого потрапляють студенти-іноземці, різниться від того, до якого вони звикли на батьківщині. Однак освітнє середовище є форма єдності людей як суб'єктів навчання, яка утворюється в результаті їх спільної діяльності. В процесі навчання і виховання людина знаходить соціокультурні норми, що мають історичне значення для розвитку цивілізації, суспільства і людини [8]. Взаємодія викладача і студента значно полегшує процес навчання і зумовлює інтерес до дослідження педагогічних умов як складової освітнього простору.

Аналіз досліджень з проблеми. Кількість іноземних студентів в Україні зростає. Це посилює увагу дослідників до проблем їх підготовки. Різні аспекти їх підготовки у вищих навчальних закладах вивчали українські та зарубіжні дослідники: Н. Булгакова, А. Крайнова, Л. Куришева, Л. Левчук, Н. Маяцька, С. Мордас, О. Резван, Л. Рибаченко, О. Степаненко та інші.

Автори визначають недоліки, характерні для сучасної системи підготовки іноземних громадян. Зокрема, в Україні відсутня державна програма розвитку співпраці з іншими країнами у сфері освіти, яка б максимально враховувала їх інтереси; відсутні угоди про взаємне визнання документів про освіту; слабке програмно-методичне забезпечення підготовки іноземних фахівців; недостатнє використання зарубіжного досвіду підготовки іноземних студентів тощо [1].

Теоретичні і практичні аспекти вивчення проблеми впливу середовища на особистість людини знаходять своє віддзеркалення в роботах психологів К. Абульханової-Славської, Ю. Абрамової, І. Зимньої та інших.

Проте поза увагою дослідників залишається вплив педагогічних умов на ефективність підготовки студентів-іноземців, зокрема з дисципліни «Нарисна геометрія». Не враховуються їх ментальні та психофізіологічні особливості адаптації до навчально-виховного процесу, рівень готовності до навчання в Україні. А це б підвищило ефективність вивчення ними навчальних дисциплін і сприяло розкриттю особистісного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Підготовка іноземних студентів посідає чільне місце серед пріоритетних напрямів освітньої політики розвинутих країн світу. Зараз і ми стаємо свідками й учасниками відродження цілісної системи підготовки спеціалістів для

закордонних держав. Входження України в європейський освітній простір означає для системи освіти України вирішення глобального завдання формування нового мислення, здатного до толерантності і безконфліктної взаємодії з представниками інших культур, до розуміння і усвідомлення своїх дій та їх можливих наслідків. Адаптуватися до студентів, знайти підхід до кожного та створити умови для розкриття потенціалу кожного студента-іноземця – це запорука ефективної підготовки.

Завданням викладача завжди було і є навчити, допомогти, підготовити, сформувати нове творче покоління. Проблема полягає в тому, як організувати навчальну діяльність, щоб студенти не лише поглинали потік інформації, що дається викладачем, але й розуміли, оцінювали цю інформацію. Педагогічні умови відіграють при цьому вирішальну роль. Особистість студента-іноземця, розуміння його як індивідуальності є запорукою успішної організації навчально-виховного процесу в умовах українського освітнього простору. Проблеми розвитку і реалізації особистісного потенціалу досліджують Б. Братусь, Н. Ковальова, Н. Кузьміна, С. Степанов, І. Кучерявий, гуманізації особистісно-орієнтованого підходу в освіті присвячені праці К. Абульханової-Славської, С. Якиманської, В. Ляудис та ін.

Недостатнє знання людини, поверхневе і неповне розуміння її цінності є однією з головних причин дегуманізації людських відносин у всіх сферах суспільного життя, і, зокрема, в освіті. Сучасне розуміння студента-іноземця, як особистості, є вищим проявом людського в людині. Кожна людина має можливість стати особистістю, але не кожна нею стає в дійсності. Один з найактивніших дослідників особистості Б. Братусь вважає, що людську сутність треба добути, людиною треба стати [5].

Педагогічні умови є складовою освітнього середовища, яке, на думку С. Дерябо, є сукупністю всіх можливостей навчання і розвитку особистості, як позитивних, так і негативних. Він вважає, що психолого-педагогічна компонента є основною [4]. На думку В. Рубцова, освітнє середовище – це форма співробітництва (комунікативна взаємодія) [2]. Ю. Мануйлов доводить, що освітнє середовище створює умови, базу (матеріальні та духовні блага, інформаційне поле і т.ін.) для задоволення потреб суб'єкта, здійснення його діяльності; середовище опосередковує свідомість, поведінку суб'єкта; є умовою реалізації отриманих знань, сформованих умінь, самореалізації.

Ми цілком згодні з цими вченими, але у своїй роботі враховуємо і думку самих студентів-іноземців. Найскладнішим у перший рік життя в Україні вони вважають адаптацію [3]. Педагогічні умови як важлива компонента освітнього середовища сприяють успішній адаптації до навчання. Від педагогів, з якими стикаються студенти на першому курсі, залежить враження про Україну та її систему освіти. На думку студентів, ідеальним «прискорювачем» адаптації є атмосфера «доброго дому», де кожен студент-іноземець зможе знайти себе [3]. В дійсності необхідність ефективної підготовки студентів-іноземців ускладнює ставлення викладачів до них як і до слов'янських студентів.

Проведені дослідження підтверджують, що 74% викладачів вищих технічних навчальних закладів (дослідження проводились на базі Харківського Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ») вважають, що основним є передача знань, лише 26% респондентів в визнають і важливість сприятливих педагогічних умов, в процесі навчання враховують ментальні та психофізіологічних особливості сту-

дентів-іноземців, фактор адаптації і готовність до особливостей навчально-виховного процесу в Україні.

Особистість викладача, його професійні, людські та морально-етичні-якості завжди є визначальними в педагогічному процесі, а сьогодні набувають ще більшого значення у зв'язку зі зміною цілей і функцій освіти на сучасному етапі. Однією із характерних особливостей сьогодення є певне зниження ролі викладача як єдиного джерела і носія наукових знань для студентів. Безліч інформації студенти можуть знайти в Інтернеті. Однак у них відсутній досвід її систематизації, методологічного аналізу й оцінки достовірності. Тому сьогодні істотно зростає роль викладача як експерта і консультанта, здатного допомогти студентові правильно орієнтуватися у світі наукової інформації.

Разом з тим розширюється діапазон психологічного і педагогічного впливу викладача на студентів-іноземців. Адже, як зазначалось вище, важлива не тільки ефективна підготовка спеціаліста, але і його особистісний розвиток.

Тому сьогодні викладач вже не може бути тільки фахівцем у певній сфері науки і техніки, провідником відповідних знань і інформації, він повинен бути педагогом, психологом [5]. Від цього істотно залежить успішність його педагогічної діяльності, професійний і особистісний авторитет, ефективність підготовки майбутнього конкурентоспроможного покоління.

Оптимізація педагогічного спілкування є важливою умовою соціально-психологічної адаптації студентів-іноземців до навчання в Україні і дозволяє більш ефективно здійснювати їх підготовку. Аналіз свого власного досвіду автора з викладання студентам-іноземцям і теоретичні положення дають змогу визначити такі фактори, що впливають на створення сприятливих педагогічних умов для ефективної підготовки студентів-іноземців.

Використання комунікативної функції педагогіки, яка спрямована допомогти налагодженню контакту між студентом і викладачем. Метою є успішне вирішення педагогічних завдань з підготовки студентів-іноземців на початковому етапі професійної підготовки. Прояв рівних дружніх відносин з усіма студентами групи, знання і врахування викладачем індивідуальних рис і якостей студентів-іноземців, які є представниками різних етнографічних груп.

Емоційний зворотній зв'язок між викладачем і студентами. Рівень розуміння і глибина засвоєння навчального матеріалу студентами-іноземцями та їхнє ставлення до нього перевіряється по поведінці, різним реакціям окремих студентів чи групи в цілому. Аналізуючи цю реакцію, викладач має можливість правильно реагувати на неї і при необхідності корегувати процес вивчення дисципліни. Це можна зроби шляхом зміни форм навчання, пристосовуючи їх до індивідуальних рис студентів-іноземців.

Формування освітнього середовища на основі норм міжособистісного спілкування на основі толерантності, доброзичливості, взаємної поваги та прагнення підтримувати сприятливий психологічний клімат в колективі [7].

Суб'єкт-суб'єктний характер взаємодії і взаємовідносини у процесі педагогічної діяльності. Такий характер взаємодії і взаємовідносин у процесі педагогічної діяльності був помічений і підкреслювався спеціально ще в глибокій давнині. Про це, зокрема, свідчить цитата з Талмуда, священної книги іудейської релігії: «Багато в чому я навчи-

вся у своїх наставників, ще більшому – у своїх товаришів, але більше всього – у своїх учнів». Для здійснення такої взаємодії необхідно застосування комплексного підходу, який має виходити із знання особистості студентів-іноземців і технологій педагогічної співпраці.

Перехід від масово-репродуктивних форм і методів викладання до індивідуально-творчих. Протягом останнього десятиліття сформувалась вітчизняна педагогіка гуманістичного напрямку, в якій особистість розглядається як неповторна унікальна цілісність, як активна творча істота, яка може впливати на своє життя і розвиток. Кожен студент являє собою головну цінність зі своїми особливим неповторним внутрішнім світом, своїми інтересами, потребами, здібностями, можливостями та особливостями. У навчально-виховному процесі все повинне бути спрямоване на розвиток особистості студента.

Висновки. Таким чином, урахування психофізіологічних, ментальних особливостей студентів-іноземців як суб'єктів навчання є визначальним у раціональній організації навчального процесу. Правильне врахування цих особливостей студентів-іноземців і створення сприятливих педагогічних умов – запорука ефективної підготовки майбутнього конкурентоспроможного покоління. Зміст освіти має орієнтуватись на забезпечення розвитку і самовизначення особистості студента-іноземця. Особистість викладача при цьому відіграє вагому роль. Ми поділяємо думку К. Ушинського, який вважав, що тільки особистість може діяти на розвиток і становлення особистості, тільки характером можна створити «характер».

Список літератури: 1. Адаменко О.В., Разорьонова М.В. Аналіз тематичного спектра дисертаційних досліджень з питань підготовки іноземних студентів в Україні (1990–2009 рр.): Режим доступу: http://www.lib.tsu.ru/mminfo/000349304/12/image/12-123.pdf00. 2. Габа І.М. Освітнє середовище: соціально-психологічна парадигма: Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpip/2010_22/sb22_05.pdf. 3. Дахлаб Сеид Али Личность преподавателя в системе подготовки иностранных граждан / Дахлаб Сеид Али // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: Тези міжнар. наук.-теор. конфр. студ. і аспір. – Харків: НТУ «ХПІ», 2011. – Ч. 2. – С. 209. 4. Дерябо С.Д. Формирование ценностной ориентации воспитанников образовательных учреждений / С.Д. Дерябо // Высшее образование в России. – 2007. № 3. – С. 34–38. 5. Зміст і сутність педагогічної діяльності: навчальний посібник / [О.Г. Романовський, О.С. Пономарьов, С.М. Пазиніч та ін.] – Харків: НТУ «ХПІ», 2007. – 228 с. 6. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. Науково-методичний посібник / Зязюн І.А. – К.: МАУП, 2000. – 312 с. 7. Ігнатюк О.А., Сладкіх І.А. Студентська мобільність: світові та вітчизняні тенденції розвитку // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – Харків: НТУ «ХПІ», 2009. – № 3. 8. Культура. Нравственность. Религия. (Материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 1989. – № 11. – С. 30–63.

Петутина Е.А.
г. Харьков, Украина

ДОСУГОВАЯ АКТИВНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ТЕХНИЧЕСКОГО ВУЗА

Одним из важнейших факторов развития личности является ее досуговая активность как проявление социальной активности – качества, реализуемого в самодеятельности. Не случайно экономически успешные и развивающиеся страны усилили с начала XXI в. внимание к сфере свободного времени: повышение уровня культуры досуга способствует росту творческого потенциала общества в целом, оказывает влияние на его перспективы, исторические судьбы.

Широкие познавательно-развивающие возможности досуга, свободный выбор тех или иных видов творческой деятельности, любительских занятий, общение, самообразование, самовоспитание и вместе с тем содержательный, полноценный отдых, элементы игры и зрелищности, духовное наслаждение, радость, удовольствие – все это помогает решать важные социальные проблемы, формировать новые модели образа жизни.

К сожалению, научный анализ досуговой активности в работах российских и украинских ученых носит мозаичный характер преимущественно иллюстративного плана. Исследуются отдельные аспекты массовых и элитарных форм досуга, его коммерческих и творческих начал, влияние на эмоциональную культуру личности, роль различных видов профессионального и любительского искусства в досуговой сфере. В редких публикациях анализируется проблема «образование – досуг». В этой связи актуальной представляется задача целостного изучения досуга как социокультурного феномена, а также образовательного пространства вуза как фактора формирования досуговой активности преподавателей и студентов, ведь именно досуг выступает сферой наиболее свободного самопроявления и самовыражения личности.

Важный аспект данной проблемы – соотношение понятий «свободное время» и «досуг». Подходы к их трактовке в научной литературе достаточно противоречивы: иногда они употребляются как синонимы, чаще же различаются. Мы будем исходить из того, что свободное время, как одно из условий и одновременно пространство развития личности освобождено от обязательной работы, общественных поручений, семейных и бытовых забот и физиологической жизнедеятельности (сна, питания и пр.). Досуг же выступает в качестве специфической сферы свободного времени личности, являясь временем свободного самовыражения ее сущностных сил. Возможность выбора видов активности на основе собственных интересов и предпочтений – основной признак, отличающий досуг от свободного времени.

Содержание досуговой активности по своей природе многогранно. С одной стороны, она служит восстановлению и развитию физических и психических сил человека, его интеллектуального потенциала, с другой, – охватывает все многообразие видов, форм и способов деятельности, направленной на самосовершенствование, самореализацию творческой личности исходя из ее потребностей и собственного удовольствия. В силу этого досуг является относительно самостоятельной сферой жизнедеятельности личности и особой подсистемой культурной жизни общества, функционально объединяющей социальные институты, призванные обеспечивать распространение духовных ценностей, их творческое освоение людьми в сфере досуга.

В научной литературе Украины и России в этой связи активно разрабатывается понятие культуры досуга, которая определяется как качественная характеристика деятельности на досуге и вместе с тем набор ценностных ориентаций и форм поведения, а также готовность к участию в социально-значимых видах деятельности, способствующих реализации творческого потенциала человека.

Формирование культуры досуга как фактора развития личности преподавателя стало одной из задач исследования, проведенного социологической лабораторией кафедры этики, эстетики и истории культуры «Преподаватель НТУ «ХПИ» 2009–2010». Данные социологического опроса прежде всего свидетельствуют о том, что досуговая активность педагога зависит не столько от социокультурной ситуации в стране, регионе, конкретном вузе, сколько от его духовного потенциала, ценностных ориентаций. Именно их структура задает программу и направленность различных форм досуга.

Важнейшими источниками и средствами приобщения к ценностям культуры, факторами свободного выбора времяпрепровождения для педагогов технического университета являются: искусство (75,9% опрошенных); гуманитарная литература (50,3%); достижения науки и техники (41,9%); семейные традиции (28,8%); преподавательская деятельность (26,2%); туризм (24,1%); техническая литература (21,5%); национально-культурные традиции и религия (по 18,8%).

Исследование показало, что досуговая активность преподавателей вуза достаточно многообразна по диапазону. Среди ее структурных элементов наиболее актуальны познавательный, художественный, коммуникативный и релаксационный.

Первое ранговое место занимает изучение научной литературы по специальности (81,0%). Большинство преподавателей в свободное от учебных занятий время совершенствует педагогическое мастерство и работает над источниками профессиональных знаний. Необходимую информацию по специальности многие респонденты находят при чтении периодических изданий (58,5%). Больше половины опрошенных (53,1%) с этой целью регулярно просматривают специальные TV программы. 53,5% преподавателей НТУ «ХПИ» посвящают свой досуг работе в Internet. Последнее ранговое место среди познавательных форм досуговой активности занимает коллекционирование (6,1%); правда, следует признать, что такой элитарный досуг зачастую требует больших материальных затрат.

Весьма значимой, согласно результатам социологического исследования, является досуговая активность, проявляющаяся в сфере художественной культуры. 62,6% респондентов среди разнообразных занятий, которым они отдают предпочтение в свободное время, выделяют чтение художественной литературы. 11,0% респондентов регулярно занимаются художественным творчеством, а 52,7% – редко, но все же находят время для занятий художественной фотографией, декоративно-прикладным искусством, кинолюбительством, литературным и изобразительным творчеством. Для технического вуза такие данные следует считать достаточно значимыми. Известно, что любительское искусство качественно отличается от профессионального и народного (фольклора) не только по своему происхождению и ориентации, но и по конечным продуктам. И, несмотря на то, что непрофессиональные художники, как правило, не создают шедевров, их творчество способствует реализации гедонистического начала, а

ведь чувства радости, удовольствия, наслаждения так важны в жизни преподавателя, который постоянно общается со студентами и коллегами.

Поскольку досуговая активность в данном случае реализуется как единство производства и потребления отметим, что не только наше, но и другие социологические исследования показывают явный сдвиг общей направленности в сторону потребительской активности. 17,9% преподавателей вуза часто посещают выставки и музеи, 13,6% – театры и только 3,2% среди досуговых занятий выделяют просмотры художественных фильмов в кинотеатрах. И хотя восприятие произведений искусства непосредственно не связано с практическим действием и ограничивается актом созерцания, это нисколько не снижает роли художественного творчества в формировании активности личности. Ведь созерцательность вовсе не аналог пассивности, она есть другой (в соотношении с производством) способ активного отношения человека к миру. А вот что он выберет и вберет в себя прежде всего зависит от его жизненной позиции, знаний, вкуса, профессиональных интересов, возраста и пр. Образы искусства интерпретируются и творчески обогащаются каждым зрителем и слушателем, соотносятся с его опытом, окрашиваются его личностными ассоциациями, становятся частью самосознания.

Досуг преподавателя невозможно представить вне его общения с другими людьми, которое выступает одним из фундаментальных компонентов человеческой жизнедеятельности. Общение осуществляется между субъектами, каждый из которых является носителем активности и предполагает ее в своих партнерах. Человек, вступающий в контакт с другим, видит в нем равного себе и расчитывает на активную обратную связь – обмен опытом, информацией, умениями, навыками, результатами деятельности, а не на одностороннее их отправление или снятие с объекта. Данное обстоятельство чрезвычайно важно для анализируемой проблемы поскольку позволяет рассматривать общение как одну из сфер проявления творческой сущности досуговой активности. Для всех участников общения оно одновременно является способом формирования соответствующих сущностных сил и их реализации. Это имеет место даже в тех случаях, когда вступающие во взаимодействие субъекты руководствуются различными целями. Таким образом, спецификой общения является направленность партнеров друг на друга, ориентирующаяся на каждого из них именно как на субъекта. 55,2% опрошенных преподавателей среди разнообразных форм досуга отдают предпочтение общению с друзьями; 50,3% – активно общаются в Internet; 7,9% – часто общаются с близкими и друзьями во время посещений кафе и ресторанов.

Как показало исследование, коммуникативная составляющая досуга тесно связана с релаксационной. Для 42,1% преподавателей НТУ «ХПИ» хорошая физическая подготовка позволяет успешно справляться со сложной педагогической деятельностью. 31,0% преподавателей часто занимаются спортом, 41,3% – это удается делать редко. У 28,3% опрошенных занятия физкультурой и спортом формируют такие личностные качества, как самоконтроль и силу воли, а у 14,2% – эстетические потребности и вкус. 28,4% преподавателей утверждают, что просмотр спортивных TV передач помогает хорошо отдохнуть и улучшает настроение. И только 19,5% респондентов считают, что физкультура и спорт в их жизни существенной роли не играют.

26,2% преподавателей вуза часто совмещают отдых с работой на даче, а 19,8% – отдают предпочтение путешествиям.

Исследование подтвердило наличие противоречия между интересами в виде «желаемого досуга» и «реализуемым досугом», выражающим реальную активность в сфере свободного времени преподавателей. При этом ярко проявляется индивидуализация и дифференциация их сознания, рационализм и прагматизм ценностных ориентаций. Досуговая среда предоставляет личности большие возможности для разнообразных форм ее активности, но при этом создает проблемную ситуацию, связанную с эффективным использованием личностного потенциала.

Дальнейшее исследование причин и механизмов формирования предпочтений досуговой активности, направленной на самовыражение и самообразование преподавателей, поиск оптимальных способов организации учебно-воспитательного процесса как фактора культуры досуга позволит выйти на новый уровень осмысления места и роли досуга в образовательном пространстве вуза.

Список литературы: 1. Акимова Л.А. Социология досуга. – М., 2003. 2. Ариарский М.А. Прикладная культурология. – Спб., 2001. 3. Дробинская Е.И., Соколов Э.В. Свободное время и развитие личности. – Л., 1983. 4. Жарков А.Д. Технология культурно-досуговой деятельности. – М., 2002. 5. Максютин Н.Ф. Культурно-досуговая деятельность: конспект лекций, опорные занятия и определения. – Казань, 1995. 6. Стрельцов Ю.А. Культурология досуга: учеб. пособие. – М., 2002.

Пономарьов О.С.
м. Харків, Україна

ФІЛОСОФІЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Сьогодні проблеми педагогіки вищої школи привертають пильну увагу як дослідників, так і викладачів-практиків. Їх інтерес значною мірою зумовлений загально визнаною кризою світової системи освіти взагалі й особливо вищої освіти. Сутність цієї кризи полягає у тому, що традиційні цілі, зміст і характер традиційної підготовки фахівців вже не відповідає реаліям часу, які не просто відрізняються від ще начебто недавнього минулого, а й постійно та динамічно змінюються. З позицій нашого дослідження особливий інтерес викликає зміна системи життєвих цілей і цінностей, моральних принципів, естетичних смаків та ідеалів, а також їх істотна і часто досить глибока диференціація за віковими та соціальними стратами, що помітно збільшує психологічну дистанцію між викладачем і студентом, ускладнює взаєморозуміння між ними. Ця ситуація вимагає свого глибокого аналізу з позицій сучасної філософії освіти.

Необхідно враховувати й такі іманентні людям старшого віку риси, якими є прагнення до повчань, впевненість у справедливості саме їхніх переконань і думок, неприпустимість самої можливості визнати раціональність цінностей, поглядів, думок, праг-

нень та інтересів молоді, її ідеалів. Цікаво, що тенденція така практично супроводжує всю історію людства, а її хибність підтверджує науково-технічний і соціальний прогрес. Однак, на наше глибоке переконання, не слід вважати таку ситуацію і абсолютно безплідною. В дійсності здоровий скепсис і критичне ставлення представників старших поколінь певною мірою виступає своєрідним механізмом стримування й перевірки нових ідей, сприяє їх доведенню до необхідних кондицій та відкиданню явно шкідливих чи недостатньо визрілих пропозицій.

Все це виступає свідченням необхідності більш толерантних відносин між поколіннями, особливо в системі освіти. Не випадково відома дослідниця сучасних проблем педагогіки С.О. Сисоєва так детально аналізує характерні особливості розвитку освіти і особистості у складних умовах глобалізації та постіндустріального етапу розвитку цивілізації. Вона підкреслює, що Сисоєва, «постіндустріальна культура підкреслює унікальність людини. Інтелект і творчий потенціал людини стають основною продуктивною силою суспільства, що означає посилення ролі людського фактора, *особливо таких якостей людини, як її самобутність і самоцінність*. Саморозвиток і самореалізація в культурі стають важливою суспільною цінністю, а *формування здатностей до творчості, самоудосконалення і навчання впродовж життя – завданням педагогіки*» [1, с. 57–58].

Необхідність пошуку не просто «спільної мови» викладача і студентів, а їх взаєморозуміння і взаємоповаги, без чого неможливе належне здійснення навчально-виховного процесу, вимагає від кожного з нас активної педагогічної творчості і високої загальної та професійно-педагогічної культури. На це також дослідниця прагне привернути увагу освітян [2]. Хотілося б додати, що у сфері освіти творчість педагога, його невпинний пошук найбільш прийнятних шляхів і методів роботи з кожною конкретною аудиторією, з кожним конкретним студентом, дійсно реалізуючи часто лише декларований індивідуальний підхід.

Сьогодні процеси демократизації суспільного життя, плюралізм думок, ідеологій, світоглядних позицій і релігійних вірувань ускладнюються і збагачуються ще й впливом глобалізації й інтенсивної міжкультурної взаємодії. Вони поступово розмивають традиційні моноетнічні межі функціонування соціуму і вимагають формування нового характеру ставлення як індивідів, так і різних соціальних та національно-культурних груп один до одного. За цих умов толерантність має стати одним з провідних принципів педагогіки.

Не випадково О.Ю. Клепцова так детально аналізує проблеми психології і педагогіки толерантності. Вона здійснює теоретичний аналіз висвітлення цього феномену у філософській та психологічній літературі, особливу увагу приділяючи його ціннісним аспектам. Звертаючись до типології гуманістичних цінностей В.О. Кувакіна та П. Куртца, дослідниця показує місце толерантності в системі моральних цінностей гуманізму [3]. У свою чергу, А.О. Погодіна розглядає толерантність як специфічну інструментальну цінність особистості та своєрідний орієнтир сучасної освітньої політики.

Основним інструментом формування і розвитку толерантності постає діалог. Він має використовуватися на всіх рівнях людського спілкування – від міжособистісних відносин до міжконфесійних і міжнародних переговорів. При цьому діалог не є простою згодою з позиціями партнера та відходом від своїх позицій та інтересів, він має допомагати пошуку того спільного, що, власне, і привело партнерів до переговорів. Особ-

ливого значення діалог набуває в системі освіти, передовсім у педагогіці вищої школи. Він має стати ефективним засобом спілкування, що активно сприяє успішному досягненню всіх цілей освіти. Мається на увазі не тільки формування високої професійної компетенції фахівця, а й його виховання, особистісний розвиток і соціалізація.

Цілком справедливо А.І. Кузьмінський та В.Л. Омеляненко вказують, що «спілкування виконує не лише пізнавальну роль, а є своєрідним практичним людинознавством, оскільки за допомогою спілкування особистість пізнає не тільки іншу людину, а й саму себе» [4, с. 321]. Цілком погоджуючись з цією тезою, вважаємо, що таке пізнання є складним поліциклічним процесом, воно відображає не тільки і не стільки гносеологічні аспекти спілкування, скільки його онтологічний статус та аксіологічні моменти. І саме ця його філософська багатофункціональність розширює можливості спілкування та активно сприяє формуванню і розвитку толерантності.

Більш того, через об'єктивне існування суперечностей між суспільством і людиною, між індивідуальними і суспільними цілями й інтересами виникає потреба у створенні ефективних механізмів їх узгодження. Самі ж ці механізми також сприяють більш адекватному сприйняттю багатоманітності суспільства не як якоїсь абстрактної даності, а як специфічної сукупності індивідів, якій притаманні синергетичні властивості. Вони зумовлюють його принципово нові якості, не властиві ні жодному члену суспільства, ні жодній соціальній групі. Це зумовлює необхідність толерантних відносин вже між індивідом і соціумом.

Оскільки мета вищої школи полягає не просто у формуванні професійної компетентності майбутнього фахівця, а в його підготовці до успішного життя й діяльності в умовах конкретного суспільства, важливим і вкрай відповідальним завданням педагогіки стає і прищеплення йому толерантності. Однак і цим не обмежуються сфери людського буття, пов'язані з потребами у толерантності. Її формування і розвиток необхідні не тільки для відносин належного спілкування і співпраці між особистостями та соціальними групами. Людина як невід'ємна частина природи просто зобов'язана дотримуватися толерантного ставлення до середовища свого мешкання, тим більш, що саме воно в решті решт забезпечує можливість нормальної життєдіяльності людини і соціуму.

Але результатом господарської діяльності людини стало не тільки істотне забруднення навколишнього природного середовища й вичерпання багатьох видів його ресурсів, а й створення своєрідної «другої природи», техносфери, масштаби впливу якої на людину і природу зумовили те, що вона вже вийшла з-під контролю свого творця і функціонує за власними закономірностями. У зв'язку з цим один з провідних сучасних німецьких філософів В. Гьосле цілком справедливо зазначає, що «технічна діяльність людини тісно пов'язана з теоретичною та інтерсуб'єктивною. Прагнення людини планомірно вторгатися в природу є, в решті решт, тільки зворотним боком її чистого та неупередженого пізнання – обидві позиції передбачають чіткий поділ на суб'єкта та об'єкта, який відрізняє людину від тварини» [5, с. 104].

Хоча сама техносфера стала в дійсності одним з проявів інтолерантного ставлення людини до природи (і, як не парадоксально, в цьому теж проявилася відмінність Homo sapiens від тварини!), сьогодні як ніколи раніше гостро постає проблема забезпечення гармонізації відносин в системі «людина – суспільство – природа – техносфера». Усві-

домлення потреби покласти в їх основу принцип толерантності зумовлене розумінням того положення, що це стає чи не єдиною можливістю збереження виживання людської цивілізації на нашій планеті. Ось чому філософія толерантності повинна стати невід'ємною частиною філософії освіти, а її прищеплення учням і студентам, а через них і всьому населенню взагалі стає одним з найважливіших завдань педагогіки, професійної діяльності шкільних вчителів і викладачів вищих навчальних закладів.

Філософська традиція розглядати досліджувані феномени у їх цілісній єдності та в системному взаємозв'язку і взаємодії із зовнішнім відносно них середовищем зумовлює потребу в постановці проблеми толерантності стосовно можливості її реалізації в педагогічних технологіях. Відразу зазначимо, що для успішного її розв'язання необхідно виходити з принципу системної цілісності навчально-виховного процесу, оскільки досить складний і суперечливий процес формування і розвитку толерантності має відбуватися у всіх його складових: у навчанні, вихованні, особистісному розвитку й соціалізації студента. Особливо відповідальна місія у цьому питанні має бути покладена на викладання циклу соціально-гуманітарних дисциплін. Однак це зовсім не означає приниження чи когось ігнорування виховної ролі викладачів інших дисциплін, особливо тих, що утворюють цикл фахових дисциплін.

Саме вони звичайно відіграють найбільш впливову роль у вихованні та особистісному розвитку студентів, вони є найменш віддаленими від студентів. Це пов'язано з тим, що, по-перше, до вивчення фахових дисциплін студенти приходять переважно вже на старших курсах, коли вони стають дорослішими, у них вже певною мірою сформувалася система життєвих цілей і цінностей, певні світоглядні позиції, морально-етичні принципи і переконання. По-друге, саме викладачі, які, власне, й перетворюють студента на професіонала, як правило, звичайно користуються у них найбільшим авторитетом і повагою, особливо коли ці викладачі самі є справжніми професіоналами у відповідних сферах.

Підкреслюючи роль викладача у формуванні та розвитку толерантності у студентів, зазначимо, що він як педагог і особистість сам повинен бути не просто толерантним, а являти взірець толерантності й мудрості. Попри образи, різні непорозуміння, навіть можливі гострі конфлікти педагог має залишатися спокійним, не виявляти своєї неприязні до будь-якого студента і вміти зажди розрядити складну ситуацію. Для цього неодмінними рисами його характеру повинні бути доброзичливість, розвинене почуття гумору, швидка реакція на різні нестандартні випадки, імпровізація і дотепність. Ці риси частково входять до загальної структури педагогічної майстерності й професійно-педагогічної культури викладача, однак їх постійно треба розвивати.

Сьогодні вкрай необхідно розвивати творчий підхід до своєї професійної діяльності, обов'язково враховуючи реалії суспільно-політичного, соціально-економічного і духовно-культурного життя. Адже вони змінюють ставлення до багатьох традиційних положень. Скажімо, студент запізнився на кілька хвилин на вашу лекцію. Що з ним робити? Традиційно більшість викладачів, прагнучи підтримувати трудову й навчальну дисципліну, залишали його за дверима до перерви. Я ж впевнений, що недоречно лишати його можливості працювати з групою, освоювати матеріал, що викладається. А якими можуть бути користь і наслідки для самого викладача і для студента після того,

як він простоїть під дверима до перерви? Студент втратить можливість прослухати матеріал і, цілком імовірно, сам його вже ніколи не вивчить. Крім того, він затаїть образу на викладача. Останній же навіть не помітить цього, впевнений у тому, що він діяв цілком правильно. З формальної точки зору, можливо й правильно, але з позицій толерантності, яку він повинен формувати у студента, він завдав істотної шкоди своїй виховній діяльності, а може і взагалі звів її нанівець.

А що, коли цей студент є іноземцем чи взагалі представником іншої культури, в якій вільне відвідування занять вважається нормою? Як же він зрозуміє вчинок викладача? Скоріш за все, як прояв свідомої дискримінації за національною, расовою чи релігійною ознакою. Віце сприйме як упереджене ставлення до себе не як особистості, а як до представника відповідної етнічної, національної чи культурної спільноти. Є. Бистрицький не випадково розглядає проблему конфлікту культур як одну з серйозних проблем сучасності. Вчений проводить її аналіз саме в контекстів філософії толерантності [6]. Система ж освіти, перш за все вища школа, виступає таким суспільним інститутом, саме призначення якого полягає у збереженні, примноженні й передачі від одного покоління до іншого надбань матеріальної і духовної культури. Один же з важливих проявів духовності індивіда якраз і полягає у його толерантному ставленні до інших людей, до суспільства в цілому й до зовнішнього середовища взагалі у самому широкому розумінні цього терміну.

Зазначимо в той же час, що толерантність не має нічого спільного з конформізмом, з пасивним ставленням до порушення моральних і правових норм й до нехтування загальнолюдськими цінностями. Навпаки, завдяки своїй загальній спрямованості на людяність і доброзичливість міжособистісних та інших відносин, толерантність має активно боротися зі всіма антигуманними явищами, зі всіма проявами ненависті й ворожості до тих людей, які не так виглядають, не так говорять, не тому Богові моляться. Ця боротьба сьогодні вкрай потрібна й нашому суспільству, в якому, на жаль, ще існують глибокі розколи по кількох площинах – політичній, географічній, мовній, релігійній та інших, які штучно підтримуються політиканами, оскільки за умов їх існування легше вводити людей в оману й досягати своїх цілей.

Ось чому система освіти повинна посилити роль розвитку толерантності у студентів, яка б сприяла консолідації народу України та його перетворенню в єдину політичну націю в якій існує плюралізм не тільки думок і поглядів, а й мов, культур, релігій тощо, який відображає барвистість і духовне багатство нашої прекрасної країни та її доброзичливого працелюбного народу.

Список літератури: 1. Сисоєва С.О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: Монографія. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – 324 с. 2. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість у науковому просторі педагогіки // Філософія педагогічної майстерності: Зб. наук. пр. / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – С. 51–80. 3. Клепцова Е.Ю. Психология и педагогика толерантности. – М.: Академический проект, 2004. – 176 с. 4. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: підручник. – К.: Знання, 2007. – 447 с. 5. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі / Пер. з нім. –

К.: Лібра, 2003. – 248 с. 6. Бистрицький Є. Конфлікт культур і філософія толерантності // Ідея культури: виклики сучасної цивілізації. – К., 2003. – С. 77–96.

Решетняк С.Б.
м. Харків, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ В ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТА

У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті наголошується на забезпеченні державою підготовки кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійної успішності. Сучасний ринок праці очікує на випускників, які спроможні до високопродуктивної творчої праці та прийняття самостійних рішень, володіють варіативним мисленням, розвинутим прагненням до творення, орієнтовані на високій рівень самореалізації. І це природно. Життя доводить, що в перехідних суспільствах, в умовах постійних інституціональних змін, найкраще орієнтується, приймає рішення, працює людина творча, гнучка, креативна, здатна до генерування і використання нового (нових ідей і задумів, нових підходів, нових рішень). Вченими доказано, що творча діяльність допомагає особистості більш успішно адаптуватися до складних сучасних реалій, сприяє ефективному життєвому становленню.

Існують різноманітні визначення творчості, творчої діяльності. Ми погоджуємося з визначенням творчої діяльності Л.С. Виготським. Він підкреслює, що творчою діяльністю є будь-яка діяльність, яка створює щось нове, все одно, чи буде це створена творчою діяльністю певна річ зовнішнього світу, або відомий витвір розуму, або почуття, яке живе і виявляється тільки в самій людині [1, с. 3]. Складовими елементами творчої діяльності людини можна признати фантазію, уяву, інтелект, а її визначальними критеріями – вільний вибір форми діяльності, пошукову ініціативність, прагнення до успіху та позитивного результату [2, с. 196–197]. Досліджувана нами тема розглядається в аспекті формування нового творчого типу особистості студента, збагачення його творчими вміннями, підготовки до ефективної реалізації майбутньої соціально-професійної ролі.

В працях В.О. Магіна, С.Д. Смірнова, Н.Ю. Шумакової та інших дослідників аналізуються проблеми творчого розвитку студентів, підкреслюється необхідність перетворення студента з об'єкту педагогічної дії в суб'єкт активної творчої діяльності.

В освітньому просторі ВНЗ підготовка ініціативних і творчо мислячих спеціалістів має здійснюватися на основі реальної єдності навчального процесу та науково-дослідної роботи. Відповідно, творча діяльність студентів проявляється, перш за все, в підготовці та участі в навчальному процесі, а також виконанні науково-дослідної діяльності. Розвитку творчого потенціалу студента сприяють усі засоби удосконалення навчального процесу: оновлення змісту навчальних курсів, удосконалення методів навчання, впровадження нових форм самостійної роботи.

Джерела розвитку творчої активності особистості, що характеризується конструктивно-творчим типом діяльності, лежать у вузівському педагогічному процесі, у якому

інтегруються всі принципи, методи і форми навчання, виховання й організації наукових досліджень. Сама організація педагогічного процесу може виховувати в студентів творчий підхід до оволодіння знаннями чи поверхневе відношення до досліджуваних наук, здатність до активної різнобічної діяльності й індиферентну пасивність. Тип організації педагогічного процесу має принципове значення у вихованні і розвитку творчої активності студента [3].

Багаторічний особистий досвід викладацької діяльності автора, а також спілкування зі студентами та колегами дозволяють зазначити, що пріоритетними напрямками розвитку творчої активності студентів є наступні: по-перше, впровадження в освітню практику креативного, професійно-комунікативного навчання; по-друге, розвиток партнерських відносин викладачів і студентів; по-третє, активне включення інтернет-технологій в навчальний процес та наукову діяльність студентів. Останній напрямок розглянемо більш докладно.

Всесвітня мережа з погляду її інформаційно-довідкової функції є принципово новою, унікальною освітньою системою, яка вигідно відрізняється від традиційних, застарілих (наприклад, бібліотек з громіздкими каталогами). Цю систему характеризують висока швидкість, динамізм, величезні масштаби та аудиторія. За даними соціологічних досліджень інформацію, необхідну для навчання, сьогодні в Інтернеті шукають близько 40% українців [4].

Інтернет надає наступні можливості для цілей освіти: електронна пошта – для обміну інформацією між студентами й викладачами; списки розсилання – для розсилання викладачем загальної інформації навчальній групі та організації колективних обговорень; спеціально створені оболонки для учбових курсів, наприклад в Moodle; доступ до світо-вих інформаційних ресурсів у предметних областях.

Взагалі всю навчальну інформацію, яка є в мережі Інтернет, можна розділити на три категорії: довідкову, наукову, учбову. Відповідно, у програмному забезпеченні навчального процесу та науково-дослідної роботи студентів в системі Інтернет можна виділити чотири основні групи матеріалів: електронні довідники та енциклопедії, які мають ряд переваг перед друкованими аналогами, а саме: вибір користувачем способу систематизації інформації, користування засобами мультимедіа, можливість копіювання довідкової інформації в документи користувача; інтерактивні підручники; сучасні наукові джерела (автореферати дисертацій та самі дисертації, періодичні наукові видання та інше); тести і задачники (відкритого, закритого і змішаного типів), що підвищують ефективність і об’єктивність контролю знань тих, хто навчається; ігрові навчальні програми, орієнтовані на підвищення мотивації навчання за рахунок внесення до нього елементів гри та змагальності.

Освітні Інтернет-ресурси – це необмежений доступ до професійної інформації, використання планів уроків, online курсів, Web-сайтів, співпраця з іншими учасниками навчального процесу, обмін інформацією з колегами й експертами з інших країн, об'єднання професійних ресурсів для вирішення спільних завдань. Сучасні студенти, використовуючи можливості Інтернету, можуть обмінюватись досвідом, здобутою інформацією зі своїми колегами, створювати різноманітні наукові товариства, сайти. Пошук в Інтернеті і використання в навчальному процесі необхідної інформації сприяє активізації у студентів навичок аналітичної та дослідницької діяльності, а також розвитку їх особистих якостей: пізнавальної й інформаційної культури. Використання інтернет-ре-

сурсів для цілей науково-дослідницької роботи прищеплює студентам навички власного творчого пошуку, сприяє формуванню особистої наукової позиції, вихованню наукової та творчої ініціативи. Ці якості вкрай необхідні майбутнім фахівцям для якісного виконання не тільки індивідуальних творчих завдань за предметами, але й випускних бакалаврських та дипломних проектів.

Навчальна функція Інтернету для своєї ефективної реалізації потребує зміни менталітету викладачів, більшої відкритості, переходу до інтерактивних методів навчання, відмови від викладацького трансляціонізму і переходу до інтелектуального партнерства зі студентами [5]. Для викладача важливо знати, де і як знайти потрібне джерело інформації, як вибирати з великого потоку потрібну та достовірну інформацію, аналізувати її, на основі отриманих і наявних знань вміло опрацьовувати та подавати в доступній формі. Існує безліч різноманітних сайтів, які створенні для допомоги викладачу при підготовці до певного заняття. Не викликає сумніву, що навчання студентів стає творчим, ефективнішим, якщо викладач володіє Інтернет-технологіями і використовує ресурси та можливості Інтернету в своїй практичній діяльності.

Накопичений особистий досвід застосування інформаційних технологій в учбовому процесі в різних варіантах дозволяє говорити про певні переваги подібних форм організації учбового процесу: стає можливою принципово нова організація самостійної роботи студентів; зростає інтенсивність учбового процесу; у студентів з'являється додаткова мотивація до пізнавальної діяльності та творчого пошуку; доступність учбових матеріалів у будь-який час; можливість постійного контролю міри засвоєння студентами матеріалу по кожній темі.

Керуючись вищевикладеним матеріалом та підводячи підсумок, потрібно зазначити, що Інтернет підтримка навчального процесу може стати чинником розвитку творчої активності студентів при існуванні наступних умов: наявність у викладача мотивації до підготовки та проведення занять в інтерактивних формах, підвищення особистої відповідальності кожного викладача за розвиток творчої активності студента; наявність у студентів вмінь та навичок користувача, достатніх для використання Інтернет підтримки; розробка викладачами відповідних методичних, інформаційних матеріалів, тестових завдань; органічна інтеграція Інтернет підтримки в навчальний процес вищого навчального закладу.

Список літератури: 1. Выготский Л.С. Психология искусства // Л.С. Выготский. – М., 1968. – 326 с. 2. Катренко М.В. Творческая деятельность студентов в современном образовательном пространстве вуза // Вестник Ставропольского государственного университета. – Ставрополь: СГУ, 2009. – № 61. – С. 193–197. 3. Развитие творческой активности студентов: опыт, проблемы, перспективы / А.П. Дьяков, Г.В. Горченко, А.И. Стеценко и др., науч. ред. В.С. Рахманин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1991. – 160 с. 4. http://dif.org.ua/ua/publications/articles/zlobina3.htm 5. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: підручник для науковця. – К., 2006. –302 с.

Родыгина В.П.
г. Харьков, Украина

ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ-ХИМИКОВ В СИСТЕМЕ ИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Задача сохранения, укрепления здоровья молодежи является сегодня самой важной и перспективной в процессе их профессионального образования. Для ее решения необходимо внедрять в учебно-воспитательный процесс ориентацию на валеологические принципы, оздоровительные программы с учетом специфики профессии, возрастных и половых особенностей студентов, уровня физического здоровья, воспитывать у студентов культуру здоровья. Не случайно девиз «здоровье через образование» сегодня является актуальным и важным. Анализ литературных источников, свидетельствуют о том, что проблема сохранения и укрепления здоровья подрастающего поколения, поддержания здорового образа жизни, рассматривается в деталях многие ученые, однако, вопрос о формирование культуры здоровья студентов в процессе их профессиональной подготовки с учетом специфики дальнейшей работы изучены недостаточно.

Среди инженерных специальностей есть такие, которые выдвигают особенные специфические требования к физическому здоровью, а именно, к функциональным, двигательным и психологическим возможностям человека. К таким специальностям, в первую очередь, принадлежат химические специальности, поскольку работа специалистов соответствующего профиля осуществляется в условиях влияния на организм вредных химических веществ.

Это обуславливает необходимость к внедрению в учебном процессе будущих инженеров-химиков средств и форм профессионально-прикладной подготовки по физическому воспитанию.

Вместе с тем основы формирования здорового образа жизни, культуры здоровья будущих инженеров-химиков имеют свои особенности, а их профессионально-прикладное значение определяют особенности их профессиональной деятельности.

Проблема управления процессом формирования культуры здоровья, в структуре профессиональной подготовки будущих инженеров-химиков средствами физической культуры является важным фактором, поскольку он непосредственно связан с повышением и оптимизацией здоровья, причем должен учитывать специфику обучения и будущей профессиональной деятельности.

Структуру профессиональной подготовки будущих инженеров-химиков необходимо рассматривать во взаимосвязи аспектов физического воспитания и работы специальных кафедр по ориентации студентов на культуру здоровья.

Современная система образования должна иметь не однолинейное, одномерное, а объемное структурирования: этим требованиям соответствует интегрированных курсов, которые взаимно проникают друг в друга, функционируют одновременно и с одинаковым эффектом. Эти курсы – своеобразные смысловыми узлы являются комплексными по своей природе вследствие глубокого взаимопроникновения.

Содержание интегрированных курсов дает возможность не ограничиваться рамками одного предмета, а формировать целостную картину здорового образа жизни, безопасности жизнедеятельности, общественного или технологического процесса.

Внедрение интегрированных курсов повышает связь обучения с жизнью и будущей профессиональной деятельности. В этих курсах сочетании знания по педагогике, психологии, философии, медицине, физиологии, валеологии, физического воспитания, профессиональной безопасности жизнедеятельности, способствующих формировании у студентов высокого уровня медико-валеологической грамотности.

Изучение этих интегрированных курсов предусматривает также самостоятельную работу студентов по изучению, оценке возможностей и оздоровления своего организма. Это способствует ценностному отношению к здоровью, стимулирует будущих инженеров-химиков на поиск путей к его укреплению. Теоретические знания студентов необходимо дополнять практическими мероприятиями по изучению, оценке и отбору средств укрепления здоровья. Для этого каждым студентом должна быть разработана индивидуальная профессионально-прикладная программа по самооздоровлению.

При формировании культуры здоровья будущих инженеров всех профессий в системе профессиональной подготовки должны решаться такие профессионально-приклад-ные задачи:

1. Воспитание социальной активности личности, глубокую заинтересованность в профессии, воспитания высоких профессиональных качеств.

2. Развитие навыков и умений разного восприятия, быстрого запоминания, оперативного мышления, выразительной речи, рациональной ходьбы, умения наблюдать, педагогических, организаторских и командных навыков и способностей, формирование знаний, умений и привычек использования в прикладных целях физической культуры и спорта.

3. Обеспечение высокого уровня профессиональной трудоспособности, способности к интенсивной умственной работе, функционирования центральной нервной системы, системы терморегулирования, совершенствования зрительного, слухового, тактильного, вестибулярного анализаторов.

4. Укрепление здоровья, профилактика возможных заболеваний, и прежде всего заболеваний сердечно-сосудистой, дыхательной и нервной систем.

5. Формирование элементарных профессионально важных психофизических качеств.

Ориентации будущих инженеров-химиков на культуру здоровья является перспективным регулятором их профессиональной активности. С помощью усвоения настоящих ценностей здоровья достигается целенаправленное формирование у студентов химических специальностей социально важных качеств, главным образом из профессиональной компетентности. Эти качества обеспечит будущих инженеров химиков, которые выполняли конкурентоспособности на рынке труда.

Таким образом, при формировании культуры здоровья будущих инженеров-химиков необходимы новые подходы к индивидуализации физического воспитания студентов.

Список литературы: 1. Ермаков С.С., Иващенко С.Н., Гузов В.В. Особенности мотивации студентов к применению индивидуальных программ физической самоподготовки. Физическое воспитание студентов. Научный журнал. – Харьков, ХООНОКУ-ХГАДИ, 2012. № 4. С. 59–61. 2. Кожевникова Л.К. Физическое воспитание как средство формирования здорового образа жизни и культуры досуга студенческой молодежи. Физическое воспитание студентов. Научный журнал. Харьков, 2010, № 3, С. 140–145. 3. Чупаха И.В.,

Пужаева Е.З., Соколова И.Ю. Здоровьесберегающие технологии в образовательно-воспитательном процессе: Научно-практический сборник инновационного опыта. М.: Илекса; Ставрополь: Сервисшкола, 2001. 400 с. 4. Щекина Н.Б. Формирование культуры здоровья студентов / Н.Б. Щекина, А.В. Юшко // Настоящее и будущее фармации: тезисы Всеукраинского конгресса / Изд-во НФаУ. – Харьков, 2008. – 635 с.

Рябченко Л.О.
г. Харьков, Украина

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Організація активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів і підвищення її ефективності базується на чітко сформульованій меті навчання, ретельному відборі навчальної інформації, достатньої для досягнення мети і завдань навчання, її систематизації і структуризації, раціональної змістовної частини. Важливо чітко визначити початковий рівень знань студентів, виявити логіку самостійного пізнання навчальної дисципліни. Здійснення такої діяльності передбачає обгрунтування форм і методів пізнавальної роботи студентів, мотивоване її забезпечення, актуалізацію пізнавальних процесів для досягнення поставленої мети і завдань. Необхідно чітко визначити процедуру контролю і оцінки найбільш значущих професійних знаннь, навичок, умінь (за певним рів-нем складності), що дозволить коригувати самостійну навчально-пізнавальну діяльність студента. Змістовною основою організації цього процесу є самостійна навчально-аналітична робота студента з різними джерелами наукової інформації: підручниками, монографіями, нормативно-правовими документами, навчальними і методичними посібниками, конспектами лекцій, певними носіями програмно-інформаційного комп'ютерного забезпечення процесу навчання.

Для управління пізнавальною діяльністю студентів є дві організаційні можливості: безпосередня і непряма (опосередкована) дії. Безпосереднє управління, як правило, відбувається при фронтальній роботі, де викладач викладає навчальний матеріал, обговорює проблемні ситуації, розподіляє завдання і т.і. Вся навчальна діяльність відбувається у спільній роботі, а управління здійснюється при самостійній роботі учнів, коли викладач дає матеріал і під час керівництва. Перевага безпосереднього управління полягає у психологічному впливі особистості педагога на студентів. Її основі недоліки полягають в тому, що викладач одержує мало інформації від навчальної діяльності студентів, залишається мало можливості активізувати їх і враховувати їх індивідуальні особливості.

Переваги і недоліки непрямого управління носять прямо протилежний характер: тут відсутня безпосередня дія, але при такій організації навчального процесу викладачі мають можливість детально керувати навчальною діяльністю студентів, одержувати при необхідності інформацію про їх діяльність і одночасно перевіряти результати цієї діяльності.

Існує цілий ряд класифікацій принципів організації самостійної роботи студентів, які можна в узагальненому вигляді звести до наступного:

- спадкоємність, тобто пред'явлення знань у тій послідовності, яка б враховувала ступінь труднощів;

- дотримання норми часу, відведеного для виконання завдання;

- точний, чіткий інструктаж студентів про цілі і завдання роботи з вказівкою необхідного довідкового матеріалу для її виконання;

- чітке пояснення форми виконання самостійної роботи;

- постановка перед студентами проблемних завдань, вирішення яких потребує б від них розумових зусиль;

- зворотній зв'язок, тобто контроль викладача за виконанням студентами отриманих завдань.

Сапожникова Т.Н. аналізує проблему стимулювання професійного самоудосконалення студентів у процесі організації пізнавальної діяльності. На думку дослідника, керівництво процесом самоудосконалення студентів буде ефективнішим, якщо розглядати його як складну функціональну систему, що має свою логіку розвитку і відносно самостійні етапи протікання [1].

Самостійна діяльність студента виступає важливим чинником його особистісного і професійного розвитку. Однак ці процеси є досить складними і суперечливими. Детально досліджує проблеми суперечливості, кризи професійного розвитку особистості Є.О. Клімов, зокрема на стадіях адаптації та профпідготовки. Це, насамперед, проблема усвідомленого вибору шляху професійного становлення; протиріччя між ідеалом професіонала і «Я-професіонала»; протиріччя між вимогами професії й індивідуальним стилем діяльності; протиріччя між уявленням суспільства про тип професіонала і професійним «гештальтом» особистості; протиріччя в професійному просуванні, пов’язані з рівнем рефлексивної репрезентованості особливостей «Я-у-професії» і т.і. Детермінантою успішного професійного становлення і показником професіоналізму виступають у нього рефлексивні особливості свідомості професіонала [2].

У процесі вдосконалення професійної освіти акцент діяльності викладача дедалі зміщується з розробки нових форм і методів активізації власної діяльності на стимуляцію активності студентів. Саме тому під час підготовки фахівців будь-якого профілю у вищих навчальних закладах самостійній роботі студентів надається пріоритетного значення.

Ефективність будь-якої освітньої технології має пряму залежность від критеріїв, що подаються до навчання, в яких відбиваються вимоги до студентів і вміння самих студентів. Виділяють такі критерії ефективності навчально-пізнавальної діяльності студентів як суб'єктів навчання: оволодіння метазнаннями, уміння самостійно розробляти засоби навчальної роботи, уміння будувати цілісний образ об'єкту, який вивчається.

Оволодіння метазнаннями, тобто знаннями про знання, наприклад, прийомами і засобами засвоєння навчального матеріалу, переробки інформації, що подається в різних формах репрезентації, сприяє не тільки засвоенню навчального матеріалу, але й оволодінню засобами самоконтролю та самокорекції. Показниками, відповідними до цього критерія, можуть виступати такі уміння: аналізувати зміст і структуру текстів різноманітного вигляду, перетворювати певний текст для різних задач, контролювати породження власного тексту; орієнтуватися в структурі навчального завдання, взаємозв'язках його компонентів: інструкцій, зразків матеріалу, необхідних результатів; порівнювати різнома-

нітні форми репрезентації навчального матеріалу, вибирати оптимальну форму власної відповіді або роз'язання завдань, використовуючи при цьому різноманітні форми взаємозв'язків; співставляти власні оригінальні завдання; корегувати отриманий результат і варіювати засоби розв’язання завдання; вміти аргументувати свою відповідь та інтерпретувати отриманий результат.

Вказані показники дають змогу ефективно контролювати знання студентів про прийоми і засоби, які забезпечують пізнавальну діяльність; рівень оволодіння цими прийомами і засобами на конкретному предметному матеріалі, і засвоєння даного матеріалу.

Одним з основних питань освіти було і залишається формування пізнавальної активності студентів. Проблема її розвитку вимагає пошуку нового в теорії і практиці, нових підходів до подальшого вдосконалення змісту, форм, засобів та методів навчання, направлених на реалізацію принципу активності учіння. Ця проблема має визначальне значення в сучасних умовах, тому що від якості учіння залежить не тільки результат навчання, але і формування відношення студентів до власної діяльності.

Показниками, що дозволять аналізувати і оцінювати особистісно-смислове відношення студента до навчального матеріалу і процесу власної пізнавальної діяльності, є: оцінка соціальної значущості предмету, який вивчається; оцінка ролі вивчаємої дисципліни в його планах на майбутнє; достатність матеріалу при його поданні, емоційний комфорт/дискомфорт, який переживається при наданні йому важкого завдання або при виникненні сумнівів; наявність/відсутність вираження помилкової думки при виникненні сумнівів; потреба в подоланні звичних шаблонів репродуктивного відтворення матеріалу; потреба у використанні та позитивному перетворенні власного досвіду пізнавальної і творчої діяльності [3].

Особливе значення має розвиток рефлексії як характерної риси критичного мислення студента. В наявній психолого-педагогічній літературі рефлексія визначається як «процес міркування індивіда над тим, що відбувається у його власній свідомості» [4].

На підставі аналізу досліджень у філософії, психології та дидактиці вищої школи було встановлено, що для формування критичного мислення у майбутніх фахівців необхідне їх забезпечення спеціальним методичним інструментарієм, який передбачає ре-флексивні механізми навчальної діяльності. В режимі реалізації рефлексивних прийомів навчання студент стає партнером викладача в педагогічному діалозі, побудованому на засадах суб’єкт–суб’єктної взаємодії. Дослідники визначають такі основні функції ре-флексії у процесі реалізації технології розвитку критичного мислення: комунікаційна; інформаційна; мотиваційна; оціночна.

Комунікаційна функція рефлексивної діяльності забезпечує обмін думками та емоціями між учасниками педагогічного діалогу. Реалізація інформаційної функції рефлексії пов’язана із засвоєнням студентами нового знання, в той час, як мотиваційна функція рефлексії виявляється у розширенні інформаційного поля студентів. Оціночна функція рефлексії забезпечує усвідомлення студентом власного «Я образу», сприяє виробленню у нього власної позиції.

Аналізуючи проблему самовизначення особистості на різних стадіях професійного становлення, підкреслимо, що професійне самовизначення – це не просто вибір професії чи альтернативних сценаріїв професійного життя, а своєрідний творчий процес

розвитку особистості. Самовизначення може бути адекватним обраній професії. Тоді відбувається розвиток особистості. Воно може бути також і не адекватним – тоді воно породжує внутрішній конфлікт, активізуючи захисні механізми замість процесів розвитку. Дидактично вивірена організація самостійної пізнавальної діяльності студента якраз і сприяє його самовизначенню, адекватному обраній професії.

Основними вимогами до формування і розвитку пізнавальної діяльності студентів є: неперервність особистісно-орієнтованої освіти; оптимальний вибір і доцільне поєднання методів, форм, засобів і дидактичних прийомів поетапного формування знань, навичок, умінь і професійно та соціально значущих особистісних якостей студентів; створення оптимальних умов для безперервного використання і розвитку у студентів самостійної навчально-пізнавальної діяльності; конструювання процесу навчання у двох взаємодіючих площинах (площини розвитку особистості в сукупності найбільш цінних якостей і в площині розвитку самого процесу навчання в сукупності позначок, що розвиваються, змісту, засобів засвоєння змісту, рівня соціальних відносин). Це стосується, насамперед, взаємодії студентів і викладачів.

Основні аспекти навчально-методичної системи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів і підвищення її ефективності: збільшення інформативності змісту освіти; підвищення цілеспрямованості і практичної спрямованості навчання; оптимізація самостійної роботи студентів; посилення мотивації навчання студентів; впровадження сучасних педагогічних та інформаційно-комп'ютерних технологій; індивідуалізація навчання; вдосконалення системи контролю, оцінки, аналізу якості навчання; демократизація навчання, відмова від авторитарної педагогіки.

Список літератури: 1. Сапожникова Т.Н. Стимулирование профессионального самосовершенствования студентов в процессе организации их познавательной деятельности / Т.Н. Сапожникова // Ярославский педагогический вестник, 2003. – № 1 (34). – С. 127–139. 2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – Ростов-н/Д: Феникс, 1996. – 512 с. 3. Шевандрин Н.И. Социальная психология в образовании: Учеб. пособие. – Ч. 1: Концептуальные и прикладные основы социальной психологии / Н.И. Шевандрин – М.: Владос, 1995. – 541 с. 4. Савчин М., Студент М. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності фахівця / М. Савчин, М. Студент // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 2. – С. 137–146.

Семененко Л.П.
г. Харьков, Украина

ЭЛЕКТРОННО-БИБЛИОТЕЧНЫЕ СИСТЕМЫ – ИНФОРМАЦИЯ ЗДЕСЬ И СЕЙЧАС

Научно-техническая библиотека Национального технического университета «ХПИ», как и многие библиотеки высших учебных заведений, видит свою миссию: в обеспечении прав политехников на свободный доступ к информации, знаниям и культуре; в под-

держке учебных, исследовательских и общественных программ университета; в обеспечении стабильного и качественного доступа пользователей к мировым знаниям и информации путем организации документного фонда, обучения алгоритмам поиска и навыкам использования информационных ресурсов, внедрения современных технологий.

Библиотека стремится помочь своему читателю (студенту, аспиранту, научному работнику) получить новое знание в удобной для него форме, а выбор формы остается за пользователем. Пользователям библиотеки доступны почти полтора миллиона изданий учебной, научной, художественной, иностранной литературы, диссертаций и авторефератов диссертаций, отечественных и зарубежных периодических изданий, реферативных журналов на традиционных и электронных носителях, а также базы данных (БД) собственной генерации, приобретенные полнотекстовые БД и огромные ресурсы партнеров по корпоративным проектам. Ежегодно мы наблюдаем количественный и качественный рост новых электронных образовательных библиотечно-информационных ресурсов.

Активная позиция библиотек вузов по интеграции информационных ресурсов существенно влияет на уровень качества образования и имидж вуза. Библиотеки могут быстро создать институциональный репозиторий вуза, корректно развивать электронные библиотеки, существенно влиять на показатели вуза в самых различных рейтингах. Наличие же полных текстов в электронных коллекциях библиотек и обеспечение доступа на основе авторизации или полного свободного доступа не просто упростит поиск нужных материалов и сэкономит время пользователя, но и сделает образовательное пространство более комфортным. У вузов уже есть заинтересованность в создании электронных копий печатных изданий и в приобретении электронных БД, поскольку библиотечный фонд должен быть укомплектован печатными и (или) электронными изданиями основной учебной литературы по читаемым дисциплинам. Введение же нормативов относительно доли изданий (названий, экземпляров) последних 5 (10) лет в библиотечном фонде стимулировало бы руководство вузов к выполнению рекомендаций Министерства образования и науки, молодежи и спорта придерживаться нормативов целевого отчисления 10–15% внебюджетных средств на комплектование библиотечных фондов и развитие библиотек [1]. Актуальны были бы изменения в лицензионных условиях в части минимальных нормативов информационного обеспечения студентов учебниками и учебными пособиями в такой редакции: Фонды основной и дополнительной литературы формируются за счет учебной и учебно-методической литературы, методических пособий, как на бумажных носителях, так и за счет учебной литературы, методических пособий, что включены в электронно-библиотечные системы на основе прямых договоров с правообладателями учебной и учебно-методической литературы, методических пособий. При проведении лицензирования и аккредитации высших учебных заведений учитывать наличие в библиотеке электронных учебников и учебных пособий вузовских авторов [2].

Необходимо введение коэффициента обеспеченности электронными изданиями. При условии, что книгообеспеченность учебных курсов будет считаться «стопроцентной» при наличии одного учебника (пособия) по списку литературы, рекомендованной рабочей программой дисциплины, на троих студентов [3] и их электронных аналогов, процесс со-

здания электронных библиотек (ЭБ), несомненно, ускорится, а основным показателем обес-печенности станет наличие доступа к ресурсам электронно-библиотечных систем (ЭБС). Тематические коллекции, коллекции издательств, БД научной литературы, БД периодических научных изданий и т.д., могут использоваться в качестве дополнительных средств обеспечения образовательного процесса.

Массовая оцифровка научных и образовательных материалов не нанесет урон ни книжному бизнесу, ни отдельным авторам. А вот дублирование ресурсов, несомненно, будет приводить к значительным нерациональным тратам бюджетных средств. Взаимодействие библиотек должно иметь характер некоммерческого партнерства, социального диалога, корпоративных многосторонних контактов, цель которых – создание оптимальных условий для реализации миссии библиотек. Партнерство может осуществляться в любых приемлемых формах: корпоративные проекты, соглашения, договоры, программы или планы совместной деятельности. Не понаслышке мы вкусили «плоды» интеграции библиотечно-информационных ресурсов и участия в реализации корпоративных проектах (на сегодня это 8 проектов), поэтому смело, утверждаем, что электронные библиотеки вузов, созданные усилиями библиотек вузов, должны как можно скорее войти в электронно-библиотечные системы.

ЭБС представляют собой совокупность значительного числа объектов авторского права и смежных прав, в том числе произведений, специального программного обеспечения (программ для ЭВМ), а также создаваемой для обеспечения функционирования ЭБС базы данных материалов (контента), сформированной на основании прямых договоров с правообладателями объектов, включенных в ЭБС.

Определение понятия ЭБС несколько трансформировалось.

Электронно-библиотечная система – это совокупность используемых в образовательном процессе электронных документов, объединенных по тематическим и целевым признакам, снабженная дополнительными сервисами, облегчающими поиск документов и работу с ними, и соответствующая всем требованиям федеральных государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (ФГОС ВПО) нового поколения и иных нормативных правовых актов [4, с. 28; 5]. Википедия по состоянию на ноябрь 2012 года дает следующее определение: «Электронно-библиотечная система (ЭБС) – это предусмотренный федеральными государственными образовательными стандартами высшего профессионального образования (ФГОС ВПО) обязательный элемент библиотечно-информационного обеспечения учащихся вузов, представляющий собой базу данных, содержащую издания учебной, учебно-методической и иной литературы, используемой в образовательном процессе, и соответствующую содержательным и количественным характеристикам, установленным приказом Рособрнадзора от 05.11.2012 г. № 1953» [6]. В настоящее время данный термин используется в ряде нормативных правовых актов, изданных Минобрнауки России только в отношении образовательных электронных ресурсов, отвечающих всем нормативно установленным требованиям.

Прямые договора с правообладателями объектов авторского права обеспечат соблюдение требований законодательства по интеллектуальной собственности при формировании ЭБС, доступ к которой обеспечивается вузам.

За прошедшие несколько лет ЭБС стали одними из самых популярных источников получения учебной литературы, наряду с Интернет-сайтами и вузовскими библиотеками. В Российской Федерации 95% респондентов признают ЭБС наиболее современным источником учебной информации по сравнению с классическими вузовскими и городскими специализированными библиотеками, а, по мнению 85% студентов, не уступают классическим библиотекам также по такому критерию, как наличие большинства необходимой литературы [7].

По результатам исследования ВЦИОМ «Электронно-библиотечные системы и перспективы их использования в российских вузах» опыт использования ЭБС есть у 73% опрошенных, 94% из которых оценивают его как положительный, 93% студентов поддерживают подключение их учебного заведения к ЭБС. Большинство опрошенных считают, что доступ к ЭБС должен быть бесплатным и без ограничений по времени и месту использования [8].

На наш взгляд полноценной можно считать такую ЭБС, которая содержит издания учебной, учебно-методической и иной литературы по изучаемым дисциплинам; предоставляет возможность полнотекстового поиска по своему содержимому и обеспечивает:

а) возможность одновременного индивидуального неограниченного доступа к содержимому системы на основе предоставления собственного логина и пароля каждому обучающемуся (вне зависимости от формы обучения) из любой точки, в которой имеется доступ к сети Интернет;

б) неограниченный доступ по месту и времени использования ЭБС, т. е. в течение всего периода обучения в вузе без установления очередности пользования и привязки доступа к одному или нескольким IP-адресам, устройствам или помещениям (читальным залам библиотеки, корпусам вуза и др.).

Интересен опыт Российской Федерации, где Советом Министерства образования и науки Российской Федерации по вопросам использования электронно-библиотечных систем разработаны и утверждены на заседании 22 апреля 2011 г. основные требования к содержательным и техническим характеристикам ЭБС, а уже 05 сентября 2011 года Приказом Рособрнадзора № 1953 были утверждены детальные требования к ним. Так, к примеру, минимальный (базовый) уровень коэффициента обеспеченности электронными изданиями по изучаемым дисциплинам на 2012 год достигается при наличии не менее трех электронных научных или учебных изданий по 25 процентам изучаемых дисциплин [9].

Под изданием, в том числе изданием учебника, учебного пособия, монографии и т.д., понимается документ, прошедший редакционно-издательскую обработку, полиграфически самостоятельно оформленный, имеющий выходные сведения и выпущенный с соблюдением требований. При определении количества представленных в ЭБС учебников и учебных пособий не подлежат учету издания, не содержащие полное систематическое изложение знаний по какой-либо учебной дисциплине, а также учебники и иные учебные издания, не предназначенные для использования в системе высшего профессионального образования [10, с. 40].

К числу технических характеристик ЭБС, к которой должен обеспечиваться доступ обучающихся вуза, отнесены:

«1) возможность индивидуального неограниченного доступа к содержимому электронно-библиотечной системы из любой точки, в которой имеется доступ к сети Интернет;

2) возможность одновременного индивидуального доступа к содержимому электронно-библиотечной системы в соответствии с требованиями федеральных государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования;

3) возможность полнотекстового поиска по содержимому электронно-библиотечной системы;

4) возможность формирования статистического отчета по пользователям;

5) представление изданий с сохранением вида страниц (оригинальной верстки);

6) возможность доступа к зарубежным периодическим научным изданиям» [10, с. 11–12].

В целях предотвращения доступа обучающихся к ресурсу, представляющему угрозу для их здоровья и нравственности, в Российской Федерации предусмотрена регистрация ЭБС в качестве электронного средства массовой информации. Наряду с копией свидетельства о регистрации средства массовой информации при проверке ЭБС требуется предоставить копию договора с поставщиками услуг доступа к ЭБС; копию свидетельства о регистрации базы данных ЭБС либо копию договора с правообладателем такой БД; копию свидетельства о регистрации, используемой для организации работы ЭБС программы для электронной вычислительной машины, обеспечивающей функционирование ЭБС, либо копию договора с ее правообладателем.

В Научно-технической библиотеке Национального технического университета «Харьковский политехнический институт» используется Система автоматизации библиотек ИРБИС 64, разработчик – Международная ассоциация пользователей и разработчиков электронных библиотек и новых информационных технологий (Ассоциация ЭБНИТ), членом которой с недавних пор является библиотека. Успешные результаты нашей работы в нескольких международных проектах позволили интегрировать собственные ресурсы в корпоративные и получить доступ к значительным научным ресурсам. Несомненно, это вызывает желание развивать взаимодействие дальше. Поскольку темп изменений в библиотечно-информационной сфере такой, что, не завершив реализацию предыдущих начинаний, мы вынуждены браться за внедрение более эффективных инноваций, приходиться внимательно относиться к новым разработкам.

В Российской Федерации вузы успешно используют такие ЭБС как «КнигаФонд», IPRbooks, «Лань», «ИНФРА-М», BOOK.ru, IQlib и др. На наш взгляд в качестве удачного примера реализации ЭБС может служить также разработка на базе Омского государственного технического университета электронно-библиотечной системы «АРБУЗ» предназначенной для хранения и предоставления доступа к полным текстам. [11]. Для хранения библиографических описаний и информации о читателях используется СУБД ИРБИС 64/128. Поддерживается возможность ведения распределенной базы данных документов с разграничением прав доступа на основе баз данных читателей библиотек. ЭБС «АРБУЗ» интегрируется с сайтами библиотек. Для доступа к ЭБС используется WEB-браузер. Пользовательские сервисы: поиск более чем по 20 элементам библиографического описания, навигация по оглавлению документа, постраничный просмотр, конспектирование и распечатка. Поддерживается экспорт библиографических описаний в формате RUSMARC ISO 2709.

ЭБС «АРБУЗ» базируется на использовании API сервера приложений ИРБИС 128 и является надстройкой над этим сервером. Умеет работать с распределенными базами данных, локальными и внешними серверами ИРБИС-64, ИРБИС-128, z39.50, web-ирбис.

На сегодняшний день в своем составе ЭБС «АРБУЗ» содержит 32 модуля, 16 из которых являются модулями ядра системы. В качестве БД пользователей используются записи БД читателей организаций. Имеется расширяемая система разграничения прав пользователей, базирующаяся на информации из БД читателей и иной информации, полученной при запросе. Логика построена на основе создания групп пользователей, проверки принадлежности пользователя к той или иной группе пользователей, применении правил безопасности, исходя из назначенных прав на объект для групп пользователей. Поддерживается наследование прав от родительского объекта к потомку, наложение ограничений по времени действия прав, возможность создания собственных типов прав (например, помимо прав на просмотр, печать, сохранение, экспорт и т.д.).

Полнотекстовая компонента исходит из связки библиографическое описание <=> полный текст. Основной формат хранения полного текста – PDF. Пользователю отдаются на просмотр изображения отдельных страниц, текст без форматирования для реферирования. Возможна постраничная печать. Просмотр полного текста рассматривается как книговыдача по указанному в параметрах месту выдачи. Статистика выдачи полностью интегрируется с технологией выдачи по штрих-кодам/радиометкам. На каждый документ могут быть назначены специфические права доступа (полный текст является объектом системы), в том числе права на печать и реферирование.

Система имеет широкие возможности для создания всевозможных объединений. При этом каждая организация может физически держать у себя БД электронного каталога, читателей и полные тексты и сама назначать права на доступ к тому или иному полному тексту. При этом поиск для читателя, авторизация и выход на полный текст осуществляются прозрачным образом и физическое расположение того или иного полного текста не имеет значения. Возможна регистрация читателя одновременно в нескольких библиотеках. То есть данная система позволяет решить задачи, которые поставили перед вузовскими библиотеками города Харькова Совет ректоров и Главное управление образования и науке Харьковской обладминистрации (сентябрь 2012 г.).

Эта система нам интересна еще и потому, что подсистема поиска по электронным каталогам поддерживает одновременный параллельный поиск по нескольким внутренним и внешним БД, а для всех типов БД поиск и результаты поиска единообразны. Поддержка: ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание»; обложки изданий с возможностью автоматического их поиска по внешним книготорговым организациям и интегрирования в запись описания; процесса интегрирования аннотаций в записи ЭК и Электронных реферативных журналов ВИНИТИ — в систему (что позволяет осуществлять поиск и просмотр записей с дисков ЭлРЖ ВИНИТИ, а их фонд в библиотеке растет с каждым годом), делает эту систему еще более привлекательной.

Интересно реализованы: статистика сайта; библиотечная статистика; поддержка фотогалереи (на каждую фотографию в отдельности могут быть назначены права доступа, исходя из информации о читателе); подсистема виртуальных выставок, поддерживающая информацию об экземплярах; подсистема виртуальной справки; подсистема портрета ученого и др.

В связи с относительной новизной данного вида библиотечно-информационных ресурсов, а также ограниченным характером конкуренции на рынке ЭБС следует более глубоко изучить опыт их функционирования в других странах и обеспечить весь комплекс нормативного правового регулирования вопросов создания и использования ЭБС в Украине. Необходимо проведение тщательного анализа соответствия избранной ЭБС требованиям вуза, чтобы не подключиться к ресурсам, содержащим преимущественно литературу, не имеющую непосредственного отношения к образовательному процессу, либо литературу низкого уровня. По данным Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова контент ЭБС соответствует потребностям университета от 6% до 26% [12]. А это означает, что надо приобретать несколько или создавать собственную ЭБС. Это удовольствие слишком дорогое! Так, к примеру, стоимость реализация проекта эле-ктронной библиотеки МГИМО им. И.Г. Тюлина составила 17,9 млн. рублей.

Проанализировав множественные публикации об имеющихся в Российской Федерации ЭБС, ознакомившись с результатами тестирований некоторых из них, которые показывают, что фактически в ЭБС содержатся документы по одним и тем же дисциплинам, поэтому приобретение подписки на несколько ЭБС проблему не решает [12], можно прийти к выводу, что коммерческие ЭБС из-за стоимостных показателей могут быть для библиотек вузов «не по зубам».

Сегодняшние реалии показывают тенденцию постепенного перехода к электронному книгообеспечению образовательного процесса за счет формирования специализированных ЭБС, содержащих большой выбор учебной, учебно-методической и научной литературы, используемой в образовательном процессе. В связи с этим особый практический интерес представляет Федеральный проект Министерства образования и науки Российской Федерации «Разработка информационной системы доступа к электронным каталогам библиотек сферы образования и науки в рамках единого Интернет-ресурса» (головная организация ГПТНБ России). Информационная система доступа к ЭК библиотек сферы образования и науки в строится на основе унифицированного сводного каталога библиотечных ресурсов с обеспечением интеграции с главными системами национального библиотечно-информационного ресурса. Это навигационный инструмент к электронным каталогам и полным текстам. Система информационной навигации приведет пользователя к фондодержателям и через подсистему лицензионно-договорной деятельности библиотеки обеспечат передачу пользователю цифровой копии документа. Реализация такого проекта позволит студентам иметь единую точку доступа к учебным материалам и электронным образовательным ресурсам, в том числе и издающимся вне вуза, расширит возможности доступа к информации и научным текстам, получения более качественных образовательных услуг. Преподаватели же получат возможность использования учебных и методических материалов других вузов, расширения e-learning [13]. Безусловно, что в таких проектах хочется участвовать.

Выводы.

Возрастающая востребованность образовательных библиотечно-информационных ресурсов указывает на необходимость обеспечивать развитие дистанционно доступных универсальных образовательных ресурсов, содержащих наиболее важную литературу для успешного освоения программ высшего профессионального образования.

Можно конечно использовать как внутренние, так и внешние ЭБС (в зависимости от источника и принципа их формирования). Внешняя ЭБС работает на основе прямых договоров с правообладателями, а соответственно необходимые материалы доставляются индивидуальному или коллективному пользователю посредством платных он-лайн подписок разной длительности.

При самостоятельной разработке внутренней полноценной ЭБС информационная система будет принадлежать библиотеке. Это позволит библиотеке беспрепятственно пополнять контент, как собственными фондами, например, трудами ученых вуза, так и внешними, если имеются соответствующие договоры, разрабатывать дополнительный функционал, интегрировать её с другими информационными системами. Но в одиночку это дело хлопотное и дорогостоящее. Более целесообразным считаем передачу своих пожеланий и потребностей разработчикам, которые уже хорошо зарекомендовали себя на информационно-библиотечном рынке, чем «доморощенное причесывание» ранее приобретенных АБИС и программ. Тем более что разработку навигационных инструментов должно финансировать государство. Поэтому надо продолжать максимально расширять корпоративное взаимодействие библиотек высших учебных заведений с библиотеками других ведомств по созданию общих электронных информационных ресурсов, доступа к ним, обмена электронными документами, а также сотрудничество и по другим формам библиотечно-информационной деятельности.

Библиотечному сообществу следует активнее участвовать в формировании государственной информационной политики в области развития электронного документного пространства; влиять на поиск разумного компромисса при учете прав автора, издателя, библиотеки и пользователя в вопросах формирования и режима доступа к электронным версиям печатных изданий, электронных библиотек и ЭБС. Пространство библиотек, как физическое, так и виртуальное, должно повсеместно становится интерактивным, открытым и отвечающим потребностям современных пользователей. Следует не только предоставить удобные сервисы, но и популяризировать ресурсы, обеспечить включение в учебные планы подготовки специалистов дисциплины «Информационная культура студента», проводить мониторинг уровня информированности пользователя относительно использования созданных и приобретенных электронных ресурсов [1], помочь пользователям не только выйти на высокий уровень информационной культуры, но и освоить медиа-культуру.

Учитывая общие тенденции развития электронных библиотек, мировую практику сводных каталогов (COPAC, GVK – Union Catalogue, Union Catalogue of France, OCLC WorldCat, DPLA), успешную реализацию проектов сводных каталогов Российской Федерации (СКБР, РСвК НТЛ, НЭБ, СКПБР, ОКРБК) и результаты разработки крупных электронных образовательных ресурсов, способных полностью удовлетворить потребность вузов, следует больше уделять внимания стандартизации и форматной совместимости электронных библиотек. Тогда на пути интеграции образовательных ресурсов будет меньше барьеров. А следующий шаг – интеграция информационно-библиотечного обслуживания с образовательным, научным и управленческим процессами университета поможет библиотеке стать активной составляющей информационно-образовательного пространства вуза.

Список литературы: 1. Ректорам (директорам) вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації [Електронний ресурс]: лист: від 23.03.2007 р. № 1/9-175 / М-во освіти і науки України. – Офіц. вид. – К.: Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», 2007. 2. Бібліотека як науково-інформаційний, освітній та культурний центр вищого навчального закладу [Електронний ресурс]: рекомендації міжнародної наук.-практ. конф. та засідання Наук.-метод. бібл. комісії. – Режим доступу: ula.org.ua/fileadmin/uba.../Biblioteki.doc. 3. Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти [Електронний ресурс]: затверджено Наказом М-ва освіти і науки України від 24 грудня 2003 р. № 847 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України. – Із змінами і допов. від 29.11.2011 р. № 1377. – Офіц. вид. – К.: Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА», 2011. 4. Воропаев А.Н. Электронная книга и электронно-библиотечные системы России [Электронный ресурс]: отраслевой доклад / А.Н. Воропаев, К.Б. Леонтьев. – М.: Федеральное агентство по печати и массовым коммуникациям, 2010. – 60 с. – Режим доступа: www.fapmc.ru/.../e1eed2b5-9a6d-4aa0-a13; www.fapmc.ru/rospechat/.../item1824.html. 5. Федоров А. Материалы по электронным библиотечным системам [Электронный ресурс] / Андрей Федоров. – Режим доступа: http://ideafor.info/?p=3360. 6. Электронно-библиотечная система (ЭБС) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki. 7. Основные тенденции развития электронно-библиотечных систем в Российской Федерации и проблемы обеспечения контроля за соблюдением нормативных требований [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gtmarket.ru/news/2012/08/28/4920. 8. Электронно-библиотечные системы: перспективы использования современного формата в российских вузах [Электронный ресурс] // Пресс-выпуск № 2098. – Режим доступа: http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=112984. 9. Об утверждении лицензионных нормативов к наличию у лицензиата учебной, учебно-методической литературы и иных библиотечно-информационных ресурсов и средств обеспечения образовательного процесса по реализуемым в соответствии с лицензией на осуществление образовательной деятельности образовательным программам высшего профессионального образования» [Электронный ресурс]: приказ Федеральной службы по надзору в сфере образования и науки (Рособрнадзор) от 5 сент. 2011 г. № 1953, г. Москва. – Режим доступа: http://www.rg.ru/pril/54/89/96/5636_1.gif. 10. Электронно-библиотечные системы России [Электронный ресурс]: отраслевой доклад / А.Н. Воропаев, С.Ф. Зятицкий, К.Б. Леонтьев, М.А. Топорков. – М.: Федеральное агентство по печати и массовым коммуникациям, 2012. – 61 с. – Режим доступа: http://www.fapmc.ru/rospechat/activities/reports/2012/item8/main/custom/00/0/file.pdf. 11. Авто-матизированная распределенная библиотека учебных заведений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://lib.omgtu.ru/?id=ARBUZMAIN]. 12. Шаматонова Г.Л. Электронно-библиотечная система для вуза: проблема [Электронный ресурс] / Г.Л. Шаматонова, В.Н. Смирнов; Ярославский государственный университет им. П.Г. Демидова. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2011/disk/020.pdf. 13. Шрайберг Я.Л. Доступ к библиотечно-информационным ресурсам сферы образования и науки: первые результаты Федерального проекта Министерства образования и науки Российской Федерации [Электронный ресурс]: выступление на совещании руководителей федеральных и центральных регио-

нальных библиотек «Формирование и использование электронных ресурсов библиотек России 23–24 октября 2012 г. / Я.Л. Шрайберг. – Режим доступа: www.nlr.ru/news/20121023/Shrayberg.pps.

Сомова О.М.
м. Харків, Україна

ЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ В ОСВІТІ

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Світовий процес переходу від індустріального до інформаційного суспільства, а також соціально-економічні зміни, що відбуваються в Україні, вимагають посутніх змін у багатьох сферах діяльності держави. У першу чергу це стосується реформування освіти. Стрімкий розвиток нових комп’ютерних технологій та впровадження їх в Україні за останні наклали відбиток на особистості студентів, на увесь процес навчання та виховання у вищій школі. Використання у навчальному процесі комп’ютерної техніки виводить на якісно-новий рівень процес підготовки конкурентоспроможних спеціалістів. Але при цьому потрібен і новий підхід до процесу навчання. Тому питання про формування медіакомпетентності всіх учасників навчання є особливо актуальним.

У даний час проходить активна комп’ютеризація навчальних закладів і навчального процесу. У зв'язку з цим стає відчутною нестача комп'ютерних методичних посібників. Слід зазначити, що зараз спостерігається також брак сучасних паперових підручників у вищих навчальних закладах, або повна їх відсутність. Тому актуальним стає питання розробки та впровадження навчальних комп'ютерних програм, які б дозволяли вирішити проблему браку підручників, дозволяли б здійснювати продуктивний процес навчання і контролю знань. Також у зв'язку з переходом вищої освіти на Болонську систему, студентам відводиться велика кількість годин для самостійної роботи, а паперові підручники менш орієнтовані на допомогу у самостійній роботі, ніж інтерактивні посібники. Їх переваги: електронний підручник адаптований до конкретної теми; відразу вказує на помилки, які зробив саме цей конкретний студент; може не дозволити перейти до наступної теми, поки попередня не засвоєна на належному рівні. Електронні посібники мають зворотний зв'язок, реагують на рівень знань учня («розумний підручник»).

Мета статті – розглянути сутність і призначення навчальних програм, розкрити і проаналізувати принципи їх створення у програмі Microsoft Exel, можливості, перспективи використання у навчальному процесі.

Призначення навчальних програм полягає у тому, щоб навчити студента самостійно вивчати незнайомий предмет, а також навчити «схоплювати» суть отриманої інформації, вміти користуватися нею. Завдання дослідження: дослідити переваги впровадження інформаційних технологій у вищій школі; описати можливості використання навчальних комп'ютерних програм як при самостійній роботі студентів, так і на аудиторних заняттях; обґрунтувати вибір операційного середовища для складання комп'ютерних програм; спрогнозувати результати її застосування.

Основний зміст роботи.

Навчальна комп'ютерна програма – це програмний засіб, призначений для вирішення певних педагогічних завдань, що має предметний зміст і орієнтований на взаємодію з учнем. Бурхливий розвиток новітніх інформаційних технологій і впровадження їх в Україні за останні роки позначилися як на розвитку особистості студента, так і на всьому навчальному процесі у вищій школі. Тому питання впровадження у навчальний процес навчальних комп'ютерних програм стає особливо актуальним (В.Г. Кремень [1, 2] та ін.). Саме завдяки цьому зараз ставиться питання про формування інформаційної культури та медіакомпетентності сучасного покоління студентів. Комп'ютер природно вписується у повсякденне життя вищої школи і є ще одним ефективним технічним засобом, за допомогою якого можна значно урізноманітнити навчальний процес, зробивши його більш продуктивним. Впровадження новітніх інформаційних технологій у вищій школі має переваги перед традиційною системою навчання, а саме: мотивується навчальна діяльність, підвищується інтерес до навчання; здійснюється індивідуальний підхід; кожен студент стає суб'єктом навчання; за один і той же проміжок часу обсяг виконаної роботи значно збільшується; полегшується процес контролю і оцінки знань; розвиваються навички навчальної діяльності (планування, рефлексія, само- і взаємоконтроль) [6].

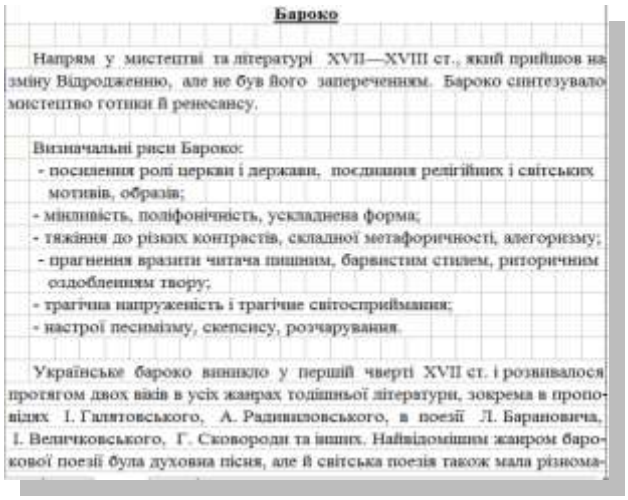
Традиційний урок (пара) є адекватною формою і в умовах зміни цілей і цінностей навчання, і в умовах технологічної революції в області способів і засобів навчання, коли поряд з паперовими навчальними посібниками і підручниками стали конкурувати електронні дидактичні засоби навчання (мультимедійні підручники, інтерактивні навчальні тренажери, електронні енциклопедії – зокрема Вікіпедія). Сучасний мультимедійний урок будується за тією ж схемою, що і традиційний: актуалізація знань, пояснення нового матеріалу, закріплення і контроль. Крім того, використовуються ті ж самі методи: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, частково-пошуковий і інші.

У наш час розвиваються наступні напрямки інформаційних технологій: універсальні інформаційні технології (текстові редактори, графічні пакети, системи управління базами даних, процесори електронних таблиць, системи моделювання, експертні системи і т.п.); комп'ютерні навчальні та контролюючі програми, комп'ютерні підручники; мультимедійні програмні продукти; комп'ютерні засоби комунікацій.

Крім того, слід враховувати, що Болонська система вимагає більшу частину часу відводити на самостійну роботу студентів. І якщо теоретичний курс будь-якого предмету є більш-менш доступним для самостійного вивчення, то самостійне вивчення практичних питань може викликати деякі труднощі. Це, в першу чергу, пов'язано з тим, що «під рукою» немає досвідченого фахівця, який порадив би, який шлях слід обрати для якнайшвидшого вирішення тієї чи іншої проблеми, що виникає при роботі над конкретним завданням, а студент, у більшості випадків, не завжди може адекватно оцінювати можливості обраного методу. Тому розробка навчальних програм, особливо для студентів заочної форми навчання, є досить актуальною.При цьому досить гостро постало питання вибору операційного середовища для створення комп'ютерних програм. Вибір зупинився на електронних таблицях Microsoft Excel і саме такий вибір пояснюється наступними чинниками: 1) Електронні таблиці Microsoft Excel входять у пакет прикладних програм Microsoft Office та встановлені практично на всіх комп'ютерах. 2) Вивчення основ роботи з електронними таблицями Microsoft Excel зараз проходять у всіх навчальних закладах – починаючи зі школи і закінчуючи середніми і вищими навчальними закладами, тому можна сподіватися на більш-менш тісне знайомство біль-

шості користувачів із цією програмою. 3) Електронні таблиці Microsoft Excel досить прості у використанні і при достатньо професійно написаної програмі, не повинні викликати складнощів у роботі для користувачів з невисоким рівнем підготовки. 4) Електронні таблиці Microsoft Excel досить легко і просто підключати для спільної роботи з іншими програмами, що значно розширює діапазон їх застосування.

Як приклад, розглянемо допоміжну програму для вивчення української літератури. Комп'ютерна програма для ознайомлення студентів із напрямками і течіями української літератури складається з двох частин: теоретичної (рисунок 1) і контрольно-залікового заняття (рисунок 2).

Бароко

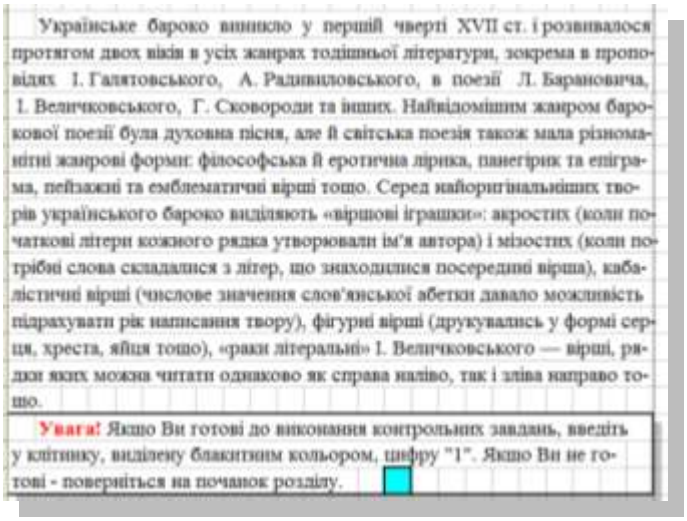
Напрям у мистецтві та літературі XVII—XVIII ст., який прийшов на зміну Відродженню, але не був його запереченням. Бароко синтезувало мистецтво готики й ренесансу.

Визначальні риси Бароко:
- посилення ролі церкви і держави, поєднання релігійних і світських мотивів, образів;
- мінливість, поліфонічність, ускладнена форма;
- тяжіння до різких контрастів, складної метафоричності, алегоризму;
- прагнення вразити читача пишним, барвистим стилем, риторичним оздобленням твору;
- трагічна напруженість і трагічне світосприймання;
- настрої песимізму, скепсису, розчарування.

Українське бароко виникло у першій чверті XVII ст. і розвивалося протягом двох віків в усіх жанрах тодішньої літератури, зокрема в проповідях І. Галятовського, А. Радивиловського, в поезії Л. Барановича, І. Величковського, Г. Сковороди та інших. Найвідомішим жанром барокової поезії була духовна пісня, але й світська поезія також мала різноma-

Рисунок 1 – Теоретична частина програми

Теоретична частина являє собою виклад інформації, що доповнена ілюстративним матеріалом, який, у свою чергу, сприяє кращому запам'ятовуванню. Після того, як студент вивчить теоретичну частину, комп'ютер поставить питання: «Чи готові Ви до проведення контрольно-залікового заняття?» (рисунок 2).

Українське бароко виникло у першій чверті XVII ст. і розвивалося протягом двох віків в усіх жанрах тодішньої літератури, зокрема в проповідях І. Галятовського, А. Радивиловського, в поезії Л. Барановича, І. Величковського, Г. Сковороди та інших. Найвідомішим жанром барокової поезії була духовна пісня, але й світська поезія також мала різноманітні жанрові форми: філософська й еротична лірика, панегірик та епіграма, пейзажні та емблематичні вірші тощо. Серед найоригінальніших творів українського бароко виділяють «віршові іграшки»: акростих (коли початкові літери кожного рядка утворювали ім'я автора) і мізостих (коли потрібні слова складалися з літер, що знаходилися посередині вірша), кабалістичні вірші (числове значення слов'янської абетки давало можливість підрахувати рік написання твору), фігурні вірші (друкувались у формі серця, хреста, яйця тощо), «раки літеральні» І. Величковського — вірші, рядки яких можна читати однаково як справа наліво, так і зліва направо тощо.

Увага! Якщо Ви готові до виконання контрольних завдань, введіть у клітинку, виділену блакитним кольором, цифру "1". Якщо Ви не готові - поверніться на початок розділу.

Рисунок 2 – Питання про готовність до проходження тесту

Якщо студентом виявлена готовність, необхідно ввести у клітинку, виділену блакитним кольором, код доступу – цифру 1. При позитивній відповіді на екран виводить-

ся перше питання тесту. При цьому вся теоретична частина, викладена на попередній сторінці, зникає. У випадку, якщо учень захоче підглянути правильну відповідь, яка знаходиться у теоретичній частині, то він не зможе цього зробити, адже текст зник.

Спроба повернутися до тексту теоретичної частини шляхом введення у виділену клітинку нульового значення, поверне теоретичну частину на екран, але, при цьому, закриється доступ до питань контрольного заняття. Після того, як буде знайдена правильна відповідь у інформаційній частині, і в спеціальну клітинку буде введена цифра 1, знову з'явиться питання, але вже інше.

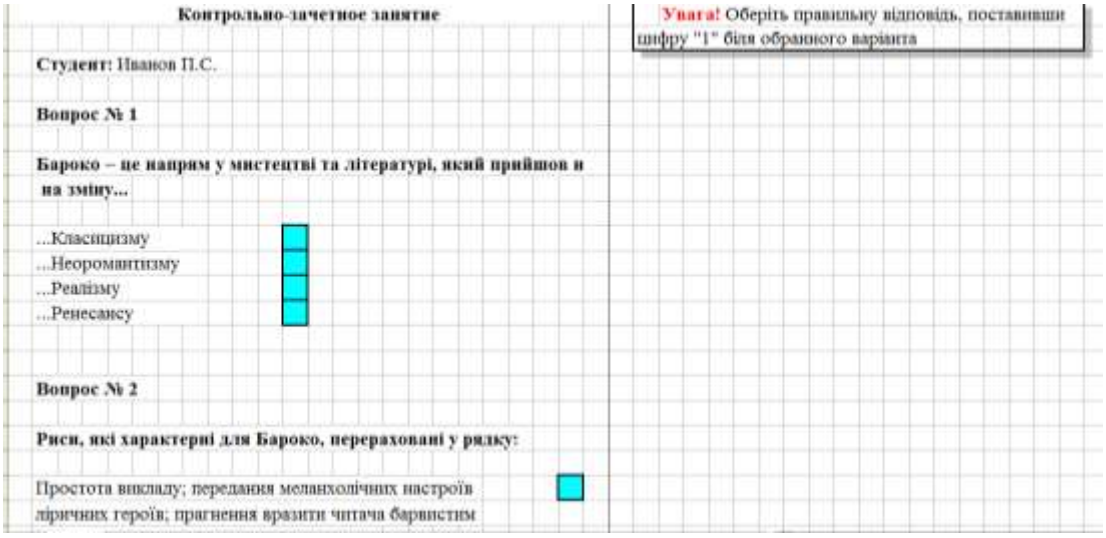

Рисунок 3 – Контрольно-залікове заняття

Таким чином, спроби списування будуть марні. При цьому все одно досягається необхідний педагогічний ефект: у будь-якому випадку, студент вивчить необхідний матеріал. Якщо студент, у відведений викладачем час, не встигає отримати позитивну оцінку (хоча б 3 бали), тестування переривається, і студент направляється у відповідний теоретичний розділ.

При потребі, можна додати у програму контрольно-залікового заняття таймер, і тоді можна буде оцінювати міцність отриманих знань не тільки за кількістю зроблених спроб і правильних відповідей, але і за часом.

Висновки і перспектива дослідження.

Під час виконання роботи, були вивчені переваги впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у вищій школі. Були вивчені можливості використання навчальних комп'ютерних програм як при самостійній, так і аудиторної роботі студентів; обґрунтований вибір операційного середовища для створення комп'ютерних програм.

У даний час йде глобальна комп'ютеризація та інформатизація освіти в цілому, і, зокрема, вищої школи. У зв'язку з цим, широке поширення отримали навчальні комп'ютерні програми. На жаль, навчальні комп'ютерні програми, спрямовані на вивчення гуманітарних дисциплін, практично відсутні. Розроблено комп'ютерну програму, що призначена допомогти студентам у вивченні одного з розділів української літератури, що стосується течій у ній. Організаційно програма складається з двох частин: теоретичної та контрольно-залікового заняття.

У розробленій програмі передбачені заходи, які перешкоджають списуванню, підгляданню і вгадуванню правильних відповідей. Незалежно від того, як студент спробує відповісти на поставлені питання (чесно, вивчаючи теорію або отримавши питання, повертаючись у теоретичну частину, а звідти – знову до контрольно-залікової роботи) він все одно отримає і засвоїть певні знання.

Список литературы: 1. Кремень В.Г. Вища освіта в соціокультурних змінах сучасності / В.Г. Кремень // Вища освіта України. – 2007. – № 3. – С. 9–13. 2. Кремень В.Г. Модернізація системи освіти як важливий чинник інноваційного розвитку держави / В.Г. Кремень // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / за ред.. Л.Л. Товажнянського та О.Г. Романовського; Мін-во освіти та науки України, нац. техн. Ун-т «Харків. політех. Ін.-т». – 2003. – Вип. 1 (5). – С. 3–9. 3. Гуревич Р.С. Нові інформаційні технології в підготовці сучасного фахівця / Р.С. Гуревич, А.М. Коломієць, Д.І. Коломієць // Кримські педагогічні читання: матеріали міжнародної наук. конф. (Харків, 12–17 вересня 2001 року) / М-во освіти та науки України, НАН України, Харк. держ. Техн. ун-т / за ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2001. – С. 149–152. 4. Гуревич Р.С. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі і науковій діяльності: навч. посіб. [для студ. пед. ВНЗ і слухачів ін-тів післядиплом. освіти] / Р.С. Гуревич. – К.: Освіта України, 2006. – 396 с. 5. Гуревич Р.С. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх вчителів у галузі інформаційно-комунікаційних технологій / Р.С. Гуревич // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2008. – №2. – С. 92–98. 6. Васильева Л.И. Использование компьютерных технологий в самостоятельной работе студентов / Л.И. Васильева, А.А. Журавский // Проблемы инженерно-педагогического образования. Сборник научных трудов – УИПА, Харьков – 2012. Выпуск № 34–35. – С. 111–119.

Титаренко-Качура И.Л.
г. Бургас, Болгария

ПРОБЛЕМЫ ГАРМОНИЗАЦИИ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ В АСПЕКТЕ МЕТОДИКИ РКИ В ЭПОХУ ПОСТМОДЕРНИЗМА

«Триумф Руси, выразившийся в акте Переяславской рады, не просто вернул в лоно материнского государства его исторические территории. Благодаря ему был сформирован современный русский литературный язык... возникла высшая богословская школа, а затем-высшая школа вообще.», – такую оценку Переяславской раде дает Кирилл Фролов, известный российский публицист, основатель и глава Ассоциации православных экспертов [5, с. 23].

Со времен Переяславской рады прошло много лет. Русский язык, как многоступенчатое современное явление на постсоветском пространстве, претерпевает, фактически, те же перетурбации, как и во времена Богдана Хмельницкого, только сегодняшние изменения обусловленны иной эпохой – эпохой постмодернизма. В литературной прак-

тике II половины века нормативный дискурс уже выступает как дискурс репрезетации (representation) – представления некоего первичного смыслового содержания, в процессе освоения которого неизбежно возникает маргинальное восприятие, мышление, поэтому и открытие нового культурного континуума, что влечет за собой выход за пределы традиционных понятийных оппозиций: субъект – объект, реальное – воображаемое. С учетом всего этого следует выработать новые методы преподавания русского, определенные подходы, рассматривающие проблемы теории языка и власти, языка и национального менталитета сквозь призму осознания исчерпанности онтологии, в рамках которой порядок вещей «мстит» нашим попыткам насильственного упорядочения последних, обрекая на неизбежный крах любые преобразовательские проекты из области нормативных и ценностных структур. Эти идеи находят поддержку у представителей различных отраслей знаний – культурологов, лингвистов, методистов, – всех, кто поддерживает идею лингвокультурологического подхода в методике обучения русскому языку как иностранному в непростую эпоху постмодерна.

Учитывая вышесказанное, сегодня по-другому следует определять и стратегическую цель обучения русскому иностранных студентов (особенно в неязыковом ВУЗе). Как и ряд современных исследователей – А.С. Ахиезер, Т.А. Дмитренко, В.А. Маслова – мы полагаем, что акцент следует делать на формировании «вторичной языковой личности» [2, с. 30], владеющей навыками межкультурной коммуникации.

В конечном итоге суть проблемы сводится к объективной невозможности зафиксировать существование жестких, самозамкнутых систем, будь то в области экономики, политической сфере или языковой. При работе в иноязычной среде и в бытовом общении бесспорна значимость понимания юмора, новых словообразовательных (зачастую сленговых) моделей, значимость ряда других аспектов лингвистического и экстралингвистического плана. Поскольку нередко в практике межнационального общения происходят коммуникативные сбои, обусловленные несовпадением мироощущения коммуникантов и требующие лингвокультурного объяснения, не вызывает сомнения необходимость их теоретического исследования и методологической разработки способов их преодоления. Любое слово из чужого/русского языка и не соответствующее местной этимологии может со временем пройти трансформацию и превратиться в некий вариант, соответствующий другой национальной ментальности. Начиная с 1654 года, подписания переяславского договора, в ходе столкновения различных культур: русской, украинской, польской, турецкой и др. вырабатывалась и воспроизводилась система образов, убеждений, оценочных мнений и предрассудков, призванных объяснить внешний вид и поведение тех, с кем устанавливались контакты, Неформальный уровень общения, запечатленный в лексической системе русского языка, показал и сохранил неоднозначность отношения к этнически чужим, которое может варьироваться от одобрительного до оскорбительного, от восхищенного до пренебрежительного или воинственного в зависимости от конкретных социально-исторических условий.

Как полагает Р. Барт, маргинальная дискурсивность, сосуществующая наряду с нормативной, ведет к разрушению устоявшейся парадигмы всей западной культурной традиции и литературы, в частности. В этом смысле русский язык, выступающий как некое нормативное общественное образование на постсоветском пространстве, входит в

круг интересов не столько филологов, но историков и социологов, юристов и политологов. Как и сегодня, с 1845–1847 гг, под влиянием идей Б. Хмельницкого членами Кирилло-Мефодиевского Общества (Н. Костомаров, П. Кулиш, Т. Шевченко и др.) впервые были внесены политические мотивы в доселе чисто культурную и сугубо регионально-патриотическую деятельность представителей малороссийской общественности.

Следует отметить, что данная проблема, гармонизации межнациональных отношений в аспекте языковой политики на постсоветском пространстве широко обсуждается не только в кругу профессионалов, но даже в социальных сетях, в среде обычных носителей языка. Приведем несколько любопытных высказываний из материалов интернет-форума под названием «Дурацкие неологизмы в русском языке»: «Сегодня в эмигрантской среде, как пишут и говорят по ТВ, сохраняются искусственные нормы того периода жизни языка, в который их предки были выгнаны из России, из СССР. Это как раз и есть пример неразвития языка. Хотя звучит красиво, интеллигентно, литературно, но несколько анахронично». Или другой респондент: «Это к тому, что понятие о литературном языке и литературной норме сейчас ломается, так как совершенно новая ситуация (доминирование в восприятии текстов, написанных не вполне грамотными людьми и не прошедших корректуры) требует выстраивания совершенно новых понятий. И тут плакать по паре просторечных слов в официальной речи уже неактуально. Другие времена, другие понятия».

В настоящее время в методике РКИ (русский как иностранный) также ведется «поиск дополнительных способов оптимизации учебного процесса» [1, с. 71]. На наш взгляд, одним из средств активизации познавательного интереса студентов может быть обращение к *комическому, неолгизмам, окказионализмам и пр.* Неологизмы приобретают характеристику общественно узаконенных номинаций и, появившись в определенный период, постоянно воспроизводятся и в конце концов принимаются языковой традицией. Окказионализмы – это индивидуальные авторские образования, существующие лишь в том контексте, в котором они появились. Они всегда создаются непосредственно в тексте, а не воспроизводятся как готовые единицы. Они даже потенциально в языке не присутствуют, системной, языковой и общественной потребности в них нет, но творчески создаются они по имеющимся в языке моделям.

На основе этих словообразовательных новаций возникает и новое РСК, которое мы условно назывем «окказиональной этимологизацией». Этот прием, как и многие РСК, основан на неожиданной для читателя подмене привычной семантики или стилистической тональности чем-то другим, ситуационно неоправданным: «Быстрота смены ожидаемого более или менее противоположным есть непременное условие смеха» (А. Потебня) [3, с. 32].

Например, М. Слободской, высмеивая словесную абракадабру городских вывесок, заставлял своего оглушенного каскадом новых словообразований героя задавать себе вопрос: «Кто шьет в артели «Индпошива»: индус, индеец или индюк?» [4, с. 23]. Читатель неожиданно получает новое, контрастирующее со знакомым значение лексемы, превращенной в омоним известного ему слова. Пример из постсоветских реалий: барбос – хозяин кооперативного бара, стричь купоны – получать деньги, пенкосниматель – шеф-повар, главбух – командир батареи. Или более современное: колбаски – поклонницы Коли

Баскова или абрамовничать – не бриться несколько дней. Пример использования: «Пошли с друзьями в поход, так я всю водную часть *абрамовничал*, а как только вышли на сушу, все-таки побрился», лужкануть – уйти в отпуск и потерять работу по возвращении. Пример использования «Знаешь, как Серега *лужканул*: приехал с Мальдив, а весь его отдел разогнали» и т.п. Зачастую аббревиатуры паронимически сближаются с частицами.

Так появляются комические фразеологизмы: НИИ рыба и НИИ мясо, НИИто и НИИсе, НИИпуха и НИИпера; или аббревиатура как пароним заменяет первую часть составного слова – ВНИИбрачный институт.

Современная языковая ситуация постмодерна характеризуется стремлением к использованию юмора, проявляющегося в различных бытийственных сферах, – что является специфическим феноменом, создающим предпосылки окказиональной этимологизации. Тот, кто хорошо понимает анекдот, тот знает в совершенстве язык.

Образование «неологизмов по ранее продуктивным моделям может по ряду причин затухать» [5, с. 115], и, наоборот, в современный словообразовательный процесс могут вовлекаться непродуктивные в прошлом модели. Причинами таких перетурбаций являются либо потребности самого языка – недостаточность или избыточность тех или иных образований, либо определенный социальный заказ, наконец, просто языковая мода. Например, при развитии техники, технологий, производства возникает необходимость в новых наименованиях, которые создают абстрактные существительные с набором характерных для них суффиксов. Введение новой бытовой техники приводит к образованию необычных глаголов: *пылесос – пропылесосить; ксерокс – отксерить*.

Иностранным студентам студентам в информационно насыщенном пространстве необходимо уметь свободно ориентироваться в чуждой, русской среде. Значимость настоящего исследования определяется необходимостью: лингводидактического и методического обеспечения процесса обучения РКИ в аспекте профессионально ориентированной языковой и речевой подготовки в неязыковом вузе. Русский язык, будучи одним из основных признаков развития национального менталитета, выражает культуру народа, который на нем говорит. Поэтому и преподавать русский язык необходимо с учетом таких современных отраслей знания, как история, политология, антрополингвистика, современная теория эволюции, – что, безусловно, создаст, как и в эпоху великого Богдана Хмельницкого, необходимые условия для культурно-языкового диалога русской и других, дружественных ей, наций.

Список литературы: 1. Богин Г.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов: Автореф. дис. докт. филол. наук. Л., 1984. – 202 с. 2. Каменская О.Л. Вторичная языковая личность – методологическая основа межкультурной парадигмы в лингводидактике. М.: МГЛУ, 1998. – Вып. 440. – С. 30–35. 3. Потебня А.А. Мысль и язык. // Потебня А.А. Собрание трудов. М.: Лабиринт, 1999. – 300 с. 4. Слободской М.Р. Сатирические стихи. // Библиотечка Крокодила.М., 1957. – № 165. – С. 23. 5. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. – 320 с.

Харченко А.О.

г. Харьков, Украина

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННЫХ МЕНЕДЖЕРОВ

Длительный и глубокий системный кризис, который переживают почти все страны на постсоветском пространстве, фактически является следствием недостаточно эффективного управления. Вследствие сравнительно быстрого по историческим меркам осуществления трансформации общественно-политической, социально-экономической и духовно-культурной систем как сами страны, так и их экономики оказались в принципиально новых, до этого незнакомых условиях организации общественного производства. Это привело к его дезорганизации и хаосу, которые усилились еще и разрывом сложившихся традиционных хозяйственных связей. В этой ситуации ловкие дельцы, сумевшие воспользоваться хаосом и неразберихой, где подкупом, где обманом, а где и физическим воздействием, на мутной волне ваучерной приватизации сколотили первичный капитал за счет массового обнищания широких слоев населения.

Произошло неизбежное, хотя, на первый взгляд, и противоестественное сращивание власти, политики и криминала. В первую очередь надо отметить активное участие в этих процессах бывшей партийно-комсомольской и советской номенклатуры, имевшей доступ к финансовым и другим ресурсам, вдруг оказавшимися практически бесхозными. Ее представители, а также так называемые «красные директора» в полной мере использовали открывшиеся возможности и стали владельцами тех богатств, которые до этого считались «общенародной собственностью». Получив в придачу к этим богатствам еще и политическую власть, они быстро подвели под процессы грабежа своего же народа необходимую правовую базу.

Конечно, процессы кардинального передела собственности протекали достаточно сложно и противоречиво, нередко сопровождаясь кровавыми разборками. История первоначального накопления капитала в Украине и темного прошлого тех респектабельных сегодня бизнесменов, которые уже освоились в новых условиях, исправно платят налоги, ведут спонсорскую и меценатскую деятельность, еще ждет своих исследователей. Правда, могут они появиться еще не скоро, поскольку сегодня такие исследования остаются достаточно небезопасным для жизни самого исследователя занятием.

Существенная инерционность социальных процессов и неразвитость гражданского общества приводят к тому, что большинство народа пассивно восприняло ситуацию, тем более, что она в значительной мере преодолевала недостатки предыдущего строя. Действительно, сегодня потребительский рынок насыщен товарами, как пишут в рекламе «на любой вкус и на любой карман». Однако они остаются для многих людей недоступными. К тому же кризис управления привел к фактическому разрушению отечественной промышленности и массовой безработице.

Исследователь сущности и природы номенклатуры, которая, по его глубокому убеждению, была правящим и господствующим эксплуататорским классом в бывшем Советском Союзе, М.С. Восленский указывает, что «человеческое общество – сложный социальный механизм. Если даже в примитивном «обществе» муравьев или пчел за кажущимся

хаосом кроется устойчивая структура, то тем более это относится к общности людей. Человек – настолько высоко развитое существо, что он оказывается в состоянии постепенно менять структуру своего общества, что, вероятно, отсутствует у животных. Очевидно, этот новый фактор связан с тем, чем главным образом отличается человек от других живых существ: с его интеллектом и трудовой деятельностью».

Именно благодаря этому, по глубокому убеждению ученого, «перед человеческим обществом стали открываться новые возможности и возникли новые потребности как в материальной, так и в духовной сфере. Это, в свою очередь, не только позволяло, но и заставляло менять общественные структуры, приспосабливая их к новым условиям» [1, с. 589].

Новые условия социально-экономического развития страны требуют и новых подходов к управлению процессами этого развития. При этом оно должно исходить прежде всего из общенациональных, а не узко эгоистичных интересов бизнеса. Провозглашенная в Конституции Украины норма о том, что страна является социальной, должна со всей необходимостью порождать и социальную ответственность бизнеса. Это положение, по большому счету, полностью соответствует его собственным интересам. Действительно, для получения прибыли (основной цели и самого смысла предпринимательской деятельности) и наполнения государственного бюджета (основной цели власти) необходимым условием является платежный спрос населения.

Таким образом, если принять современную ситуацию как данность (а для системы образования она именно такой и является), следует глубоко осмыслить цели и задачи, стоящие перед страной и ее экономикой, отразить их в руководящих документах и стандартах подготовки менеджеров. Прежде всего, они должна четко представлять сущность самого феномена экономики и основные закономерности ее функционирования и развития. Они должны знать и видеть возможные пути, средства и методы формирования стратегии развития страны и возможности обеспечения успешной ее реализации.

Ситуация в Украине не является чем-то уникальным. Перед нами примеры быстрого и успешного экономического возрождения разрушенных войной Германии, Франции и Японии. Ярким примером может служить и Сингапур, который за 30 лет превратился из бедной отсталой страны треть мира в крупный промышленный и финансовый международный центр с самой высокотехнологичной экономикой в мире и одним из самых высокий уровней жизни с более чем 50 тысячами долларов ВВП на душу населения. Современное впечатляющее развитие Китая обеспечило использование социально-экономических и управленческих идей Дэн Сяопина.

Как справедливо отмечает исследователь проблем менеджмента в Украине Б.П. Будзан, «особенно актуальными остаются для украинского менеджмента идеи Людвига Эрхарда (творца немецкого «экономического чуда»), который создал модель социально ориентированной рыночной экономики, где со свободой частного предпринимательства обеспечивается социальная защита наибеднейшей части общества». Однако сегодня, как специально подчеркивает ученый, «эту модель наши экономисты и политики обсуждают незаслуженно редко» [2, с. 120].

По нашему же убеждению, эту модель следует не столько «обсуждать», сколько адаптировать для условий Украины и энергично претворять в жизнь. Для этого необходимо пересмотреть систему профессиональной подготовки управленческих кадров. Преж-

де всего следует включить в учебные планы и программы такие дисциплины, как философия и психология управления. Ведь, как об этом убедительно свидетельствует жизненная практика, наши выпускники, начиная свою трудовую деятельность, испытывают трудности именно в понимании сущности и смысла этой деятельности, недостаточно владеют навыками делового общения и работы с персоналом.

Крайне слабыми остаются их математическая подготовка и владение современными информационными технологиями. Далеко не все из них могут построить даже простейшую математическую модель какого-то объекта или явления с тем, чтобы с помощью компьютерной ее обработки выбрать для себя достаточно обоснованно наилучший вариант управленческого решения или действия в сложной проблемной ситуации. Недостаточны и знания в области истории управления. Считаем крайне полезным знакомство будущих руководителей с опытом деятельности наиболее успешных менеджеров различных стран мира и с применяемыми ими методами и технологиями работы с персоналом, его мотивации.

Сегодня мир стремительно изменяется, усиливается противостояние стран и международных монополий, обостряется конкуренция на мировых рынках, усложняются цели, задачи и характер управления людьми и различными социально-экономическими системами и процессами в них. В этих условиях сверхзадачей системы профессиональной подготовки современных менеджеров должно стать формирование у них творческого мышления, которое должно носит стратегический инновационный характер. При этом существенно возрастают роль и значение управленческой культуры как в психологическом, так и в чисто технологическом плане. О культуре управления свидетельствует, по утверждению, М.М. Гуревичева и его соавторов «уровень владения лидером организации навыками системного подхода к управлению и методологией управленческой деятельности, умением обеспечивать комплексный и ситуативный анализ существующего состояния дел. Руководитель рационально использует приемы и методы профессионального управления, ему должна быть также присуща высокая общая культур, что позволяет ему не только эффективно выполнять свои обязанности, но и быть авторитетным и признанным в своей организации и за ее пределами» [3, с. 51].

Однако в условиях инновационного характера мирового развития настоящему руководителю должны быть присущи также умение и глубокая внутренняя потребность в постоянном освоении нового, в формировании и успешной реализации высокого инновационного потенциала организации. Только в таком случае можно будет говорить об инновационном потенциале страны и ее производственной базы. Как справедливо пишет в связи с этим Л.Г. Шкодина, «инновационный потенциал страны – это обобщенная сборная характеристика ее возможностей трансформировать идеи в инновации, которые обеспечат устойчивое функционирование и развитие экономики, предоставят ей конкурентные преимущества». По глубокому убеждению самой исследовательницы, «инновационный потенциал страны целесообразно рассматривать как одно из средств адаптации к постоянным изменениям условий внешней и внутренней среды, способный обеспечить возрастающий поток доходов» [4, с. 326].

Проблемы поиска и разработки эффективных методов и современных педагогических технологий, предназначенных для формирования и развития навыков инновацион-

ного мышления студентов рассматривались и автором данной статьи в работе [5]. Однако даже самые совершенные технологии не дадут ожидаемого эффекта, если не будут созданы необходимые для их применения организационно-педагогические условия. Такими условиями, по нашему глубокому убеждению, должны быть:

- во-первых, четкое представление о целях, содержании и характере будущей профессиональной деятельности менеджеров и формулирование на этой основе целей и содержания их профессиональной подготовки;

- во-вторых, наличие у преподавателей какого-то собственного опыта управленческой деятельности, их знакомство с особенностями управления в современных фирмах и организациях;

- в-третьих, рациональное сочетание у преподавателей глубоких знаний в своей профессиональной сфере, высокого педагогического мастерства и развитой общей культуры, а также психологической направленности на педагогическую деятельность, ее ценностное восприятие;

- в-четвертых, четкое представление у студентов целей, задач и смысла их будущей профессиональной деятельности и формирование на этой основе их мотивации к овладению необходимыми знаниями, умениями и навыками;

- в-пятых, необходим тщательный отбор будущих студентов по критерию их профессиональной пригодности к престижной, сложной и очень ответственной деятельности, какой является управление людьми.

Таким образом, только существенное совершенствование всей системы подготовки менеджеров обеспечит Украине возможность выхода из кризиса.

Список литературы: 1. Восленский М.С. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. – М.: Советская Россия совм. с МП «Октябрь», 1991. – 624 с. 2. Будзан Б.П. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 349 с. 3. Гуревичов М.М. та ін. Професійна культура менеджера в умовах інноваційного розвитку / М.М. Гуревичів, А.В. Долгарєв, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов; за заг. ред. О.С. Пономарьова. – Харків: НТУ «ХПІ», 2010. – 240 с. 4. Шкодіна Л.Г. Інновації – основа співпраці України з Росією // Переяславская рада: ее историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. тр. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2011. – С. 324–328. 5. Харченко А.О. Технології формування і розвитку інноваційного мислення студентів // Інноваційні педагогічні технології у вищій шко-лі: Зб. наук. пр. – Харків: НТУ «ХПІ», 2012. – С. 184–195.

Чеботарев Н.К.
г. Харьков, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ЧУВСТВА ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Такое важнейшее для характеристики социального бытия человека понятие, как ответственность при всей, на первый взгляд очевидности, ясности и простоте его со-

держания и сущности, в действительности является достаточно сложным, многогранным и многоаспектным. Действительно, его как специфический феномен можно рассматривать с нравственной, правовой, педагогической, психологической и других точек зрения. По нашему мнению, вполне естественным представляется определить сущность ответственности как объективный долг и обязанность человека придерживаться некоторой совокупности норм и правил, принятых в данном обществе, добросовестно выполнять свои производственные, гражданские и чисто человеческие функции. Одновременно ответственность должна предполагать возможность моральное, материальное или какое-то иное наказание за нарушение указанных норм и правил.

Человек как социальное существо обязан отвечать за свои поступки, действия (или бездеятельность) и поведение, а также за их результаты и возможные последствия. В частности, каждому человеку должна быть присуща ответственность за себя, свою жизнь и здоровье, за судьбу своих близких, за свою производственную деятельность и за характер его взаимоотношений с другими людьми. Особенно ответственными должны считаться те виды профессиональной деятельности, которые связаны с управлением или обслуживанием потенциально опасных технологических объектов и производственных процессов. К ним можно отнести энергоблоки атомных электростанций, химические и металлургические предприятия, самолеты, и другие транспортные средства.

Существуют еще три группы профессий, требующих повышенной ответственности своих представителей. Первая – педагоги, от которых зависит будущее страны, ее научно-технический и социальный прогресс. Ведь каждый человек учится, воспитывается и развивается как личность под целевым педагогическим воздействием семьи, школы, вуза. Второй группой являются медицинские работники поддерживающие здоровье людей. От ошибки врача из-за низкой квалификации или безответственности может зависеть жизнь человека и благополучие его семьи. Не случайно каждый врач дает клятву Гиппократа, подтверждая профессиональную ответственность. Третья группа – представители органов государственной власти и местного самоуправления, уровень ответственности которых определяет их личный авторитет и вклад в политическое и социально-экономическое положение страны. От их ответственности существенно зависит благосостояние народа, его доверие к власти, гражданская и политическая активность.

Однако, как свидетельствует жизненная практика, у многих людей, к сожалению, неудержимое стремление к власти возникает вовсе не из-за их желания со всей ответственность служить на благо всего общества, а только ради возможности ее использования в собственных целях и интересах. Для подтверждения этого тезиса можно привести множество примеров.

Приведенные выше утверждения и перечисленные факты убедительно свидетельствуют о том огромном значении ответственности, которое она имеет в жизнеобеспечении индивида и общества. В то же время хорошо известно, что ответственность как важное личностное качество не дается человеку при рождении, не передается ему по наследству и не возникает на генетическом уровне. Она формируется и развивается только в результате системного и целенаправленного педагогического воздействия в семье, школе и в системе высшего образования. Поэтому считаем вполне правомерным относить понятие ответственности к общей совокупности педагогических категорий. Формирование же

чувства ответственности учеников и студентов считаем необходимым рассматривать как одну из важнейших педагогических проблем в системе общих задач образования.

Мы живем на историческом рубеже эпох, причем дело не только в том, что второе тысячелетие передало третьему эстафету своих достижений и поражений. демонстрируя рост динамики социальной жизни, поражая наше воображение глубинными, действительно тектоническими изменениями. Эти изменения чаще все оказываются совершенно неожиданными как по своим масштабам, так и по скорости, с которой они происходят во всех сферах и структурах общественно-политической, социально-экономической и духовно-культурной жизни, по характеру своего влияния на человека и общество.

Сегодня вполне справедливо говорят о постиндустриальном обществе, информационном обществе, экономике знаний и высоких технологий. Вместе с тем безответственная погоня за прибылью, за комфортом поставила человечество на грань глобальной катастрофы и исчерпания многих видов жизненно необходимых природных ресурсов. Противоречивость стала наиболее характерной чертой современного этапа развития цивилизации. Из-за этого человечество потеряло веру в возможность такого обустройства планеты, которое предусматривало бы преодоление бедности и нищеты, голода, преступности, войн и агрессии и терроризма.

Вместе с тем главной целью человечества остается превращение нашей планеты в общечеловеческий дом, где каждому найдется достойное место под солнцем, где судьба каждого станет болью и заботой общества. Хотя в наше сугубо прагматическое время эта цель уже давно перешла в разряд утопий и фантазий. Неопределенность и альтернативность исторического развития человечества поставила его перед выбором, требуя остановиться, оглянуться и задуматься над тем, что же происходит в мире и с самими людьми, сбережем ли мы планету и пригодные для жизни условия для наших непосредственных потомков и тем более для последующих поколений. Ведь в этом состоит историческая ответственность человека и всего человечества.

В такой непростой ситуации проблемы мировоззренческой ориентации человека, осознание им своего места и роли в обществе, цели и смысла своей жизни, социальной и личной активности, ответственности за свои поступки, слова и поведение приобретают особую важность. С позиций же педагогики обоснование и выбор форм и направлений своей деятельности с учетом ее возможных последствий и формирования ответственности за них становятся главными в том ряду актуальных проблем, которые встают сегодня практически перед каждым человеком.

Для нашего времени характерны сложные политические, социально-экономические, духовно-культурные и психологические процессы. Их особенностями являются существенная информационная неопределенность, разнообразные риски, индивидуализация, персонализация. Их скоротечность буквально обрекают индивида на ответственность. При этом особый акцент смещается на процесс творческой самореализации человека в жизни, и, таким образом, на ответственность, связанную с его умением достойно ответить на вызовы времени, избежать того, что противоречит человеческой природе. Проблема же состоит в недостаточности нашей ответственности за других и перед ними, за природу и будущее, за себя самих, перед собой и перед Богом.

Для современного украинского общества характерным является явление, когда активное употребление понятия ответственности во многих сферах реальной жизни все более превращается в фикцию. Действительно, действия и поведение многих людей только имитируют их ответственность. Эта ситуация стала серьезной социальной проблемой, нуждающейся в философской рефлексии и педагогической разработке. Саму же проблему ответственности следует рассматривать в новых контекстах, соотнося ее с новой системой жизненных целей, ценностей и идеалов.

Чувство ответственности является одним из самых важных результатов воспитания и социализации личности. Само же воспитание, в свою очередь, является очень сложным, комплексным и динамичным процессом. Педагог, осуществляющий его, также должен быть крайне ответственным за качество и полноту достижения целей и выполнение обязанностей, которые общество возлагает на него. Поэтому процесс воспитания сопровождается многими разнообразными условиями и ограничениями. Следовательно, логично утверждать, что на формирование у человека чувства ответственности влияют определенные условия от общей ситуации в стране и системе образования до моральных и профессиональных качеств педагога.

Специфика ответственности человека на рубеже XX–XXI веков заключается в том, что мир вступает в полосу цивилизационного перелома, когда традиционные формы бытия человека требуют определенной коррекции. Усиливается нестабильность физических, биологических и социальных процессов, все более выразительно проявляется феномен непредсказуемости социальных и психологических явлений. В условиях, формирующихся преимущественно на объективной основе, быть личностью – не благое пожелание, а императив развития человека и человечества. Каждому брать на себя груз личных и общечеловеческих проблем становится единственным путем выживания и последующего совершенствования человека и человечества. Он предусматривает развитие высочайшей степени ответственности, которая простирается от круга ближайшего окружения конкретной личности к проблемам планетарно-космического масштаба.

Интересный подход к проблеме ответственности демонстрирует Г. Йонас в работе «Принцип ответственности», в которой он, принимая во внимание «глобальные условия человеческой жизни и отдаленное будущее», угрозу существованию человеческого рода как такового, предлагает новый способ человеческой деятельности, который бы выходил за современные пределы антропоцентризма и отстаивал идею морального права природы [1]. Ученый предлагает, в отличие от своих предшественников, которые утверждали ответственность «перед» – монологическую ответственность, в основе которой лежат субъектно-объектные отношения, ответственность диалогическую, ответственность «за» – человека за человека и за состояние природы. Такая ответственность, по убеждению Йонаса, вызвана не каким-то формальным законом, а самым непосредственным нравственным чувством ответственности – зовом беспомощного ребенка, природы как таковой. Таково современное философское понимание сущности ответственности.

Продолжая и развивая мысли М. Мамардашвили и Г. Йонаса, согласно которым ответственность выступает как неотъемлемая составляющая самого бытия человека «здесь и сейчас», ответственность за будущие поколения и человечество в целом, можно привести высказывание В. Гьосле, который считал, что «мы ответственны не только за бу-

дущие поколения; в наших руках и метафизическое оправдание всей предыдущей истории бытия. Если мы потерпим поражение, тогда три миллиарда лет жизни на нашей планете будут сведены на нет; а если нам этот синтез (природы и духа) удастся, то и вся предыдущая история ex post будет оправданной» [2, с. 210].

Формирование и развитие индивидуальной и общей ответственности сопряжено с необходимостью обязательного учета единства и противоречия между индивидуальным и общественным бытием человека. Исторически выработанным и могучим механизмом преодоления этого противоречия и обеспечения ответственности личности, соотнесения поступков и поведения человека с социальными требованиями является человеческая совесть. Она позволяет нам критически оценивать себя, свои действия и поступки. Объективность оценки личной ответственности определяется, как считает Т.Ф. Алексеенко, «исторически достигнутым уровнем ответственности поведения в конкретном обществе и субъективными возможностями личности». По мнению автора, «в цивилизованном обществе считается: чем шире полномочия и реальные возможности, тем выше ответственность личности» [3, с. 107].

Таким образом, задачей всей системы образования, в первую очередь высшей школы, выступает повышение внимания к проблеме формирования и развития ответственности как предпосылки обеспечения нормального будущего человеческой цивилизации.

Список литературы: 1. Йонас Г. Принцип відповідальності: У пошуках етики для технологічної цивілізації. – К.: Лібра, 2001. – 400 с. 2. Гьосле В. Буття та об’єктивність. До метафізики екологічної кризи // Практична філософія в сучасному світі. – К.: Лібра, 2003. – С. 180–210. 3. Алексєєнко Т.Ф. Відповідальність особистості // Енциклопедія освіти. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 106–107.

Черкашин А.І.
м. Харків, Україна

СУЧАСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСВІТЯНСЬКОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

В науці освіта розглядається, як «процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок і пов’язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості» [1, с. 614].

Освіта як процес, розуміється в цілісній єдності «навчання, виховання, розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм з орієнтацією на майбутній стан культури; створення умов для повноцінної реалізації внутрішнього потенціалу індивіда і його становлення як інтегрованого члена суспільства, виконуючи функцію наступності суспільства» [1, с. 615].

Основною сучасною характеристикою освіти в Україні є її неперервність. Науковим підґрунтям неперервної освіти в Україні є праці С.Я. Батишева, Т.М. Десятова, В.Г. Кременя, І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало [2, 3, 5, 6, 7, 9].

Навчання «крізь усе життя» оголошується вже необхідністю функціонування освітнього простору в Україні. Європейській саміт 2000 року в Лісабоні наголосив підґрунтя політики і практики Європейського Союзу у галузі освіти. За висновками саміту, забезпечення успішного розвитку економіки і суспільства можливе за рахунок запровадження освітнього принципу – «навчання протягом життя».

Системоутворювальним чинником неперервної освіти слугує суспільна потреба в постійному розвитку кожної людини. Відповідно, неперервна освіта визначається, як «процес, який охоплює все життя людини, що забезпечує поступовий розвиток творчого потенціалу особистості і всебічне збагачення її духовного світу, цілеспрямована систематична пізнавальна діяльність щодо освоєння і вдосконалення знань, умінь, навичок, одержаних у загальних і спеціальних установах, а також шляхом самоосвіти» [8, с. 580].

Система неперервної освіти включає різні типи навчально-виховних закладів – формальні (школа, інститут тощо) та неформальні (значущі люди, освітні курси без сертифікації та ін.) види освіти, а також зв'язок між предметами й різними аспектами розвитку людини (фізичним, моральним, інтелектуальним тощо) на окремих етапах життя, що вивчаються, здатність до асиміляції нових досягнень науки; вдосконалення умінь вчитися; стимулювання мотивації до навчання; створення відповідних умов і атмосфери для професійного зростання; реалізація творчого та інноваційного підходів, створення умов для самоосвіти і т.п.

Метою неперервної освіти є становлення і розвиток особи як в періоди її фізичного та соціально-психологічного дозрівання, розквіту і стабілізації життєвих сил і здібностей, так і в періоди старіння організму, коли на перший план висувається завдання компенсації функцій і можливостей, що втрачаються.

Основними етапами неперервної освіти визначаються:

- навчання, виховання і розвиток людини, передуючий його вступу до самостійного життя (дитячо-юнацька освіта);

- учбова діяльність в період дорослого життя, що поєднана ріними видами практичної діяльності (освіта дорослих).

Основними умовами і завданнями сучасної неперервної професійної освіти Т.М. Десятов визначає: «постійний творчий розвиток і вдосконалення кожної людини протягом усього життя шляхом взаємодії між знаннями, що здобуті на початкових етапах освіти, і знаннями, здобутими на наступних етапах, а також взаємодії між теоретичними і практичними знаннями, що підтверджуються компетентністю в подальшому їх практичному використанні» [4, с. 582].

Неперервна професійна освіта охоплює базову професійну і подальшу освіту й передбачає послідовне поєднання навчальної і професійної діяльності в освітніх закладах, професійного самовдосконалення на різних життєвих етапах.

Виховання і навчання являють собою дві єдині складові навчально-виховної діяльності. Ми погоджуємося з думкою С.У. Гончаренка, що єдність навчання і виховання «реалізується через відмінності. Навчання не ізольоване не від включення вихованця у життя. При цьому воно розгортається на тій ділянці навчально-виховного процесу, де домінує підготовка до життя. У свою чергу, виховання – таке включення в життя, яке є природним продовженням підготовки до неї, але в цьому разі домінуючою метою буде са-

ме включення. Теорія виховання вивчає і обґрунтовує способи включення в життя шляхом застосування особливих методів. При цьому спеціальним завданням стає обґрунтування діяльності, пов'язаної з формуванням ціннісних орієнтацій учнів і студентів – їх емоцій, світу почуттів, притаманних людині, ставлення до життя, людей, природи, світу в цілому» [2, с. 636].

Відповідно, навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах будується на основі багатокомпонентного, варіативного змісту освіти, вибору сучасних, інноваційних освітніх технологій, застосування особистісно орієнтованих навчальних й виховних систем, інформаційного забезпечення навчання, діагностичних і стимулюючих форм контролю та оцінювання досягнень, вікових індивідуальних закономірностей особистісного розвитку тих, хто навчається, у різних видах навчально-виховної діяльності.

Список літератури: 1. Гончаренко С.У. Освіта / С.У. Гончаренко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінко Інтер, 2008. – С. 614–616. 2. Гончаренко С.У. Педагогіка / С.У. Гончаренко // Енциклопедія освіти / голов. ред. В.Г. Кремень; Акад. пед. наук України. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 635–637. 3. Десятов Т.М. Тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (друга половина XX століття): монографія / Десятов Т.М.; за ред. Ничкало Н.Г. – К.: «АртЕк», 2005. – 472 с. 4. Десятов Т.М. Неперервна професійна освіта / Т.М. Десятов // Енциклопедія освіти / голов. ред. В.Г. Кремень; Акад. пед. наук України. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 582–583. 5. Кремень В.Г. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи / В.Г. Кремень // Професійна освіта: педагогіка і психологія: укр.-пол. щорічник / [за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало]. – К.; Ченстохова: [б. в.], 2000. – Вип. 2. – С. 11–30. 6. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія / Зязюн І.А., – Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с. 7. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія / Н.Г. Нич-кало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Науково-методичний журнал. – 2001. – Вип. 1. – С. 11–22. 8. Шевченко Г.П. Неперервна освіта / Г.П. Шевченко // Енциклопедія освіти / голов. ред. В.Г. Кремень; Акад. пед. наук України. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 580–582. 9. Энциклопедия профессионального образования: В 3 томах / Под ред. С.Я. Батышева. М.: АПО, 1999. – 440 с.

Шахова Г.А.
г. Харьков, Украина

ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЕ СТУДЕНТОВ КАК УСЛОВИЕ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННОГО СПЕЦИАЛИСТА

Основополагающая задача современного высшего образования заключается в формировании творческой личности специалиста, способного к самообразованию, саморазвитию и дальнейшей творческой и практической деятельности. Решение данной задачи

уже не возможно лишь путем предоставления обучаемому определенной суммы пассивных знаний умений и навыков. Необходимым условием превращения студента в субъекта, заинтересованного в преобразовании себя как личности и будущего специалиста, является формирование у него навыков самостоятельной работы и зарождение интереса к накоплению и постоянному пополнению своих знаний. Целью самостоятельной работы студентов является организация систематического изучения дисциплин в течение семестра, закрепление и углубление полученных знаний и навыков, подготовка к предстоящим занятиям, а также формирование культуры умственного труда и самостоятельности в поиске и приобретении новых знаний. Ведь только те знания, к которым человек пришел самостоятельно, становятся действительно прочным его достоянием.

Именно поэтому высшая школа постепенно переходит от «передачи» студентам знаний в готовом виде к управлению их самостоятельной учебно-познавательной деятельностью. Такой переход предполагает соответствующий отбор учебного материала, планирование его объема с учетом сложности и трудоемкости, использование передовых технологий обучения, проверки и оценки приобретаемых студентами знаний в результате самообразования.

Современный период развития общества характеризуется сильным влиянием на него компьютерных технологий, которые проникают во все сферы человеческой деятельности, обеспечивают распространение информационных потоков в обществе, образуя глобальное информационное пространство. Неотъемлемой и важной частью этих процессов является компьютеризация образования. В настоящее время в Украине идет становление новой системы образования, ориентированного на вхождение в мировое информационно-образовательное пространство. Этот процесс сопровождается существенными изменениями в педагогической теории и практике учебно-воспитательного процесса, связанными с внесением корректив в содержание технологий обучения, которые должны быть адекватны современным техническим возможностям, и способствовать гармоничному вхождению студентов в информационное общество. Информационные технологии призваны стать не дополнительным «довеском» в обучении, а неотъемлемой частью целостного образовательного процесса, значительно повышающей его эффективность.

Понятие «информационная технология» в образовательном пространстве можно трактовать в широком и узком смысле: информационные технологии – система научных и инженерных знаний, а также методов и средств, которая используется для создания, сбора, передачи, хранения и обработки информации в предметной области и информационные технологии обучения – педагогическая технология, использующая специальные способы, программные и технические средства для работы с информацией.

Внедрение современных информационных технологий целесообразно в том случае, если это позволяет создать дополнительные возможности в следующих направлениях:

- доступ к большому объему учебной информации;
- образная наглядная форма представления изучаемого материала;
- поддержка активных методов обучения;
- возможность вложенного модульного представления информации.

Информационные технологии включают программированное обучение, интеллектуальное обучение, экспертные системы, гипертекст и мультимедиа, микромиры, имитационное обучение, демонстрации. Эти частные методики должны применяться в зависимости от учебных целей и учебных ситуаций, когда в одних случаях необходимо глубже понять потребности учащегося, в других – важен анализ знаний в предметной области, в-третьих – основную роль может играть учет психологических принципов обучения.

Использование информационных технологий обучения определяет необходимость индивидуального подхода. По этой причине становится актуальной разработка определенных методик использования информационных технологий для реализации идей развивающего обучения, развития личности обучаемого. В частности, для индивидуализации обучения, формирования у обучаемого умения осуществлять прогнозирование результатов своей деятельности, разрабатывать стратегию поиска путей и методов решения задач – как учебных, так и практических.

Информационные технологии используются студентами в самостоятельной работе для более глубокого изучения программ дисциплин, для написания рефератов, курсовых и дипломных работ. Информационные технологии в образовании – это не просто средства обучения, а качественно новые технологии в профессиональной подготовке будущих конкурентоспособных специалистов. Они позволяют существенно расширить творческий потенциал студентов, повысить производительность в самом широком смысле слова и при этом выйти за рамки традиционной модели изучения учебной дисциплины. Умение учиться самостоятельно приобретается с использованием электронных учебно-методических материалов, образовательных баз данных, компьютерных обучающих программ, тестирующих систем.

Значительное место среди используемых студентами в самостоятельной работе информационных технологий занимают Интернет-технологии. Среди интернет-ресурсов, наиболее часто используемых студентами в самостоятельной работе, следует отметить электронные библиотеки, образовательные порталы, тематические сайты, библиографические базы данных, сайты периодических изданий.

Доступность огромного количества электронных статей и книг, справочной литературы, электронных учебно-методических материалов, выложенных на сайтах, безусловно, позволяют расширить творческий потенциал студента, повысить его производительность труда и при этом выйти за рамки традиционной модели изучения учебной дисциплины. Приобретается в этом случае умение учиться самостоятельно.

Рассматривая работу в интернете, мы можем говорить о двух основных группах самостоятельной деятельности, осуществляемые студентами в сети Интернет, которые представляют собой спланированный и контролируемый учебный процесс:

- самостоятельная работа с электронными ресурсами, в которую входят: специально организованный поиск, анализ и преобразование информации, а также специально организованное участие в веб-проектах;

- интернет-коммуникация, к которой принадлежит специально организованное общение посредством электронной почты и форума.

Компьютер вместе с информационными технологиями открывает принципиально новые возможности в области образования, в учебной деятельности учащегося. Впер-

вые возникает такая ситуация, когда информационные технологии обучения становятся и основными инструментами дальнейшей практической профессиональной деятельности человека.

Подитоживая все вышесказанное, мы можем отметить, что огромным плюсом при использования информационных технологий в образовании и в частоности в самостоятельной работе студентов, является повышение качества обучения за счет:

- большей адаптации обучаемого к учебному материалу с учетом собственных возможностей и способностей;
- возможности выбора более подходящего для обучаемого метода усвоения предмета;
- регулирования интенсивности обучения на различных этапах учебного процесса;
- самоконтроля;
- доступа к ранее недосягаемым образовательным ресурсам отечественного и мирового уровня;
- поддержки активных методов обучения;
- образной наглядной формы представления изучаемого материала;
- модульного принципа построения, позволяющего тиражировать отдельные составные части информационной технологии;
- развития навыков самостоятельного обучения.

Таким образом, использование информационных технологий в самостоятельной работе студентов позволяет не только интенсифицировать их обучение, но и закладывает прочную основу их дальнейшего постоянного самообразования. Формирование нового поколения молодых специалистов, подготовленных к жизни в высокотехнологическом конкурентном мире, креативных, высокообразованных, самостоятельных и уверенных в себе людей, в совершенстве владеющих информационными технологиями – это важная и выполнимая задача для современного высшего образования.

Список литературы: 1. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / [Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петров А.Е.]. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 272 с. – (Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров). 2. Ландэ Д.В. Поиск знаний в Internet. Профессиональная работа / Д.В. Ландэ – М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 272 с. – (Диалектика). 3. Буряк В. Самостійна робота як системоутворюючий елемент навчальної діяльності студентів / Буряк В. // Вища школа – 2008. – № 5. – С. 10–24.

Шевелева А.Ю.
г. Харьков, Украина

«ДЕМОКРАТИЧЕСКОЕ» РАЗРЕШЕНИЕ ВОПРОСА О ЯЗЫКАХ В УКРАИНЕ

Проводится краткий анализ этническо-языкового состава населения Украины, отечественного законодательства, регулирующего понятия использования языка, на примере «Закону України «Про засади державної мовної політики»» № 5475-VI от 06.11.2012, «Закону України «Про мови в Українській РСР»» и др.

Обсуждается вопрос об усовершенствовании законодательства Украины в указанной сфере на примерах других стран.

Украина – государство в Восточной Европе. Население, по итогам переписи 2001 года, составляет более 48,4 миллионов человек (по данным государственной службы статистики Украины на 1 сентября 2012 года – 45 559 058 человека, территория – 603628 км², по площади является крупнейшей страной региона. Занимает тридцатое место в мире по численности населения и сорок четвёртое по территории, столица – Киев, государственный язык – украинский.

Независимость страны провозглашена 24 августа 1991 года. Предшествовавшие этому 69 лет она находилась в составе СССР.

Национальный состав населения на 2001 год: украинцы – 77,8% (составляют большинство во всех регионах, кроме АР Крым); русские – 17,3% (составляют значительную часть населения в восточных и южных областях, особенно в АР Крым, а также в крупных городах); белорусы – 0,6%; молдаване – 0,5%;крымские татары – 0,5%; болгары – 0,4%; венгры – 0,3%; румыны – 0,3%; поляки – 0,3%; евреи – 0,2%; армяне – 0,2%; греки – 0,2%; татары – 0,2%, другие – 1,2%.

Согласно данным опроса, проведённого в 2004 году Киевским международным институтом социологии (КМИС), русский язык использует дома 43–46% населения Украины (то есть меньше, чем украинский язык). По данным этого опроса КМИС, в первую очередь используют для общения русский язык абсолютное большинство населения южных и восточных регионов: АРК Крым – 97% всего населения, Донецкая область – 93%, Луганская область – 89%, Одесская область – 85%, Запорожская область – 81%, Харьковская область – 74%, Днепропетровская область – 72%, Николаевская область – 66%.

По данным фонда «Общественное мнение», в областных центрах Украины 75% населения предпочитает общаться на русском языке (и только 9% – на украинском), сплошные ареалы русского языка в сельской местности существуют в Крыму, Донбассе, Слобожанщине, на юге Одесской и Запорожской областей, островные русские говоры имеются в центральных областях и на Буковине.

По данным опроса, проведённого компанией Research & Branding Group, 68% граждан Украины свободно владеют русским языком (украинским – 57%).

Согласно исследованиям американского института Gallup, проведённого в 2008-м году, 83% опрошенных граждан выбрали для общения с интервьюером русский язык.

Однако по данным всеукраинской переписи населения 2001 года, 85,2% всего населения Украины назвали родным язык своей национальности (в 1979 – 88,5%). Большинство населения республики (32,6 млн чел.) по данным переписи назвало родным языком украинский язык. Численность украинцев, назвавших родным языком язык своей национальности, превышает 85,2% (в 1979 – 93,5%).

Исторически обусловлено широкое распространение и других языков (преимущественно соседних государств и народов). Самым распространённым из них является русский язык, который, по данным переписи 2001 года, назвали родным 29,6% жителей Украины (в 1979 – 31,3%), однако, по данным исследований языкового поведения населения Украины КМИС, используется более чем половиной населения Украины (52,8%) [92]). Украинский язык более распространён в центральной части, на севере и на западе

страны, русский – на юге и востоке. В крупных городах востока и юга Украины, а также в Киеве заметно преобладание русского языка в ежедневном общении, несмотря на значительную долю населения, указавшего украинский как родной язык.

Относительно недавно в Украине принят новый нормативно-правовой акт – «Закон України «Про засади державної мовної політики»» (№ 5475-VI от 06.11.2012) (далее по тексту – Закон), «Закону України «Про мови в Українській РСР»» с изменениями и дополнениями и др.

В чем координальное отличие данного Закона от действующего до ноября 2012 года «Закону України «Про мови в Українській РСР»» с изменениями и дополнениями.

Проанализировав оба документа можно прийти к выводу, что в основу положены демократические принципы свободного использования негосударственных языков (языков большинства населения компактно проживающей на территории административной единицы и т.п.).

Что понимается законодателем под свободным использованием языка – это лишь употребление его в быту и распространение в сети радио-, телевещания, печатных изданиях.

Нововведенный термин – «Региональный язык» подразумевает, при определенных условиях (довольно сложной бюрократической процедуре), широкое использование негосударственного языков.

Однако, положения «Закону України «Про засади державної мовної політики»» содержат множество отсылок к законодательным актам в сфере образования, выборов, судопроизводства и т.д.

Всякое использование негосударственного языка требует дополнительных согласований, и многих имплементаций в другие нормативно правовые акты.

Таким образом, прямая «свобода» использования негосударственного языка минует важнейшие аспекты государственной жизни – образование, политика, правосудие.

Да, несомненно, важное достижение украинской демократии – свободное использование родного языка в культурной и бытовых сферах, но все это, хотя бы декларативно, было и до независимости (может даже и в несколько большей степени).

Реальных, действенных механизмов внедрения языкового билингвизма в украинском государстве не наблюдается.

Не стоит ли брать за образец опыт передовых стран Европы и Северной Америки Канады и Швейцарии (не самые отсталые государства).

Так, например, Канада – официально двуязычная страна. С 7 июля 1969 по Закону об официальных языках английский и французский языки имеют равноправный статус в парламенте, в федеральном суде и государственных учреждениях.

В англоязычных провинциях Канады большой популярностью пользуются школы с преподаванием ряда или всех предметов на французским языке («программа французского погружения»): родители задолго до начала занятий записывают в них своих детей, так как двуязычие – большое преимущество при устройстве на государственную службу. Многочисленные местные языки признаны официальными в Северо-Западных территориях. В Нунавуте, новой канадской территории на крайнем севере, родным языком для большинства населения (инуитов) является инуктитут (диалект эскимосского языка), один из трёх официальных языков этой территории.

Официальными языками Швейцарии являются: немецкий, французский, итальянский и романский (последний является официальным только для общения с лицами-носителями романского языка).

Вне всяких сомнений, при таком процентном соотношении разноязычного населения как в Украине, передовые страны обязательно решили проблему определив статус языка до государственного, национального и т.п.

При этом, определенные «трения» между различными этническими группами населения существуют и в вышеуказанных государствах, однако, там деятельность людей направлена не на заострение языковых различий, а на достижении гораздо более важных, насущных целей.

Но, видимо, в Украине чиновники пока не готовы к решительным шагам по искоренению языковых барьеров, то ли не хватает политической воли, то ли бояться обострений в обществе.

А может и не хотят, т.к. «языковая тема» для многих политических сил является предметом спекуляций для зарабатывания авторитета, голосов на выборах (а с ними и мест в парламенте).

Будем надеяться, что все же новый Закон сдвинет с мертвой точки языковой кризис (а вместе с ним и культурный) в Украине, последуют соответствующие изменения и дополнения в иных отраслях законодательства.

Уж во всяком случае стоит попытаться!

Список литература: 1. Тишков В.А. Страна кленового листа: начало истории / Отв. ред. д-р ист. наук Н.А. Ерофеев. Академия наук СССР. – М.: Наука, 1977. – 176 с. 2. Нохрин И.М. Общественно-политическая мысль Канады и становление национального самосознания. Официальный сайт федеральных учреждений Швейцарии.

Шекера С.В.
г. Харьков. Украина

РОЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА

После распада СССР постсоветское пространство стало зоной конфликтов интересов ведущих стран мира. К тому же, каждая из новых независимых стран СНГ страдает от серьезных внутренних проблем, отличается внутренней нестабильностью. Все они имеют границы, которые являются либо объектом претензий соседей, либо зонами этнических и религиозных конфликтов.

Термином «постсоветское пространство» на Евровостоке сегодня обозначается гигантская полустабильная зона партнерств, вечно бунтующая против России и вечно покорная ей. Парадокс в том, что эта зона отчасти была сформирована самой Россией с помощью льготных кредитов и заниженных тарифов. Постсоветское пространство пока не консолидируемо, зато вполне управляемо. Постсоветское пространство перестало быть локальным, на него претендуют многие великие державы.

Наша новейшая история началась с трагических событий – с распада Советского Союза. За редким исключением, в большинстве случаев, в бывших Советских республиках получили власть националистические так называемые «элиты», главной задачей которых стала защита собственных интересов и укрепление власти «в своих» республиках. Естественно, что непримиримую борьбу они объявили в первую очередь тем ценностям, законам и принципам, которые нас всех когда-то объединяли.

Постсоветское пространство – это еще и сфера борьбы за ресурсы. Стоит лишь вспомнить лишь о том, как проект строительства газопровода Nabucco (межправительственное соглашение, подписанное четырьмя странами ЕС Болгарией, Румынией, Венгрией и Австрией 13 июля 2009 года в Анкаре) переиграл «Южный поток». Поворот Азербайджана и Армении в сторону проекта Nabucco привел к тому, что азербайджанский и туркменский газ пойдут в обход России [3].

Экономическое сотрудничество важно также и в аспекте надвигающейся экспансии иностранных банков в страны СНГ. Вопрос допуска иностранных капиталов стал актуален, так как транснациональные корпорации все пристальнее присматриваются к развивающимся постсоветским странам, активно пытаясь занять еще свободную нишу и диктовать свои условия на финансовом рынке. Благодаря возможности привлекать большие финансовые активы иностранные банки имеют преимущество в проведении программы финансовой лояльности и предлагать лучшие условия для клиентов по сравнению с ограниченными финансовыми портфелями ослабленных мировым кризисом постсоветских государств.

В условиях глобализации интеграционные образования стран, объединяющие рынок с числом потребителей не менее 300 млн. человек и обеспеченные достаточными природными ресурсами, дают наибольший эффект экономического роста. Сегодня перед страной стоит множество глобальных вызовов, главным из которых, все более препятствующим эффективному развитию, является демографический кризис и стареющее население [6].

В последнее время на территории СНГ наблюдается еще одно размежевание по интересам в экономической области. С одной стороны, активизируется ГУАМ – Грузия, Украина, Азербайджан и Молдавия. С другой стороны – Таможенный союз, преобразованный в ЕврАзЭС (Евразийское экономическое сообщество), – Казахстан, Белоруссия, Киргизия, Таджикистан и Россия. При этом последний формируется как самостоятельная региональная система, особенно в связи с конфликтами в Афганистане и Таджикистане, с исламским фактором и каспийской нефтью. И основными причинами создания этих двух организаций являются именно факторы экономического сотрудничества.

Многие конфликты на постсоветском пространстве можно решить гибким сочетанием дипломатических и экономических средств. К числу таких методов можно отнести создание в конфликтных приграничных районах анклавов свободных экономических зон, введение института двойного гражданства, что существенно смягчило бы остроту гуманитарной проблемы, связанной с режимом пересечения государственных границ для жителей приграничных территорий.

Еще один пример необходимости экономического сотрудничества. В последние годы наблюдается обострение разногласия между Россией и государствами Прикаспия относительно статуса Каспийского моря, контроля над его нефтяными районами, транспорт-

ными коридорами, и маршрутами доставки энергоносителей. Что привело к открытому соперничеству между Россией, Азербайджаном, Казахстаном, Туркменистаном и Ираном. В результате вокруг Закавказья и Центральной Азии начала складываться принципиально новая геополитическая ситуация, которую аналитики назвали «второй большой игрой». В южном блоке выступают Турция, Туркменистан и Узбекистан. В северный блок входят Россия, Китай, Иран Казахстан, Киргизстан, Таджикистан. Если не произойдет экономической спайки, то страны СНГ станут все чаще апеллировать к Западу, ООН, ОБСЕ, что уже отчасти и происходит. Запад активно поддерживает эти устремления, чтобы сделать конфликты постсоветского пространства объектом геополитического торга с Россией. Манипулирование конфликтами становится одним из важных элементов нефтяной политики. Игры вокруг каспийской нефти имеют скрытый геополитический подтекст, суть которого – противодействие интеграции постсоветского пространства. Очевидно, что существует определенная связь между «картой конфликтов» и «картой маршрутов»: почти все предполагаемые маршруты нефтепроводов пролегают через зоны этнических конфликтов.

Модели региональной интеграции постсоветского пространства:

1. Проект либеральной интеграции. Содружество Независимых Государств (СНГ) предполагал создание единого экономического пространства, реставрацию хозяйственных связей. Он, к сожалению, вызвал критику как внутри, так и извне, поскольку в нем видели имперские устремления России. Одним из первых критикантов был З. Бзежинский, по мнению которого «упор на «ближнее зарубежье» не был просто политически мягкой доктриной регионального экономического сотрудничества. [2] Даже в довольно умеренном докладе в 1992 году говорилось о восстановившейся России, которая в конечном счете установит стратегическое партнерство с Западом, партнерство, в котором Россия будет регулировать обстановку в Восточной Европе, Средней Азии и на Дальнем Востоке». Однако в результате политического давления Запада даже этот «мягкий» либеральный вариант интеграции не состоялся.

2. На смену либеральной пришла славянофильская геополитическая модель интеграции, в основе которой лежит союз славянских народов России, Украины и Белоруссии. Сегодня реальные шаги сделаны только по пути российско-белорусской интеграции. 25 декабря 1998 г. была подписана Декларация о дальнейшем единении Белоруссии и России, 2 декабря 1999 г. – Договор о создании Союзного государства. Однако эти документы носят рамочный характер: реальные политические соглашения, на основе которых можно было бы решать вопросы единой валютной, экономической и хозяйственной политики, до сих пор не достигнуты.

3. Ряд экспертов предлагали евразийский вариант интеграции постсоветского пространства, который опирался на идею полярности России «как сердца Евразийского острова, как Heartlanda». По мнению его авторов, в актуальной геоэкономической ситуации она лучше всех остальных регионов могла бы противостоять атлантистской геополитике и быть центром альтернативного Большого пространства [4].

4. Евразийское экономическое сообщество (ЕврАзЭС) организация, созданная Белоруссией, Казахстаном, Киргизией, Россией и Таджикистаном 10 октября 2000 года. При создании ЕврАзЭС государства-участники исходили из того, что взаимодействие между ними в торгово-экономической области уже достигло такого этапа, на котором воз-

никла потребность в более тесном сближении и унификации национальных законодательств, проведении мероприятий, направленных на увеличение совокупного экономического потенциала этих стран, согласованной структурной перестройкой их экономик, для чего требуется использовать новые формы и механизмы взаимодействия. Основу для перехода к новому этапу интеграции якобы уже создали проведенная отмена тарифных и количественных ограничений, введение по большинству номенклатуры товаров общих таможенных тарифов, осуществление согласованных мер нетарифного регулирования, шаги по созданию единой таможенной территории, а также совместные действия в гуманитарной сфере. На данный момент цели, заявленные при создании ЕврАзЭС, так и не удалось осуществить. Реального таможенного союза не возникло. Не удалось договориться даже о едином таможенном тарифе. Серьезные проблемы постоянно возникают со свободным движением внутри ЕврАзЭС не только товаров, но и капиталов и рабочей силы.

Тем не менее, ЕврАзЭС действительно можно признать одним из наиболее эффективных многосторонних региональных объединений на постсоветском пространстве. Современная экономически окрепшая Россия вполне способна использовать для усиления своего влияния на соседние государства рыночные механизмы, хотя в то же время никак не может отойти от практики безвозмездной или льготной помощи, которая преобладала в рамках СНГ. [5] К примеру, в созданный по итогам саммита антикризисный фонд ЕврАзЭС из 10 млрд долл 7,5 млрд внесет Россия. Казахстан внесет 1 млрд долл. Доля остальных членов ЕврАзЭС пока не определена. Укрепит ли это решение ЕврАзЭС – покажет время. Основная проблема этой структуры по-прежнему состоит в том, что она пока так и не сумела стать эффективным кооперативом, в котором каждый его участник работает с полной отдачей своих сил ради общего блага.

Итак, региональные организации на постсоветском пространстве пока не сумели на практике доказать свое предназначение. Их строительство продолжается. К сожалению, постоянно появляющиеся все новые и новые проекты в известной степени тормозят движение вперед. Мы видим лишь, как расходуются строительные материалы, но нового здания, в котором было бы обеспечено безопасное экономическое общежитие наших независимых государств, так и не появилось. Все эти модели интеграции так и остались проектами, поскольку не были выдержаны постсоветсткими элитами новых независимых государств СНГ, были слишком политизированы.

Список литературы: 1. Баранов Н.А. Геополитические аспекты демократии // Геополитика и безопасность. Аналитический и научно-практический журнал. СПб., 2009. N2-3. С.36-44. 2. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – 138 с. 3. Дугин А.С. Основы геополитики. – Конфликты экономических и политических интересов на постсоветском пространстве (Мировое развитие. Выпуск 4) / Отв. ред. – Ф.Г. Войтоловский и А.В. Кузнецов. – М.: ИМЭМО РАН, 2008. – 107 с. 4. Мухаев Р.Т. Геополитика. – Москва. – ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 839 с. 5. Постнов В. – Большой перекрой. – Экономика и политика России, 2000, № 1. – С. 34–55. 6. Рахматуллина Г.Г. Динамика развития интеграционных процессов в государства СНГ и перспективы формирования Единого экономического пространства / Под. ред. М.С. Ашимбаева. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2004. – 198 с. 7. Ястремский А.В. Интеграция на постсоветском про-

странстве: проблемы и перспективы. – Мир и политика. – № 10 (73). Октябрь 2012. – С. 12–15.

Щіпановська О.Р.
м. Київ, Україна
Васильєва І.Г.
м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОВЕДІНКОВИХ РЕАКЦІЙ У МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ (СПІЛКУВАННІ)

На сьогодні в суспільстві особливо зростає потреба у спеціалістах, які здатні враховувати динаміку психічних процесів, що проявляються зовні у різних поведінкових реакціях людини, володіти високим рівнем психологічної культури у кризових ситуаціях. Особливо це має відношення до кваліфікованих фахівців, що працюють з людьми.

Кожна життєва ситуація передбачає й диктує свій стиль поведінки та дій людини. Іншими словами, в кожній із ситуацій індивід по-різному себе презентує, і якщо ця «подача» себе неадекватна, взаємодія може бути утруднена. Успіх не може бути гарантований і за умови, коли стиль сформовано на основі дій в певній конкретній ситуації, а потім механічно перенесено на іншу. У міжособистісній взаємодії існують різні стилі дій, основними з яких є: ритуальний, маніпулятивний і гуманістичний. Окрім цього, у міжособистісній взаємодії проявляються чотири типи поведінки, а саме: *агресивний тип поведінки*, коли людина своєю поведінкою демонструє вторгнення на особисту територію іншого, порушення чужих прав; *пасивний тип поведінки*, коли дії індивіда ведуть до обмеження своїх власних інтересів і прав; змішаний тип, що включає пасивно-агресивні реакції та *асертивний тип поведінки*, який демонструє вміння виражати почуття, думки та переконання відкрито, чесно, не порушуючи прав інших людей [6]. Для того, щоб досягти успішної взаємодії в тій чи іншій діяльності необхідно знати і чітко усвідомлювати свої потреби, бажання, мотиви, цілі, бути впевненими у собі, вміти розрізняти типові поведінкові реакції та розуміти відмінності між ними.

Людина, яка пасивно реагує в тій чи іншій ситуації, схильна придушувати свої бажання, не користуватися свободою вибору. Зазвичай вона не відстоює свої інтереси, підпадає під волю інших. В більшості пасивні люди намагаються уникнути неприємних ситуацій та зіткнувшись з проявом агресії, можуть втратити рівновагу. У відповідь на прояв агресії поведінка пасивної людини, з-за страху поглибити свій стан, зазвичай, стає ще більш пасивною. Спілкуватися з такою людиною непросто, адже оточуючим не зрозуміло, що насправді вона хоче. Схильні до пасивної поведінки люди вважають, що інертність відповідає їх бажанню уникнути вирішення проблем і спорів. Все, що вони не вважають дуже важливим завданням, здається їм досить незначним і тому не вартим прикладання зусиль.

Людина, що схильна до агресивного типу поведінки, роздратована, якщо щось йде не за планом, не задумуючись вступає у конфлікт. Агресивна поведінка підпитує її енергією і напористістю, але, зазвичай, негативно сприймається оточенням. Вона може

добиватися свого, але досить високою ціною, чи нічого не добитися, оскільки оточуючі, відчуваючи, що з ними поводяться зверхньо, як правило відмовляються від співробітництва з нею. Складність спілкування з людиною, що постійно реагує агресивно, можна пояснити тим, що її агресія спрямована не проти них особисто, а на досягнення мети. Незадоволеність «агресора» досить помітна, адже його поведінка відрізняється нестриманістю. Йому здається, що абсолютно всі, навіть досить незначні ситуації, потребують його енергійного втручання [6].

Необхідно зазначити, що і пасивний, і агресивний тип поведінки слід вважати захисною реакцією людини, яка з якихось причин невпевнена в собі або відчуває певну загрозу ззовні. Оскільки включення захисних механізмів відбувається на підсвідомому рівні, людина тривалий час може не усвідомлювати тих чи інших власних поведінкових реакцій, і відповідно не знати, як конструктивно поводити себе у разі неочікуваної або неадекватної реакції у відповідь.

Один із засобів стати впевненішим у собі – змінити установки поведінки, закладеної природою. Набута поведінка залишається у будь-якому випадку в межах даного від природи темпераменту – пасивного чи агресивного, тому набуті поведінкові навички залишаться досить природними. Схильність до того чи іншого типу поведінки можна коректувати, підсилюючи чи послаблюючи певні властивості характеру. В результаті такої корекції формується асертивна поведінкова реакція особистості як комунікативне вміння, що допомагає відстоювати свої права зі збереженням почуття власної гідності, впевненості у собі, своїх силах [3].

Сутність почуття самоповаги й гідності та їх генезису знаходимо в сучасних роботах вітчизняних і зарубіжних учених (В.А. Семиченко, І.М. Толкунова, Л.М. Щетініна, А. Дойч, В. Каппоні, Т. Новак, Е. Махоні, А. Солтер, Е. Шостром та ін.). Самоповага, на їхню думку, акумулює такі характеристики, як почуття власної гідності й упевненості, уміння захищати власні права й інтереси, високий рівень домагань та мотивацію досягнень, що детермінуються рівнем асертивності.

Термін «асертивність» (assertiveness) є похідним від англійського дієслова assert (наполягати, стверджувати, заявляти). У психології асертивність розуміється як якість особистості, як здатність людини конструктивно відстоювати свої права, демонструвати позитивне і шанобливе ставлення до інших людей, як здатність захищати власні інтереси, формулювати і відстоювати свою думку, вільно висловлювати свої почуття і емоції, досягати поставленої мети, при цьому не порушувати права інших людей і брати на себе відповідальність за власну поведінку [5, 11, 12].

Ідея асертивності як практична методологічна теорія між- особистісної взаємодії була запропонована й розроблена американським психологом А. Солтером . Асертивність (від лат. аззего – претендувати; від англ. дієслова авзегі, – наполягати, відстоювати) досліджувалась автором як певний спосіб поведінки особистості, що супроводжується почуттям поваги до власної індивідуальності та емоційно-ціннісним ставленням до інших людей. А. Солтер вважає, що особистість із розвинутим почуттям самоповаги в будь-якій ситуації спроможна діяти асертивно, тобто відкрито, впевнено й рішуче. Асертивні дії особистості розкриваються в такій поведінці, як: знання власних прав та обов'язків; адекватне оцінювання себе й оточуючих; усвідомлення особистих потреб та ін-

тересів; розуміння власних цілей, намірів і шляхів подальших дій, при цьому здатність відкрито без страху й напруги про це заявляти; поважне ставлення до прав та інтересів інших людей; здатність досягати поставлених цілей, не маніпулюючи іншими; уміння переконувати, завойовувати прихильність, звертатися за порадою чи допомогою до людей; спроможність укладати компромісні рішення; встановлювати ділові контакти та партнерські відносини [13].

У працях чеських психологів В. Каппоні й Т. Новак асертивність розглядається як гармонійне поєднання особистісних якостей людини, що відображаються у формі конкретних світоглядних позицій та позитивній спрямованості, проявляються у знаннях про людську сутність, у вміннях і навичках ефективної взаємодії. Асертивність – це спосіб організації своєї поведінки, уміння формулювати особистісні потреби й бажання, прагнення до честолюбства у досягненні намічених цілей, шанобливе ставлення до людей, а головне – повага і любов до себе [5].

Так, В.А. Семиченко стверджує, що асертивність є системо-утворювальним ядром почуття поваги та власної гідності. Вона розглядає асертивність як індивідуально-цінісну якість, яка проявляється в активних діях особистості, зокрема у вмінні зберігати власну «автономність», уникаючи тиску та маніпуляції з боку оточуючих [8].

На думку американського психолога М. Дойча, особистість, яка поважає і цінує себе, вирізняється високим рівнем асертивної поведінки. Автор сформулював «троїстий принцип», який полягає в тому, що в будь-якій ситуації асертивна особистість діє рішуче, чесно і дружелюбно. Психолог зазначає, що рішучість особистості не дозволить опонентові маніпулювати нею або залякати її, чесність не дозволить бути втягнутому в аморальну ситуацію, навіть коли її будуть провокувати на це, дружелюбність дасть зрозуміти опонентам, що така особистість поважає й цінує не тільки власну думку і тому готова до конструктивної взаємодії [4].

У соціально-психологічному словнику подано визначення асертивності, яка розглядається як *якість особистості, як її риса*, що виявляється в самоствердженні, свідомому прийнятті вимог інших людей без власного страху, невпевненості, напруги, іронії і т.ін. Таким особам властиві позитивне ставлення до людей і адекватна самооцінка [9].

Принципи асертивності – це емпіричні правила поведінки в суспільстві, спілкування з оточенням. Причому спілкування спирається на істинно гуманістичні основи, заперечується маніпуляція, жорстокість і агресія стосовно іншого. Можна сказати, що асертивність є адекватною оцінкою свого стану й поведінки, це шлях до самореалізації, саморозвитку. У психології тлумачення цього терміна значно ширше [12]. Поняття «асертивність» не існує само по собі, а включає достатньо широкий спектр суміжних понять, з якими має прямий і зворотній зв'язок. Прямий зв'язок складають такі поняття як: асертивна поведінка, впевнена поведінка, ефективна комунікація, емоційна та соціальна компетентність, соціальна сміливість. Зворотний зв'язок – агресивна, пасивна поведінка, маніпуляція, невпевненість, соціальний страх, нерішучість та ін. [11].

Заново набута поведінка буде проявлятися наступним чином.

Люди, схильні до пасивного реагування, коригуючи свою пасивну поведінку з метою набуття асертивних поведінкових навичок, відкриють для себе, що все, що їм потрібно – бути сильнішими, перестати хвилюватися про те, що подумають інші, і не со-

ромлячись говорити про свої бажання і потреби. Невелика корекція пасивної поведінки дозволяє діяти активно – вирішувати проблеми, а не уникати їх. Впевненість надає сміливості і можливості відкрито висловлювати думки, які раніше не наважувалися озвучити, і навіть отримати те, про що мріяли.

Людині, яка схильна до агресивних реакцій у взаємодії з оточенням, необхідно пом'якшити свою природну напористість. Корекція агресивної поведінки дозволяє їй впевнитися, що це полегшує шлях до досягнення мети, адже нова поведінка менше дратує оточуючих. Таким чином, набута асертивна поведінка дозволяє стримувати спонтанні агресивні реакції, що раніше викликали невдоволення та гнів у інших.

Загальним критерієм в обох випадках можна вважати вимоги оточуючих. Пасивним людям слід менше задумуватися над бажаннями інших та більше уваги приділяти власним бажанням. Тим, хто схильний до агресивного типу поведінки, варто менше думати про себе і рахуватися з вимогами інших [6].

Таким чином, у певних ситуаціях людина може поводитися асертивно, агресивно або пасивно. Асертивна поведінка виключає пасивність і агресію. Пасивні люди дозволяють іншим приймати за них рішення, навіть якщо знають, що згодом вони будуть про це шкодувати, відчувають себе безпорадними і безправними. Агресивна людина порушує права інших, нав'язуючи їм свою волю, принижуючи їх і ображаючи. Агресивність виключає взаємну пошану, оскільки має на увазі задоволення потреб агресора за рахунок утрати самоповаги тими, на кого спрямована його агресія. Отже, агресивна поведінка викликає оборону і спричиняє у відповідь також агресивну поведінку; пасивна поведінка – це прийняття «чужих» умов без урахування власних потреб і бажань; і лише асертивна поведінка представляє собою взаємодію особистостей на основі поваги, що надає можливість досягти бажаного результату [11].

Отже, рівень асертивності найбільш глибинно характеризує індивідуальний стиль поведінки особистості щодо себе та оточуючих. Це якість, що відображає адекватний рівень мотивації досягнень, почуття впевненості в собі, емоційно-ціннісні установки, які, інтегруючись, трансформуються в почуття власної гідності та самоповагу. *Асертивна поведінка* дає можливість людині жити повноцінніше і в емоційному, і в інтелектуальному плані. І це все тому, що ми дозволяємо собі таку розкіш – говорити те, що думаємо і відчуваємо. Асертивність створює рівність у стосунках між людьми, необходну гнучкість в поведінці для подолання труднощів, веде до успіху.

Список літератури: 1. Асертивність особистості як основа становлення безпечної поведінки в підлітковому віці. / Бутузова Л.П. // Проблеми психологічної безпеки: особистість, суспільство, держава: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 25 березня 2010 року. – Одеса: СМИЛ, 2010. – С. 33–40. 2. Герасіна С.В. Психологічні особливості розвитку самоповаги в учнів професійно-технічних навчальних закладів / С.В. Герасіна // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: [зб. наук, праць]. – Вип. 8. – Київ – Вінниця: ООО «Планер», 2005. – С. 125–132. 3. Герасіна С.В. Асертивна поведінка як передумова формування почуття власної гідності та самоповаги студентської молоді. / С.В. Герасіна // Проблеми сучасної психології. Зб. наук. Праць К. – ПНУ імені Івана Огі-

єнко, Інститут психології ім. Г.С. Костюка. Випуск 10. – 2010. – С. 139–149. 4. Дойч М. Разрешение конфликта (Конструктивные и деструктивные процессы) / Мортон Дойч // Социально-политический журнал. – 1997. – № 1. – С. 202–212. 5. Каппони В., Новак Т. Как делать все по-своему, или Ассертивность – в жизнь. – СПб.: Питер, 1995. – 186 с. 6. Кейт Кинан. Уверенность в себе. – М.: Изд. ЭКСМО, 2006. – 80 с. 7. Семиченко В.А. Психологія особистості. – К.: Видавець Ешке О.М., 2001. – 427 с. 8. Семиченко В.А. Психология направленности: учеб.-метод, пособ. / В.А. Семиченко, А.М. Галус / Центральный ин-т последиплом. педаг. образован.; Хмельницкий ГПИ; Региональная лабор. соц.-пед. проблем адаптации студентов к условиям обучения в вузе. – Хмельницкий: ХГПИ, 2003. – 522 с. 9. Соціально-психологічний словник / Ав.-уклад. У.М. Галіцький, О.В. Мірошник, В.В. Синявський. – До., 2004. – 250 с. 10. Гіряжников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства / Николай Пряжников. – М., 2001. – С. 461–467. 11. Подоляк Н.М. Психологічні особливості асертивності [Текст] / Н.М. Подоляк // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – 2010. – N 9. – С. 108–111. 12. Alberti R.E. & Emmons M.E. (1990) Your perfect Right: A Guide to Assertive Living (6th ed.).− San Luis Obispo, CA: Impact Publishers. 13. Salter, A. Conditioned reflex therapy. New York: Farrar, Straus & Giroux, 1949.

Шостка В.И., Дубинянский Ю.М.
г. Симферополь, Украина

ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В УКРАИНЕ

В последние годы характерной особенностью развития Украины является повышенный интерес к системе образования как важнейшего фактора для прогрессивного развития общества. Состояние и запросы реальной экономики, а, следовательно, и социальной сферы предъявляют повышенные требования к модели специалиста нового типа. Задача Высшей школы – подготовить специалиста высокой квалификации, способного адаптироваться к изменениям, происходящим в экономике и обществе.

Стремление Украины войти в единое европейское образовательное пространство дает возможность значительно активизировать процесс обучения, обогатить содержание обучения новыми современными знаниями, творческим подходом к самому процессу обучения.

Европейские стандарты репрезентуют такие факторы образования, как непрерывность, доступность, многоступенчатость, эффективность и качество. При этом центр внимания перемещается с изучаемого предмета на студента. Болонский процесс дает возможность помимо стандартных программ стандартных программ вводить интегрированные курсы, индивидуальные планы обучения, тренинги, инновационные технологии и т.п. Повышается обоснованность оценки результативности деятельности студентов независимо от субъективного мнения преподавателя, много времени отводится на самостоятельную работу, что позволяет увеличить систематичность работы студентов в течение семестра. Однако, потребность в специалистах существует там, где работают и развива-

ются отрасли народного хозяйства, а не выживают. Там и только там нормально функционируют высшие учебные заведения. Как и в старые добрые времена, основу их деятельности составляют непрерывные или сквозные пятилетние образовательные программы. Вузы сосредотачивают свое внимание, главным образом, на вопросах обновления учебных образовательных программ и их содержания с учетом потребностей производства, а также с учетом новейших достижений науки и техники. Примером этому могут служить автомобильная, нефтедобывающая или газовая отрасли, банковская сфера и т.п. Бюджет и состояние Вузов, готовящих кадры для этих отраслей народного хозяйства, существенно отличаются от состояния педагогических, аграрных или медицинских вузов.

Имеется огромный массив Вузов, традиционные образовательные планы и программы которых остаются не востребованными работодателями. И вопрос здесь не в низком качестве подготовки специалистов, а в значительной степени в изменении структуры рынка интеллектуального труда, его невостребованностью реальными секторами экономики. Многие квалификации, особенно выпускников инженерных Вузов, стали невостребованными из-за фактического исчезновения целого ряда производств. Одновременно с этим некоторые виды профессиональной деятельности, которые ранее были и престижными, и высокооплачиваемыми, в настоящее время стали «социально заброшенными» [1]. В сложившейся ситуации выпускники многих Вузов вынуждены, как правило, искать работу, профиль которой не всегда соответствует полученному образованию.

Переход высшей школы на двух- или трехуровневую структуру основных образовательных программ создал целый ряд организационно-методических проблем, которые уже не один год обсуждаются в стране [2].

Все мы знаем, что подготовка специалистов на протяжении многих десятилетий в Высшей школе, кроме фундаментальной составляющей, начиная со второго или третьего курса включала достаточно узкие специализации. Именно они-то и невостребованы в новых социально-экономических условиях. И не только из-за узости или академической несостоятельности полученного образования молодые специалисты не востребованы на рынке интеллектуального труда. Просто сейчас нет тех рабочих мест, на которые ориентированы образовательные программы многих наших Вузов или на фоне заработных плат работников банковских, финансовых или торговых структур они не престижны и низкооплачиваемы. Возникла массовая безработица, которая генерирует состояние нестабильности и вынуждает значительную часть специалистов менять не только место работы, а и характер профессиональной деятельности.

В связи с этим необходимо четко сформировать образовательные программы и достаточность профессиональной подготовки для разных уровней образования.

К целям профессионального образования любого уровня можно отнести [3]:

– совершенствование системы высшего профессионального и университетского образования;

– обеспечение качества базовых образовательных программ как главного условия высокой профессиональной компетентности выпускников Вузов;

– формирование необходимых условий для взаимодействия Высшей школы и сферы приложения труда;

– решение проблем трудоустройства выпускников по специальности;

– необходимо определиться, кто такой «бакалавр», как продукт образовательной деятельности высшей школы.

Особенно остро «проблема бакалавра» стоит в инженерном и педагогическом образовании. Для каждой из категорий специалистов должны быть разработаны новые образовательные программы с учетом специфики подготовки [4].

Если бакалавриат рассматривать как профессиональную программу с присвоением квалификации, то объем профессионализации моджно сохранить на уровне 4–5 лет обучения. Если бакалавриат рассматривать как профессионально ориентированную программу, тогда можно отказаться от специализаций и ограничиться фундаментальной и общепрофессиональной подготовкой. Тогда для выпускников должна быть создана тарифная сетка и разветвленная система центров профессиональной их адаптации к тому или иному виду деятельности. Если же бакалавриат рассматривать как программу академической направленности, то такую программу необходимо ориентировать не на квалификацию или образовательно-квалификационную характеристику (ОКХ), а на получение академической степени, подтверждающей образовательный уровень. В этом случае набор и последовательность изучения учебных дисциплин могли бы определяться внутренней логикой самой образовательной программы и предпочтением студента.

В любом случае профиль образовательных программ бакалавра следует рассматривать не как структурную единицу высшего профессионального образования, а как характеристику качеств профессиональной составляющей образовательных программ их профессиональной направленности.

Кроме того, следует напомнить, что и бакалавриат, и магистратура задумывались как образовательные программы университетского образования академической направленности, университетского образования в классическом его понимании, а не в том, которое сложилось в последние годы.

Университет должен давать универсальное, фундаментальное и насыщенное исследовательским компонентом образование, позволяющее его обладателю осознавать происходящее в мире, быть готовым самостоятельно и объективно оценивать события научной и повседневной жизни, их значение как для отдельного индивидуума, так и для современного общества в целом.

Основу магистратуры должны составлять единые шестилетние образовательные программы (4-х-летние образовательные программы бакалавриата и сопряженные с ними полутора – двухлетние программы магистерской подготовки). При этом обучение в магистратуре должно быть направлено на углубленную подготовку специалистов, способных решать сложные задачи профессиональной деятельности, заниматься исследованиями, организацией новых областей деятельности, проектной, нанотехнологической инженерией и т.п. Ключевую роль следует отвести междисциплинарным программам, ориентированным на подготовку магистрантов по инновационной, инженерной и исследовательской деятельности, которые базируются на глубоких фундаментальных и прикладных междисциплинарных знаниях и направлены на разработку и создание новой техники и современных технологий, обеспечивающих значительный социальный и экономический эффект.

Особое значение приобретают вопросы кадрового обеспечения магистерских программ, которые требуют участия преподавателей-исследователей высокой квалификации [5]. Каждый из них должен четко представлять:

– чему и как учить;

– как и чем обеспечить процесс обучения;

– как организовать научно-исследовательскую работу магистрантов;

– каковы критерии оценки академических достижений магистрантов.

Кроме выше изложенного, следует отметить и то, что в последнее время широко востребованы специалисты с широкопрофильной подготовкой. Ее природа заключается в более сложном характере. Это, прежде всего, связано с образованием, направленным на значительное расширение возможных профессиональных функций специалиста, что характерно как для рабочих специальностей (например, механизатор широкого профиля – тракторист, комбайнер, шофер, механик и т.д.); а также многопрофильных педагогов (биологи-химики, биологи-географы, физики-математики и т.д.) для малокомплектных школ; семейных врачей, экономистов для малого бизнес (экономист-юрист). То есть в высшем образовании на современном этапе есть потребность в выпускниках, которые вместо одного осваивали бы два-три образовательных профиля.

Качество специалиста XXI столетия можно охарактеризовать следующими составляющими: *знаниями*, которые определяются ОКХ; *профессиональной компетентностью* – наличием достаточных знаний по конкретным проблемам специальности; *умениями* – способностью выполнять типичные задачи деятельности; *образовательной компетентностью* – умением добывать знания самостоятельно; *автономностью* – способностью самостоятельно принимать решения соответствующего уровня компетенции; *социальной* и *профессиональной адаптивностью* – быть востребованным при внедрении новых технологий, инноваций, оборудования.

Фундаментальная наука является базовым элементом стабильности общества, а посему без серьезной науки не может быть серьезного образования. Создавая новую модель подготовки специалиста будущего необходимо хорошо определить, какие образовательные программы и академические навыки могут обеспечить устойчивость полученного выпускниками образования, которое позволяет на протяжении всей жизни адаптироваться к изменяющимся социальным и экономическим условиям. Необходимо избегать того, чтобы образование приводило к социальному неравенству и стратификации общества в получении знаний, умений и навыков. Очень важно изучить и адаптировать опыт передовых университетов мира в Украине, что и позволит разработать комплексную программу для подготовки профессионального специалиста и определить стратегию реформирования высшего образования страны в соответствии с требованиями Болонского процесса и интеграции Украины в мировое и общеевропейское образовательное пространство [6].

Список литературы: 1. Андрущенко В.А. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процессу / В.А. Андрущенко // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5–9. 2. Сенашенко В.С. О переходе высшей школы России на уровневую структуру основних образовательных программ // Сб. «Сучасні проблеми науки та освіти». –

2012. – С. 50–67. 3. Сенашенко В.С. О компетенциях, квалификации и компетентности / В.С. Сенашенко, В.А. Кузнецова, В.С. Кузнецов // Высшее образование в России. – 2010. – № 6. – С. 18–23. 4. Шостка В.І. Проблеми формування фахівця майбутнього в Україні / В.І. Шостка, Ю.М. Дубинянський // Гуманітарний вісник. – Додаток 1 до Вип. 27, т. 1 (34). – 2012. – С. 539–545. 5. Шостка В.І. Сучасні проблеми освіти та чи готова Україна інвестувати своє майбутнє? / В.І. Шостка, Ю.М. Дубинянський // Вища освіта України. – Додаток 4, т. 1 (13). – 2009. – С. 176–184. 6. Шостка В.І. Проблеми підготовки фахівців та оцінка знань студентів в сучасних умовах функцінування вищих навчальних закладів / В.І. Шостка, Ю.М. Дубинянський // Вища освіта України. – Додаток № 1. – 2012. – С. 454–459.

Штученко І.Є.
м. Харків, Україна

КАР'ЄРНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ОСНОВА САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Постановка проблеми та актуальність дослідження. У сучасних умовах різко знизилася роль держави у питаннях регулювання кар'єри. Зростає роль власних зусиль та кваліфікації спеціаліста. На своєму трудовому шляху багато людей можуть стикатися з невідповідністю власних цінностей, потреб, мотивів, уявлень про себе, що призводить до високого рівня психологічної напруги, невдоволення. Одним із найважливіших аспектів професійного самовизначення особистості, а також її самореалізації є свідоме планування кар'єри.

Аналіз літератури свідчить про те, що більшість досліджень професійного самовизначення здійснювалася в рамках того чи іншого типу професії. При цьому за межами психологічних досліджень залишилася проблема професійного самовизначення у різних типах кар'єрної спрямованості в період навчання студентів у виші. Це питання вимагає більш детального дослідження, оскільки «професійне самовизначення особистості, яке випереджає кар'єрний вибір, найбільш повно здійснюється в умовах вищого навчального закладу, який є головною ланкою системи відтворення суспільного інтелекту, підготовки та перепідготовки кадрів, здобуття та поширення нових знань» [2, с. 87].

Мета нинішньої статті:

– узагальнити основні підходи до поняття кар'єра, кар'єрна спрямованість;

– проаналізувати основні типи кар'єрної орієнтації.

Теоретичний аналіз досліджень з проблеми. Кар'єрна тематика порушується переважно в таких науках, як соціологія, менеджмент і психологія. Кожна дисципліна виносить на перший план вивчення свій аспект. У соціології велике значення має соціальний аспект, у менеджменті – організаційний, у психології – особистісний. Соціальний аспект – уявлення про кар'єру з погляду суспільства. Організаційний аспект кар'єри пов'язаний із посадовим та професійним зростанням. Особистісний аспект передбачає розгляд кар'єри з позиції людини-особистості.

Поняття «кар'єра» можна розглянути як у вузькому, так і в широкому розумінні. У широкому розумінні поняття «кар'єра» визначається як «спільна послідовність етапів розвитку людини в основних сферах життя» [5, с. 24]. У більш вузьких межах поняття «кар'єра» пов'язане з «трудовою діяльністю людини, з її професійним життям» [3, с. 15].

У психологічній науці кар'єра вивчається насамперед через такі поняття, як професійне самовизначення, професійна Я-концепція, професійна самореалізація, психологічний супровід кар'єри та кар'єрні процеси в контексті професійної роботи.

Професійне самовизначення не є покладанням меж розвиткові людини, не є впадінням у професійну обмеженість; це є пошук можливостей безмежного розвитку. Це не одноразове діяння, а тривалий багаторічний процес. На різних вікових етапах він пов'язаний із різними цілями і має різний зміст [6, с. 27]. Метою професійного самовизначення є поступове формування внутрішньої готовності до усвідомленої та самостійної побудови, коригування та реалізації перспектив свого розвитку (професійного, життєвого, особистісного), готовності розглядати себе в часовому розвитку і самостійно знаходити особистісно значущі сенси в конкретній професійній діяльності [8].

Кар'єрна тематика набула широкої популярності у вітчизняній психології лише в останні десятиріччя. Те, що раніше вважалося відхиленням від норми, породженням буржуазного суспільства, пов'язувалося з кар'єризмом, сьогодні підноситься до рангу важливого показника розвитку людини, її орієнтації на розвиток особистісного та професійного потенціалу.

О.О. Бодалєв розглядає кар'єру як просування в якійсь конкретній царині діяльності людини як особистості і як суб'єкта діяльності. Причому успішність цього руху оцінюється і зіставляється з деяким еталоном успішності, сформованим суспільною думкою [1].

Л.Г. Почебут і В.А. Чікер розглядають кар'єру як «один з показників індивідуального та професійного життя людини». Автори виділяють два боки кар'єрного процесу:

1. Об'єктивний, зовнішній бік (послідовність займаних індивідом професійних позицій).

2. Суб'єктивний, внутрішній бік (сприйняття людиною своєї кар'єри, образу професійного життя та своєї ролі в ньому) [7].

Якщо у вітчизняній психології дослідження, пов'язані з кар'єрою, припадають на останні десятиріччя, то за кордоном період зрілості подібних праць припадає на 1970-ті роки.

Особливу популярність має концепція вікових стадій кар'єри американського психолога Дональда Сьюпера. Він виділив п'ять стадій професійного розвитку: зростання, дослідження, завоювання становища, підтримання стабільності, спад.

Є. Шейн виділив вісім кар'єрних орієнтацій – «якорів»: професійна компетентність, менеджмент, автономія, стабільність місця роботи, стабільність місця мешкання, служіння, виклик, інтеграція стилів життя, підприємництво.

Досліджував кар'єрні орієнтації також Д. Осгуд, який виділив сім етапів їхньої трансформації: ідеалізація дійсності, крах сподівань, виклик усьому і непокора, відхід від справ, усвідомлення, рішучість, переконаність.

Д. Голланд розглядає співвідношення «кар'єра-особистість», наводить комплексні орієнтації особистості: особистісна орієнтація, інтелектуальна орієнтація, соціальна орієнтація, конвенціональна орієнтація, підприємницька орієнтація, орієнтація на мистецтво.

Професійна кар'єра може йти за лінією спеціалізації (заглиблення в одну, обрану на початку професійного шляху лінію руху) або транспрофесіоналізації (опанування інших галузей людського досвіду, пов'язане радше з розширенням інструментарію та галузей діяльності) – це горизонтальний тип кар'єри. Вертикальну кар'єру розуміють передусім як кар'єру менеджера – мається на увазі посадове просування працівника службовими щаблями.

Вивченню управлінської кар'єри також присвячено досить багато досліджень. Мало того, сам термін «кар'єра» найчастіше використовується для опису саме управлінської діяльності. Об'єктом, що досліджує психологія управлінської кар'єри, є менеджери та їхні управлінські шляхи, а предметом – розвиток особистості в управлінській діяльності.

Видається, що виділені типи професійної кар'єри неспроможні описати все багатоманіття наявних нині видів професійної діяльності та посадових позицій. Отже, цікавим є зіставлення двох типів кар'єри – горизонтальної та вертикальної.

Окрім досліджень кар'єри у сфері психології праці та психології управління, активно вивчаються психологічний супровід кар'єри та кар'єрні процеси в контексті профорієнтаційної роботи.

Як пише Е.Ф. Зєєр, психологічний супровід професійної кар'єри є «цілісним процесом вивчення, формування, розвитку та корекції професійного становлення особистості» [4, с. 25]. Метою такого супроводу є допомога людині реалізувати себе у професійній кар'єрі, а результатом – професійний розвиток та саморозвиток особистості.

Висновки:

1. Кар'єрна проблематика є предметом міждисциплінарних досліджень: менеджменту, соціології та психології. Кожна з цих дисциплін має свій аспект розгляду поняття кар'єри. Зокрема у психології праці кар'єра розглядається через такі поняття, як «професійний життєвий шлях», «професійна самореалізація», «професійне самовизначення». Успішна кар'єра пов'язується з успішним професійним становленням.

2. У науковій літературі поняття «кар'єра», «кар'єрні орієнтації» розглядаються через комплексні орієнтації особистості, через стадії професійного розвитку, етапи розвитку.

3. Автори виділяють існування горизонтального, вертикального та «мішаного» (такого, що інтегрує елементи горизонтального і вертикального) типів кар'єри. Можна припустити, що виділені типи кар'єри мають власні характеристики компонентів професійного самовизначення.

Отже, проведений аналіз матеріалу з цієї проблеми засвідчив, що аспект професійного самовизначення студентів технічних спеціальностей вишів із різною кар'єрною спрямованістю залишається недостатньо дослідженим, що, у свою чергу, викликає потребу у здійсненні дослідження з метою визначення особливостей особистісного, життєвого самовизначення у студентів технічних спеціальностей із різними типами кар'єрної спрямованості та на основі отриманих даних запропонувати систему соціально-психологічного забезпечення планування майбутньої кар'єри.

Список літератури: 1. Бодалєв О.О. Вершина в розвитку дорослої людини: характеристики та умови досягнення. – М.: Флинта: Наука, 1998. – 165 с. 2. Вербицький А.А. Активне навчання у висшій школі: контекстний підхід / А.А. Вербицький. – М.: Висш. шк., 1991. – 207 с. 3. Воробйов А.Н. Планування професійної кар'єри / А.Н. Воробйов,

А.В. Певень. – Курск, 2006. – 150 с. 4. Зєєр Є.Ф. Кризи професійного становлення особистості / Є.Ф. Зєєр, Є.Є. Симанюк // Психологічний журнал. – 1997. – Том 18. – № 6. – С. 23–44. 5. Іванов В.Ю. Кар'єра менеджера як об'єкт дослідження та управління // Менеджмент в Россії та за кордоном. – 1998. – № 3. – С. 24–26. 6. Клімов Є.О. Психологія професійного самовизначення / Є.О. Клімов. – М.: Академія, 2004. – 304 с. 7. Почебут Л.Г. Організаційна соціальна психологія / Л.Г. Почебут, В.А. Чікер. – СПб: Річь, 2000. – 302 с. – (Психологія). 8. Пряжников Н.С. Професійне та особистісне самовизначення. – М.: Вид-во «Ін-т практичної психології», Вороніж: НПО «МОДЄК», 1996. – 256 с.

Панфилов Ю.И.
г. Харьков, Украина

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ УКРАИНСКОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

О необходимости наведения порядка в учебных заведениях, называющих себя высшими, в Украине говорят уже многие годы.

Количество ВУЗов в стране превышает количество ВУЗов во Франции, Германии, Италии, Бельгии, Голландии и Польше вместе взятых и это при том, что в Украине около 45 млн. человек, а в этих странах около 250 млн. Согласно данным Государственной службы статистики в 2012–1013 учебном году в Украине действует 489 вузов I-II уровня и 334 – III-IV уровня аккредитации. Годом ранее их количество составляло 501 и 345 вузов соответственно. Тенденция к уменьшению количества учебных заведений в стране наблюдается после 2003–2004 гг. и хотя количество высших учебных заведений неуклонно снижается, бюджет Украины такое количество выносит с трудом. В сложившейся ситуации, задача МОН – это оптимизация сети ВУЗов, то есть сокращение их количества.

Целесообразно ли закрывать непопулярные вузы?

Экс-министр образования и науки Украины, Председатель президиума Национальной академии педагогических наук Украины Василий Кремень указывает на необходимость проведения серьёзных структурных изменений в сфере высшего образования. По его мнению, во-первых, необходимо определить так называемые вузы I и II уровня аккредитации. Техникумы и колледжи изъять из системы высшего образования и на их основе, а также на основе профессионально-технических училищ создать мощную отрасль профессионального образования. Сейчас в Украине остро ощущается нехватка рабочих технических профессий. За последние 20 лет количество профессионально-технических училищ сократилось на 20%, а количество подготовленных квалифицированных работников – на 36,5%.

Университеты необходимо укрупнить, особенно в регионах, создав на их базе мощные региональные или национальные учреждения. Во многих областных центрах будет один университет, который объединит все ныне существующие. Если этого не сделать, наше высшее образование начнёт отставать, особенно небольшие моногамные университеты, не имеющие достаточной учебно-материальной базы и научных школ. Их выпускники просто не будут пользоваться спросом. Как утверждают эксперты, тут срабатывает,

прежде всего, не административные методы, а принцип естественного отбора: бывает, что работодатель просто просит выпускников некоторых альма-матер «не беспокоить…».

По его мнению, правильным будет либо предложить слабым учебным заведениям объединиться с другими и стать более сильными, либо лишить их государственного заказа. В противном случае мы будем неконкурентоспособны на мировом и европейском уровне.Многие специалисты считают, что высшие учебные заведения – сами виновники того, что у них мало абитуриентов. Такое положение сложилось потому, что они предлагают не престижные специальности, или же абитуриенты очень хорошо представляют, какого качества специалисты выходят по окончании данного вуза. Отсутствие абитуриентов само, рано или поздно, обусловит закрытие, реорганизацию или какие-то другие процессы в этом учебном заведении. Это закономерный процесс.

Большинство экспертов считают, что если имеет место невыполнение планов набора, то лишение госзаказа – это абсолютно правильное решение министерских чиновников. Зачем бросать государственные бюджетные деньги вузам, которые не пользуются спросом? А значит, и качество образования у них соответствующее. Нет авторитета вузов – нет и госзаказа. Набор абитуриентов – это показатель работы высшего учебного заведения.

Такого же мнения и нынешний Министр образования и науки Украины Дмитрий Табачник – учреждения, которые не выполнили государственный заказ, не получат его в следующем году. Кроме того, по его словам, если государственный университет не получает ни одного заявления, это станет основанием для расторжения контракта с ректором. В контракте каждого ректора написано, что он обязан обеспечить высокое качество учебного процесса. А высокое качество учебного процесса с отсутствием заявлений несовместимо. Что касается частных учебных заведений, то это дело их владельцев. Но министерство будет проводить мониторинг.

А ситуация здесь такова: во время последней вступительной кампании количество поданных заявок в отдельные частные высшие учебные заведения не превышала пятнадцати, а в 33 частных вузах Украины количество заявок от абитуриентов не превысило ста.

И не удивительно, что по результатам последних проверок Государственной инспекцией учебных заведений (ГИУЗ) закрылось или лишилось права вести учебную деятельность по отдельным предметам 11 вузов, ещё нескольким «поставили на вид». В перечне основных недочётов числятся кадровые недоработки, плохая материально-техничес-кая база и низкий уровень знаний у студентов.

Тот факт, что в число проверяемых попали в основном частные вузы объясняется просто: из порядка 300 проинспектированных учебных заведений именно к негосударственным возникло больше всего претензий (нарушения нашли почти у трети таких институтов).

Так, проверкой было установлено, что зачастую один преподаватель ведёт занятия сразу по 10–12 предметам, причём, имея весьма условное представление о предметах. А в соответствии с Лицензионными условиями предоставления образовательных услуг в сфере высшего образования (приказ МОН Украины № 847 – 2003 года) чётко определено, что максимально возможное количество читаемых преподавателем дисциплин – не более 4.

В Западнодонбасском институте экономики и управления кандидат филологических наук преподавал предпринимательское дело. А в Международном медицинском колледже три учителя вообще не смогли предъявить дипломы о высшем образовании.

Не лучше обстояли дела и с материально-техническим обеспечением. Некоторые вузы попросту не располагают нужными по площади помещениями. При нормах в 14 кв.м на одного студента, к примеру, в Киевском славистском университете приходится только 4 кв.м. Весьма низкая обеспеченность компьютерами.

Результаты тестирования студентов этих вузов также оказались крайне неудовлетворительными. По нормам, 90% учащихся должны показывать знания хотя бы на три балла. В Международном медицинском колледже этот показатель составил всего 35%, а на четыре или пять по главному для этого учебного заведения предмету – «Основы медсестринства» – работу не написал ни один студент.

Не выдерживается требование МОН, согласно которому 20% лекций должны читать штатные профессора, плохая материально-техническая база и низкий уровень знаний у студентов.

Государственная аккредитационная комиссия ежегодно аннулирует несколько десятков лицензий. Но это вынужденный и прогнозируемый результат. В 2013 году были случаи, когда сами высшие учебные заведения отказывались от гослицензии на обучение, поскольку два года подряд никого не набирали.

Но есть и другие мнения. Так экс-министр образования и науки Украины (2005–2007) Станислав Николаенко считает, что в нашей стране многие из политиков как провластных так и оппозиционных не понимая значения госзаказа говорят: его надо отменить. Но ведь это приведёт к исчезновению технических отраслей, которые являются двигателем нашей экономики. Сегодня мы видим, что на факультеты математики, физики, химии, машиностроения абитуриенты идут слабо. Но не потому, что они не хотят туда поступать, а потому, что после окончания института им сложно будет найти работу. Но если сегодня многие технические специальности не востребованы, то через десять лет они могут понадобиться. Было бы разумно закрывать не те вузы, которые не заполнили бюджетные места, а те, которые дают некачественную подготовку. И здесь нужны очень взвешенные решения.

Деятельность ВУЗов осуществляется сегодня в условиях возрастающей конкуренции. Это определяет политику учреждений высшей школы, которые стремятся привлечь студентов, чтобы выполнить государственный заказ, поднять свой рейтинг, стать конкурентоспособными в сфере предоставления качественных образовательных услуг.

В будущем необходимо также учитывать тот факт, что в сфере образования предвидится, так называемый, «Кризис 2015 года». Суть его заключается в том, что в связи с очень низким уровнем рождаемости в 1999–2002 годах к 2015 году количество выпускников школ не будет обеспечивать даже госзаказ на подготовку специалистов, не говоря уже о контрактных местах.

Уже сейчас потребность в абитуриентах покрывается за счёт альтернативных источников – тех, кто по каким-либо причинам ранее не получил высшего образования, кто решил получить второе или третье образование, учащихся техникумов, а также иностранцев, количество которых стабильно растёт.

Общемировые тенденции развития образования, ситуация, складывающаяся в украинской системе высшей школы, настоятельно требуют глубокого и всестороннего обновления структуры и содержания высшего образования, последовательного и неза-

медлительного внедрения инновационных технологий обучения и воспитания, модернизации всей государственной образовательной политики, пересмотра законодательных основ функционирования высшего образования, миссии высшей школы, ее стратегических задач.

Министерством образования и науки подготовлена новая редакция закона «О высшем образовании», в котором оговорены новые требования к вузам. Согласно нововведениям, чтобы стать классическим университетом, вуз должен будет иметь не менее 8000 студентов дневной формы обучения, а колледж – 1000 студентов. Сейчас этим требованиям отвечают только 60 государственных вузов. Также, 88 высших учебных заведений имеют менее 500 студентов. Даже если учесть, что в их число попадёт 5 колледжей искусства, к которым не будут предъявляться эти требования, 83 вуза подлежат закрытию. Поэтому результатом принятия новой редакции этого закона может стать слияние вузов.

Важнейшим направлением реформирования является предоставление более широкой автономии университетам, что сможет исправить плачевную ситуацию с качеством высшего образования в Украине. Нам пора предоставить ведущим университетам право самостоятельно формировать учебные программы, определять и изменять организационную структуру.

Многие ВУЗы в Украине мечтают о присвоении статуса «национальный», поскольку это даёт определённую автономию в использовании средств и в формировании учебной программы. Кроме того, такой ВУЗ может не переживать о государственном финансировании – оно будет более приоритетным для него по сравнению с «не национальными» университетами. Однако за последние годы этот статус получило слишком много ВУЗов.

Очевидно, что при сокращении, данные ВУЗы трогать не будут – ведь присвоение высокого статуса означает, что университет отвечает всем требованиям, выдвигаемым государством к высшему учебному заведению. Правда, «национальный» – это ещё не наивысший статус для украинских университетов. Есть еще в Украине и «национальные исследовательские университеты», и их не так много – 13 на всей Украине. Согласно постановлению Кабмина, такой статус означает ещё и автономию (самоуправление) ВУЗов.

Накануне 125-летия со дня основания Национального технического университета «ХПИ» ему присвоен статус автономного (самоуправляемого) исследовательского вуза. В постановлении Кабмина отмечено, что исследовательский университет – это «вуз, имеющий статус национального, значительный научный, научно-исследовательский, научно-технический и инновационный потенциал, и являющийся признанным лидером в отрасли высшего образования».

Национальный технический университет «ХПИ» – сегодня один из ведущих научно-учебных комплексов системы высшего образования Украины. Единство образовательной и научной деятельности обеспечивает ему весомые достижения в подготовке инженерных кадров и в научных исследованиях в течение всей 128-летней истории – высокий рейтинг и ведущие позиции среди вузов страны, где плодотворно развиваются известные в Украине и далеко за ее пределами 40 научных школ.

НТУ «ХПИ» – это 32 тысячи студентов и сотрудников, 96 кафедр, 24 факультета, два научно-исследовательских института («Молния» и «Ионосфера»), более 200 докто-

ров наук, профессоров, более 800 кандидатов наук, доцентов, 600 штатных научных сотрудников.

Это – локальная компьютерная сеть на 5,7 тысяч пользователей, региональный научно-образовательный Internet-центр УРАН, издательский центр, уникальная лабораторная база кафедр, 15 студенческих общежитий, спортивный комплекс и два спортивно-оздоровительных лагеря.

Для университета характерно тесное сотрудничество с НАН Украины, промышленными предприятиями. Это вуз имеющий широкие международные связи. Воспитанники НТУ «ХПИ» ежегодно завоёвывают более 30 золотых, серебряных и бронзовых наград олимпиад по фундаментальным и специальным дисциплинам. Во Всеукраинском конкурсе студенческих научных работ в прошлом году наши воспитанники заняли почти 40 призовых мест. По этому показателю мы среди технических вузов делим 1–2-е места. Многие студенты начинают заниматься исследовательской работой уже на 4-м курсе, а то и раньше.

Будущее украинского высшего образования за такими университетами.

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 1

НЕРАЗРЫВНОСТЬ ИСТОКОВ СЛАВЯН

Товажнянский Л.Л.
Партнерство и сотрудничество – путь к взаимопониманию и дружбе……...3
Ганичев В.Н.
Дар, дарованный свыше……...8
Романовский А.Г.
Духовность как основа единства славянских народов в настоящем и будущем…... ….12
Алексеев В.Г.
Переяславская рада как возврат в свое цивилизационное пространство…… ….15
Плаксий Е.Ю.
Чувство, призванное объединять…….….20
Стрижко Л.П.
Будущее Украины – в будущем Союзе с Россией!..... ….23
Исаева Н.И.
Психологические детерминанты эффективности инновационной
деятельности преподавателя вуза…… ….26
Олейник Н.Н.
Из истории возникновения и утверждения государственного Герба Украины…….. ….30

РАЗДЕЛ 2

ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕГО И ОСОБЕННОГО В ИСТОРИИ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ НАРОДОВ

Бадаєв Д.В.
Про фальсифікації військової історії України 1650-х рр……...….35
Британ В.Т., Ватченко Л.Г.
Развитие международного сотрудничества ученых Украины
(на материалах вузов Днепропетровска)…….….38
Дворкін І.В.
Висвітлення сюжетів з української історії XVII ст. у сучасних
підручниках з історії Росії…… ….41
Дуб С.К.
Розвиток ліберальної суспільно-політичної думки в контексті глобалізації…….. ….43
Качахидзе М.Г.
Киев станет европейским мостом для возрождающейся Евразии……... ….45
Качахідзе Д.М.
До проблеми історіографії друкованої пропаганди під час Другої Світової війни……48

Леонов М.Я.
Сочинения князя Владимира Мономаха как источник духовных ценностей восточнославянской цивилизации…… ….51
Лінецький Л.М.
Державотворча діяльність В. Винниченка в українській національній революції 1917–1921 рр…….….54
Меньшиков С.О.
Діяльність кафедри «Різання металів» ХПІ у створенні турбозубчатих агрегатів крейсерів…….. ….57
Мешковая С.И.
Документы персонального характера о восстановлении в избирательных правах как исторический источник…….59
Мотенко Я.В., Шишкіна Є.К.
Розвиток пострадянської історичної науки в Україні та Російській Федерації: визначальні тенденції……. ….62
Овчаренко Ю.С.
Становлення кріофізики, як галузі науки в Україні……...….66
Олейник Ю.А.
Развитие образования и науки в Слободской Украине во второй половине XVII – начале XX вв…….….68
Подгаєцький О.О.
Поява ЕОМ в Західній Європі, США та СРСР у середині XX ст…….….73
Радогуз С.А.
Діяльність В.Л. Кірпічова на посаді директора ХПТІ……... ….75
Резніков В.В.
Більшовицькі методи боротьби із селянським рухом на Сумщині (1919–1920 рр.)...….79
Савич А.В., Черновол Л.И.
Экогуманизм как фактор духовного возрождения в современном социуме……...….82
Саманцов О.П., Саманцова О.В.
Переяслівська рада 1654 р. в працях С. Дзеркаля…….. ….84
Сопко Р.О.
Освітній потенціал «Народной энциклопедии научных и прикладных знаний» (1910–1912 рр.)……...….87
Тахтаулова М.Ю.
Міська топоніміка як актуальний напрямок історичної урбаністики…….. ….90
Телуха С.С.
До питання діалогу православної церкви з греко-католицькою……...….94
Ушенко П.А.
Створення ВНДІ «Кондвентмаш» як результат економічної інтеграції країн СРСР. ….97
Фесенко Г.Г.
Культура пам’яті в контексті історії Східної Європи (на прикладі есеїстки Ч. Мілоша)…… ...100
Фирсова Л.В., Черных И.П.
Переяславская рада в контексте последствий смутного времени…… ...104
Харламов М.І.
До питання про боротьбу з вогнем в селах України у 1920-Х рр……...107

Харченко А.В.
Міжетнічні конфлікти в добу національної революції XVII ст.
на прикладі єврейського населення українських земель……...109
Щербаков В.И.
Православие в Украине и развитие восточнославянской
цивилизации: проблемы и перспективы…… ...112
Юрченко Н.С.
Правда и память. Сталинградская битва……...115

РАЗДЕЛ 3

ОБРАЗОВАНИЕ В СИСТЕМЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЛАВЯНСКИХ КУЛЬТУР

Блошенко Е. И.
Роль физического воспитания для улучшения здоровья студенческой
молодежи технических университетов…….. ...120
Богдан Ж.Б., Солодовник Т.О.
Розвиток духовного потенціалу студентів у вищому технічному
навчальному закладі……...122
Бондаренко О. А.
Мовленнєва культура сучасного педагога……...124
Борейко Н.Ю.
Физическое воспитание в системе высшего образования……...127
Вайда Т.С.
Комунікативна культура особистості як необхідний елемент налагодження взаємодії
в системі слов'янських культур (до проблеми значення Переяславської ради
в перспективному розвитку східнослов'янської цивілізації)……...131
Войтова Ю.Є
Педагогічні умови формування культури спілкування студентської молоді
в поліетнічному середовищі……...134
Гаряєва Г.М., Курганська А.В.
Самостійна робота учнів і її роль у формуванні самостійності
відповідальності творчої особистості……....137
Грень Л.Н.
Гуманизация образования – основа нового педагогического мышления……...139
Гуревичев М.М.
Проблемы стратегического развития высшего образования…… ...142
Демідова Ю.Є., Тверитникова О.Є.
Витоки розвитку інженерного корпусу України……...147
Джурелюк О.Т.
Науково-педагогічний аналіз структурних компонентів управлінської
культури майбутніх інженерів…… ...150
Древаль Ю.Д.
Історичні аспекти викладання навчальних дисциплін соціогуманітарного профілю ...153

Іванова М.О.
Соціально-психологічні аспекти прояву лідерства у діяльності державних службовців……...155
Ігнатюк О.А.
Формування інтелектуальної еліти як національний освітній пріоритет…… ...159
Канівець М.В.
Використання новітніх педагогічних технологій у процесі формування готовності майбутніх інженерів до професійно-особистісного саморозвитку…….. ...162
Кулиш В.И.
Проблемы образования в ВУЗах Украины и России: обзор литературы……...165
Курганская А.В., Гаряева А.М.
Обеспечение принципа автономии ученика – залог успеха непрерывного образования……...168
Лазарева И.Ю.
Использование активных методов обучения при изучении иностранного (немецкого) языка……...170
Ланских М.В.
Философские и психологические аспекты проблем современного лидерства…….. ...173
Лінецький Л.М.
Реформи у сільському господарстві України у першій половині XX століття……...176
Малько Н.О.
Іноземна мова як невід'ємна частка у формуванні професійної компетентності майбутніх інженерів…….. ...180
Маркова О.О.
Особливості інтерактивного навчання студентів іноземній мові……...183
Мірошко О.І.
Формування нових педагогічних тенденцій країн співдружності незалежних держав……...186
Мірошко О.П.
Нові напрями взаємодії школа – вищий навчальний заклад……...189
Михайличенко В.Е.
Роль позитивного и негативного мышления в активизации потенциала личности…...191
Мищенко В.И.
Духовные ценности восточнославянской цивилизации: партикуляризм и универсализм…….. ...195
Мовчан Я.О.
Проблема психологічного забезпечення професійної діяльності сучасного фахівця у працях вітчизняних вчених…….. ...199
Москалев Б.Г., Москалева Н.П.
Большевистская реформа высшей с.х. школы: прошлое и настоящее……...202
Нагайцева Н.И.
Теоретическое изучение фонетики и фонологии как ключ к пониманию фонетической системы русского языка и её практическому овладению…… ...205
Орел В.В.
Психолого-педагогічні аспекти соціалізації особистості……...208

Панченко О.І.
Педагогічні умови ефективної підготовки студентів-іноземців……...…211
Петутина Е.А.
Досуговая активность преподавателя технического вуза…… ...215
Пономарьов О.С.
Філософія толерантності в системі педагогіки вищої школи……... ...219
Решетняк С.Б.
Використання можливостей мережі Інтернет в організації
творчої діяльності студента……...223
Родыгина В.П.
Формирования культуры здоровья будущих инженеров-химиков
в системе их профессионального образования……....226
Рябченко Л.О.
Основні аспекти підвищення ефективності пізнавальної діяльності студентів……...228
Семененко Л.П.
Электронно-библиотечные системы – информация здесь и сейчас……...232
Сомова О.М.
Значення навчальних комп'ютерних програм в освіті……...…240
Титаренко-Качура И.Л.
Проблемы гармонизации межнациональных отношений в аспекте
методики РКИ в эпоху постмодернизма..... ...245
Харченко А.О.
Актуальные проблемы подготовки современных менеджеров…… ...248
Чеботарев Н.К.
Формирование чувства ответственности как педагогическая проблема……...252
Черкашин А.І.
Сучасні характеристики освітянського процесу у вищих навчальних
закладах України……... ...256
Шахова Г.А.
Применение информационных технологий в самостоятельной работе студентов
как условие подготовки современного специалиста…… ...258
Шевелева А.Ю.
«Демократическое» разрешение вопроса о языках в Украине…… ...261
Шекера С.В.
Роль экономического сотрудничества для развития постсоветского пространства.....264
Щіпановська О.Р., Васильєва І.Г.
Психологічні особливості прояву поведінкових реакцій
у міжособистісній взаємодії (спілкуванні)……....267
Шостка В.И., Дубинянский Ю.М.
Проблемы профессиональной подготовки специалистов в Украине…….....271
Штученко І.Є.
Кар’єрна спрямованість як основа самовизначення студентів
технічних спеціальностей вищого навчального закладу……...…275
Панфилов Ю.И.
Некоторые проблемы украинской высшей школы……..... ...278

Наукове видання

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА: ЇЇ ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Збірник наукових праць
За матеріалами
VII Міжнародної науково-практичної конференції
19–20 грудня 2012 року

У двох частинах

Частина 1

Відповідальний за випуск канд. психол. наук, доц. *Панфілов Ю. І.*
Комп'ютерна верстка та технічне редагування *Бондаренко О. І.*
В авторській редакції

План 2013 р., поз. 137

Підп. до друку 2013 р. Формат 70 × 100 1/16. Папір офсетний.
RISO-Друк. Гарнітура Times. Умов. друк. 23,22 арк.
Наклад 75 прим. 1-завод 1–150. Зам. № . Ціна договірна.

Видавець і виготовлювач
Видавничий центр НТУ «ХПІ»,
вул. Фрунзе, 21, м. Харків-2, 61002

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3657 від 24.12.2009 р.